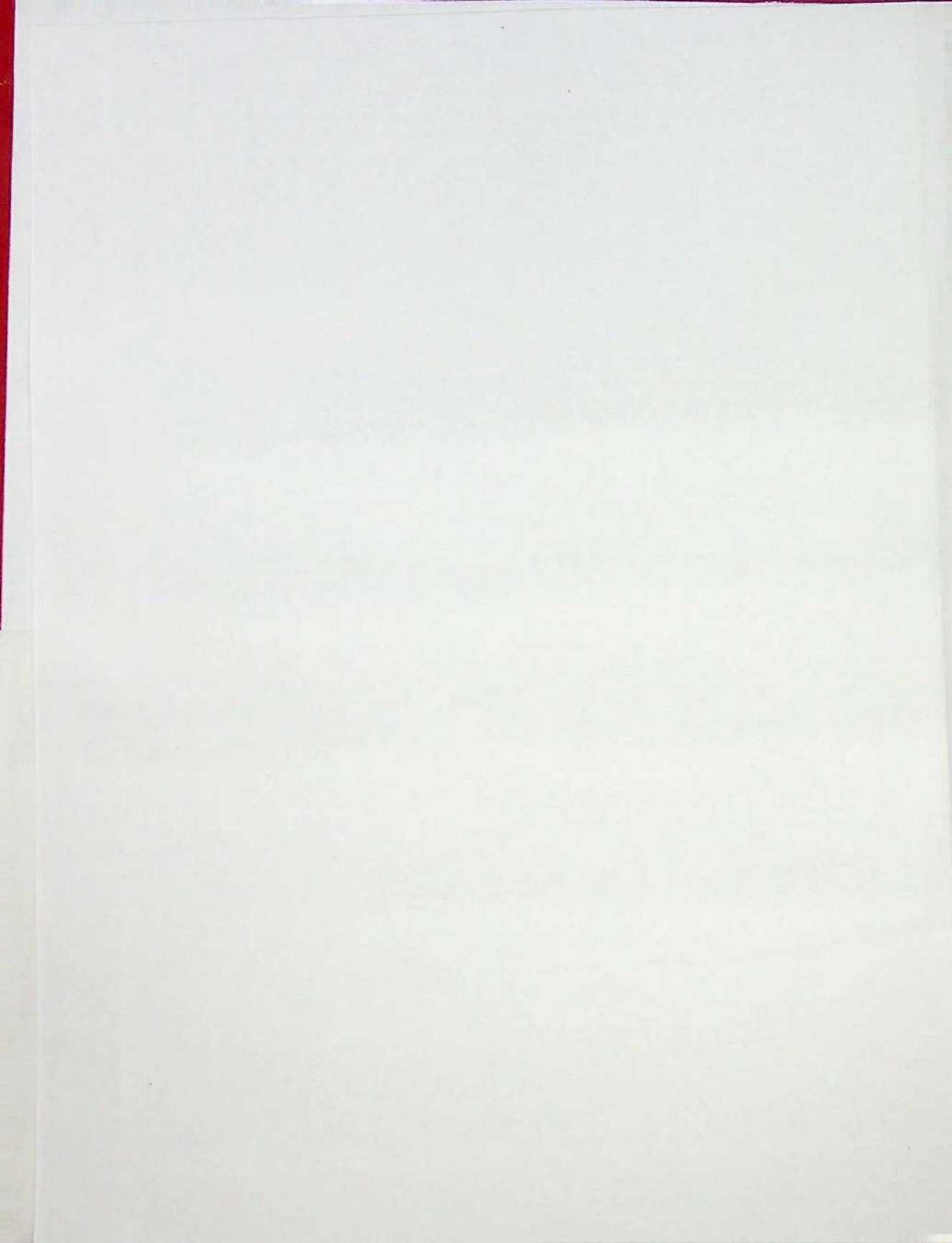

Ўрқин АБДУЛЛО

ВАҚТ
ВА
ОСУДАЛИК

137

87.4

A-15

Маърифий-оммабон туркум

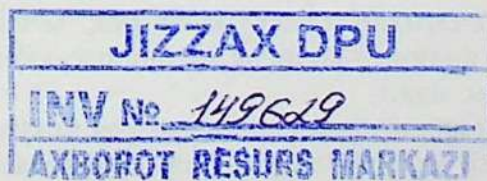
Ёрқин АБДУЛЛАЕВ

ВАҚТ
ВА
ОСУДАЛИК

17 СИР

ТОШКЕНТ – 2022

УЎК 38.018.74

КБК 87.7

А 15

ISBN 978-9943-9074-2-3

Ё. Абдуллаев. Вақт ва осудалик. 17 сир. – Т.: „Fan va texnologiyalar nashrioyt-matbaa uyi“, 2022. 354 б.

Масъул муҳаррир

Шайх Абдулазиз Мансур – Ўзбекистон муслмонлари идораси
раис ўринбосари

Сўз боши муаллифи

Алишер Ваҳобов, иқтисод фанлари доктори, профессор

Тақризчилар:

Раҳматилло Эргашев – иқтисод фанлари доктори, профессор
Жонпўлат Қудайберганов – иқтисод фанлари доктори, профессор

Ҳар тонг, бир жайрон уйқудан уйғонар, Африкада! Миясида
фақат бир ўй бор: энг чопағон арслондан ҳам тезроқ югуришим
керак. Акс ҳолда, йиртқичларга ем бўламан.

Ҳар тонг, бир арслон уйқудан уйғонар, Африкада! Унинг мия-
сида ҳам бир ўй: “Камида энг сушт югурадиган жайрондан тезроқ
чопишим керак. Акс ҳолда, очликдан ўлиб кетишим мумкин”.

Истанг, арслон бўлинг, истанг жайрон! Муҳими бу эмас. Муҳи-
ми қуёш шарқдан бош кўтарар-кўтармас, ҳаракатни бошланг. Шу
билан бирга **Кечагидан ҳам кўра тезроқ**, кечагидан ҳам кўра
кўпроқ ҳаракат қилинг. Акс ҳолда яшашингиз қийинлашади: Осу-
далик сизни тарк этади.

Хўш, қандай қилиб кечагидан ҳам тезроқ ва кўпроқ ҳаракат қи-
лиш керак? Ушбу китоб (17 сир) ана шулар ҳақида.

ISBN 978-9943-9074-2-3

© Ё. Абдуллаев, 2022

© „Fan va texnologiyalar nashrioyt-matbaa uyi“, 2022

ВАҚТНИ ҚАДРЛАШГА ЧОРЛОВЧИ ХАЗИНА (Сўзбоши ўрнида)

Одамзот ҳаёти давомида гоҳида моддий гоҳида маънавий хазинага интилиб яшайди. Бироқ у ҳар иккала ҳолатда ҳам, ҳар иккаласига эриштирувчи ўз қўлида жуда катта хазина борлигини ҳис қилмайди. Бу хазина – Вақт! Юриб кетаётган соат милига қараб нимагадир шошар эканмиз, ана шу хазинани бой бериб қўяётганимиздан баъзида ўзимизни койиймиз, яна баъзида нималарнидир қилишга ундаймиз. Гоҳида у ечим бўлиб бизни узоқ куттирса, гоҳида энг оддий гувоҳ ва ҳакам бўлиб адолатни жойига қўяди. Ҳар не бўлганда ҳам у билан ҳисоблашмасликнинг иложи йўқ. Гарчи биз ҳисоблашмасак ҳам у ўзи бир кун ҳукмини чиқаради. Бу ҳукм олдида эса уни қадрлаганларнигина юзи ёруғ, боши баланд бўлади.

Биз истаймизми – йўқми, кўҳна олам шундай яралган. Унинг кечинмалари ҳам уч кун оралаб ўтади, Кеча. Бугун. Эртага. Азал-азалдан ҳаёт шундай. Унинг биз билмайдиган, кўз илғамас қоидалари, тамойиллари бисёр. Кимки шуни ардоқласа муродига етади, бузса, уйи куяди. Гард камига яшашдан наф кам, саробнинг ўзгинаси.

Бир чети эзгуликка уланган ишлар хайрли кун топади. Шон-шавкат етаклаб келаверади. Ке бори шу экан-да, деб таваккалаб юриш эса қачондир кишини виждон азобига дучор қилиши муқаррар.

Ана шу аччиқ ҳақиқатга янада ойдинлик киритиш ҳамда вақт қадрини кенг ўқувчилар оммасига жуда содда ва раво тилда баён қилиш, мақсадида Тошкент молия институтининг профессори Ёрқин Абдуллаев томонидан мен қизиқиб ўқиган “Осуда яшашнинг 99 сирини” номли (Бош китоб) туркумининг таркибига кирган “Вақт ва осудалик” номли навбатдаги китоблари (17-сир)ни тайёрлабдилар.

Омади гапни айтганда чиндан ҳам туркумининг ушбу сонини китобхонлар интиқлик билан кутишган. Зеро, вақт

деган олий ҳакамнинг сир-синоатлари, вақтдан фойдаланишни ташкил этиш, кунни, ҳафтани, ойни ва йилни қандай режалаштириш кераклиги каби масалалар барчани бирдек қизиқтириши табиий, албатта. Шу маънода, муаллифнинг китобхонларга куюнчаклик билан куйидаги саволлар ила мурожат қилгани ҳар бир кишини ўйлантиришга ва уларга жавоб излашга мажбур этади.

“Хўш биз ҳар доим ҳам вақтимиз қадрига ета олаяпмизми? Олтинга тенг дақиқалардан унумли фойдаланяпмизми? Наҳотки, вақт кескир қилич эканлиги, агар сиз уни кесмасангиз, у сизни қиймалаб ташлашини тушунмасангиз? Ёки, ғанимат дамларни фойдали ишларга бағишламоқ учун кимнингдир даъватини кутиб ўтириш шартми? Имкон қадар ўзимиздан яхши ном қолдириш учун фурсат кутмоқлик кейин надоматга сабаб бўлмайдими? Олдин ким эдим-у хозир кимман? Ўтган вақтларимни рози қила олдими?”.

Ҳа, бу саволлар ўта мураккаб. Мураккаб саволга муносиб жавоб бўлиши лозим. Бироқ, бунинг уддасидан чиқиш ўта оғир. Зеро, ҳеч иккиланмасдан айтишим мумкин. Аксариятимиз, ҳар бир дақиқамиз у ёқда турсин, ҳафта, ой, йиллик вақт режаларини тузмаймиз. Кундаликлар олиб бормаймиз. Ҳар куннинг ҳисоб-китобини қилмаймиз.

Шу, ўринда милоддан аввал 580-500 йилларда яшаган юнон файласуфи ва математики Пифагорнинг: “Ҳар куни эрталаб уйкудан турган заҳоти ўзингдан: “Бугун нима қилишим зарур?” деб, кечкурун ухлашдан олдин эса “Нима қилдим?”, деб сўра”, деган даъватини эслаш жоиздир.

Ана шундай ҳаётий ҳақиқатдан келиб чиқиб муаллиф куйидаги саволларга жавобларни излашга жазм қилганлар:

- бизнинг вақтимизнинг бир қисми куч билан тортиб олиниши, бир қисмининг ўмарилиши, бир қисми эса дангасалигимиздан бекорга оқиб кетиши;
- вақт деб аталмиш олий ҳакам ҳаётимиз давомида қилинган амалларнинг барчасини сарҳисоб қилиши;
- вақт ўтаяпти, деймиз. Бўлмаган гап, вақт эмас биз ўтиб кетаётганимиз, вақт биздан аввал ҳам бўлган, биздан ҳам кейин ҳам бўлиши;

• вақт гилдираги ҳеч кимга, ҳеч нимага қарамай бир маромда айланаётганлиги;

• ганимат фурсатини бой бераётганларнинг хонадонида ҳеч қачон тўкин-сокинлик, тинчлик-хотиржамлик бўлмаслиги;

• вақтни беҳуда совуриш – исрофнинг энг оғир тури эканлиги;

• вақтни бой бериш ўзини ўзи қатл этиш билан баробар эканлиги;

• вақт югурмаётганлиги, фақат инсониятнинг кўнгли осойиш ва хотиржам эмаслиги, инсониятга кўнгили хотиржамлиги етишмаётганлиги;

• вақтдан унумли фойдаланиш қоидалари ва осудаликни таъминлаш йўллари кабилар миллий қадриятларимиз Ғарб ва Шарқ донишмандларининг панд насиҳатлари, ривоятлари, бугунги ҳаётий кузатмалар ҳамда кўп сонли социалогик сўровлар натижалари, шунингдек, Қуръон оятлари, ҳадислар, ҳикматлар ва мақоллар асосида ёритилган.

Китоб сўнгида жаҳон адабиёти дурдоналари таркибидан жой олган шоиру-ёзувчилар ва ёш истеъдодли қаламкашларнинг вақтга бағишлаб ёзган шеърлари, бир қайнови гаплар, латифалар ва ўз-ўзини синаш учун руҳий тестлар ва қизиқарли бошқотирма (судоку)лар келтирилган.

Китобни мутоала қилар эканман муаллифнинг “Қалбим уммонидаги, томчилар” рукнидаги теран ва мағзи тўқ фикрлари мени бир қадар ўтмишимга, ва умр давомида сарфланган вақтларимга бир назар ташлашга даъват этди. Бироз ҳисоб-китоб қилгандек бўлдим ҳам, Мана ўша дурдона сўзлар:

“Вақтнинг индамай ўтаётганидан хотиржам бўлма. Бир куни у ҳар бир беҳуда ўтган лаҳза учун товон сўрайди”.

Ва, яна:

“Агар одамлар тўғрисида ёмон гапирсак, унда уларни яхши кўришимизга вақтимиз қолмайди”.

Яна:

“Ҳаётимизда барча ғов тўсиқлар ичимизда. Уларни бузиб ташланг. Ижоддами, илмдами, турмушдами – олдин-

пизга вақт талабига мос креатив мақсадларни қўйинг. Уларга ишонч ва иштиёқ билан интилинг. Сублимация даражасида бўлсин. Қулай фурсатни кутманг, у фақат битта. Унинг номи "Ҳозир".

Ва, яна муаллифнинг даъват ўрнида айтган сўзи:

"Эй, вақтни бекор ўтказаетган дўстим! сен умрингнинг энг бебаҳо, даврини бой беряпсан. Рус ёзувчиси, масалчи И.А. Криловнинг (1769-1844) "Ниначи ва чумоли" тўғрисидаги масалини эсла...

Кел, менинг дўстона сўзимга қулоқ ос. Гафлат уйқудан уйғон. Ҳавога созурилатган кунларингга маъно кирит. Қуруқ олиб қочаетган хаёлингга чек қўй. Ушалиши мумкин бўлмаган орзуларингдан воз кеч. Адади бисёр хошиш-истакларингни ихчамла".

Ҳа, ҳар бир айтим, худди нишонга бориб теккан ўқдай. Мен бу айтимларни вақтни қадрлашга чорловчи хазина ёхуд ҳикматли сўз мақомидаги дурдоналар деб бемалол айтишим мумкин. Зеро, уларда сабоқ оладиган ибратли маслаҳат ва теран фалсафий маънолар бор.

Хулоса қилиб айтганда, ушбу китоб олий ҳакам деб аталмиш Вақт уммонидан ўзлаштиришимиз мумкин бўлган, ҳатто биргина томчи ўрнини ҳам боса олиши даргумондир. Аммо, агар ўқувчи мана иш уммонига нисбатан ҳақиқий қизиқиш уйғотса, унинг бағрига отилиб, чуқур ерларига шўнгиш истакларини туғдирса вақт тўғрисидаги ўз фикрларини бениҳоя бойитишга эришган бўларди.

Алишер Ваҳобов,
иқтисод фанлари доктори,
профессор

Ёзилган нарсалар авлодлар хотирасида
қилинган ишдан ҳам узоқроқ яшайди.

Амир Темур

I ҚИСМ

ВАҚТ
ХУСУСИЯТЛАРИ

1.1. ВАҚТ - ЎЗИ НИМА?

Ўзбек тилининг изоҳли луғатида ВАҚТ ва унинг бирикмаларига қуйидагича изоҳлар берилган:

Т/р	Сўз ва унинг бирикмалари	Изоҳ
1.	Вақт	– Замон, вақт, муддати, он, мавсум.
2.	Вақт-бевақт	– ҳар замон, ҳар замонда.
3.	Вақти-вақти билан	– баъзи-баъзида, ора-сира, вақти-вақти келиб, ўқтин-ўқтин.
4.	Вақти – соати	– бирор иш, воқеа ва ш.к.нинг юз беришига имкон берадиган пайт, амалга ошиш пайти.

Демак, вақт – бу юз бериб турувчи воқеа – ҳодиса, нарсаларнинг асрлар, йиллар, кунлар, соатлар, дақиқалар ва шу кабилар билан ўлчанадиган давомийлиги шундай ўлчов белгисига эга бўлган объектив ҳодиса.

Масалан:

• **Кеча** – ўтди. Ўлиб бўлди. Қўлингизда ундан ҳеч нарса, қолмади? Ҳаттоки бир лаҳза ҳам. Милоддан аввал 427-347 йилларда яшаган юнон файласуфи Платон (Аристотель) таъбири билан айтганда: “Вақт ҳамма нарсани ўзи билан бирга олиб кетади”. Шу зайлда у инсон умрининг бир парчасини ўз қанотида олиб кетади. Ҳинд шоири ва мутафаккири – Хисрав Деҳлавий (1253-1325) шундай дейди: Ўтиб кетган, йўлингдан

топ-чи бир кун, Бугун қайтиб келармиди кечаги кун?! Кечаги кун қайтмаса-да биз учун катта сабоқ мактаби ўтайтиди.

• **Бугун** – айна дамда яшаётган вақтимиз. Ўлиб бормоқда. “Бугунги ишни эртага қўйма, эртага тонг отмаслиги мумкин”, дейди инглиз конструктори Ульям Конгрив (1772-1828). Француз публицисти Э. Лаблуенинг (1764-1830) таъбири билан айтганда: “Эртага деган сўз – бу бугуннинг душманидир. “Эртага” сўзи бизни бор бутимиздан айиради, фаолсизликда ушлаб, охир-оқибат нотавон қилади”.

Шунинг учун бир дақиқани ғанимат билишимиз ва ундан унумли фойдаланишимиз зарур. Бугунингизнинг тинч осуда ўтганига Шукроналикда бўлинг.

• **Эрта** – ҳали тугилмаган. Келажак. Фақат унга етамизми, йўқми уни Яратганнинг ўзи билади. Етганда ҳам нима бўлиши бизга қоронғи. Америкалик ёзувчи Л. Левинсон (1905-1974) шундай дейди:

“Эртанги кун келмасдан олдин, бугун сенинг учун қанчалик яхши эканлигини сен тушунмайсан”.

Дарҳақиқат, вақт ўтган сайин ҳар бир нарсанинг ва воқеанинг моҳияти ҳам ўзгаради. Биз у кунга умид боғлаймиз.

Машҳур америкалик руҳшунос олим Д. Карнеги (1888-1965) бугунги кунга урғу бериб шундай ёзади:

“Ҳаётингизда беҳаловатликдан қутилмоқчи бўлсангиз: ўтмиш (кеча) ва келажак (эрта)ни темир дарвоза билан ўзингиздан ажратиб қўйинг. Бугунги кун билан яшанг.

Дунё бир кундир, у ҳам бугундир.

Америкалик олим ва давлат арбоби Б. Франклиннинг (1706-1790) таъбири билан айтганда “Биргина бугуннинг қиймати, эртанги куннинг иккитасига тўғри келади”.

Немис шоири ва драматурги Шиллернинг (1759-1805) фикрича эса:

“Келажак (эрта) ҳаддан ташқари имиллайди, ўтмиш (кеча) ҳаракатсиз, ҳозир (бугун) эса қуюндай тез ўтади”.

Вақт ҳақида айтилган юқоридаги фикрларни тиргак қилган ҳолда,

Гап келди:

Мен эртанги кунга ишонаман, унга яхши ниятлар ила умид боғлайман. Негаки, кечаги кунни кўрдим. Ундан баҳраманд бўлдим. Мўлжаллаган режаларимни бажаришга эришдим. Миннатдор ҳолда у билан хайрлашдим. Бугунни яхши кайфият билан тонгда кутиб олдим. Гарчи уни на тутиб, на ундан ўзиб, на уни тўхтатиб бўлса-да, унинг ҳар бир дақиқасидан унумли фойдаланишга, бугун учун ажратилган вақт-ни бой бермасликка ҳаракат қилдим.

Бугунги кунни мен қадрлайман. Чунки бугун ту-файли биз ҳамма ёки кўп нарсага эришишимиз ёки кўп нарсани йўқотишимиз мумкин. “Бугунги бир соат эртанги икки соатга айланади”, дейди америка-лик ёзувчи ва журналист Т. Фуллер (1810-1805).

Ана шунақа, азизлар! Бугунги кунни севинг, қадр-ланг ва ундан унумли фойдаланинг! Унинг бирор бир дақиқасини ҳам қўлдан бой берманг. Агар бугунги кунингизни қўлингизда тутиб туролсангиз – эртанги кунингизга камроқ асир бўласиз...

“Эртанги кунга банди бўлмай десанг, дейди мил-лоддан аввал 6-3 милоннинг 65-йилларида яшаган Рим файласуфи ва ёзувчиси Сенека, бугунни қўлдан бой берма. Ҳар кунни гўё охирги кундек яшаш дар-кор, чунки ундан кейин нима келади, ҳеч ким бил-майди”.

Вақтнинг тавсифини академик шоиримиз Гафур Гулом-дан яхшироқ таърифлаш қийин.

Бир оннинг баҳосин ўлчамоқ учун
Олтидан тарозу, олмосдан тош оз...

Ҳамма вақт ҳукмида яшайди. Буюм ва ҳодисалардаги барча ўзгаришлар ижтимоий ҳаётнинг қайси бир соҳасига тегишли бўлишидан қатъи назар физика фанининг умумий тушунчаларидан бири (t) вақтда, қатъий белгиланган вақт оралиғида содир бўлади.

ВАҚТ

Фалакиётчи олим сўради:

• Вақт нимадир, аё устоз?

Донишманд жавоб берди:

• Сиз ниҳоясиз ва ўлчаб бўлмас вақтни ўлчашга уринасиз. Сиз соатларга ва йил фаслларига қараб яшашни хоҳлайсизми ва хатто кўнглингизни ҳам вақтга бўйсундиришни хоҳлайсиз.

Сиз вақтдан жилга, сой ясаб, қирғоғида ўтириб уни кузатишни хоҳлайсиз. Аммо сизда вақт етишмаслиги ҳаёт, умр қисқалигини билдиради.

• Кечаги кун бугуннинг хотираси, эртанги кун эса – бугуннинг орзусидир.

Ҳа, донишманд таъкидлагандек ВАҚТ ҳеч кимга бўйсунмас, жиловсиз, бетўхтов. У ҳар қандай муаммо-ю ҳодисага ечим топа оладиган олий ҳакам. Ҳукмига итоат эттира оладиган беаёв, бешафқат тизгин. Ҳеч қаерда сотилмайди, бозори ҳам йўқ. Инсоният ўзи кашф этган ўлчов бирликлари измида. Озор етган дақиқаларда унинг мақоми – сабр, давоси эса – вақт.

Донишманд сўзини давом этди:

Аммо сизлар хаёлан вақтни йил фаслларига қараб ўлчар экансиз, бу фасллар бир-бирининг бағрида эканлигини унутманг.

Бугун кечаги куннинг хотирасини бағрига олсин, келажакни бағрига боссин!

1.2. ВАҚТ ЎЛЧОВ БИРЛИГИМИ?

Вақт ҳеч кимни севмайди ва ҳеч кимдан нафратланмайди ҳам. Вақт ҳеч кимга ва ҳеч нимага бефарқ эмас – у ҳамма нарсанинг ҳисобини олади, ҳамма нарсани ўлчайди, Айнан шу ўлчов туфайли ҳар бир воқеликнинг ҳолати тўғрисида тасаввурга эга бўламиз.

60 сония 1 дақиқани, 60 дақиқа 1 соатни, 24 соат бир кеча-кундузни (суткани), 30-31 кун бир ойни, 12 ой бир йилни,

100 йил бир асрнинг ўлчовини беради. Барча жараённинг ибтидоси ва интиҳоси бўлгани каби инсон умрида ҳам тугилмоқ, яшамоқ ва вақти-соати келиб бу дунёни тарк этмоқ қонуният мавжуд.

Вақт дея аталмиш олий ҳакам эса ҳаёт давомида қилинган амалларнинг барчасининг ана шу ўлчовлар билан сарҳисоб қилади. Абдулхай Абдурахмоновнинг (1994) “Рух сирлари” (Т.: “Фан”, 2006, 191-192б) китобида вақт ўлчовлари ҳақида қизиқарли маълумотлар келтирилган.

Ердаги вақт	Коинот вақти билан
100 йил	3 соат 6 дақиқа 60 сония
63 йил	2 соат 13 дақиқа 34 сония
10 йил	20 дақиқа 20 сония
1 йил (366 кун)	2 дақиқа 2 сония
10800 кун	1 соат
180 кун	1 дақиқа
72 соат	1 сония

Эътибор беринг, Ерда 63 йил ҳаёт кечирган одам коинот вақти билан бор йўғи 2 соату 13 дақиқа 34 сония яшаб ўтган бўлар экан: Ёки, коинотдаги узок сайёраларнинг бирида 10 кун туриб қайтилганда, Ерда 720 йил ўтиб кетар экан¹.

Қуръони каримда бизнинг ўлчовларимиздаги кун билан минг, ҳатто эллик минг йилга тенг келадиган кунлар борлиги зикр қилинган. Яъни қуръонда фаришталарнинг бу ҳисоби билан эллик минг кунга тенг бўлган бир кун (муддат ичи)да Аллоҳнинг даргоҳида юксалганлари ҳикоя қилинади (қаранг: Тусунхўжа Ҳидоятхўжаев. Кексалик ҳикматлари. Т., “Мовароуннахр”, 2005, 339 бет).

¹ Абдурахмонов А. Саодатга элтувчи билим. – Т.: “Мовароуннахр”, 2001, 633 бет.

1.3. ЭРА, МИЛОД ВА ЙИЛ ЎЛЧОВЛАРИ

Вақт ўлчови ёрдамида эра, милод ёхуд давр ва йиллар ҳисоби амалга оширилади. Эра, милод сўзлари давр ҳисобларининг номлари, эра – лотинча “айрим сон”, “бошланғич рақам”, Милод эса арабча “туғилиш”, “Янги” деган маъноларни беради.

Эра, ҳақиқатдан юз берган бирор катта воқеа, ҳодисадан бошланган. Масалан, қадимги юнонларда йил ҳисоби муқаддас Олимп тоғи ёнбағирларида **биринчи Олимпиада ўйинлари** бошланган пайтдан, яъни **эрамиз (милод)дан олдинги 776 йилдан то эрамиздан олдинги 394 йилгача бўлган.**

Лотинларда ака-ука Ромул ва Ремларнинг **эрамиздан олдинги 753 йилда Рим (Рома) шаҳрига асос солган кундан,** мусулмонларда эса, Пайғамбар Муҳаммад алайҳиссаломнинг **эрамиз (милодий)нинг 622 йили Маккадан Мадинага ҳижрат қилган (кўчиб ўтган) пайтдан бошланган деб қабул қилинган.**

Ҳозирги янги эра (милодий) Исо пайғамбар туғилган кундан бошланган деб қабул қилинган. “Эрамиздан ёки миллоддан олдин фалон йилда” деганда Исо пайғамбар туғилган 1-чи йилдан олдинги даврлар тушунилади. Исо алайҳиссалом яҳудий миллатига мансуб бўлиб, тахминан милодий 1-33 йилларда Фаластинда, ҳозирги Исроилда яшаб ўтган. Ислом илоҳиётшунослигида Исо Биби Марям муҳаррам ойининг ўн бешиди, якшанба куни онаси Биби Марямдан отасиз туғилган; бор йўғи 33 йил умр кўрган; ражаб ойининг еттинчисиди, пайшанба куни Худованд амри билан осмонга кўтарилиб кетган то қиёматгача тирик деб талқин қилинади.¹

Милодий йил ҳисобини ҳам Исо алайҳиссалом туғилган санадан бошлаб ҳисоблаш қабул қилинган. демак жорий йили яъни 2020 йилда Исо алайҳиссалом туғилганига 2020 йил тўлди.

¹ Абдурахмонов А. Саодатга элтувчи билим. – Т.: “Мовароуннахр”, 2001, 136 бет.

Йил – Ернинг Қуёш атрофида бир марта айланиб чиқиш даври. Астрономияда 4 хил йил ҳисоби бор:

- 1) Юлдуз йили – 365,2564 кунга;
- 2) Тропик йили – 365,2422 кунга;
- 3) Календарь йили, яъни ҳозирги григорян тақвими бўйича – 365,2425 кунга;
- 4) Қамарий – ой йили 12 синодик ойга, яъни 354,3671 кунга тенг.

Қамарий йил ҳижрий йил деб ҳам аталади¹.

Ҳижрий йилдан милодий йилни чиқариш учун ҳижрий йилни 0,97 га кўпайтириб, чиққан натижага 622 ни қўшамиз. Масалан, Имом Аъзам Абу Ҳанифа ҳазратлари 150-нчи йили вафот этганлар:

$$150 \cdot 0,97 = 145,5 + 622 = 767,5$$

Демак, у зот милодий 767 йилда вафот этган эканлар (қолдиқ сон ҳисобга олинмайди).

1.4. ФАСЛ ЎЛЧОВЛАРИ

Биз кузу қиш, баҳору ёз дея таърифлайдиган фасллар ҳам вақт ўлчови билан ном топади (2021).

Демак, 2021 йил 12 ой, 54 ҳафта ва 365 кундан иборат. Фасл билан ой орасида, ой билан ҳафта орасида, ҳафта билан кунлар орасида ВАҚТ ётади ва уларни мазмунан ажратади. Вақт матосидан кун, ҳафта, ой ва фасллар либоси тикилади.

Ўрта Осиё ҳудудларида баҳор ва куз фасли қисқа – ҳар бири тахминан 2 ойдан, ёз ва қиш фасли узун, ҳар бири 4 ойдан давом этади. Ой тақвимида Ой ер атрофини Ғарбдан Шарққа томон айланиб, Қуёш тўғрисида келиши ой боши дейилади. Лекин бу вақтда ой кўринмайди. 1-2 кундан кейин, янги ой Ғарбда кечкурун ўроқ шаклида кўринади. Ой бошидан иккинчи ой бошигача 29,5 суткани ташкил қилади.

¹ Абдурахмонов А. Саодатга элтувчи билим. – Т.: “Мовароуннахр”, 2001, 633 бет.

Фаслар	Ойлар	Хафталар рақамлари, сони	Кунлар
Куз	Сентябрь	35, 36, 37, 38, 39	30
	Октябрь	40, 41, 42, 43, 44	31
	Ноябрь	45, 46, 47, 48, 49	30
Қиш	Декабрь	49, 50, 51, 52, 53	31
	Январь	1, 2, 3, 4, 5	31
	Февраль	5, 6, 7, 8, 9	28
Баҳор	Март	9,10,11,12,13,14	31
	Апрель	14,15,16,17,18	30
	Май	18,19,20,21,22	31
Ёз	Июнь	23,24,25,26,27	30
	Июль	27,28,29,30,31	31
	Август	31,32,33,34,35	31
4	12	54	365

Ернинг қуёш атрофида айланиб ўтаётганида кун ва туннинг тенг келиб қолган вақти.

• 21-22 март **баҳор** фаслининг бошланиши, **йилнинг дастлабки кунлари** – Наврўз байрами ўтказилади ва унинг биринчи оyi ҳамал деб аталади.

Қуёшнинг ёзги туриш нуқтасидан ўтиши, куннинг энг узун пайти, яъни:

• 21-22 июнь ёз фаслининг бошланиши. 25 июндан 6 августгача ёз **чилласи** давом этади. Бу давр йилнинг энг жазирама пайтлари бўлади.

Қуёшнинг **кузги** кун ва туннинг тенг кунлиги нуқтасидан ўтиш, яъни:

• 23 сентябрь куз фаслининг бошланиши.

Қуёшнинг қишки туриш нуқтасидан ўтиш, яъни.

• 21-22 декабрь қишнинг бошланиши деб қабул қилинган. 25 декабрдан 6 февралгача қиш чилласи давом этади. Бу давр йилнинг энг совуқ пайтлари бўлади.

1.5. МУЧАЛ ЙИЛ ЎЛЧОВЛАРИ

Аждодларимиз мучал йил ҳисобидан жуда кенг фойдаланишган ва ҳозиргача фойдаланилади. Мучал йили 12 ҳайвон номи билан аталади. Бундай ҳисоб дастлаб қадимги муғил, Хитой ва бутун туркий халқлар, кейинчалик Осиёнинг бошқа халқлари орасида тарқалган.

Мучал йили 21–22 мартдаги баҳорги тенг кунлик кунидан бошланади

Мучалнинг 12 йилга, яъни ҳар бир йили бир ҳайвоннинг номи билан аталадиган ва йил боши 21 мартдан бошлаб келгуси йилнинг 20 мартага қадар давом этадиган йил ҳисоби.

Қуйидаги жадвалда эски мучал тақвимининг ҳозирги ҳисоб бўйича қайси йилларга тўғри келиши 2043 йилгача кўрсатилган. (Қавс ости ҳайвонларнинг форсча номи келтирилган).

Мучал номлари ва йиллари

№	Ҳайвонлар номи	ЙИЛЛАР											
		1900	12	24	36	48	60	72	84	96	08	20	32
1.	Сичқон (Муш)	1900	12	24	36	48	60	72	84	96	08	20	32
2.	Сигир (Бақар)	1901	13	25	37	49	61	73	85	97	09	21	33
3.	Йўлбарс (Паланг)	1902	14	26	38	50	62	74	86	98	10	22	34
4.	Қуён (Харгуш)	1903	15	27	39	51	63	75	87	99	11	23	35
5.	Балиқ (Наҳанг)	1904	16	28	40	52	64	76	88	2000	12	24	36
6.	Илон (Мор)	1905	17	29	41	53	65	77	89	01	13	25	37
7.	От (Асп)	1906	18	30	42	54	66	78	90	02	14	26	38
8.	Қўй (Гусфанд)	1907	19	31	43	55	67	79	91	03	15	27	39
9.	Маймун (Ҳамдуна)	1908	20	32	44	56	68	80	92	04	16	28	40
10.	Товуқ (Мурғ)	1909	21	33	45	57	69	81	93	05	17	29	41
11.	Ит (Сак)	1910	22	34	46	58	70	82	94	06	18	30	42
12.	Тўнғиз (Хук)	1911	23	35	47	59	71	83	95	07	19	31	43

Қизиғи шундаки, дунёнинг ранг-баранглигига монанд 12 мучал йилида ҳайвонлар шундай тартиб билан жойлаштирилганки, бу тартиб дунёнинг ишлари каби хилма-хиллик тимсоли тариқасида олинган. Дунёнинг ишлари яхшилик ва ёмонлик, ҳалол ва ҳаром аралаш, орасида ҳамда кетма-кет келади. Ҳайвонлар:

- 1 ва 2-йил – ҳаром-ҳалол (сичқон, сигир);
- 3 ва 4-йил – ҳаром-ҳалол (йўлбарс, қуён);
- 5 ва 6-йили – ҳалол-ҳаром (балиқ, илон);
- 7 ва 8-йили – ҳалол-ҳалол (от, қўй);
- 9 ва 10-йили – ҳаром-ҳалол (маймун, товуқ);
- 11 ва 12-йили – ҳаром –ҳаром (ит, тўнғиз).

Йилларнинг бундай тартибда жойлаштирилиши дунёнинг ранг-баранглигига ва бир-бирига зид жуфтларнинг курашига ишорадир. Бу қарама-қарши кучлар кураши, уларнинг ўзаро тўқнашуви ҳаракатни келтириб чиқаради ва ҳаёт чархпалагини айлантираверади.

1.6. ШАМСИЙ (ҚУЁШ) ЙИЛИ, ОЙЛАРИ

Шамсий – қуёш йили ҳисоби ҳижрий, яъни – 622 йилнинг баҳорги тенгкунлик куни – 21-22 мартдан (Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломнинг Маккадан Мадинага ҳижрат қилган кунидан) бошланган.

Кейинги йил бошлари эса 20, 21, 22 мартга тўғри келади. Давомийлиги ҳозирги Григорян тавқимидаги каби 365 ёки 366 кундан иборат. Бу тақвим салжуқий ҳукмдор Маликшоҳ ҳукмронлиги даври (1072-1092 йиллар)да қабул қилинган.

Ҳижрий-қамарий ойлар 29 ёки 30 кун бўлади. Шу сабабли бир ҳижрий-қамарий йил 354 кун бўлиб, мелодий йилдан 1 кун кам бўлади. Ҳижрий-қамарий тақвимнинг биринчи ўрни Муҳаррам ойининг биринчи кунидан бошланади.

Хут (февраль) ойида ҳар тўрт йилда бир марта 29 кун келади ва бу йил кабиса, яъни “улуғ йил” деб аталади.

Шамсий йили ойлари, унсурлари ва буржлар номлари

№	Ой номлари (русча)	Унсури	Ҳомий сайёралар	Бошланадиган ва тамомланадиган сана	Буржлар (зодиак) номи ўзбекча
1.	Ҳамал (март)	Олов	Марс ва Плутон	21.03-20.04	Куй
2.	Савр (апрел)	Ер	Зухро (Венера) ва Хийрон	21.04-21.05	Сигир
3.	Жавзо (май)	Ҳаво	Меркурий ва Прозерпина	22.05-21.06	Эгизаклар
4.	Саратон (июнь)	Сув	Ой (Камар)	22.06-22.07	Қискичбака
5.	Асад (июль)	Олов	Қуёш (Шамс)	23.07-22.08	Арслон, шер
6.	Сунбула (август)	Ер	Прозерпина ва Меркурий	23.08-22.09	Бошқок
7.	Мезон (сентябрь)	Ҳаво	Хирон ва Зухра (Венера)	23.09-22.10	Тарозу
8.	Ақраб (октябрь)	Сув	Плутон ва Марс	23.10-21.11	Чаён
9.	Қавс (ноябрь)	Олов	Юпитер ва Нептун	22.11-21.12	Ёй, камон
10.	Жадий (декабрь)	Ер	Сатурн ва Уран	22.12-21.01	Тоғ Эчкиси
11.	Далв (январь)	Ҳаво	Уран ва Сатурн	21.01-19.02	Қовға, челак
12.	Хут (февраль)	Сув	Нептун ва Юпитер	20.02-20.03	Балиқ

1.7. ОЛАМ НЕЧА КУНДА ЯРАТИЛГАН?

Тангри таоло оламни олти кунда яратди:

1.	Якшанба – 1 кун	Осмонни яратди
2.	Душанба – 2 кун	Ойни, қуёшни, юлдузларни яратиб, фалак ичига жойлаштирди.
3.	Сешанба – 3 кун	Қушлар, қурт-қумурскаларни, фаришталарни яратди
4.	Чоршанба – 4 кун	Сувни яратди, елларни, булутларни чиқарди, дарахтлар, ўт-ўланларни яратди, ҳаммага ризқ-рўз улашди
5.	Пайшанба – 6 кун	Жаннат ва дўзахни, раҳмат ва азоб фаришталарини ҳамда хурларни яратди
6.	Жума – 6 кун	Ҳазрат Одам Атони яратди
7.	Шанба – 7 кун	Ҳеч нарса яратмади

Тавротда эса оламнинг яратилиши ҳақида қуйидагича хабар берилади: худованд дастлаб фаришталарни, сўнгра осмон билан ерни яратди. Ер ҳали шаклсиз, кўримсиз, бўм-бўш бўлиб, беноён фазо узра қоронғилик ҳукм сураб, худованднинг руҳи эса сув юзида парвоз этар (кезиб юрар) эди, дейилади [9, 29-бет]:

№	Ҳафта кунлари	ИЗОҲ
1.	Биринчи кун	Ёруғликни яратиб, ёруғликни – кундуз, қоронғуликни – кеча деб атади, яъни ёруғлик ва қоронғуликни бир-биридан ажратди.
2.	Иккинчи кун	Беноён осмонни яратди
3.	Учинчи кун	Қуруқлик, ер билан сувни, ўсимликларни, ўт-ўланлар ва дарахтларни яратди
4.	Тўртинчи кун	Кунни бошқариш учун қуёшни ва тунни бошқариш учун ой ва юлдузларни яратди ва уларни осмон гумбазида жойлаштирди

5.	Бешинчи кун	Худованд сувда яшовчи турли-туман жониворларни ҳамда қуш, паррандаларни яратди
6.	Олтинчи кун	Худованд ерда яшайдиган жониворларни, ёввойи ҳайвонларни, даррандаларни, чорвани, қурт-кумурсқаларни яратди. Ундан кейин Худованд ўз қиёфасига ўхшатиб, Одам Атони ва унинг жуфти Момо Ҳаввони яратди
7.	Еттинчи кун	Худованд ўз фаолиятини тамомлаб, барча қилган ишларидан тинди. Худованд бу кунни муборак ва муқаддас қилиб айирди, чунки ушбу кунда У Ўзини бутун яратиш фаолиятидан тинган, деб ёзилган.

1.8. МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИ ҚАНДАЙ НОМЛАНГАН?

Ҳар бир даврнинг ўз тараққиёт омиллари, эҳтиёжлар, талаблари ва ҳаётий тамойиллари бўлади. Ҳар бир замоннинг ўз займи, қарашлари, муносабатлари, тафаккур тарзи мавжуд. Ўзбекистонда ўтган 26 йил мобайнида бутунлай янги тарихий шароитларда, янги давлатчиликка, асос солинди. Ҳуқуқий демократик давлат ва эркин фуқаролик жамияти вужудга келтирилди.

Сиёсий, ҳуқуқий, иқтисодий, ижтимоий ва маънавий, соҳада туб бурилишлар ясалди. Ташқи сиёсатда Ўзбекистон жаҳон ҳамжамиятининг тенг ҳуқуқли субъектига айланди. Ва ўзининг қатъий сиёсий позициясини намоён этди. Дунёнинг энг кучли ва катта давлатлари Ўзбекистон билан ҳисоблашадиган, унинг умумдунёвий масалаларига тегишли фикр ва худосаларини инобатга оладиган бўлиб қолади.

Мустақиллик Ўзбекистонга мамлакат тараққиётининг устувор йўналишларини белгилаш ва ҳар бир йилни унинг номи билан аташ имкониятини берди. Мана ўша йилларнинг номи:

Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан
йилларнинг номланиши

- 1991 – Ҳазрат Алишер Навоий йили.
1996 – Амир Темур йили.
1997 – Инсон манфаатлари йили.
1998 – Оила йили.
1999 – Аёллар йили.
2000 – Соғлом авлод йили.
2001 – Оналар ва болалар йили.
2002 – Қарияларни қадрлаш йили.
2003 – Обод маҳалла йили.
2004 – Меҳр ва мурувват йили.
2005 – Сиҳат –саломатлик йили.
2006 – Ҳомийлар ва шифокорлар йили.
2007 – Ижтимоий ҳимоя йили.
2008 – Ёшлар йили.
2009 – Қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги йили.
2010 – Баркамол авлод йили.
2011 – Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик йили.
2012 – Мустаҳкам оила йили.
2013 – Обод турмуш йили.
2014 – Соғлом бола йили.
2015 – Кексаларни эъзозлаш йили.
2016 – Соғлом она ва бола йили.
2017 – Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили.
2018 – Фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва технологияларни қўллаб-қувватлаш.
2019 – Инновацион фаолликни ошириш ва тадбиркорликни ривожлантириш.
2020 – Илм-фан ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили.
2021 – Ёшларни қўллаб-қувватлаш ва саломатликни мустаҳкамлаш.
2022 – Инсон қадрини улуғлаш ва фаол маҳалла йили.
2023 – Инсонга эътибор ва сифатли таълим йили.

Ана шу нуқтаи назардан айтиш мумкинки, 2017 йил Ўзбекистоннинг тарихий тараққиёт ва ривожланишида бутунлай янги босқични бошлаб берди. Бу бевосита Замон билан ҳамнафас ҳозирги цивилизация талабларига жавоб берадиган, бугунги кун миллий ва дунёвий эҳтиёжларни назарда тутган, жаҳон давлатчилиги илғор тажрибалари билан миллий хусусиятларимиз, қадриятларимиз, давлатчилик усул ва услубларимиз уйғунлашиб кетган, синтезлашган кучли ва қудратли сиёсий тафаккур билан боғлиқ.

“2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича “Ҳаракатлар Стратегияси” аини ана шу замонавий тафаккурни: мамлакатни модернизация қилиш, жамиятни ривожлантириш, бошқарувни эркинлаштириш, демократик ислохотларни чуқурлаштириш билан бирга халқаро майдонда Ўзбекистоннинг ўз сўзи, қатъий хулосаси, умумсайёравий масалаларни ҳал қилишда, ички ва ташқи сиёсатда ўзгармас, изчил позициянинг мавжудлиги асносида намоён этади.

Ушбу стратегия мамлакат тараққиётининг ҳар томонлама ва муҳим асоси бўлиб хизмат қилмоқда.

1.9. МАМЛАКАТИМИЗДА ҚАЙСИ КУНЛАР БАЙРАМ КУНЛАРИ ДЕБ БЕЛГИЛАНГАН?

Қуйидаги кунлар мамлакатимизда иш куни бўлмаган расмий байрамлар жорий этилган.

- 1 январь – Янги йил байрами.
- 8 март – Халқаро хотин-қизлар куни.
- 21 март – Наврўз байрами.
- 9 май – Хотира ва Қадрлаш куни.
- 1 сентябрь – Мустақиллик куни.
- 1 октябрь – Ўқитувчилар ва мураббийлар куни.
- 8 декабрь – Конституция куни.
- Рамазон ҳайити (Ийд ал-Фитр) – июль.
- Қурбон ҳайити (Ийд ал-Адха) – сентябрь.

Ҳайит кунлари диний идоранинг аниқланган маълумотларига биноан бир кунга ўзгариши мумкин. Ушбу иш куни бўлмаган кунлардан ташқари иш куни бўлса-да турли касб эгаларининг байрамлари ҳам мамлакатимиз миқёсида белгиланган. Жумладан:

- оммавий ахборот воситалари куни.
- 9-10 ноябрь – миллатлараро бағрикенглик куни.
- Ҳар йили апрель ойининг биринчи якшанбаси Ўзбекистон геологлари куни.
- 2 сентябрь – бутун жаҳон статистиклар куни (ҳар тўрт йил охири).
- 7 ноябрь – тиббиёт ходимлари куни 2020
- 11 ноябрь – Ўзбекистон касаба уюшмаси ходимлари куни
- 16 ноябрь – бутун жаҳон болалар куни.
- 19 ноябрь – тадбиркор аёллар куни.
- 9 декабрь – халқаро коррупцияга қарши кураш.
- 9 декабрь – коронавирუსга қарши курашиш куни.
- декабрь ойининг иккинчи якшанбаси – Ўзбекистон қишлоқ хўжалик ходимлар куни ва ҳ.к.

1.10. ВАҚТ БИЛАН БОҒЛИҚ АЙРИМ АСТРОНОМИК МАЪЛУМОТЛАР¹

- Ердан Ойгача бўлган масофа – 384000 км.
- Ойнинг диаметри 3476 км.
- Қуёш Ердан 109 баравар катта
- Қуёш нури ерга 8 дақиқада етиб келади.
- Қуёшнинг устки қисми иссиқлиги 6000 градус.
- Ер ва Қуёш орасидаги масофа 149,6 млн.км.
- Ернинг умумий майдони 510 млн.кв.км.
- Ернинг тахминий вазни 600 трлн.тонна.
- Юпитер сайёрасининг вазни қолган барча сайёралар вазнидан катта.

¹ Дунё, Сиёсат, Жамият. Тузувчи, Ориф Аюпов. – Т.: “Зиё” нашриёти, 2017, 191 бет.

• Галактикамизда 200 миллиарддан ортиқ юлдузлар мавжуд, улардан бири Қуёш.

• Охириги бир-неча минг йилларда Ернинг оғирлиги бир-неча миллиард тоннага оғирлашди (тушган метеоритлар ва космик чанг ҳисобига).

• “Қора гирдоб”нинг оғирлиги Қуёш оғирлигидан 6 млрд баробар ортиқ.

• Қуёш тизимидаги сайёраларда бир сутка:

• Ерда – 24,0 соатга тенг.

• Меркурийда – 8,8 соатга тенг.

• Марсда – 24,6 соатга тенг.

• Юпитерда – 9,9 соатга тенг.

• Сатурнда – 10,3 соатга тенг.

• Уранда – 10,7 соатга тенг.

• Нептунда – 15,8 соатга тенг.

Бугун Инсон шошаяпти. Лекин ҳеч нарсага улгуролмаяпти. Сабаби – вақт зиқ. Вақт йўқ. Таракқиётнинг ҳалокатли уммонида жони ҳалак. Елади, югуради. Тонг отади – кун ботади. Лаҳзада умрнинг бир куни кетади. Цивилизация гўёки инсоннинг оғирини енгил, узоғини яқин қилаётгандай. Ҳа, цивилизация узоқни яқинимизга олиб келди – дунёнинг нариги бурчи аҳмоқларгагина эмас, биз одамларга ҳам бир қадам бўлиб қолди... Нега унда биз ҳеч нарса, кўп нарса қилишга улгуролмаяпмиз?

Жавоб битта, яъни инсон ҳар бир лаҳзанинг қадрига етмагани сабабли, улгурмаяпти. Бошқача қилиб айтганда, вақтнинг қуйидагича хусусиятларига нисбатан бефарқмиз.

ВАҚТ ХУСУСИЯТЛАРИ

- Лаҳза қадри
- Вақт – бу умр
- Вақт – бу оқар дарё
- Вақт – бу пул
- Вақт – бу олий ҳакам

2.1. ЛАҲЗА ҚАДРИ

– ЛАҲЗА... Ана шу бир лаҳза, бир нафасда биз бормиз ёки йўқмиз, кўҳна дунё эса қиёмат қадар бардавом... Инсон умрининг нимадир маъноси бўлса, у шу лаҳзани хотирада нақшлаши ғамининг гўзаллиги, севинчининг тўпорилиги билан шу вақт оралиғида ўзи ҳам тирик қола олишидир. Ва бу кўнгилнинг ростлиги ва мардлигидан, юракнинг қонига чўмилиб,

қайта туғилган оддий, ўткинчи лаҳза мўъжизавий, мангу лаҳзага эврилади. Бу мангу лаҳзада инсонга хос барча энг ўлмас хис-туйгулар қиёматгача келажакнинг юрагидан ўтади.

- Оқиб ўтган умрни қайтаришга илож йўқ, қўлдан кетган вақтга етишишга имкон йўқ.

- Рубоий:

Дилга тонг солувчи лаҳзани қидир,
Ақлу-онг солувчи лаҳзани қидир.
Номим минг йил қолсин десанг минг йиллик,
Йўлга бонг солувчи лаҳзани қидир.

Ҳазрат Навоий “Ҳайрат ул-аброр” достонида айнан инсон умри ва ҳаётининг ҳар бир нафас ва лаҳзасига улуг бир неъмат, дея таъриф-тавсиф беради.

Дарҳақиқат, нафас – бу тирикликнинг асоси ва устунидир. бу оламда яшаб турган ҳар бир жонзотнинг тириклиги бево-сита шу нафас билан боғлиқ. Нафас ҳаво маъносидан ташқари вақт ва ҳаёт деган маънони ҳам англатади. Ҳазрат Навоий ҳар бир нафасни жавҳар билан тенг кўриб, бу жавҳарни гар-ронмоя (қимматбаҳо) деб ташбеҳ қилган. Шунинг учун инсон буни ғанимат (ўлжа) деб билиши керакки, бу ўлжани қўлдан чиқаргандан кейин қайтадан тута олмайди.

Шу ўринда хотирлашимиз керак бўлган ибратли бир ривоят бор.

РИВОЯТ

Ривоят қилишларича, қадимда бир машшоқ ўлимга ҳукм этилибди. “Эрталабгача тоат-ибодатда бўл, тонгга яқин дорга осиласан” дейишибди унга. Тун ярмида машшоқнинг уйдан ҳазин нола таралибди. Подшо одамлари эшик тирқишидан қарашса, созанда берилиб куй чалаётганмиш! “Ҳой, нодон, ўлимнинг кутиб турибди-ю, бу ёқда сен бемалол куй хониш қилаётибсан”, дебдилар. Шунда машшоқ: “Мен учун вақт қадрли. Тонгга қадар яна бир куй яратиш ҳаракатидаман.

• “Одамлар мени шу куй туфайли эслаб юришар”, деяпти машшоқ. Ҳар бир лаҳза у учун ганимат.

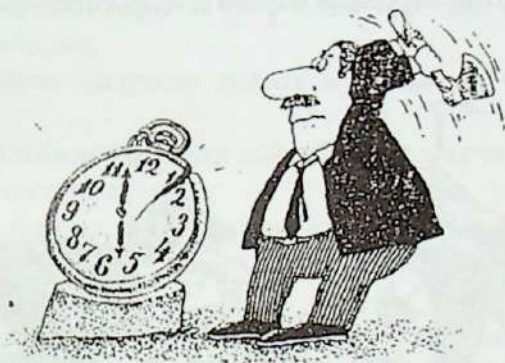
• Одамлар бор, сонияни санаб, ўзидан боғу бўстон қолдиришга бел боғлайди.

• Одамлар бор, вақтни қандай ўтказолмай жони ҳалак.

• Одамлар бор, эл-улусга нафи тегмаган, ўзгалар корига ярамаган дамларини умри ҳисобига кўшишга уялади.

Одамлар бор, бировларнинг қадамини пойлайди...

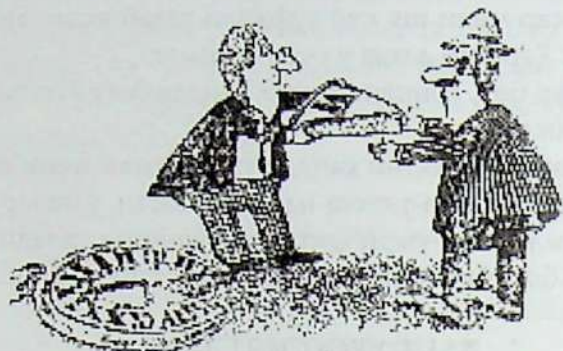
• ВАҚТ ХУСУСИЯТЛАРИ

Зўравонлик билан вақтни бўйсундираолмайсиз. Сиз уни кесмасангиз, у сизни қиймалаб ташлайди:

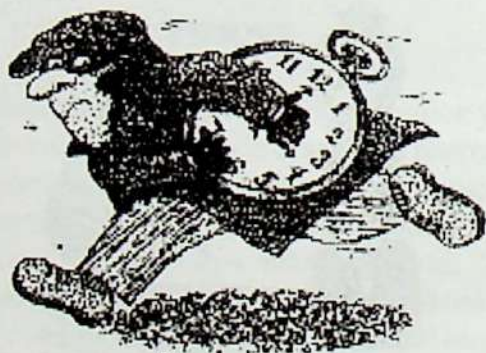
Вақтни овлай олмайсиз ҳам!

Вақтни бировдан қарзга ололмайсиз ҳам!

...Бировга қарз беролмайсиз ҳам!

...Олиб қочолмайсиз ҳам. Унинг тутқич бериши қийин!

Ақлли ва донишманд кишилар умрни қадрлаб, ундан унумли фойдаланишга ҳаракат қилганлар. Бир файласуф шундай деган: “Вақт бизнинг энг арзон ва айна вақтда энг қимматбаҳо мулкимиздир, чунки вақт туфайли биз ҳамма нарсага эришамиз”. Дарҳақиқат, танамизга кириб-чиқаётган ҳар бир нафас бизни абадий тарк этаётган бетакрор вақтимизнинг ифодасидир. Шу ўринда яна, бир ҳаётий мисолни келтириш жоиз. Маъруза пайти талабалар профессордан вақтнинг қадрини қандай билиш мумкинлиги ҳақида сўрашибди.

Профессор саволга:

- Бир йилнинг қадрини сўнги имтиҳондан йиқилган битирувчи талабадан;
- Бир ойнинг қадрини тўлғоқ муддатидан олдин тутган онадан;
- Бир ҳафтанинг қадрини ҳафтада бир марта нашр этиладиган газета муҳарриридан;
- Бир куннинг қадрини қаттиқ касал бўлган кишидан;
- Бир соатнинг қадрини суюклисини интиқ кутаётган ошиқдан;
- Бир дақиқанинг қадрини поездга кеч қолган йўловчидан;
- Бир сониянинг қадрини ҳалокатга йўлиққан одамдан;
- Бир сониядан кичик улушнинг қадрини Олимпияда ўйинларида кумуш медални қўлга киритган спортчидан сўранг – дея жавоб берган экан.

Қиссадан ҳисса ўрнида,

Гап келди

Азизлар!

Бир оддий ҳақиқатни унутмайлик. Умр ўткинчи эмас, аксинча вақтимиз ҳисобли. Яратганнинг инояти ила олаётган бир лаҳзалик нафасимиз ҳам аслида ғанимат. Унинг ҳар бир дақиқасини қадрлайлик. Акс ҳолда эртага армонда қоламиз. Вақт ғаниматдир.

Ҳаётнинг ҳар бир лаҳзасини қадрланг, чунки уни қайта яшолмайсиз. Лаҳза бебаҳодир.

Альберт Эйнштейн нима дейди?

Немис физик олими, Нобель мукофоти лауреати Альберт Эйнштейн (1879-1995) вақт қадри ҳақида шундай деди:

“Хаёт – улуғвор томоша, у менга ёқади, агар бир киши келиб менга уч соатдан кейин ўласан десалар, мен ундан ҳеч ажабланмас, саросимага ҳам тушмас эдим. Аввало, шу уч соат вақтдан қандай фойдаланиш ҳақида ўйлар, сўнгра қоғоз-қаламимни йиғиштириб ўлимга тайёр ётар эдим!”

Вақтнинг тавсифи академик шоиримиз Ғафур Ғуломдан (1903-1976) яхшироқ таърифлаш қийин. Ёшлигимизда мактабда тутган дафтарларимизнинг муқовасида Ғафур Ғуломнинг сурати ҳамда унинг тўрт қатор шеъри бўларди. Бу мисралар ҳануз хотирамда:

Азиз асримизнинг азиз онлари
Азиз одамлардан сўрайди қадрин,
Фурсат ғаниматдир, шоҳ сатрлар-ла
Безамоқ чоғидир умр дафтарин.

Ажойиб сатрлар, дарҳақиқат, шоҳ сатрлар.

Умр фурсатларнинг жамулжамидир. Фурсатлар ўз эгасидан уни бекорга ўтказмасликни талаб қилади, дейди хассос шоир бобомиз.

Шу маънода,

Гап келди:

Азизлар! Унутманг! Бир дақиқа ҳам оз фурсат эмас. Шу бир дақиқа ичида ҳам қанча ишни амалга оширса бўлади. Айтмоқчи бўлганим, вақт оз, деб кўп нолиймизу, лекин бир дақиқанинг ҳам аслида катта фурсат эканини билмаймиз. Олдингизга қандай мақсад кўйган бўлсангиз, шунга эришишга етарли имконият, вақт бор. Фақат бу вақтни бой бермасангиз бас. Уни йўқотганингиздагина, вақтни жуда тез ўтказиб юборган бўласиз.

Инсон ҳар бир лаҳзадан унумли фойдаланиши керак. Вақт кутиб турмайди.

ТҮРТЛИКЛАР

Умр бир лаҳзадир,
Ўтар-у кетар.
Ҳар лаҳзанинг
Минг бир маънолари бор.
Тилак шу – биз кечган,
Йиллар-у йўллар
Бари манзиллардан
Бўлгай устувор.

Ҳар бир лаҳзани ғанимат деб билинг!

Бўш вақтни ғанимат билиб, фойдали ва эзгу ишларга бағишламоқ даркор. Агар бўш вақт яхши ишлар билан тўлдирилмаса, у албатта, ёмон ва келажакда зиён бўладиган ишлар билан тўлади. Киши ишдан ва бошқа зарурий нарсалардан қутулиб, бўш вақт топса, уни ҳам ғанимат билиши керак. Ҳеч бўлмаганда китоб ўқиш, бирон нарса ўрганиш, бирорта фойдали иш билан машғул бўлиш ёки қариндошлар билан кўришиш, касални бориб кўриш ва ҳоказо ишлар билан бўш вақтдан ҳам унумли фойдаланиш лозим. Негаки, ғирт бекорчилик киши онгига турли васвасаларни, беҳуда фикрларни олиб келади. Қалбга ғам-андух эшигини очади. Турли-туман шаҳвоний ишларга етаклайди.

86400 доллар ...

Ҳар бир кун ўтади, ҳар бир соат ниҳоясини топади ва ҳар бир лаҳза кезувчидир, уни ортга қайтариш ёки бошқаси билан алмаштиришнинг имкони йўқ.

Фараз қилинг, шундай банк борки, у ҳар куни эрталаб ҳисобингизга 86400 доллар қўяди. Лекин бу банк ҳар кунлик қолдиқни сақламайди. Ҳар кеча у сиз ишлатмаган қолдиқни охирги тийинигача нолга тенглаштиради. Сиз нима қиласиз? Албатта, ҳар куни охирги тийинигача ишлатишга ҳаракат қиласиз!!! Шунини билингки, ҳаммамизнинг шу банкда ҳисобимиз мавжуд. Унинг номи Вақт.

Ҳар куни эрталаб бу банк сизнинг ҳисобингизга 86400 соғия ўтказади.

Яъни, 24 соат * 60 дақиқа = 1440 дақиқа
1440 дақиқа * 60 сония = 86400 сония

Ҳар кеча бу банк маълумотларни ўчиради ва бу кредитнинг қайси қисми керакли мақсадларга сарфланмаганлигига қарайди. Бу банк пулларни сақламайди ва уларни бошқа ҳисобларга ўтказишга ҳам йўл қўймайди. Ҳар куни янги ҳисоб очилади. Ҳар кеча бир кунлик қолдиқ, яъни ишлатилмаган пуллар бекор қилинади. Агар сиз бу пулларни ишлатмасангиз – фақат йўқотасиз. Биз орқага қайтишимиз ёки эртанги кредитни қарзга олиб туришимиз мумкин эмас. Сиз, бугун сизга берилгани билан ҳозир яшашингиз керак. Пулларни шундай ишга тикингки, бундан соғлигингизга, бахтингизга ва ишингизга фойдаси тегсин. Шунингдек, сиз бу пулларга савоб ёки гуноҳ сотиб олишингиз ва шундай қилиб амаллар халтасини савоб ёки гуноҳ амалларга тўлдиришингиз мумкин. Соат миллари айланишда давом этмоқда. Бугун вақтдан максимум даражада фойдаланинг.

Филжумла ўрнида,

Гап келди: Киприкдаги ёш киприк учун бир лаҳзалик юк. Одам умрининг фурсати ҳам худди шундай. Модомики, шундай экан, Сиз яшаётган ҳар бир дақиқанинг қадрига етинг. Кеча? Бу тарих. Эртага? Бу сир ... шунинг учун имкониятингизда фақат Ҳозир бор! Яна бир нарсани унутманг: вақт сизни кутиб ўтирмайди! Шунинг учун сиз эгалик қилаётган ҳар бир дақиқанинг қадрига етинг. Яратган сизга инъом этган, сизга ажратилган вақт чексиз эмас. Инсон ёруғ дунёдан юз ўгириб, охират сари юзланган вақтида ўзига яна бир оз муҳлат берилишини ёки йўқотган нарсасини тўғрилаб, бузганини тузатиб олиш учун озгина вақтнинг ортга қайтарилишини орзу қилади.

Шулардан келиб чиқиб айтиш жоизки, ҳар бир киши ўзига берилган қисқа умрни фойдали ишларга сарфлаши, илм олиши, ҳунар ўрганиши ёки тадбиркорлик, тижорат каби касб-кор қилиши ва жамият манфаатига ҳаракат қилиши айтиш мумкин.

2.2. ВАҚТДАН ЎЗГАН УМРЛАР

Одам вақт исканжасида, яъни инсон доимо вақтнинг ичида. Айтайлик, мен ҳозир кундуз куни соат 9⁰⁰ институтдаман, сиз эса худди шу куннинг шу пайтида бошқа жойдасиз. Бир неча соат ўтиши билан бугун тугайди. Соат миллари яна янги куннинг вақтини кўрсата бошлайди. Шу тартибда, олайлик, йил ўтади. Бу ҳамма учун бирдек тегишли, таъбир жоиз бўлса, умумий вақт. Инсон ана шу вақтнинг ичи (исканжаси)да. Лекин ҳар бир одамга алоҳида тегишли бўлган вақт тушунчаси ҳам бор. Буниси энди инсоннинг (нима десак экан) ичидаги вақт бўлади...

Биз кўп бора умрнинг қисқалиги, вақтнинг оқар сувдада тезроқ ўтиб кетиши ҳақида эшитганмиз, кўрганмиз, ўқиганмиз. Дарҳақиқат, вақт шундай бир пойгачики, у мангу ғолиб, у шундай чегара билмаски, уни қамаб қўйган тақдирда ҳам ўз кучини кўрсатаверади, на унга етиб на у билан олишиб бўлади.

Шундай экан фақатгина, бир ҳолатдагина инсонлар у билан баҳслаша оладилар бу ҳам бўлса, ҳар бир сонияда китоб мутоаласи, ижод, бунёдкорлик, изланувчанлик ва яратувчанлик билан банд бўлганда, вақтдан ўзиб кетиш мумкин. Инсон шундайин қиматли иш билан шуғуллансинки, унинг бу ҳаракати ва шижоатидан вақт шошиб қолсин. Вақтни шоширган, чўчитган воқеаларга, оламшумул ҳодисаларга дунё кўп бора гувоҳ бўлган.

Масалан, бобомиз Амир Темур Мовароуннахрни мўғул хонлигидан озод қилиб, ягона марказлашган давлат тузиб, ўзаро урушларга барҳам бериш учун курашганда, эндигина 24 ёшга қадам қўйган эди. Бухорий бобомиз барча илм сирлари билан қизиқиб, дунё кезиб, 60 мингдан зиёд ҳадис тўплаганда 16 ёшдан эндигина ошганди. Ёки ҳазрат Навоий устози Лутфийни ҳайратда қолдириб, “Оразин ёпқоч” деб бошланувчи ғазалини айтиб берганда 11 ёшли бола эди. Отаси вафотидан кейин тахтга чиққан Бобур Мирзо 12 ёшда, бувиси Бибихонимни ҳоли-жонига қўймай, унга фалак илмига доир

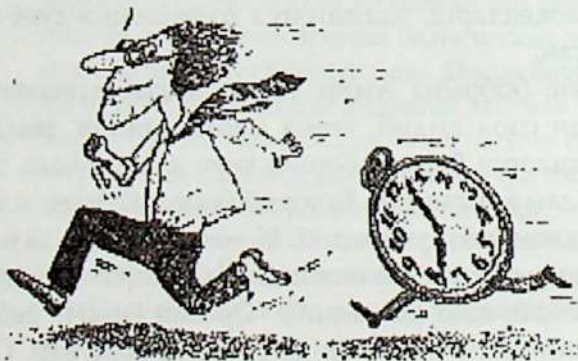
саволларни тўхтовсиз берган Улугбек 5-6 ёшли бола бўлгани кўпчиликка аён. Санайверсак, вақтдан ютган буюкларимиз ҳақида тарихда мисоллар кўп.

Абдулла Қодирий “Ўткан кунлар”ни йигирма тўрт ёшида ёзганига ҳамманинг ҳам ишонгиси келавермайди. Кўпгина физик олимларнинг Нобел мукофотига сазовор бўлган буюк кашфиётлари ҳам шу ёшлар атрофида қилинган. Алберт Эйнштейн, Луи де Бройл, Дирак, Гейзенберг, Шредингер шулар жумласидандир. Уларнинг ҳар бирини, миллатидан қатъий назар, барча халқларнинг улуғ фарзандлари дегим келади. Ер юзида бу алломалар рўёбга чиқарган кашфиётлар бир бурда нон, бир чимдим туз каби кириб бормаган хонадон топилмаса керак.

Улар вақтнинг қадрини билишган. Гафур Гулом айтмоқчи умр дафтарининг ҳар саҳифасини шоҳ сатрлар билан безаш моҳиятини жуда ёшлиқларидан идрок этишган.

Айнан ўша буюклар ўз шижоатлари, ҳаракатлари билан вақтидан илгари юрган кишилар бўлган. Қисқа умр кўрган бўлишса-да қолдирган излари яна кўпдан кўп асрлар яшайди, авлоддан авлодга кўчиб бораверади. Австриялик машҳур бастакор Франц Шуберт (1797-1828) атиги 31 йил яшаган бўлса-да, 20 та опера ва 600 га яқин кўшиқ яратган.

Ана шу қисқагина қайднома кишини мазмунли ва ўзгаларга ўрнак бўлувчи умр кечириш кераклигига ундайди.

Вақтдан ўзиш мана бунақа бўлади!

Илгарилаган одамлар ҳақида эртак

...Бор экан-да, йўқ экан Серкуёш хур ўлканинг энг" қайноқ кунжагидаги даштларда мол боқиб юрадиган бир хаёлпараст бўзбола бўларди. Шунга нима бўпти дейсизми? Ҳақсиз: ҳеч нима бўлгани йўқ. Лекин гап бу ҳақида эмас. Гап шундаки, ўша бўзбола нукул вақтдан ютмоқчи бўларди. Фақат тенгқурлари тушда ҳам кўрмаган соҳилларга интилар, улар ўқимаган асарларни ўқиб, улар ўйлаб-да кўрмаган фикрларни айтарди. Ёшига номувофиқ барвақт улғайган бўзболанинг гап-сўзини эшитган катталар бир ҳайрон қолишса, бир ҳавас қилишарди...

Аммо ... бўзболанинг отаси бундан хурсанд бўлмай, ўғлини тез-тез шошилмасликка чақиравераркан, Қайсар ўғил ҳам йўлидан қайтмасди. Охир-оқибат бўзбола жуда тез улғайди: ёш йигирмада, гап-сўзлар эса – қирқни уриб қўйган шоввозларникидек вазмин, ақлли, пурмаъно ...

Орадан йиллар ўтди. Ва бир куни бўзбола ҳеч қачон қилмаган иши – ортига қайрилиб қаради-ю ... даҳшатга тушди. Тенгқурлари тугул ўзидан тўрт-беш ёш катталардан ҳам анча илгарилаб кетган бўзбола умрининг ортиқча босим билан кечган кунларига, ҳаловатсиз соатларига, нафас бўғзига тикилган дақиқаларига, сукунатсиз сонияларига ... назар ташларкан, миясига қон тепди: Нега бунча қоникмайман? Қаёққа шошиляпман ўзи?!. Нима учун чилпинишларсиз жи-и-м-гина яшашим мумкин эмас?!!!

Шунда у қачондир отаси қоралаган "Кундалиқ дафтар" да ўқиган мана бу гаплар оғриғини илк бор ўзида туйди:

Сўқмоқ сендан илгари ҳам бор эди, сендан кейин ҳам бўлади ... Беҳисоб йўловчи сендан аввал ҳам бу йўлдан юрган, сендан сўнг ҳам юради ... Ҳеч ким бу манзилга сендан олдин ҳам барвақт боролмаган, сендан кейин ҳам етолмайди ...

Бу шунчаки бир эртак. Вақт билан бўладиган олишувда голиб чиқишга ҳаракат бўлиши лозим. Беҳудага вақтинг кетди нақдинг кетди, дейишмайди халқимизда. Бир дақиқани ҳам беҳуда ўтказмаган кишиларгина вақтни ўзига бўйсундирган ва уни ютган кишилар бўладилар.

Шу ўринда,

Гап келди: Ҳаётдан бир шингил.

Бир дўстимни биламан. Қачон қарама, ишлагани ишлаган. Кечаси соат иккида кўнгироқ қилсангиз ҳам шу ҳол. Ишлаётган бўлади – ёзаяпман, дўст! Ёзаяпман, вақт оз, улгуролмай қоламан, деб кўрқаман, дейди у. У машаққатли ижоднинг нурли онларидан хузур қилади, қалби илҳом олади, руҳи тетик. Чунки у маълум маънода вақтни ўз ботинига қамай олган. У вақтнинг исёнига қарши туролган шахс. Тўғри, кўлимиздан келадиган ишга, укувимиз етарли юмушга бор кучимизни сарфласак, вақтни беҳуда ўтказмасак, бизнинг гийбатга ҳам, ҳасадга ҳам ҳафсаламиз қолмайди.

Эҳтимол, каминага шу дўстимдан юққан бўлса, ажаб эмас.

2.3. ҚАНДАЙ ҚИЛИБ ВАҚТНИ БЎЙСУНДИРИШ МУМКИН?

“Инсоннома” китобининг (Т.: “Тафаккур қаноти”, 2014) муаллифи Бахтиёр Ҳайдаровнинг таъкидлашича инсонга жуда узоқ вақт эмас, балки **баракали** вақт зарур. Масалан, жуда узоқ вақт тўшақда ётилса, ҳатто пар ёстиқ ҳам бошга тошдек ботади. Боши-кети йўқ сериални узоқ томоша қилсангиз, охири кўз тиниб, бўйин умуртқаси толиб қолади. Юмшоқ курси кетингизни жизиллатиб “чақади”. Бундай узоқ вақтнинг кимга кераги (ёки фойдаси) бор?

Вақт хусусиятлари

1. Вақтни занжирлаб ўзингизга бўйсундира олмайсиз,
биродар

2. Замонавий ускуналар билан ҳам вақтни ўзингизга
бўйсундиришингиз мушкул

3. Вақтни кўмиб ўзингизга захира ҳам ярата олмайсиз, биродар!

Эрталаб барвақт уйғониш ва бирорта фойдали иш билан машғул бўлишда ҳосият кўп. Вақтнинг баракаси эрта саҳарда эканлигини улуғларимиз таъкидлашган. Замонавий илм фаннинг аниқлашича, эрта саҳарда, қуёш чиқаётган пайтда алоҳида шифобахш хусусиятга эга бўлган нурлар таралади. Бу ҳосиятли нурларни қабул қилиш учун инсон танаси фақатгина вертикал (тик) ҳолатда бўлиши шарт экан.

“Эрта уйғониб, атрофни супуриб-сидириб, кўча дарвозани очиб қўйсангиз, хонадонга барака киради”, – дейишдади кексаларимиз. Бу – юз фоиз ҳақ гап! Аммо эрта уйғониш масаласи кўнчилик учун муаммо. Шу сабабли француз лашкарбоши ва давлат арбоби, император Бонопарт Наполеонни (1769-1821) ҳар эрталаб тонгда: “Туринг, сизни буюк ишлар кутиб турибди”, деб уйғотишар эканлар.

Хўш, Нима қилмоқ керак?

1. Соат кўнғироғини ҳар куни бир вақтга тўғрилаб қўйинг.

Танамиз муайян ҳаракатга ўрганиб қолиш хусусиятига эга. Ҳар куни бир вақтда уйғонишга ҳаракат қилсангиз, борган сари бу нарса одат тусига кира бошлайди. Албатта,

дастлабки пайт бу “иш” жуда мушкулга ўхшаб туюлади. Дам олиш кунлари ҳам ўзингизни бўшаштирманг, ҳар кунги вақтда туринг. Шундагина организмнинг ички “соат”и бу тартибга мослашади, тез орада соат кўнғироғисиз ҳам керак вақтда уйғона оласиз.

Имманиул Кантдан ўрганайлик!

Шаҳар кўчаларидаги уйларнинг пештоқидаги соатлар ҳам немис файласуфи Кантнинг (1724-1804) кундалик иш ва яшаш тартиби, унинг йўлдан ўтиб-қайтишига қараб тузатиб турилгани тўғрисидаги ривоятлар ҳам буюк олимнинг ўзига ниҳоятда талабчанлигидан далолат беради. ... Кантнинг ҳаёти ва турмуш тарзининг ўзиёқ жуда антиқа ва ажойиб бир фан дейиш мумкин. Нимжон, касалманд бўлиб туғилган Кант оқилона кун тартибини ҳеч қачон бузмагани учун узоқ ва энг муҳими, ҳар жиҳатдан соғлом ва сермазмун ҳаёт кечирган.

2. “Яна ўн дақиқа мизғиб олай ...”

Бу бефойда. Соат жирингладими – сакраб туришга ҳаракат қилинг. “Ўн дақиқа мизғиб олиш”дан ҳеч қандай фойда йўқ. Яна бир яхши усул: будильникни, яхшиси, хонанинг нариги бурчагига қўйинг. Жиринглайвериш гашингизга тегса, уни ўчириш учун “ранжу машаққатлар билан” юриб борасиз. Энди қайта ўринга кириб ётмаганингиз маъқул!

3. Эрта туришни хоҳлаш керак.

Эрта уйғониш учун, аввало, бунга хоҳиш бўлиши керак. Агар истак чиндан ҳам жиддий бўлса, мия бунга қарши турли баҳона-сабаблар ўйлаб топишга уринмайди. Яна ўша гап: ҳамма нарса ниятга боғлиқ!

Ҳикоя

Қизикувчан шогирдлардан бири пири комилни синаб кўрмоқчи бўлди. Боғдаги гулларга кўниб турган нафис капалакни тутиб, кафтлари орасига беркитди ва устози олдига бориб сўради:

– Кўлимдаги капалак тирикми ёки ўлик?

Шогирд агар “ўлик” деган жавоб олсам, капалакни учириб юбораман, устоз “тирик” деб айтса, кафтларим билан қисиб ўлдираман, дея ўйлаганди. Пири комил шогирдининг мақсадини англади ва унинг қўлига ҳам қарамай деди:

– Ҳаммаси ўз қўлингда ...

Демак, Вақт ўзимизги ҳам боғлиқ

Баъзиларнинг соати кўпинча шошади, айримларники эса нукул орқада қолади. Гап ҳамиша ҳам соатнинг соз ёки носозлигида эмас. Гап шундаки, бу вақт ҳисоблагичи, айна пайтда, бизнинг ички оламимизни ўзида акс эттириши ҳам мумкин. Яъни, ҳар биримиз, озгина бўлса-да, вақтга ўз ҳукмимизни ўтказа оламиз! Буни инкор этишга шошилманг. Ахир, ҳар бир инсон алоҳида бир дунё, кичик, лекин сирли олам эмасми? Бу митти оламнинг ўзига хос тўртинчи ўлчами ҳам бор.

Хуллас, кимнингки соати ҳамиша тўғри юрса, у ўз замони билан ҳамнафас, ҳамқадамдир. Соатингиз доим кечикса, ҳойнаҳой, ўзингиз ҳам ўтмишга, кечаги кунингизга боғланиб қолгансиз. Мабодо соат милларингиз шошса, демак, келажакка назар ташлашга ошиқаётган бўласиз. Борди-ю, соатингиз нукул бузилаверса, эҳтимол, унинг сизга кераги йўқдир? Аниқроғи, ўзингиз вақтни бошқаришни, ўз истагингизга кўра бахтли лаҳзаларни узайтириш ва кутиш онларини қисқартириш санъатини эгаллаб олгандирсиз?

Булар, аслида, янгилик эмас. Хожа Баҳоуддин Нақшбандий ҳазратларининг фикрича, “... ҳар ким ўз вақтидаги вази-фасини адо қилиш билан машғул бўлса, уни “соҳиб ул-вақт” – “вақт соҳиби” дейдилар... Бу вақт соҳиби вақтнинг тасарруфидан қутилган, балки уни ўз тасарруфига олган бўлади, яъни ҳар бир вақтни энг муҳим ва аъло ҳолга сарф этади. Уни “Абуъл вақт солик” – “Вақт отаси бўлган солик”, дейдилар...”

Хуллас, дунё сир-асрорларга тўла. Инсон эса, аввало, ўзига оид сирларни англаб етса, қанийди!

4. Уйқудан аввал қачон уйғониш зарурлигини англаш.

Бирор иш ёки ҳаракат (масалан, эрта уйғониш)ни айнан қайси вақтда бажариш кераклигини ўзингизга қатъий аҳд қилсангиз, бу қарорни ички онг “ижро учун” қабул қилади.

Энг қизиғи, сиз керакли вақтда руҳан енгил ва юқори кайфи-
ятда уйғонишдан ташқари, энергияга тўлиб, дам олган ҳам
бўласиз. Синаб кўришингиз мумкин!

5. Чарчоқни ҳис этганингизда ухлашга ётинг.

Барвақт туриш учун, уйқуга, албатта, эрта ётиш шарт эмас.

Кўпинча биз организм талаб қилганидан ҳам кўпроқ
ухлаймиз. Яхшиси, чарчоқни ҳис этганингиздагина ухлашга
ётинг. Хоҳиш бўлмасаям, ухлашга ўзингизни мажбурламанг.
Бу нарса дам олишга ҳам, эрта туришга ҳам ёрдам бермайди.
Фойдали вақтни йўқотасиз, холос.

Шу ўринда,

Гап келди: Агарда “иш” тушунчасига кенг маънода қаралса,
уйқу соатларидан қолган соатлар иш билан ўтади.
Мен бир суткада ўрта ҳисобда олти соат ухлайман.
Демак, асосан, “иш куни” 18 соатдан иборат.

Бу ерда шуни таъкидлаб ўтиш керакки, “иш” ту-
шунчасига утилитар нуқтаи назардан қараб бўлмай-
ди, чунки ҳаётнинг турли муаммолари устида тафак-
курда бўлиш менинг учун катта ва муҳим иш.

Ва ниҳоят:

6. Бадантарбия билан шуғулланинг.

Уйғонгач, ҳеч бўлмаганда, бир нечта жисмоний машқ ба-
жариш ва турникда тортилишни одат тусига киритиш керак.
Бунда организмдаги ҳаётий қувват жунбушга келади. Кайфи-
ят кўтарилади. Бу эса, шубҳасиз, бугунги муваффақиятнинг
дебочасидир. Шундан сўнг совуқ (меъёрида) душ қабул қи-
лишга не етсин! Тўғриси айтганда, бу ҳар кимнинг ҳам кў-
лидан келмайди.

Вақт инсон учун қайта тикланмайдиган захира (ресурс) си-
расига киради. “Ҳеч ким вақтга ҳоким бўла олмайди”, – дейи-
шади. Лекин инсон ўз вақтини ўзи истаган тарзда сарфлаши,
шунга яраша натижага эга бўлиши мумкин.

2.4. ҲАР НАРСАНИНГ ВАҚТИ-СОАТИ БОР ...

Мутахассислар инсон организмидаги ҳар бир тўқиманинг фаол ҳаракатланиш соатлари борлигини аниқлашган. Унга кўра:

Туғилиш вақти. Тажрибали дояларнинг айтишларича, чақалоқларнинг аксарияти тунги 12 дан 4 гача бўлган вақтда туғиларкан.

Қон босими вақти. Тунги соат 4 билан 5 оралигида киши қон томирларида энг паст босим бўларкан. Шунинг учун ҳам бу вақтда уйқудан уйғониш жуда қийин кечади.

Ювиниш вақти. Эрталабки 8 да совуқ сувда чўмилиш жуда фойдалидир. Чунки шу пайтда организмда ҳимоя кучлари фаоллашган бўлади.

Овқатланиш вақти. Эрталабки 8 даги нонушта қоматингизга ҳеч қандай салбий таъсир кўрсатмайди. Негаки бу пайтда углеводлар ёғга эмас, балки энергияга айланади. Лекин кечқурунги 8 да тановул қилинган овқат эса “қоматингизни бузиши” мумкин. Чунки у жисмингизда ёғга айланади.

Даволаниш вақти. Тиббий муолажалар учун, яъни укол ва дори-дармон қабул қилиш учун энг яхши вақт эрталабки 9-10 лар оралигидир. Бу пайтда тери ўта сезувчан бўлади. Бироқ, агар эҳтиёж сезилса, тиш дўхтирига, яхшиси, туздан кейин учрашганингиз маъқул. Негаки шу пайтдаги бор машина оғриқларига организм кўпам “жиззакилик” қилавермайди.

Ижод учун қулай вақт эрталабки соат 10 ва туш пайти. Сабаби, мия тиниқ ва фаоллашган бўлади.

Ҳазм вақти. Соат 13 да ошқозон энг кўп суюқлик ишлаб чиқаради, ҳатто бу пайтда овқатланмасангиз ҳам.

Уйқу вақти. Мутахассисларнинг таъкидлашларича, энг ширин уйқу кундузга 14 дагисидир. Бу пайтдаги уйқу организмга тунги уйқудан кўра кўпроқ хуш ёқади. Араблар бундай уйқуни қайлула деб атайдилар. Табибларнинг фикрича, соғлиқнинг ярми кун ярмидаги уйқуда экан. Бу фикрда жон бўлса керакки, Овруро олимлари тушда иш жойларида би-

роз мизгиб олишни расман жорий этишга жиддий киришишмоқда.

Соч ва тирноқларни олиш вақти. Соат 16 ва 18 лар атрофида соч ва тирноқларнинг ўсиши тезлашади.

Иштаҳа ва мусиқа вақти. Соат 17 да организм учун энг буюк иштаҳа кўзгалса, 19 да эса мусиқа тинглаш учун энг кўтаринки руҳ пайдо бўлади.

Мулоқот вақти. Дўстона мулоқот учун яхши соат 18 ва 20 оралигидир. Одамзод негадир шу пайт ўзини ёлғиз ҳис этади.

Ибодат вақти. Шубҳасиз, кези келганда, ҳар қандай даҳрий қалбда ҳам буюк Яратганга илтижо туғилади. Шундай экан, исломий ақидаларга кўра, бир кунда адо этиладиган 5 маҳал намоз икки дунё саодатининг калити саналади. Овруполик турли соҳа олимлари намоз вақтлари ва ҳаракатларини қайта-қайта текшириб, таҳлил қилишиб, унда инсон учун бекиёс улкан фойдалар, буюк ҳикматлар мавжудлигини яқдил тан олмақдалар. Қолаверса, улуг бобокалонимиз Баҳоуддин Нақшбанд ҳазратлари шундай деганлар: “Дил ба ёр-у, даст ба қор!” – “Дилинг Аллоҳда ва қўлинг ишда бўлсин!”

Уйғониш вақти. Сиз барвақт уйғонасизми? Агар шундай қилсангиз, анча мунча мушкулингиз осонлашади. Чунки, бу вужудимиздаги “биоритм” деб номланган жараённинг фаол ишлаши учун сахар вақти ишлаб чиқарилган гармонлар муҳим аҳамиятга эга. Эрталабки 8⁰⁰-16⁰⁰ ораси картизол сингари инсонга тетиклик берувчи гормонлар энг кўп ишлаб, чиқариладиган вақт ҳисобланади.

Дам олиш вақти. Руҳшуносларнинг фикрича, ҳар бир инсоннинг ақлан ва жисмонан унумли ишлаш вақти бор. Бу давр миқдори 1,5 соатдан иборат. Иш вақти шу муддатдан ошиб кетганида инсон танаси чарчайди ва эснаш, диққатни бир ерга жамлай олмаслик каби ҳолатлар вужудга кела бошлайди. Ўша пайт ишни тўхтатиб, қисқа танаффус қилиш керак. Дам олиш вақтида бошқа иш билан машғул бўлиш ёки 15-20 дақиқа кўзларни юмиб, тинч ўтириш ҳам танаффус вазифасини ўтайди. Кўзни юмишдан мақсад мияга келаётган маълумотларни камайтиришдир. Чунки миядаги маълумот-

лар базасининг асосий қисми кўриш орқали тўпланади. Юз ва қўлларни ювиш, енгил ҳаракатлар бажариш дам олишнинг яна битта усулидир.

Ақлий чарчоқни йўқотиш учун барча ишларни тўхта-тиб бир бурчакда ўтириш шарт эмас. Маълумки, ақлий ва жисмоний фаолиятлар миянинг турли бўлимлари томонидан бажарилади. Шу сабабли бирон-бир иш билан банд бўлган одам бошқа машғулотга ўтса, миянинг қисмидаги юк “камайиб, бошқа қисми фаолроқ ҳаракат қила бошлайди ва миянинг чарчаган қисми дам олади. Масалан, ўқувчи математикани тўхтатиб, жисмоний иш билан шуғулланса бўлади. Ёки чет тили ўрнини руҳан тетиклаштирувчи бирор куй ёки шеърга бўшатиши мумкин.

Ҳа, ҳар бир ишнинг, нарсанинг ўз вақти соати бор. Ўша вақт ғанимат, беҳуда ўтса надоматдир. Шу ҳақида бир ривоят эсимга тушди.

РИВОЯТ

Ўтган замонларда бир жуда ҳам чиройли қиз бўлган экан. У шунчалар гўзал эканки, бошқа шаҳарлардан бой-бадавлат инсонлар унинг кўлини сўрашга совчи жўнатишар экан. Аммо у ҳамма келган совчиларга рад жавобини берар экан. Бу орада унга ўша шаҳарда яшайдиган бир ошиқ йигитдан совчи келибди. Аммо қиз унга ҳам рад жавобини берибди. Йигит бу рад жавобидан хафа бўлиб, бошқа шаҳарга бош олиб кетибди. У ерда уйланиб, бола-чақа орттирибди. Бир куни йўли аввал яшаган шаҳарга тушибди. У ерда эски танишлари билан кўришиб, суҳбатлашиб, ўша гўзал қиз ҳаёти ҳақида сўрабди. Дўсти унга қизнинг уйини кўрсатиб, унинг турмушга чиққанини айтибди. Йигит гўзал қиз қандай инсонларга турмушга чиққан экан, деган қизиқиш билан унинг эшигини тақиллатибди. Эшикни семиз, кал ва бадбашара бир одам очибди. Уйларига разм солиб, йигит бадавлат эмасликларига амин бўлибди.

Бир неча кун ўтгач, у яна қиз эшигини қоқибди. Бу сафар эшикни ўша гўзал қиз очибди. Йигит ўзини таништириб, қиздан нега бундай инсонга турмушга чиққанини сўрабди. Қиз

эса “Уй орқасидаги боғчадан энг гўзал гулларни олиб келсанг сенинг бу саволларингга жавоб бераман, аммо бир шартим бор, боғчага кирганингдан сўнг ортга йўл йўқ”, дебди. Йигит юзлаб гуллар ловуллаб турган боққа кириб кетибди. Бирдан жуда чиройли бир гулга кўзи тушиб уни узмоқчи бўлганида, бошқа тарафдаги пушти гулни кўрибди. Уни оламан деб турганида бошқа ундан ҳам гўзал гулни кўриб қолибди. Шу тариқа бир-биридан гўзал гулларнинг ичидан энг гўзалини оламан деб, боғ охирига бориб қолибди. Қарасаки, боғ сўнгида биргина сўлгин гулдан бошқа гул қолмабди. Ноилож гўзал боғ ичидан сўлгин гул билан қиз ёнига қайтибди. Энг гўзал гулни кўриб турган қиз эса, унинг қўлидаги сўлгин чечакни кўриб: “Кўрдингми? Ҳар доим янада яхшисини топишни истар экансан, умр ўтади ва сен эса энг ёмонига рози бўлишдан бошқа илож топмайсан. Шунинг учун ёшлик кетмасдан, вақт ўтмасдан қўлимизда бўлган неъматларнинг қийматини билмоғимиз керак”.

Қиссадан ҳисса. Гўзал қиз тақдири ва шунга монанд оддий ҳақиқатларни кўпчилигимиз англаб етмаймиз. Англаб етганимизда эса, кеч бўлиши мумкин. Чиндан ҳам, фурсат – ганимат эканлигига сўнг амин бўламиз. Афсус.

2.5. БИЗ – БУЮК ЎҒРИЛАР

Энг бебаҳо бойлик, инсон сарф қиладиган асосий дастмоя дея таърифланадиган ВАҚТ ҳақида донишмандлар кўплаб пурмаъно фикрлар билдиришган. Жумладан, файласуф Сенека ўзининг “Луцилийга хатлар” асарининг биринчи нома-сида ёзади: “Шундай қила қол, азизим Луцилий! Ўзингни ўзинг учун сақла, шу пайтгача сендан тортиб олинаётган ёки ўғирланаётган, беҳуда кетаётган вақтингни бундан буён асра ва жамлаб ол. Менинг ёзаётганим ҳақ эканига ўзинг ишонч ҳосил қил вақтимизнинг:

- бир қисмини куч билан тортиб олишади;
- бир қисмини ўмаришади;
- бир қисми дангасалигимиз боис бекорга оқиб кетади!

лар базасининг асосий қисми кўриш орқали тўпланади. Юз ва кўллари ювиш, енгил ҳаракатлар бажариш дам олишнинг яна битта усулидир.

Ақлий чарчоқни йўқотиш учун барча ишларни тўхта-тиб бир бурчақда ўтириш шарт эмас. Маълумки, ақлий ва жисмоний фаолиятлар миянинг турли бўлимлари томонидан бажарилади. Шу сабабли бирон-бир иш билан банд бўлган одам бошқа машғулотга ўтса, миянинг қисмидаги юк “камайиб, бошқа қисми фаолроқ ҳаракат қила бошлайди ва миянинг чарчаган қисми дам олади. Масалан, ўқувчи математикани тўхтатиб, жисмоний иш билан шуғулланса бўлади. Ёки чет тили ўрнини руҳан тетиклаштирувчи бирор куй ёки шеърга бўшатиши мумкин.

Ҳа, ҳар бир ишнинг, нарсанинг ўз вақти соати бор. Ўша вақт ганимат, беҳуда ўтса надоматдир. Шу ҳақида бир ривоят эсимга тушди.

РИВОЯТ

Ўтган замонларда бир жуда ҳам чиройли қиз бўлган экан. У шунчалар гўзал эканки, бошқа шаҳарлардан бой-бадавлат инсонлар унинг кўлини сўрашга совчи жўнатишар экан. Аммо у ҳамма келган совчиларга рад жавобини берар экан. Бу орада унга ўша шаҳарда яшайдиган бир ошиқ йигитдан совчи келибди. Аммо қиз унга ҳам рад жавобини берибди. Йигит бу рад жавобидан хафа бўлиб, бошқа шаҳарга бош олиб кетибди. У ерда уйланиб, бола-чақа орттирибди. Бир куни йўли аввал яшаган шаҳарга тушибди. У ерда эски танишлари билан кўришиб, суҳбатлашиб, ўша гўзал қиз ҳаёти ҳақида сўрабди. Дўсти унга қизнинг уйини кўрсатиб, унинг турмушга чиққанини айтибди. Йигит гўзал қиз қандай инсонларга турмушга чиққан экан, деган қизиқиш билан унинг эшигини тақиллатибди. Эшикни семиз, кал ва бадбашара бир одам очибди. Уйларига разм солиб, йигит бадавлат эмасликларига амин бўлибди.

Бир неча кун ўтгач, у яна қиз эшигини қоқибди. Бу сафар эшикни ўша гўзал қиз очибди. Йигит ўзини таништириб, қиздан нега бундай инсонга турмушга чиққанини сўрабди. Қиз

эса “Уй орқасидаги боғчадан энг гўзал гулларни олиб келсанг сенинг бу саволларингга жавоб бераман, аммо бир шартим бор, боғчага кирганингдан сўнг ортга йўл йўқ”, дебди. Йигит юзлаб гуллар ловуллаб турган боққа кириб кетибди. Бирдан жуда чиройли бир гулга кўзи тушиб уни узмоқчи бўлганида, бошқа тарафдаги пушти гулни кўрибди. Уни оламан деб турганида бошқа ундан ҳам гўзал гулни кўриб қолибди. Шу тариқа бир-биридан гўзал гулларнинг ичидан энг гўзалини оламан деб, боғ охирига бориб қолибди. Қарасаки, боғ сўнгида биргина сўлгин гулдан бошқа гул қолмабди. Ноилож гўзал боғ ичидан сўлгин гул билан қиз ёнига қайтибди. Энг гўзал гулни кўриб турган қиз эса, унинг қўлидаги сўлгин чечакни кўриб: “Кўрдингми? Ҳар доим янада яхшисини топишни истар экансан, умр ўтади ва сен эса энг ёмонига рози бўлишдан бошқа илож топмайсан. Шунинг учун ёшлик кетмасдан, вақт ўтмасдан кўлимизда бўлган неъматларнинг қийматини билмоғимиз керак”.

Қиссадан ҳисса. Гўзал қиз тақдири ва шунга монанд оддий ҳақиқатларни кўпчилигимиз англаб етмаймиз. Англаб етганимизда эса, кеч бўлиши мумкин. Чиндан ҳам, фурсат – ганимат эканлигига сўнг амин бўламиз. Афсус.

2.5. БИЗ – БУЮК ЎҒРИЛАР

Энг бебаҳо бойлик, инсон сарф қиладиган асосий дастмоя дея таърифланадиган ВАҚТ ҳақида донишмандлар кўплаб пурмаъно фикрлар билдиришган. Жумладан, файласуф Сенека ўзининг “Луцилийга хатлар” асарининг биринчи нома-сида ёзади: “Шундай қила қол, азизим Луцилий! Ўзингни ўзинг учун сақла, шу пайтгача сендан тортиб олинаётган ёки ўғирланаётган, беҳуда кетаётган вақтингни бундан буён асра ва жамлаб ол. Менинг ёзаётганим ҳақ эканига ўзинг ишонч ҳосил қил вақтимизнинг:

- бир қисмини куч билан тортиб олишади;
- бир қисмини ўмаришади;
- бир қисми дангасалигимиз боис бекорга оқиб кетади!

Дарҳақиқат, милоддан аввал 6-3 милодий йилнинг 65 йилларида яшаган Рим файласуфи ва ёзувчиси жуда ҳақ гапни айтган. Минг афсуслар бўлсинким, доим ҳам ВАҚТ деган бебаҳо неъматнинг қадрига етавермаймиз.

Ачинарлиси шуки:

Кўпчилик, айниқса раҳбарлар бошқаларнинг вақтини аямасдан куч билан тортиб олишади. Вайсақи нотиклар, мажлисбоз бошлиқлар, масъулиятсиз ўқитувчилар, дангаса талабалар вақтнинг ҳақиқий ўғрилариدير. Улар нафақат ўз вақтларини балки атрофидагилар, яқин инсонлар вақтининг кушандалариدير.

Айрим ношуд раҳбарлар бир оғиз сўз учун ҳам хузурига чақиради, ёки йўл-йўлакай, ёки телефон, модемнома билан ҳал қилиш имкони бўлган иш учун ҳам махсус мажлисга тўплайди. Улар фурсатни ғанимат деб билмайдиган ВАҚТ исрофчилариدير.

Шу ўринда,

Гап келди:

Азизлар! шу нарса сир эмаски, умримиз давомида ҳар биримиз кимнингдир бир неча сониясини, яна бировларнинг 5-10 дақиқасини, бошқаларни эса кўплаб соатларини бефойда сарфлашларига сабаб бўлганимиз аниқ ёки бўлмасам “ўғрилар” дан азият чекканмиз.

Айрим домлаларимиз дарс соатларида мазкур фан бўйича маълумот ва йўналиш бериш ўрнига оиласи ва фарзандлари ёки сессия яқинлашганда нима бўлишидан огоҳлантирувчи киноялардан иборат маърузалари ҳақида нолиб сўзлаганларни, ё бўлма-са, бир хил инсонлар маълум машғулот ёки мутоала, билан банд эканини билиб туриб, мақсадсиз ва мазмунсиз “ғийбат” билан чалғитишларида оғри-ниб гапиришлари ҳам айни ҳақиқат. Албатта, бу оддий вазиятлардан фожиа ясаш керак эмас, дейдиганлар ҳам учраши табиий. Аммо биз учун арзимасдек

бўлиб туюлган соатларда, дақиқа ва сонияларда бутун дунё ва табиатда қанчалик улкан кашфиётлар ва ўзгаришлар юз бериши мумкинлигини ҳеч тасаввур қилиб кўрганмизми?

Шундай экан, ҳеч биримизнинг олтиндан-да қиммат бўлган сонияларни ўғрилашга ҳаққимиз йўқ: Хоҳ ўз, вақтимиз, хоҳ ўзгалар вақти бўлсин!

Вақт ўғрилари деганда мен кўпинча ибратли панднома, яъни, бобомиз Амир Темури тузуқларидаги бир қатор ривоятнома, аммо ВАҚТнинг олтиндан ҳам қимматли эканлиги тўғрисидаги қуйидаги суҳбати ёдимга тушади.

Вақт олтиндан ҳам қимматдир!!!

Қандай қилиб вақт ўғирларидан қутулиш мумкин?

• Шайх Саъдий айтади:

– Бир шогирд ўз устозига: “Мен билан суҳбатлашиб ўтириш учун ҳар кун уйимга одамлар келиб туради. Улар билан гаплашиб ўтириб вақтимни бекорга ўтказиб, ўқиш-ёзишга вақт топа олмайман, нима қилишимни билмай ҳайрон бўлиб қолдим” – деб ҳикоя қилди. Устози шундай маслаҳат берди:

– Бунинг чораси осон. Уйингга сен билан суҳбатлашгани келганлар орасида камбағаллар бўлса уларга пул қарз бер, бойлари бўлса, улардан пул қарз сўра. Ана шундай тадбир билан уйингга одамлар келиб гап сотиб ўтиришларидан қутиласан, чунки пул қарз олганлар: “Қарз берган пулини қистайди” деб сенга рўбару бўлмайдилар, бойлар эса “унга кўринсак, у албатта биздан пул қарз сўрайди”, – деб сенга кўринишдан қочадилар. Шогирд устозининг маслаҳати бўйича иш тутганди, ҳар кун келиб гап сотиб ўтирувчи бекорчилардан қутулди.

Байт:

Истамас ораси киши сен унга меҳмон бўлмагил,
Гавҳари қиммат баҳосан, сен унга дандон бўлмагил.

2.6. СОҒЛИҚ ҒАНИМАТДИР, ҲАР СОАТИ НЕЪМАТДИР

Мутахассислар фикрича, кеча ва кундузнинг ҳар бир соати инсонларга ҳам жисмонан, ҳам, руҳан ўз таъсирини ўтказар экан? Яъни соат нечида нима бўлади? Қуйида ана шу ҳақда қизиқарли маълумотларни келтирамиз.

Соат нечида нима бўлади?

01.00–02.00

Бу соатда диққат пасаяди. Ҳайдовчилар диққат эътиборли бўлиши керак. Кўриш имкони ва кўрганларига акс таъсир каямайди. Бу вақтда дарс қилиш тавсия этилмайди. Уйқу асносида жигар ва тери ҳужайраларимиз ишлайди, бошқа органлар ўз фаолиятини секинлаштиради.

03.00–04.00

Ўпкага тоза ҳаво ғоятда зарур. Чунки бу вақт ўпканинг касалланиши учун қулай вазиятдир. Астма билан касалланган беморларнинг қонида йиринглашни кўпайтирадиган моддаларнинг ҳаракати фаоллашади, бронхитлар сиқилади. Бу тахликада қутилиш учун тоза ҳаводан нафас олиш керак. Бу соатларда қон босимининг кўтарилиши, юрак томирларида меъёрдан чекинишнинг ошишидан, юрак ҳужайраининг ортиши кузатилади.

05.00–06.00

Буйрақларингизга диққатли бўлинг. Бу соатдан кейин вужудимиз уйғонади. Агар уйқумизни давом эттирсак, энергиямиз бекорга сарф бўлади. Бу соатларда буйрақлар ўз фаолиятини тезлаштиради. Уйқуда тургандан кейин сийдик йўли бўшатилмаса, пайти келиб, зарарли моддалар чўқиндиси пайдо бўлиб, инсонга изтироб беради.

07.00–09.00

Юрагингизни асранг. Бу вақт овқат ҳазм қилиш системасининг энг фаоллашган пайти. Нонуштани карбонат ангидрид метаболизм жиҳатидан ундан кейинги босқичларда шиддат

билан энергия"га айлантирмоқдадир. Бу соатларда юрак хуружи органидан мутлақо тамаки чекмаслик керак.

09.00–10.00

Кучли зеҳн. Организмни ҳимоя қилиш ҳужайраларининг энг тинч бўлган пайти. Бу соатда вируслар бемалол ҳаракат қила олмайди. Мушаклар спорт фаолиятига тайёр. Эрталабги спорт машғулоти мушакларга куч беради. Ҳурғаниш тушуниш тезлиги ва кучи юқори савияда бўлиб, кўнгил тинч ҳамда сокин дир.

11.00–12.00

Куннинг энг қизғин пайти дамиз. Ва бу нарса организмнинг энг фаол пайти билан боғлиқ. Энг кучли қийинчиликлар ҳам соат 12 да вужудда фикрий дам олиш ўзини ҳис эттиради.

13.00–14.00

Вужуд истироҳат хоҳлайди. Бу соатларда вужуд чарчайди ва гафлат бостиради. Овқат миқдори ортиқчароқ бўлса, уйку ва гафлат миқдори ҳам ортади. Бу соатда 1 соат пешин уйқуси организмга бир ҳамла қилишга тайёрланади. Тиш даволашда оғриқ озроқ ҳис этилганидан бу соат тиш шифокорига бориш учун энг мувофиқ пайт дир.

15.00–16.00

Янги бир ҳамла. Энергия орқага қайтади. Терини муҳофаза қилувчи томирларга кўп қон келганидан инсон бу соатларда камроқ терлайди.

17.00–18.00

Ўзи билан ўзи бўладиган пайт, органларнинг фаолияти юқори савиядадир. Бу соатларда ейилган овқатнинг таъми томоғимизда қолади. Чунки таъм ва ҳид билиш органларининг иши фаоллашган. Буйрак ҳам бор кучи билан ишлайди, соч ва тирноқларимиз бу соатларда жуда тез ўсади. Физиологик ва психологик ҳаракатсизлик енгади. Инсон ўз-ўзи билан бўлишни хоҳлайди. Кечки овқатланиш учун мос пайт.

19.00–20.00

Қон босими ва томир уриши бу соатларда пасаяди. Стресс камаяди. Нерв системасига оид дорилар бу соатда кўпроқ

таъсирлироқдир. Аллергияси бор кишилар дориларини бу соатда истеъмол қилиши керак. Антибиотиклар бу соатда жуда ҳам таъсирли бўлади.

21.00–22.00

Болаларнинг ривожланишида энг маҳсулдор соат. Нерв органлари ўз вазифаларини бу соатда секинлаштиради. Бу соатда ейилган овқат ошқозонда шундайлигича қолади, бу эса таҳликаlidir. Чунки натижада ошқозонда оғриқлик ва ачиш пайдо бўлади. Болалар бу соатда ётиши керак. Чунки ривожланиш гармонияси суякли тўқималарга таъсир қилиб, хужайра бўлинишини тезлаштиради.

23.00–24.00

Уйқута кетиш. Бу соатда дам оламиз ва бўшашамиз.

Фурсат – ғанимат маъносида,

Гап келди:

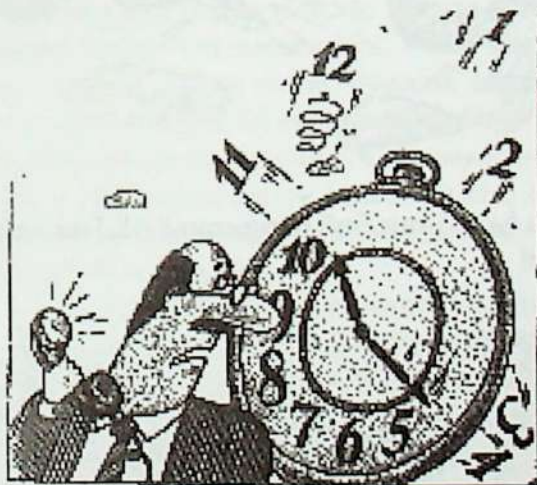
Вақт қадрини вақт белгилайди. Ёшлар улгурмаган деб “кун ўтса бўлди” қабилада қадрли вақтни гумдон қиладилар “Соат нечада нима бўлади?” деган савол улар учун бир пул. Қариялар улгурмайман деб жонини жабборга бериб тинмай вақт пайида бўладилар. Кексалик туфайли тез-тез “меҳмон”га келиб туб палак қўйиб кетмасликка жон жиҳати билан ҳаракат қиладиган хасталикларни бартараф қилиш учун “Соат нечада нима бўлади”, деган саволга жавоб топиш илинжида унга бот-бот мажбуран мурожаат қилиб турадилар.

Ҳа, вақт ғанимат, фурсат ғанимат. Билингни ўтган вақтни қадрини кеч англаш сиз-у бизни, ҳар онда беихтиёр бош ирғаб тасдиқлашга ундайди. Зинҳор шуни унутманг.

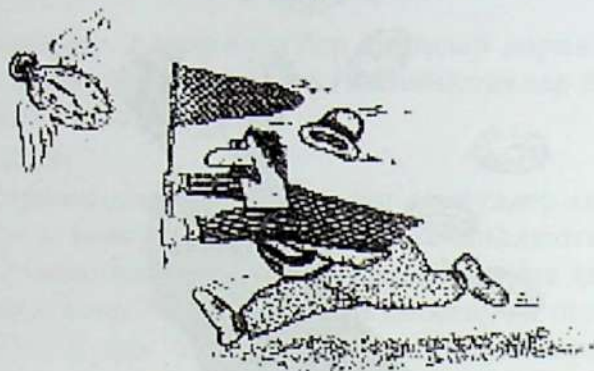

Вақтни совориши дегани мана бунақа бўлади! Айнан шу каби кимсалар ВАҚТнинг буюк ўғриларидир.

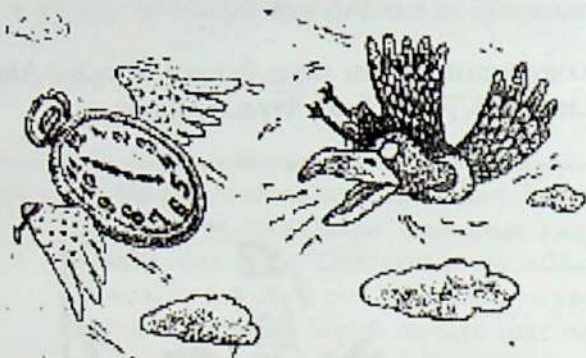
* * *

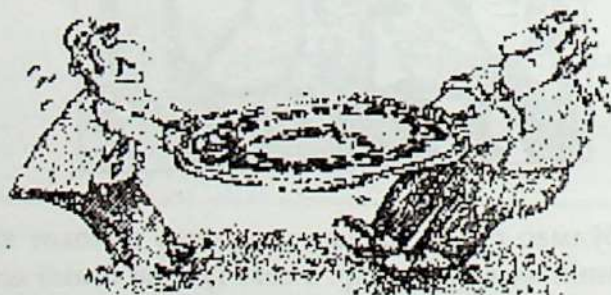
Бўлар-бўлмас гаплар билан телефонда мулоқот қилиш ҳам ВАҚТнинг кушандасидир. 6 соат гумдон бўлиб кетди ... (Расмга эътибор беринг).

Олтидан ҳам қиммат ВАҚТни учуриб юбордингиз. Қув-
ламанг. Унга етолмайсиз. Бекорга овора бўласиз!

Ўзгаларни ёллаб ҳам бой берилган ВАҚТни қайтаролмай-
миз, биродар!

Совурилган вақтни бировдан тортиб ҳам ололмайсиз!

ВАҚТ ОЛТИНДАН ҲАМ ҚИММАТДИР

Буюк Амир Тимур ўзининг энг яқин сафдошлари билан самимий суҳбатлашиб ўтирганда улардан бири дебди:

– Олампаноҳ! Биласизки, кўпдан-кўп азоб-уқубатлар ва хатарли кунларни биргаликда бошимиздан кечирган эдик. Ҳатто халқимизни бир бурда нонга зор бўлган вақтларини кўрганмиз. Аллоҳга минг карра шукурлар бўлсинки, тахт қўлга киритилгач, тинчлик ва фаровонликда яшамокдамиз. Ҳеч бир нарсага етишмовчилигимиз йўқ.

– Тўғри айтасизлар, – дебди соҳибқирон, – юртимизда инсонга нимаики зарур бўлса барчаси мавжуд. Аммо шахсан менда бир етишмовчилик бор. У ҳам бўлса вақтдир. Қилишимиз лозим бўлган ишлар шу даражада кўпки, уларни амалга ошириш вақт озлик қиляпти. Бамисоли киши саҳрода сувга қанчалик чанқоқ бўлса мен ҳам вақтга шунчалик кўп ташна бўлиб юраман. Ҳеч кимга сир эмаски, вақтни сотиб олиш ёки ўрнини тўлдиришнинг ҳеч иложи йўқ. У бир маротаба ўзини кўрсатади-ю, сўнг ўз-ўзидан ғойиб бўлади. Масалан бугунги соат ва кунни эртага топиб бўлмайди. Шу боис менинг учун вақтнинг ҳар бир дақиқаси олтиндан қимматлидир. Чунки олтин ва бошқа ноёб нарсаларни топса бўлади, лекин қўлдан чиқиб кетган вақтни қайта топиш мумкин эмас.

Шу ўринда суҳбатдошлар:

– Эй Аллоҳ, Олампаноҳимизга ошиб-тошиб кетадиган вақтни бергин, – дейишиб дуога қўл кўтаришибди ҳамда уни шаънига мақтов сўзларини такрорлайверишибди.

– Тўхтатинглар, – дебди соҳибқирон, – Сизлар мени ҳадеб мақтайвериб вақтимни оляпсизлар. Вақт Аллоҳнинг неъматидир, албатта. Аммо уни тежаш ва ундан самарали фойдаланиш сиз ва бошқа мансабдорларга боғлиқ. Биласизларки, менинг фармонларим ёки топшириқларим ҳамма вақт кўнгилдагидек амалга оширилмаслиги орқасида аралашимизга ва вақтимни кетказишга тўғри келяпти. Агар мансабдорлар ўз

зиммаларидаги вазифаларни ўз вақтида кўнгилдагидек адо этганларида ортиқча текшириш ва йиғилишларга ўрин қолмас эди. Бу билан ҳаммамизни вақтимиз тежалиб кўп ишларни қилиш имкони туғиларди. Маълумки, саройда ва бошқа жойларда йиғилиш ўтказганимда ҳар бир киши навбати билан мени узундан-узоқ дуо қилиш билан шуғулланади. Шу пайтда вақтни бекорга сарфланаётганлигидан юрагим ачиб, худди нинани устида ўтиргандек бўламан. Гап шуки, бундан ҳар бир киши салом-алиқдан сўнг бевосита ишга тааллуқли, фикр-мулоҳазаларини баён этсин.

Демак, менинг вақтимни тежаш мансабдорларнинг қўлида. Бундай кимсалар ўз вазифаларини дўндириб адо этсалар вақт беҳуда сарфланмайди. Бир ишни ўрнига ўн, ўн ишни ўрнига юз ишни қилиш имкони туғилади. Натижада мамлакатимизда тараққиёт ва фаровон ҳаётга эришилиб халқ олдида юзимиз ёруғ бўлади.

Ҳа, бобомиз соҳибқирон Амир Темурнинг бу сўзлари ҳеч қандай изоҳни талаб қилмайди.

Яна бир гап

Бир кеча кундузда одам ихтиёрида йигирма тўрт соат вақт бор. Шундан саккиз соати уйқуга ажратилса, демак, ўн олти соатга ўзимиз ҳукмронмиз. Бу вақтни қандай созуриш ўз ихтиёримизда. “Созуриш” сўзига атайин урғу бердим. Чунки айрим одамлар кўп вақтларини айнан созурадилар. Ҳа, худди шундай!

Вақтни беҳуда созуришда бизга етадигани йўқ. Қанчалаб қимматли соатларимизни кераксиз валақлашлар, гийбат-иғво мажлислари, ўйин-кулги, эсноқ-мудроқлар билан ўтказиб юборамиз, Чойхоналарда эртадан-кечгача гап-сотишиб ўтирган, бекорчиликдан нарда, карта ўйнаётган кишилар орамизда йўқ дейсизми? Ишхоналарда қимматли вақтининг қадрига етмай осмонга қараб эснаб ўтирган, машғулот топа олмай бошқотирма ечаётган, компьютер ўйинлари билан соатларини созураётган кишилар орамизда йўқ дейсизми? Транспортни ёки ваъдалашган кишимизни соатлаб

кутишлар бор, ammo негадир ана шу энди асло қайтиб келмайдиган бебаҳо вақтимизнинг бекор ўтаётганига ачинмайдиган бўлиб кетганмиз? Нега ана шундай пайтларда бирор фойдали машғулотни топиб олмаймиз? Нима учун бўш қолсақ, китоб, газета-журнал ўқиб, билимимизни оширмаймиз, фикримизни кенгайтirmaймиз? Ёки бирор тилни ўрганиш учун луғат ёд олмаймиз? Ёхуд ўзимизнинг, борлиқнинг, маҳлуқотларнинг яратилиш ҳикмати ҳақида жиндай тафаккур қилмаймиз? Ё инсониятга фойда келтирадиган бирор кашфиёт, янгилик тўғрисида бош қотирмаймиз?

Ҳеч бир жароҳат осонликча битмайди. Айниқса, маънавиятга тушган жароҳат ... Бугун ёш-яланглар, ҳатто, аёллар орасида расмга кирган “гап” аталмиш одатимиз бор. Дийдорлашиш, суҳбатлашиш – одамларни яқинлаштиради. Гап баҳона, дийдор ғаниматлиги яхши. Бирок айрим “гап”ларга беҳос кириб қолсанг, аёллар ноз-неъмат устида олди-қочди гапдан бўшамайди. Кимнинг қанча сарпо қилгани, кимнинг ҳайитга нечта тоғора юборгани ... Бундай давраларда Вақт қийналаётганга ўхшайди, назаримда.

Ёш-яланглар ўтиришларидаги ичкиликбозлик ё яхши-ёмон видеокассеталарни тонготаргача томоша қилиш ... Албатга, инсон эркин, ҳур, унинг вақти ҳам ўзиники. Ammo ҳозир айтганим – фурсатнинг гоҳ бемаъниликка, гоҳ ахлоқсизликка айланиши, боя таъкиддаганимиздай, кишининг ўзи доирасида қолиб кетмайди, ён-атрофига соя туширади.

Шундай аёллар борки, кунда беш маҳал бешик тўйи бўлса, ҳаммасига иштирок этишга шошилади. Бугунни тўйларга сарфлаб, эртани тўй таассуротларини баён қилишга бағишлайди. Шубҳасизки, бу таассуротлар холис эмас, ғийбат, ҳасад, ҳатто иғво билан тўйинтирилган бўлади. “Элакка чиққан хотиннинг, эллик оғиз гапи бор”, деганларидай кўчада қўшнилари билан соатлаб валақлашадиганларни кўп учратамиз.

Ёшлар ўртасидаги гиёҳвандлик, ўғрилик, бошқаларнинг мол-мулкига тажовуз, фоҳишабозлик каби салбий иллатлар бу ярим тунгача бар, ресторан, дискотекаларда маишат қилиб, энг хунуги баъзи кабель телевидениялари орқали бе-

рилаётган ахлоқбузар киноларни кўриш каби бебошликларнинг натижаси эмасмикин? Хизмати тақозо этмаса қандай ақлли инсон ярим кечагача кўчада дайдиб юради? Динимиз ҳам, замонавий таълим-тарбия ҳам ёшларнинг бундай бебош юришларини қоралаган, уларга энг фойдали, ҳаётий маслаҳатлар берган. Саёқ юриш ўрнига эрта туриш, илм ва касб-хунар эгаллаш, ҳалол турмуш кечириш, жамиятни фаровонлаштиришга ҳисса қўшишни тарғиб этган.

Мушоҳада

Мен метроларда, автобус бекатларида юртдошларимизни кузатиб, ўсмирлар изидан юриб, уларни тинглаб суюнаман. Чунки 10-15 дақиқалик вақтини ҳам беҳудага сарфламай, китоб ўқиётган, кроссворд ечаётган, чайнворд устида тортишаётган замондошларимиз кун сайин кўпаймоқда. Ҳатто, идоралар рўпарасида раҳбарини кутиб турган шофёрлар ҳам машинасида ўтириб бошқотирмалар ечишни расм қилишган. Ўсмирлар эса йўл-йўлакай жуғрофия, тарих фанларидан “Ким миллионер бўлмоқчи” ёки “Заиф халқ” га ўхшаган ўйинлар ўйнаб кетишади. Уларнинг тўп бўлиб туриб:

Энг узун дарё қайси?

Энг баланд чўққи неча метр?

деган саволларини эшитиб, ғурурланаман. Ахир, буларнинг ҳеч қайсиси шунчаки эрмак ёки бекорчилик машғулоти эмас-ку. Буларнинг ҳаммаси Вақтнинг юракларга кириб нафас олаётгани, инсоннинг бир жонли бўлагига айланиб бо-раётгани.

Вақтнинг устида ҳукмронлик қилиш, деган иборани жуда ёмон кўраман. Бу дунёда ҳеч ким ҳеч нарсага зўравонлик қилиб яхшиликка эриша олмайди. Айниқса, Вақтга...

Вақтга яқинлашган, уни ҳурмат қилган, дўст тутинган, севган кишиларгина бирон бир эзгуликка эга бўлиши мумкин.

Шукрки, бугун бизда шундай кайфият пайдо бўлмоқда.

АСЛИНИ ОЛГАНДА

Бу жуда ҳам, янги ҳолат эмас. Қадимда момоларимиз плита чироқ, шам ёруғида кашта тикиб ўтириб, ё зардўзлик қилаётиб, ёнида иш, ҳунар ўрганаётган қизалоқларга ширали овозда халқ кўшиқлари, дostonларини айтиб берганлар. Йигитчалар болалигидан бел олишганлар, чавандозликни ўргатишган катталар. Бирон бир баҳонали сабаб тузилган анжуманларда ғазалхонлик қилганлар, шатранж ўйнаганлар. Бу машғулотларнинг ҳаммаси қалб, ақл тарбияси эди.

Қарамлик йилларининг тўзонлари тушиб ғуборланган бу тарбия усуллари яна аслига қайтмоқда, замонавий йўллар билан бойимоқда.

Аmmo ...

Оилавий соатлар борми

Ўтказилган тадқиқотлар айниқса, дастлабки беш ёшда болага ота-оналарнинг руҳий жиҳатдан вақт ажратишлари жуда муҳим аҳамиятга эга эканини кўрсатмоқда. Айниқса, мана шу йиллар болалар билан кўпроқ бирга бўлиш, уларнинг марказий нерв системаси шаклланишида муҳим ҳисса бўлиб кўшилиши айтилган.

Ота-онанинг кундалик ишларни бир томонга суриб қўйиб, фақатгина фарзандлари учун ажратадиган вақтлари бўлиши лозим. Оталарнинг болаларга кам вақт ажратишлари, турли сабабларга кўра фарзандлари билан кам вақт ўтказишлари кўп учрайдиган ҳолатдир. Сиз ажратадиган вақт фарзандингизга ўша пайтда ёки кейинчалик катта фойда бўлади.

Фарзандингиз билан ўтказган вақтингиз унинг ўзига бўлган ишончини шакллантириши жиҳатидан аҳамиятлидир. Чунки унга вақт ажратишингиз уни қадрлашингиз демақдир. Фарзандингизга “Мен сени қадрлайман, чунки вақт ажратяпман” деган кайфиятни беради. Бор-йўқлиги эътиборга олинмаса, худди у уйда йўқдек ҳаракат қилинса бу боланинг ўзига бўлган ишончига салбий таъсир кўрсатади.

Ана шундай ҳаётий ҳақиқатдан келиб чиқиб қуйидаги бир ривоятни айтиб беришга изн сўрайман.

2.7. СОТИБ ОЛИНГАН ВАҚТ

Бир киши ишдан ҳориб, жиғибийрони чиққан ҳолда ярим кечаси уйига келди. Эшик остонасида беш яшарлик ўгли уни кутиб турарди.

Ота, сиздан бир нарсани сўрасам майлими? – савол берди бола.

Майли, нимани сўрамоқчисан?

Отажон, бир соатда қанча пул топасиз?

Бу сенинг ишинг эмас. Нимага буни сўраяпсан?

Шунчаки билгим келяпти. Илтимос, айтақолинг! Бир соатда қанча пул топасиз?

Шунчалик билгинг келаётган экан, майли, айтақолай. 20 доллар топаман.

Эҳ, – деди бола бошини ҳам қилиб ва бир зум ўтмай яна сўрай бошлади:

Отажон, менга 10 доллар қарз бериб тура одасизми?

Отанинг қоши уйилди.

Мендан қанча пул топишимни сўрашдан мақсадинг бирор бир ахлоқона ўйинчоқ ёки шунга ўхшаш бемаъни нарсаларни сотиб олиш бўлса, овора бўлма. Тур, хонангга бориб, ухла! Мен кун бўйи узоқ ва қаттиқ меҳнат қиламан. Бунақа беҳуда майнавозчиликларга вақтим ҳам, тоқатим ҳам йўқ.

Болакай хонаси томон оҳиста қадам ташлади ва эшикни секингина ёпди.

Боласининг қилиғи отанинг энсасини қотира бошлади.

“Пул ундириш учун бундай саволлар беришга қандай ҳадди сизди экан?” ўйларди у. Бирор соатлардан сўнг ҳовуридан тушди.

“Ўз боламга бироз қаттиқ қўллик қилиб юбормадимми-кан?” – дея ўйга тола бошлади. “Эҳтимол ўғлим ўша 10 долларга чинакамига муҳтож бўлиб қолгандир. Ахир бунчалик тез-тез пул сўраб турмасди-ку!”

Ота ўғлининг хонаси тарафга юрди ва эшикни очиб паст овозда сўради:

Уйғоқмисан, ўғлим?

Ҳа, уйғоқман, – жавоб берди бола.

Ўйлаб қарасам, боя сенга бироз ноҳақлик қилган эканман, – деди ота, Кун бўйи тўплаб юрган аламимни сендан олибман. Мана сенга 10 доллар.

Боланинг чехраси ёришди ва отасининг қаршисига ўтириб хурсандлигидан қичқирди: “Вой, отажон, раҳмат сизга!”

Бола ёстиғининг тагига кўлини тиқиб озроқ майда пулларни чиқариб олди. Ўғлида пул борлигини кўриб, отанинг янада жаҳли чиқа бошлади. Бола пулларни жамлаб санади-да, отасига назар солди.

Шунча пулинг бор экан, нега яна мендан сўрайсан? – овозини кўтарди ота.

Чунки ўзимдаги етарли эмас эди. Ҳозир эса тўппа-тўғри бўлди, – жавоб берди бола. – Ота, мана менда 20 доллар пул бор. Бир соатингизни сотиб ола қолай. Бу вақтни мен билан ўтказинг!.. Ота ҳанг-манг бўлиб қолибди ...

Қиссадан хисса ўрнида,

Гап келди:

Жавоб гоят жўн. Фарзанд: отажон, менга 10 доллар бериб тулинг деб зорланаяпти. Илтимос, эртага ишдан эртароқ келинг, ҳаммамиз бирга ўтириб, овқатланамиз деяпти. Ота эса бунга бефарқ. Унинг иши бошидан ошиб-тошиб кетган ...

Ўқиган ёки эшитгансиз: 3 ойлик чақалоқни донишманд тарбиясига олиб борган ота-она 3 ой кечиккан чиқади. Бу бежиз эмас, албатта. Зеро, ёш бола табиатида дунёни ўрганишга бўлган истак кучли. Мутахассисларнинг фикрича, инсон умри давомида ўрганадиган салкам 50 фоиз билимни 7-8 ёшгача бўлган даврда эгаллар экан. Донишмандларнинг “Ёшлиқда олинган билим тошга битилган нақш кабидир” деган ибратомуз нақди ҳам шундан бўлса, ажаб эмас. Айни юқоридаги таъкид фарзанд таълим-тарбияси, камолида мактабгача таълимнинг аҳамияти нечоғлик кайта эканлигидан далолат.

Юқоридаги ривоят кўпроқ вақтини ишга кўмилиб ўтказадиганларга тааллуқли. Инсонга берилган умр қисқа, уни бутунлигига ишга бағишлаш эса дуруст эмас. Сизни чин дилдан яхши кўрувчи кишилар, яқинларга ҳам ВАҚТ ажратиб туришни унутманг.

Қуйидаги оҳангларда узрхоҳликларни бас қилинг:

“Узр, биродар, сизни йўқлаш кўнглимда бор-у, ammo сира бўш вақтим бўлмади”.

“Сиз айтган ишни бажариб қўйишга ҳеч бўш вақтим бўлмади, айбга буюрмайсиз”.

“Тонг отади... бир пасда кеч ҳам киради. Китобга қарай десам, бўш вақт йўқ...” ва ҳ.к.

Дангасалик ҳам¹ ...

Айтинг-чи, дангасалик оқибатида йўқотилган вақтимиз жавобини қандай берамиз? Буюк салафлардан бири: “Эй Одам фарзанди, сен вақтлардан иборатсан, агар бир кунинг беҳуда ўтса, сенинг бир қисминг кетибди” деган экан.

Дангасалик – камбағалликнинг онаси, танбаллик – муҳтожликнинг отаси. Майда-чуйдаларга ўралашиб, олтинга тенг вақтингизни бекор ўтказиб, эртага аттанг деб қолманг. Мол-давлат, телефон қули бўлманг, улар сизга қул бўлсин. Олдингизга тоғдек мақсадлар қўйинг, ёшлик куч-ғайратингизни, ақлингизни мана шу мақсадлар сари йўналтиринг. Эзгу-нийатларни бошингиз узра кўтарингки, бу умрингиз йўлини ёритувчи сўнмас маёқ бўлсин.

Шу ўринда, дангасалиги туфайли фурсатни бой берган кўён тўғрисидаги ривоят ёдимга тушди.

Ривоят

Бир кун кўён ўзининг чопқирлигини намойиш қилиш учун тошбақага югуриш бўйича мусобақалашишни таклиф

¹ Ушбу мавзу мазкур туркум таркибидаги “Меҳнат ва осудалик” (15-сир) китобида батафсил ёритилган.

қилибди. Тошбақа рози бўлибди. Марра учун ўрмон четидаги бир дарахтни белгилашибди. Мусобақа бошланибди. Тошбақа шошилмай йўлга тушибди, уни кўрган қуён роса қулибди ва: “Мен бир оз мизғиб олсам ҳам бўлади, маррага бир пасда етиб оламан”, деб дарахт тагига ёнбошлабди. Орадан бир қанча вақт ўтибди, қуён қаттиқ ухлаб қолибди. Бир пайт уйғониб қараса, тошбақа маррага етай деб қолибди. Бор кучини йиғиб югурибди, лекин кеч қолган экан. Тошбақа ундан олдин маррага етиб борибди. Қуён қилган ишидан афсусланиб, ҳайвонлар олдида роса уялибди.

ХУЛОСА: Эй фарзанд, ҳар бир ишнинг ҳаракатини ўз вақтида қилган яхши. Дангасалик сабабли фурсат бой берилгач, ҳар қандай қобилият ҳам фойда брмайди.

Якун

Лаҳза ғанимат ҳақидаги ушбу рукни қуйидаги сўзлар билан интиҳолашни жоиз топдим. Такрор, бўлса-да яна бир бор қайтараман. Инсон фарзанди энг кўп исроф қилаётгани вақтдир. Биз вақтимиз жуда кўпдек доимо бепарво ва бамайлихотир юраверамиз. Ҳолбуки, қиладиган ишлар кўп, зиммамизда масъулик бор, бироқ вақт оз... Нима қилиш керак? Ишга ғайрат билан киришиб, кўп масалаларни оз вақт ичига сиғдира олиш лозим, Нимадир қилиб, ақалли охиратга бир нарсаларни олиб борайлик. Дунёвий ишларда биз жуда шошилаемиз. Кеча-кундуз тўхтовсиз елиб-югураемиз. Имкони бўлса, ухлამасдан инсон тунни ҳам дунёси учун сарфлар эди.

Тўғри, ишлаш, ҳаракат қилиш керак. Дунё ҳам бир эҳтиёж. Бироқ дунё ҳамма нарса дегани эмас... Дунёдан-да аҳамиятлироқ, муҳимроқ нарса бор. Бу – Аллоҳ таолонинг ризоси, солиҳ амал. Мана шунга келганда биз сабрли, вазмин ва бемалолмиз. “Бугун қилмасам, эртага, бўлмаса индин ҳам бор-ку. Бу йил бўлмаса, кейинги йил қиларман. Нима бўпти энди. Қиёмат кўпибдими?” дейди нафсимиз. Ваҳоланки, бугун бормиз, аммо эртага яшашимизга кафолат йўқ-ку! Бугун бор киши эртага йўқ. Ҳар куни ер юзида минглаб инсон ўлмоқда. Кимдир касал бўлиб, кимдир юриб туриб, кимдир

уйқуда ва ҳоказо. Эрта улардан бири биз бўламиз. Абадий яшамаймиз ахир. Навбат келиши билан кетамиз. Бу навбат қачон келишини билмаганимиз учун ҳам ҳар вақт тайёр турайлик. Ҳозирдан чора-тадбир кўриб, қолганини Аллоҳ таолонинг марҳамати, тафвиқига қолдириб, ҳар икки дунёмиз учун ғайрат қилиб, Яратгувчимизнинг ҳузурига ёруғ юз ила борайлик.

Аллоҳ таоло лутф-карами ила хайрли оқибатлар насиб этсин.

Югур ва яна югур!

Вақт – ҳаёт демак. Ўтаётган ҳар дақиқа – ю сония, кун инсон умрининг хатосиз ўлчовидир. “Вақт матосидан умр либоси тикилади,” деган Б.Франклин юз бора ҳақ. Аслида умр – бу киши тутилгандан то ўлгунча бериладиган вақт. Вақтдан эса умрнинг тарихи яратилади. Тарих ғилдирагини орқага қайтариб бўлмайди. Демак, вақт олиб кетганини қайтариш асло мумкин эмас.

Умр отлиқ тушунчада улкан илмий ва фалсафий маъно мужассам.

Шу ўринда,

Гап келди:

Азиз ўқувчим!

Барчага маълум, инсон умри чекланган. У маълум йиллар, маълум ойлар, кунлар, соатлар, дақиқалар, боринги, маълум лаҳзалардан иборат. Шундай экан, ўтаётган ҳар бир онимизнинг қадрига етмасак, вақт ҳамиша бизнинг зараримизга ишлайверади. Ўтаётган ҳар дақиқа-ю сония, соат, кун инсон умрининг ўлчовидир.”

Умр азиз, вақт эса ундан-да азиз.

Донишмандлар, умр сарҳисобини кечган вақтда яшаган умри билан эмас, балки шу давр мобайнида қилинган эзгу ишлар билан ўлчашар экан. Демак, бундан кўриниб турибдики, инсоннинг қанча яшагани эмас, қандай яшагани муҳим аҳамиятга эга.

Пайгамбаримиз алайҳиссалом дедилар: “Баъда Қиёмат куни тўрт хислатидан сўралмагунича, бир қадам ҳам олдинга

силжий олмайди: бу саволлардан **биринчиси** – умрини нима билан ўтказгани; **иккинчиси** – ёшлик даврида нима билан машғул бўлгани; **учинчиси** – мол-дунёни қай йўсинда (қай касб орқали) топгани ва нималарга сарфлагани; **тўртинчиси** – ўрганган илмига қандай амал қилгани сўралади”. (Имом ат-Термизий).

Этибор беринг-а! Ушбу ҳадиси шарифда инсон умрининг ҳар бир парчасида ўзига хос шаклда Вақтни қандай сарфлаганлиги сўралапти.

Хўш сўралганлар ҳақида нималар дея оламиз! Қуйида ана шулар ҳақида.

3.1. УМРНИ НИМАЛАР БИЛАН ЎТКАЗДИНГИЗ

Пайғамбар Нух алайҳиссалом узоқ умр кўрган, минг ёшдан ўтиб вафот этган экан. Ул зотдан: “Эй пайғамбарларнинг умрбоқийси, сиз дунёни қандай тушундингиз?” – деб сўрашгани-да, у: “Дунё икки эшикли ҳовлига ўхшайди. Биридан кирдим-у, бошқасидан чиқиб кетгандайман”, – деган экан. Минг йилча умр кўрган бошқа пайғамбар эса. “Шу озгина умрга чайла қуриб вақтимни зое қилибман-а”, – дея надомат чеккан экан.

Эрамининг 121-180 йилларида яшаб ижод этган. Қадимги Юнон Файласуфи Марк Аврелийнинг фикрича, энг узоқ умрининг энг қисқа умрдан сира фарқи йўқ. Ҳеч ким ўтмишдан ҳам, келажакдан ҳам ажрала олмайди. Инсон умрини белгиловчи вақт лаҳзага тенг. Унинг моҳияти мангу ҳаракатдир. Сизги ноаниқлик, қалб беқарорлик, тақдир сирлилики демакдир. Шон-шуҳрат эса ишончсиз нарса. Ҳаёт кураш ва саргардонлик демакдир.

Кимдир 30 йил умр кўриб, айримлар 200 йил яшаганида ҳам қила олмаган ишларни амалга оширади. Номини мангуликка муҳрланади. Юз йилдан кўп яшаб, беному нишон ўтиб кетганларнинг саноғи йўқ. Бунинг ҳикмати нимада?

Дин ва жамоат арбоби Алихонтўра Соғуний (1885-1976) бу саволга шундай жавоб берганлар.

“...Агар бир киши юз йил умр кўрса ёки етмиш турли илм-хунар ўрганса, агар унга барака берилмаса, умрининг узунлигидан охири хорликка қолиб, безор бўлмай. Илм-хунарнинг кўплигидан бошқалар бу ёқда, ўзи қонгудек ҳам фойда ололмамай.

Энди барака деган нарсани нимадур? Ҳар ишнинг игилилиги – ҳар ишдан чиққан яхшилик натижасидур. Бу эрса Худо томонидан бўлур. Иймонлик кишиларгина мунга ишонурлар. “Умрингдан барака топгур”, – деб дуо қилиш – энг улур олқишдур”.

Демак, инсон учун энг муҳими умридан барака топиш экан! Умрининг узун-қисқалиги эса одамнинг хоҳиш-имконидаги иш эмас. Немис файласуфи Артур Шопенгауэр (1788-1860) айтганидек, “Ёшлик нуқтаи назаридан, ҳаёт-туганмас келажак, қариллик нуқтаи назаридан, жуда қисқа ўтмиш”. Умрининг ҳар бир дақиқаси олтинга тенг, ганимат, бебаҳо сармоя. Ундан унумли фойдаланиш керак.

Бунинг устига, “Тез орада сен ҳамма нарсани унутасан ва, ўз навбатида, сени ҳам ҳамма ёдидан чиқаради”. (Марк Аврелий).

Биз йўқотган сармомизга койинамиз, пулимизга жонимиз ачийди, бойлигимиз қўлдан кетса, изтироб чекамиз. Аммо сездирмай, билдирмай сокин дарё каби текис оқиб ўтаётган умримизга лоқайдмиз, бепарвомиз. Гоҳо дарё бўйида ўтириб, соатлаб сувга термуламиз. Ва англамаймиз-ки, ўша жозибадор зарралар орасида сизу бизнинг вақти-миз, умримиз, сассизгина, беозоргина оқиб бормоқда.

Албатта, осмонда сон-саноксиз порлаган юлдузларга қўлимиз етмаганидай, чархпалак мисоли айланаётган замон ғилдирагини тўхтата олмаймиз. Аслида, бунинг ҳожати ҳам йўқ. Асосийси, бизга ато этилган умрга хиёнат қилмасликдир. Умр деб аталган ноёб неъматнинг қадрига етиб, гўзал ахлоқ ва хушхулқ, самарали меҳнат ва чиройли амаллар ила зийнатлашдир.

“Вақтдан ҳаёт деган мато тўқилади”, деган донишманд юз бора ҳақ. Чунки, инсон умри шундай ҳам жуда қисқа, биз уни

фақат яхши ишларимиз билангина узайтира оламиз. Лекин, аксинча, қимматли дамларини беҳуда сарфлайдиганлар камми?

Америка халқининг сеvimли фарзанди Бенжамин Франклин “Модомики вақт қимматли мулк экан, уни талон-торож қилиш энг оғир гуноҳдир”, деб бежиз айтмаган.

Халқимиз ноннинг уволдан қўрқади, пулни мақсадсиз сарфлашдан тийилади. Афсуски, орамизда вақтнинг, умрининг уволини билмайдиганлар ҳам топилади. Наҳотки улар ганимат дамлар ортга қайтмаслигини билишмайди. Ахир, сўнги пушаймон – ўзингга душман, бу ҳақда олдинроқ ўйлаш керак эди.

Мамлакатимиз мустақилликка эришганидан буён кишиларнинг онги ва тафаккурида, шу ўринда кескин ўзгаришлар юз берди. Сармояни вақт, вақтни сармоя деб англаган тадбиркорлар ўзлари учун ҳам, Ватан учун ҳам, келажак учун ҳам катта ишларни рўёбга чиқармоқдалар.

Шунинг баробарида эртадан кечгача кўчадан ўтган-кетганини энсасини қотирадиганлар ҳам йўқ эмас. Дуч келган одамга ҳаётдан нолишдан чарчамайдиган, аммо жамият равнақи учун битта чўпни у ёқдан бу ёққа олишга бели оғрийдиганлар қайси маконда улғайишган экан? Бундай шахслар илгари ҳам, бошқа мамлакатларда ҳам яшаган, шекилли, фаранг ёзувчиси Лабюйер XVII асрдаёқ “Ўз вақтидан оқилона фойдалана олмайдиган одам ҳаммадан бурун вақт етишмаслигидан нолиди: у кунларни кийинишга, овқатланишга, ухлашга, олди-қочди гапларга, нима қилиш керак, деган хаёлларга, умуман ҳеч нима қилмасликка сарфлайди”, деб ёзган.Эди.

Тўғри, ҳар ким ўз феъл-атвори, уддабуронлиги, ҳаётга қизиқиши ҳамда қобилиятига яраша яшайди. Бироқ вақтни бой бериб, вақт зиқлигидан нолиш – эр кишига мутлақо ярашмайди. Шунчаки кун ўтказиш, бу ҳали яшаш дегани эмас. Умрини эзгу ниятлар, бунёдкорлик ишлари билан безамоқ керак.

Яхши яшаш учун эса, яхшигина ҳаракат лозим. Умрини ранг-баранг қилишнинг энг синалган ва савобли йўли, аввало,

одамларга меҳр бера билишдир. Айниқса, қавм-қариндош, оғанини, маҳалла-қўй, миллат, халқ, инсоният бахт-саодати учун қайғурмоқ умрнинг гултожи саналади.

Умр – бу вақт! Умр ҳам, ўтаётган вақтимиз ҳам ғанимат. Бизга берилган ғанимат умрни мазмунли яшаб, келгуси авлодларга яхши ном, ибратли ишлар қолдириш ҳар кимнинг ўзига боғлиқ.

Шерда умр сарҳисоби

Ҳа, умр – киши туғилгандан то ўлгунча бериладиган вақт. Вақтдан эса умрнинг тарихи яратилади. Умр ва вақтнинг қўшиливидан ҳар кимга берилган тақдир ўзлигини намоён қилади: авваламбор ишда, курашда.

Унинг мазмуни – сизнинг ҳар кунги ҳаётий; кашфингизга, эзгулик яратиш йўлидаги шарафли; меҳнатингизга, қалбингиздаги саховатни одамларга сочишингизга қараб белгиланади, баҳоланади, хотираларга жойланади:

“Ҳамма кунлар

Бутун ҳаёт –

Иш учун

Кураш учун

Охирга кун

Одамлардан

Розилик сўраш учун”.

Кимнинг қанча умри бор? Унга қанча вақт берилган? Бир неча йилми ёки юз йил?.. Аллоҳдан бошқа ҳеч ким буни билмайди, Ҳаёт деган мўъжизага вақт берилмаган, миллионлаб асрлар давомида у ер узра ижод этишдан чарчамайди, иксониятни камолотга етаклашдан тўхтамайди, фаолиятга, курашга ҳамма вақт имкон яратади.

Шундай экан, умргузаронлик қандай бўлиши керак? Узоқ умрга эришиш борми? Умр ўлчови йилларни ёки эсда қоладиган эзгуликлар, саховатлар, яратишларнинг жами бўлган инсонийликми?

Бунга “Одамнинг яшаши учун, курашнинг улғайиши учун зарур” (А. Мухтор) бўлган шеър қандай жавоб айтади? Қани мутафаккир шоир нидосига кулоқ солинг-чи!

“Қалб талпинар
Ойлар, йиллар,
Тўсатдан тўхташ учун
Ёзиш, ўчириш керак,
Нимадир тушуниш.
Кимдир кечириш керак,
Кимданда афв, ўгиниш”.

Ҳа, одамнинг умри оқар сув. У гоҳ лойқаланиб, гоҳ тиниб, гоҳ тез, гоҳ зўрға, гоҳ тўлқинланиб, гоҳ сокин оқади. Гоҳ илик, гоҳ совуқ бўлади ... Бандаман деганнинг ҳаммасида ҳам шу ҳолат зухур бўлади. Энг буюк китоб “Қуръони карим”нинг “Анъом” сураси 160-оятда қуйидаги ҳақиқат битилган: “Ким бирон чиройли амал қилса, унга ўн баробар қилиб (қайтари-лур). Ким бирон ёмон иш қилса, фақат ўшанинг биробарида жазоланур ва уларга зулм қилинмас”.

Инсон меҳнату машаққатга қанча тез бўйсунса қалбини меҳру шафқатга тўлдирса, у ҳамма вақт ҳар ишда эзгулик яратиш билан банд бўлади, умрининг оқиши ҳамма учун ҳар доим роҳатбахш бўлади. Ўзининг яшаши осон ва гўзаллашади. Ўзгалар дунёсини ҳам гулга кўмади. Шундай яшашга доимо шошилиш лозим. Шундай қадр-қимматга эга бўлиш учун тинимсиз олга интилмоқ зарур, мукамалликка, комилликка эришмоқни бугунги бурч дея тушунмоқ ва амалиёт учун қўлланма қилмоқ талаб қилинади. Умрни беҳуда совурмоқдан, номуносиб ишларга сарфламасдан, унинг ҳар лаҳзасини, ойларини, йилларини ҳаётнинг мазмуни учун, Эркинлик ва Озодликнинг қадри учун, Мустақиллик ва Истиқлолнинг бунёди учун бахшида қилишга улгуриш керак. Инсон биродаринг учун беминнат хизматини қойилмақом қилиб бажаришга эришмоқ, “Умрни ғанимат билмоқ” (А. Навоий) лозим. Иншааллоҳ,

“Барига бугун улгур
Эрта балки фурсат йўқ.
Чунки умр деганлари

Бамисли отилган ўқ.
Уни ўтдай ёндириб қўй
Дунёда қолиш учун
Сўнги соат –
Одамлардан
Розилик олиш учун”.

Ҳақ гап: одам бўлиб туғилиш мумкин, лекин ҳақиқий инсон бўлиб, бошқаларга қалбдан нур улашиб яшамоқ жудаям оғир иш. Ана шу оғир юкни кўтара олган, уни манзилгача олиб борган. одамгина кўпдан “розилик” ола билади, “яхши одам эди” деган шарафга муяссар бўлади.

Дарҳақиқат, Саъдий бобомиз айтганларидек:

**“Қолодмас жаҳон ичра мангу киши
Фақат қолгуси яхши ному иши”.**

Навоий бобомиз ёзганларидек: “Умр бевафодир, мардона ҳаёт – абадийдир”. Шу сабабдан, маънавият – кимнингдир қалб нидоси, кимнингдир қалб кўшиғи, кимнингдир қалб эҳсони, кимнингдир қалб сўзи, кимнингдир қалб кўзи, кимнингдир қалб қуёши... Маънавият инсоннинг ижобий ва салибий хислатлари жамидир. Унда инсонийликка зид ҳоюҳавасларга, маишату гуноҳларга ўрин ажратилмаган. Баркамоллик, меҳнату машаққат, поклигу сахийликка ўхшаш минг-минглаб хислату фазилатлар бўлиши, ўсиши, ривожи, камоли учун майдон яратилган, холос. Ҳаммамиз учун уни эгаллаш имконияти жамулжам. Гапнинг ҳаммаси – ўзлигимизда! Ўз умримизнинг эгаси бўла олишимизда!

Сиз билган гаплар айтилган бўлса, бу яхши гапларни такрорлаш – савоб деган тасалли бизга етарли. Хўш, бугун қандай эзгулик қилдингиз? Кимнинг оғирини енгиллатдингиз, кимнинг кўнглини олдингиз? Улгурдингизми ёки энди киришмоқчимисиз?.. Шошилинг, Ҳазрати Инсон!

Президентимиз Ш. Мирзиёевнинг таъкидлаган сўзларни, унинг маъзани яна бир ўйлаб кўринг?

“Энг муҳим вазифамиз – мамлакатимизда тинчлик ва фаровонликни мустаҳкамлаш, одамларни, халқимизни

ҳаётдан рози қилишдан иборат. Бунинг учун эл-юртимиз, аввало биз – раҳбарларнинг фаолиятидан рози бўлиши керак. Бунинг учун ҳар бир раҳбар ўз аравасини ўзи тортиши, ўз соҳасидаги ишларнинг аҳволи учун ўзи шахсан жавоб бериши керак. Шундан кейин жамиятимизда ўзгариш бўлади, ривожланиш бўлади”¹.

Вақт биз билан ҳеч қачон ҳисоблашмайди. Аксинча, бизнинг зийрак ва ғайратли бўлиб ҳар бир лаҳзанинг қадрига етмоғимиз умримизга мазмун қўшади. Йўқса, кунлардан-кунларга “қуруқ қўл билан” ўтаверамиз... Ҳаёт эса давом этаверади. Ўчмас из қолдирмаган УМР қадам сари ўчиб бораверади, саробга айланиб қолади. Ҳеч қачон жамиятга давлат раҳбари таъкидлаганидек, ривожланиш, туб бурилишлар бўлмайди.

Шу ўринда,

Гап келди: Эй инсон!

Ҳаётингни рози қилиш, ўзингдан ўчмас из қолдириш, одамлардан розилик олиш ҳаракатини бошлаган бўлсанг, сенга офарин. Бошламаган бўлсанг, бугундан кириш – вақт ғанимат! Аллоҳ мададкор! Тараққиётнинг янги босқичига ўтган мустақил Ўзбекистон талабгор!

Агар ҳаётнинг олтин дақиқаларини беҳуда ҳавога совурсанг, бир кун келиб, ўзингни энг катта душманинга айланасан. Ҳафсаласизлик, ишончсизлик, ялқовлик, журъатсизлик сени умр бўйи таъқиб қилувчи рақибларингдир. Бу рақиблар, бир кунмас бир кун енгса, зиндонбанд қиладилар. Зиндон эса Юсуф алайҳиссалом айтганидай тирикларнинг қабридир.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий мажлисга мурожатномаси. – Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2018. – 53-бет.

ЗОЕ КЕТГАН УМР

Бу кимса дунёга ҳамма каби яланғоч ҳолда келди. Сўнг уни кийинтиришди. “Ул зот” улғайгач, аввал йиғлади, кейин кулди, тўйгунча еди, ичди, киядиганини кийди. Сўнг эса ... Қандай келган бўлса, шундай кетди.

Инсондан нима қолади деб сўралганда: Ўчмас из ... агар у инсондек яшаган бўлса, деб жавоб берган экан донишманд. Рим ёзувчиси Сенека (мил. авв. 6–3 милоднинг 65 йилларида яшаган, файласуф) шундай ёзган экан.

“Ҳеч ким умри қисқа бўлиб туғилмайди, уни ўзимиз қисқартирамиз; умримиз тугал, аммо биз уни елга совурамиз. Агар оқилона фойдаланилса, умр жуда узоқ давом этади. Ҳар қандай умр эмас, балки яхши ўтказилган умр – бахт-саодат хисобланади.”

Дарҳақиқат, ҳаётий тажрибалар тасдиқланганидек, ҳар қандай умр эмас балки мазмунли ўтказилган, ўздан яхши ном қолдирган умр кишига бахт, икки дунё саодатини, таъминлайди.

Навбат иккинчи сўровга¹.

3.2. ЁШЛИК ДАВРИДА НИМА БИЛАН МАШҒУЛ БЎЛДИНГИЗ?

Ёшлик – умрнинг бир бўлаги, лекин унинг бошқа даврлардан ажратиб турувчи ўзига хос қийматдор тарафи ҳам бор. Ёшлик ғайрату шижоатга, ўткинчи мақсадларга тўлган даврдир. Ҳамда икки заифлик – гўдаклик ва кексалик орасидаги қувватга тўлган йиллардир.

Болаликни ўйин, ёшликни шаҳват, балоғат ёшини ғафлат билан ўтказиш ва кексаликда қўлдан кетганлар учун ҳасрат чекиш, ўзини ҳар томон уриб, надомат кўз ёшларини тўкиш-гофиллик билан умр ўтказишнинг аломатларидир.

¹ Бу мавзу бўйича мазкур туркум китобларнинг 97 сирини “Кексалик ва осудалик” сонига қаранг.

Хўш, айтинг-чи:

Бугунги ёшларимиз олтинга тенг вақтини қандай ўтказаяпти? Бўш вақтида нима билан машғул? Тунги клубларда вақтини ўтказаятган айрим ёшларимизга нима дейиш мумкин? Интернет тармоғида-чи? Бу саволларга жавоб беришдан олдин бу дунёнинг яхши-ёмон савдоларини бошидан кўп ўтказган, қариялар даврасида бот-бот эсланадиган бир ривоятни келтиришни жоиз деб биламан.

Ривоят

Эмишки, ёшлигида унча-мунча адашиб, донишмандлик фаслига киргач, ақли тиниқ тортган бир султон кунларнинг бирида юрт алломаларидан зўрини хузурига чорлабди:

– Умримнинг қишидан дараклар келмоқда. Биласиз, эгиз ўғилларим бор. Иккиси – икки кўзим қароси. Қай бирига халқим тақдирини ишониб кетишимни билмай иккиланмоқдаман. Маслаҳатингизга эҳтиёжим бор, – дебди.

Аллома ўғлонларни синовдан ўтказишга султондан изн сўрабди. Розилик бўлгач, уларга юзма-юз бўлибди:

– Икковингиз икки йўлдан икки сахрога сафар қиласиз. Бахту бойлигингиз ўзингиз билан. Йўқотмай, кўпайтириб қайтсангиз, сизни улуғ мартаба кутади.

Ўғиллар аллома шартига кўра, от-уловсиз, елкасида сув ва озгина емиш солинган хуржун билан йўлга равона бўлишибди.

Биринчи ўғил йўл юриб, йўл юрса-да, мўл юриб, сахрога етибди. Алломанинг “бахту бойлигингиз ўзингиз билан” деган гапини эслаб, хуржунининг чок-чокларидан сўкиб, ахтарибди. Кийимларини ҳам астарларигача титибди. Ҳеч вақо топа олмагач, йўлда тушириб қўймадимми дея изига қайтибди.

Иккинчи ўғил ҳам вақти етиб, хуржуни бўшагач, хаёлга толибди. Бир қарорга келиб, чўпонлар ўтовини ахтариб борибди.

– Мен куч-кувати бор ишталабман, – дебди. Чўпонлар қудуқ қазишмоқчи экан, йигитни ишга солишибди. Йигит

астойдил, ихлос билан қазиганиданми, ё Яратганнинг ирода-
сими, қудуқ ўрнига саҳронинг қоқ ўртасидан чашманинг кўзи
очишибди:

– Хосиятли йигит экансан, қудуқ қазисак, саҳро оловига
дош беролмай, қачондир қурирди, чашманинг умри узоқ,
– деб “мардикор”ни сийлашибди. Подаларидан бир қанча
кўй-кўзилар инъом этиб, от миндириб жўнатишибди.

Алқисса, аллома икковини ҳам хон хузурига олиб кириб:

– Айтган бахту бойлигим вақт, фурсат эди. Сиз унинг бир
қисмини йўлларда бекор харжладингиз, – дебди биринчи
ўғилга.

Хон изоҳсиз ҳам иккинчи фарзандининг вақт – бебаҳо бой-
ликни кўпайтириб қайтганини тушунибди ва юрт тақдирини
унга ишонибди.

Қиссадан ҳисса ўринда

Гап келди: Азиз ёшлар!

Бу – бир ривоят. Аммо кимдир шарт қўйиб, сина-
са, синамаса ҳаёт ўзи ҳар бир инсоннинг Вақтга муно-
сабатини ҳамиша имтиҳон қилади. Уша имтиҳонда
иккинчи фарзанддай тўлиб-тошиб турсак, қалбимиз
яхшилик, саховат, олқиш, билим, нурга тўла бўлса,
демак, биз бекор яшамабмиз. Ҳар кишини шундай
бахтга етказсин, моддий-маънавий яланғочлик, қаш-
шоқлик гуноҳи, иснодидан, уятдан ўзи асрасин.

Вақтдан тўғри фойдаданишни ўрганиш болалиқдан бош-
ланади. Чунки вақтни тўғри тақсимлай олиш ҳам яхши
хулқлар сирасига киради. Болалиқнинг маълум йиллари-
га қадар ота-оналар ва мактаб муаллимлари боланинг бўш
вақтига “эгаллик қиладилар”. Яъни улар “дарс тайёрла”, де-
йишса, бола тайёрлаши керак, “уҳла” дейишса ухлаши шарт.
“Телевизор кўрма” деб буюришса бажариши лозим

Нима деб ўйлайсиз, ота-онанинг, устозларнинг ушбу жа-
воблари ўз ижобатини топаётими? Албатта йўқ! Бола ўз
вақтига ўзи эгаллик қилишни хоҳлайди. Катталар эса унинг

бу ҳуқуқига эга бўлишига вақт эрта деб ўйлашади. Натижада кўчага чиқиб кетадиган болаларнинг сони тобора кўпайиб борапти. Бу, албатта, ачинарли хол.

Азиз китобхон! кўчадан ўтаётганингизда сизнинг ҳам кўзингиз тушгандир, беш-ўн бола ариқ бўйигами ё дарахт соясидами тўпланиб олишиб, соатлаб гапдан бўшашмайди. Гапларига қулоқ солсангиз бири тоғдан, бири боғдан. Гапириб зерикшмайди ҳам. Қоронғи тушса бирон симёғоч атрофида давра қурадилар, шунинг учун бундай сергап болаларни “симёғоч қоровуллари” деб, уларнинг бу қилиқларидан кулиш одат тусига кирган.

“Симёғоч қоровуллари”нинг ишлари – вақтни ўлдириш. Улар суҳбатлашадиган аниқ мавзу йуқ. Каллага нима гап келса, ўша томонга оғаверадилар. Шу боис, уларнинг суҳбатини маъносиз, дейишга ҳақлимиз. “Болалар шунчаки гаплашиб ўтиришибди, уларнинг орасида безорилар йуқ”, деб хотиржам бўлишга эса ҳаққимиз йуқ. Уларнинг орасида бугун безори йуқдир, бироқ эртага қўшилиб қолар. Қўшилиб қолганини, нашага ўргатишни бошлаганини вақтида пайқаймизми?

“Беозор” “симёғоч қоровуллари” наша чекиб ўтиришганида, бир одам уларни тартибга чақиради. “Отанг баобрў одам, бу ишинг чакки”, дейди. “Беозор” йигитча унга жавобан: “Мияни ачитманг, братан, биз билан битта тортинг”, деб таклиф қилади. Натижада жанжал чиқади ва тартибга чақирган одам калтакланиб ўлдирилади.

Яна бир гап

Бугун ҳаётимизни телевизорсиз, қўл телефонисиз ва интернет тармоғисиз тасаввур этиб бўлмайди. Ҳамма уларни табиий нарса деб билади. Бу замон тараққиёти. Албатта, Вақтни тежашда ойнаи жаҳонни мақсадли ва тартибли кўриш муҳим роль ўйнайди. Ўринли томоша қилинса, ойнаи жаҳон катта маънавий озиқ беради. Лекин баъзи бир режасиз ёшлар ойнаи жаҳон қошида кеча-кундуз мукка тушиб ётиб оладилар. Улар нимани қачон ва қанча вақт, қандай томоша қилишни билмайдилар. Нима тўғри келса, шуни қўявера-

дилар. Афсуски, нафосат манбаи бўлган ойнаи жаҳон бундай кишилар учун вақт кушандаси бўлиб қолади. Айниқса интернет фаолияти телесериаллари билан оилаларни қақшатмоқда, ёшларни издан чиқармоқда. Америкаликларнинг телевизорни “тентак қути” дейишлари бежиз эмас.

Табиийки, телевизор фақат вақтимизни ўғирлаб, исроф қилади, ундан – бадтари онгимиз ва қалбимизни ифлослантиради. Ички дунёмизга канализациядан бадтар кирликларни оқизиб туради.

Қўл (мобиль) телефон-чи? Бугун у шунчалик тараққий этдики, энди уйда бир эмас, унинг ҳар бир яшовчисининг қўлида бор. Ҳаттоки 1,5-2 ёшарли бола ҳам ундан бемалол фойдаланадиган бўлган.

Айримларимиз телефондан қандай қилиб янада самаралироқ фойдаланишни таҳлил қилишга вақт ажрата олдилар. Ва тан олиш керакки, юқори самара бериши имкониятига қарамай, ҳаётимизнинг вақтини бекорга ўтказишга сабаб ҳам бўлиши мумкин экан.

Хусусан:

Талабанинг телефонида нималар бор?

“WhatsApp”;

“Instagram”;

“Facebook”;

“Viber”;

“Odnoklassniki”.

Булар талабаларнинг бир-бири билан дарс ёки ўзлари ўрганаётган соҳаси борасидаги мунозаралар, мулоҳазалар учун, фикр алмашув учун хизмат қилса кошки эди. Аммо, мазкур ижтимоий тармоқлар оддийгина кўча ғийбатининг электрон шаклига айланиб қолгандек гўё.

“WhatsApp” да ёзишаётган курсдошлар дарс қолиб, ушбу ижтимоий тармоққа кирмайдиган бошқа бир ҳамкурсини, қисқаси, учинчи шахсни муҳокама қила бошлайдилар. Ваҳоланки, тилга олинган учинчи шахснинг буларга оғирлиги ҳам, иссиқ-совуғи ҳам йўқ. Бироқ, нима ҳам дейсиз, худди шундай.

Шу ўринда,

Гап келди: Азиз ёшлар!

Телефон сиз учун муҳим бўлса, бошқаларга ҳам муҳимдир. Ким сизни истаса, сонияларда топиб олиши мумкин, сиз ҳам уни. Лекин булар сизнинг иш кунингиз ёки иш режангизни ағдар-тўнтар қилиб юбориши ҳам мумкин! Шунинг учун телефон сизга фақат қулайлик туғдириш учун хизмат қилсин.

Шу ўринда шоир Ҳ. Раҳимнинг қуйидаги мисралари ёдга тушди:

Ёшлар дедим, ноилож
Фурсатни сиқмоқ керак.
Қилич бўлса у магар
Тиғига чиқмоқ керак.
Тизгинсиз тўфон бўлса
Йўлида турмоқ керак.
Лойдай сиқиб вақтни
Мақсадга бурмоқ керак.
Дами қайтиб заминда
Бўйи билан, эн билан
Секунд, минут, соат, кун
Ҳисоблашсин Сен билан!

(“Шарқ Зиёси”, 14.12.17)

Вақт аввали бор бўлиб, охири бўлмаган, охири бор бўлиб аввали бўлмаган чексизликдан иборат. У бир жинсли, ўтмишдан келажакка қараб ҳаракат қилади. Ўтган вақт орқасига қайтмайди. Лекин у моддий. Инсон ҳис қилиши, мақсади йўлида ундан бемалол фойдаланиб қолиши мумкин ва шарт. Бу ҳақида ривоятларнинг бирида шундай бир ибратли воқеа нақшланган.

РИВОЯТ

Ривоят қилибтурларким, ёш, хушбичим бир йигит бор эди. Унинг барнолиги, навқиронлигига тил ожиз эди. Аммо ёшлигини илму маърифатга, савобли ишларга эмас, фақат ўйин-кулги, кайфу-сафога сарф этади.

Унинг бир донишманд қўшниси бўлиб, йигитга ҳар куни насиҳат қилар, ёшлиқни бебошлиқ билан ўтказмасликка чақирарди. Аммо йигит унинг сўзларига заррача қулоқ осмас, “Ахир бу айни ўйнаб-қуладиган пайтим, бошқа ишларга кейинроқ ҳам вақт топаман”, дея яна бемаъни ишларга шўнғиб кетарди.

Вақт ўтаверди. Йигит қариб, куч-қувватдан қолди. Кўзидан нур кетди. На илм олмоққа, на ҳунар ўрганмоққа, на бирор савоб иш қилмоққа ҳоли қолди. Чунки у бутун куч-ғайрати, умрини беҳуда сарфлаб бўлганди. Охири ўша оқил қўшни яна унинг ҳузурига келди. Кўрсаки, қаршисида бир пайтдагидек хушсуврат йигит эмас, нурсиз бир қария ўтирарди.

“Нега вақтида менинг насиҳатларимга қулоқ тутмадинг?” деганида, “Мен бундай бўлишини қаердан билай? Билганимда ёшлигимни увол қилмасдим, тажрибасизлик қилдим”, дея фигон чекди.

“Отанг неча ёшга кирган эди?”. “Юздан ошган эдилар”. “У ҳам қариб, сенинг аҳволингга тушмаганмиди?”. “Худди мендек қариб мункиллаб қолганди”. “Эй, нодон, сенга бундан ортиқ яна қандай тажриба керак? Наҳот отангнинг аҳволини кўриб, ибрат олмадинг? Умрининг, ёшлиқнинг ғанимат эканини англамадинг? Афсус...”

Қиссадан ҳисса

Умрининг шу қадар тез ўтишини билмай яшаганимиз афсус-пушаймонларимизнинг энг каттасидир. Ҳадисда *шундай дейилади*: “Бирор киши йўқки, ўлаётганда пушаймон бўлма-са. Агар яхши бўлса, яхшилиги зиёда бўлмаганига пушаймон бўлади, агар ёмон бўлса, ёмонлигини аввалроқ тўхтатмаганига пушаймон бўлади”.

Ўтган ишга пушаймон бўлиш энг оғир дард. Охири пушаймонлик билан тугайдиган лаззатдан фойда йўқ. Яхшиликни кўп қилган кишининг пушаймонлиги кам бўлади. Донолар шундай дейди: „Пушаймонлик уч хил бўлади: бир кунлик, бир йиллик ва бир умрлик. **Бир кунлик** пушаймонлик арзимаган пушаймонлик бўлиб, у бирор нарсани ея олмай қолиш, арзимаган нарсага эга бўла олмай қолиш сабабли пайдо бўлади. **Бир йиллик** пушаймон эса қўлидан келмаса ҳам бепарволик туфайли тайёр ерга экин экмай, вақтни ўтказиб юбориш орқали келади. **Бир умрлик** пушаймонлик эса, адашиш орқали муносиб бўлмаган мурасасиз уйланиб қолиш орқасидан келади“.

Шоир Шавқий айтади:

Ҳар иш айларда аввал эҳтиёж айлаб тафақкур қил,
Қўлингдан ўтса вақти, фойда бермасдур пушаймонлик.

Таажжуб ўринда,

Гап келди:

Азизлар!

Афсусланиш кони зарар. Ачинишдан ҳеч фойда йўқ. “Сўнгги пушаймон ўзингга душман” дейилади халқимизда. Шундай бўлса-да ривоятдаги пушаймонликка барчамиз бирдек йўл қўямиз.

Нега шундай? Нима учун пушаймон бўлишни ўлимга тақаб олиб келамиз? Нега бир сониялик, бир соатлик, бир кунлик, бир ойлик, боринг, кўп йиллик нафс ороми деб абадиятимизни куйдириб юборамиз? Нима учун номақбул ишга қўлимиз кетаётганида, қадамимиз қинғирлашаётганида дарҳол уни тўхтата олмаймиз? Нега ўзимизга кучи етадигани фақат ўзимиз эканлигимизни, тўғри йўлга соладиган ҳам ўзимиз эканлигини англамаймиз? Нега?

Ҳа, инсон умри давомида кўп пушаймонлар ейти.

Айрим ҳолларда пушаймон туфайли тавба қилиб, тўғри йўлга тушиб олади. Лекин икки ҳолда унинг пушаймони асқотмайди. **Биринчиси** – жон бериш, охират остонасидан ўтиш пайтидаги иушай-

мони. Инсон охират сари юзланган маҳалда унга яна бироз муҳлат берилишини ёки йуқотган нарсасини тўғрилаб, бузганини тузатиб олиш учун озгинагина вақтнинг ортга қайтарилишини орзу қилади. Лекин, бу иложсиз бир нарса!

Иккинчиси – охират диёрига кўчилганида ҳар бир жон амалига яраша мукофотланиб ёки жазоланиб, жаннатийлар жаннатга, дузахийлар дўзахга киритилган бир пайтда дўзахийлар вазифали дунё ҳаётига яна бир бор қайтишни, ҳаётларини янгидан бошлаб, яхши амаллар қилишни хоҳлаб қоладилар. Бироқ улар истаётган нарса ҳақиқатдан нақадар, узок! Чунки у вақтда муҳлат замони тугалланиб, ҳисоб бериш замони келган бўлади.

Вақт ва умр мазмуни ҳақидаги мулоҳазаларимизни XVIII асрда яшаган америкалик шифокор Говард Пекнинг хулосаси билан яқунлашни лозим топдик. У “Вақтни бой бериш ўзини ўзи қатл этиш билан баробар”, деган тўхтамга келибди. Бу аччиқ ҳақиқатни тан олмай иложимиз йўқ. Шундай экан, ҳар бир инсон умрини энг яхши амаллар ва чиройли ишлар билан ўтказишга ҳаракат қилмоғи зарур.

3.3. МОЛ-ДУНЁНИ ҚАЙ ЙЎСИНДА (ҚАЙ КАСБ ОРҚАЛИ) ТОПДИНГИЗ ВА НИМАЛАРГА САРФЛАДИНГИЗ?

Пайғамбаримиз сўзидаги учинчи хислат, яъни мол-дунёни қай йўсинда (қай касб орқали) топгани ва нимага сарфлагани, сўролмагунча банда бир қадам ҳам силжий олмаслиги ҳақида бир икки оғиз сўз¹.

Ҳаётда – камдан-кам одам фақирликни хоҳлайди, оз сонли айрим кишиларгина камбағаллик-ка рози бўлишади. Ҳарқалай, ҳозиргача “менга дунёнинг асло кераги йўқ, мен

¹ Бу мавзу бўйича мазкур туркум китобларнинг 17 сири “Бойлик ва осудалик” сонига қаранг.

камбағал-фақир яшашни хоҳлайман”, деган одамни кўрмадик. Аксарият одамларнинг фикри-ёди ҳамиша катта пул ва мол-дунёни қўлга киритиш, бойлигини кўпайтириш, тўкин ва фаровон яшашга қаратилган бўлади. Ҳаттоки ёш болалар кичиклигиданоқ “катта бўлсам кўп пул топаман, фалондақа машина оламан, фалончига ўхшаб “каттакон” (амалдор) бўламан”, деган орзулар билан яшайди. Бу табиий ҳол. Парвардигор шундай бўлишини хоҳлаган, шунинг учун инсонларни дунёга муҳаббатли, иштиёқманд, рағбат кўрсатадиган қилиб яратган.

Ҳўш, унда қандай қилиб бойиш мумкин? Қандай қилинса, кўп мол-дунёга эга бўлиш мумкин? Бадавлат бўлишнинг қандай йўллари бор? Минг афсуски, кўпчилик ана шу саволларга жавоб топиш учун Ғарбдаги пулдан бошқа нарсани ўйламайдиган, ҳамма нарсани пул-бойлик билан ўлчайдиган, фойда йўлида иймон, эътиқод, барча муқаддас туйғулар ва инсонийликдан ҳам осонгина воз кеча оладиган, бу йўлда ҳалол нима, ҳаром нима, мутлақо фарқламайдиган кишиларга эргашади.

Айтиш жоизки, энг ачинарлиси шундаки, ҳозирги пайтда кишиларнинг онгига “Ҳалол йўл билан асло бойиб бўлмайди, фақат бошқаларни алдасанг, чув туширсанг, ёлғон ишлатсанг, пора олсанг, судхўрлик қилсанг, заём ёки лотореяга катта ютуқ ютсанг, пул тикиб қимор ўйнасанг, ҳаром йўллар билан пул топсангина бойиш мумкин”, деган ғоят хатарли ва бемаъни бир фикр сингиб кетган. Дўконида ароқ сотаётган танишга “бу йўл билан бой бўла олмайсиз”, деб кўринг-чи, ҳамма айнан шу орқали яхши фойда кўраётганини пеш қилиб, мингта мисол келтиради. Ёки пиво сотмасак, ошхонамизга хўранда кирмаётир, деб нолиётган бошқа бир танишингизга унинг бу ишида барака йўқлигини эслатиб кўринг, дарров атрофидаги ошхоналар тажрибасидан мисол келтириб оғзингизга уради. Ёхуд бир тижоратчи дўстингизга фоизи билан катта қарз олиш ўрнига музораба (тенг шериклик) йўли билан қилган савдоси баракали бўлишини айтиб кўринг-чи, дарров сизга дунё тижорати тажрибасидан айнан қарз олиб ниҳоятда бо-

йиб кетган ўнлаб кишиларни санашга тушади. Ёки кўзингиз олдида носоз тарозида мол ўлчаб бераётган бир ноинсоф сотувчига бу ишининг гуноҳ экани ҳақида оғиз очиб кўринг-чи, шу заҳоти ҳозир тожирларга ниҳоятда қийин бўлаётганини айтиб, сизни мутлақо алдамаётгани ҳақида ўн марталаб қасам ичиб юборади. Бизларнинг бойлик ва бойиш ҳақидаги тасаввурларимиз, қарашларимиз ана шундай хато ва бузуқ!

Ваҳоланки, бундай йўллар билан мол-дунё, бойлик орттириш ҳаромлиги, агар бошда худди бойиб кетаётганга ўхшаса ҳам, пировард натижа жуда аянчли бўлиши, бу усулларнинг дунё ҳаётидаги хатарлари ва кулфатлари-ку майли-я, унинг боқий дунёдаги уқубатлари, ҳисоб-китоблари ниҳоятда оғирлиги кўп марта уқтирилган.

Модомики шундай экан, унда Пайғамбаримиз айтганларидек, мол-мулкни қай йўсинда (қайси касб орқали) топиш ва сарфлаш керак?

Бой бўлишнинг, бойлик, мол-дунё орттиришнинг ягона йўли ҳалол касб билан, ҳалол йўл билан, қўл кучи орқали бойишдир. Касбларнинг энг яхшиси ҳалол савдодир. Ундан кейин эса чорвадорлик, деҳқончилик ва хунармандликдир. Хабарларда бундай дейилган: “касбнинг афзали ҳалол савдогарлик ва ўз қўли билан қиладиган касбдир”; “ризқнинг ўндан тўққиз қисми савдогарчиликда, бир қисми эса чорвачиликдадир”; “қўй боқинглар, чунки у баракадир”; “деҳқончилик қилинглар, чунки у баракали касбдир” ва ҳ.к.

Юртимиз тарихида тадбиркорлик алоҳида ўрин тутиб келган. Ота-боболаримизнинг ер-мулк, касб-хунарга эга бўлиш, омилкорлик билан иш юритиш, тадбиркор ва ҳалол ишбилармон кишиларни қадрлаш анъаналари мавжуд бўлган. Бунинг ёрқин намунаси сифатида Соҳибқирон Амир Темур бобомизнинг: “Азми қатъий, тадбиркор, хушёр, мард ва шижоатли бир киши мингта тадбирсиз ва лоқайд кишидан афзалдир”, – деган сўзларини эслаш кифоядир.

Мамлакатимиз истиқлол бахтига эришганидан кейин тижорат ва хусусий тадбиркорлик ишлари янада жадаллашиб, тараққиёт йўлига ўтди. Зарурий ҳуқуқий қонун-қоидалар

тизими вужудга келтирилди. Мана улкан имкониятлар яратувчи тадбиркорликка оид янги қонунлар қабул қилинди. Уйлаймизки, меҳнатсевар ватандошларимиз ушбу имкониятлардан унумли фойдаланган ҳолда юртимизни янада ободу фаровон бўлишига ўз ҳиссаларини қўшадилар.

Динимиз таълимоти ялқовлик, боқимандалик каби зарарли иллатларни қатъий қоралаб, инсонларни ҳалол ризқ топиш йўлида саъй-ҳаракат қилиш ва чин ихлос билан меҳнат қилган ҳолда ҳаёт кечиришга чақиради. Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) бировларга юк бўлгандан кўра, ҳатто ўтин териб келиб ва уни сотиб кун кечириш афзалроқ эканини айтганлар.

Барча пайғамбарларнинг ўз касб-корлари бўлган. Масалан: Нух (а.с.) дурадгорлик, Иброҳим (а.с.) базозлик, Довуд (а.с.) совут яшаш ва темирчилик, хурмо дарахти новдаларидан сават тўқиш, Закариё (а.с.) дурадгорлик, ҳазрати пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в) чўпонлик ва савдогарлик касби билан машғул бўлишган.

Ўз навбатида саҳобаи киромлар ҳам бирон-бир касб-ҳунар билан ризқ-рўз топишга саъй-ҳаракат қилишган. Мисол тариқасида айтиш мумкинки, Салмон Форсий хурмо новдаларидан сават тўқиб сотарди, Абдурахмон ибн Авф, Усмон ибн Аффон ва бошқа бир қатор саҳобийлар тижорат билан шуғулланардилар.

Қадимдаги солиҳ кишиларимиз мазкур нарсаларни яхши англаганлари учун ҳам, албатта, бирон касб ва ҳунар эгаси бўлишган ёхуд тижорат, тадбиркорлик каби ишлар билан шуғулланишган. Ҳазрати Имом Абу Ҳанифа (р.х) шойи ва ипак газламалари билан савдо қилганлар. Машҳур ватандошимиз ва буюк аллома Имом Қафқол Шоший ҳазратлари кулфсозлик билан шуғулланганлар. Ҳазрат Хожа Ахрор Валий эса тижорат, чорвачилик ҳамда мулкчиликнинг бошқа турлари билан шуғулланганлар ва ҳоказо...

Нимага сарфлаш керак?

Аллоҳ бандаларига мол дунёни яхши мақсадларга сарфлаб, икки дунё саодатига эришиш учун беради. Уни оқилона

тасарруф этиш бандани муроду мақсадлари сари етаклайди, исроф қилиш эса ақлсизлик белгиси бўлиб, инсонни хору зорликка олиб боради. Шунинг учун Аллоҳ таоло бандаларнинг ҳаётини чиройли тарзда олиб боришига сабаб ва восита бўладиган мол-мулк тизгинини ҳар кимга ҳам бериб қўймасликни таъкидлаб, “Нисо” сурасининг 5-оятида: “(Қарамоғингиздаги) ақли норасоларга Аллоҳ сизга (ҳаёт) воситаси, турини қилиб қўйган молларингизни бериб қўйманглар, балки ўша моллардан едиринг, кийдириг ҳамда уларга яхши гапиринг!” дея марҳаматини билдиради.

Маълумки мол-мулк ўз-ўзидан келавермайди, унга эга бўлиш учун инсон ўқийди, ўрганади, касб-ҳунар танлайди, елади, югуради, сабй-ҳаракат қилади. Агарда топган мол-мулкни хусни тадбир билан бошқарса моли зиёда бўлади, унга барака киради. Шунинг учун ҳам пайғамбаримиз: “Иқтисод, билан иш юритган киши (қашшоқ) камбағал бўлмайди”, деганлар (Имом Аҳмад ва ибн Можа ривоятлари). Аллоҳ, бандасининг нияту интилишига яраша ато этган мол-дунёсининг тасарруфини бошқаларга бериб қўйса, у охир-оқибатда маломатга қолади, надоматлар чекади, бурди кетади. Масалан, киши мол-мулкнинг тақцирини ҳисоб-китоб ишларидан йироқроқ бўлган хотин-қизларига топшириб қўйса, улар калтароқ ўйлаб ўзларига керакли нарсалар (зеб-зийнат, тақинчоқларни) харид қилишга ортиқча маблағ сарфлаб-қўйишлари мумкин, чунки улардан айримларининг ақли ва табиатлари кўпроқ зеб-зийнатга ўч бўлади. Молнинг тасарруфи болаларга бериб қўйилса, улар ҳам ўз ақлига кўра иш тутиб, мол эгасининг кўнглини ранжитиб, ишга путур етказишларини ҳам кузатганмиз. Шу сабабли машаққатлар эвазига топилган мол-дунёнинг тизгинини ўз қўлингизга олганингиз маъқулдир.

Ана шундай ҳаётий ҳақиқатлардан келиб чиқиб қуйидаги хикояни айтиб бераман.

Ҳикоя

Ҳикоя қилишларича, Тожиддин исмли бир савдогар бўлиб, у ниҳоятда тақводор, обрў-хурматга сазовор эди. Унинг уч қизи ва Хайруллоҳ исмли ўғли бўлиб, учала қизи ҳаётда ўз ўрнини топган, бахтли-тахтли хонадонларнинг севикли бекалари экан. Аммо эркатой ёлғиз ўғил ёмон хулқли тенгдошларига қўшилиб қолиб, отасининг мол-давлатини кайфу сафoga сарфларди. Бечора ота қанча панду насиҳатлар қилмасин, фойдаси бўлмади. Бу кетишда ота вафотидан кейин топган мол-мулкни бебош ўғли тез фурсатда совуриб, ўзи хору-зор бўлиб қолиши мумкинлигини англабди. Шу сабабли-оғир хасталикка чалинган ота арзандасини ёнига чакириб, “Эй, ўғлим! Мени бу дунёдан кўз юмиш вақтим яқинлашганга ўхшайди. Мендан кейин сенга раҳм-шафқат қиладиган меҳрибон киши тополмай қоласан. Бир кун келиб, ниҳоятда қийналиб, бир бурда нонга зор бўлиб, дунё кўзингга қоронғу бўлиб қолса, мана бу арқон билан шу шифтдаги тўсинга ўзингни осгин. Бу менинг сенга сўнги васиятим, уни албатта бажар”, деб оламдан ўтибди.

Нобакор фарзанд отасидан қолган мулкни исроф қилиб, тез фурсатда пулсиз қолибди. Унинг камбағал, хору-зор бўлганини кўрган илгариги “меҳрибон, жонажон дўстлари” ундан юз ўгирибдилар. Кайф-сафо, улфатчиликка ўрганган йигитнинг ҳоли ниҳоятда танг бўлиб, отасининг ўгитларига вақтида қулоқ солмаганига афсуслар чекибди. Охири нажотсиз қолган арзанда отасининг сўнги васиятини адо этишдан бошқа иложи йўқлигини билибди. Арқонни олиб, тўсиндан ўтказиб, ўзини оса бошлабди. Доно ота фарзанди бир кун шу куйга тушишини олдиндан сезиб, тўсинни арралаб, унинг орасига анча миқдорда олтину кумушларни беркитиб қўйган экан. Нобакор ўғил арқонга осилиши билан тўсин синиб, яшириб қўйилган олтинлар унинг устига тўкилибди. Пешонаси деворга тақ этиб теккач, кўзи очилган йигит бу пулларни отасининг касби савдогарчиликни давом эттиришга сарфлабди. Вақтлар ўтиб, у бойиб-кетибди. Отасидан ҳам тақво-

дорроқ, тадбиркорроқ ва сахийроқ бўлиб, етим-есирларга муруввати билан шуҳрат қозонибди.

3.4. ЎРГАНГАН ИЛМИНГИЗГА ҚАНДАЙ АМАЛ ҚИЛДИНГИЗ?

Ва, ниҳоят вақтни нимага сарфланганлиги тўғрисида айтган сўзларидаги тўртинчи хислат – бу ўрганган илмига қандай амал қилганлиги сўралмагунча, банда бир қадам ҳам силжимаслиги ҳақида бир икки оғиз сўз.¹

Ўзидан яхши ном қолдириши кераклигини ҳар бир инсон истайди, лекин бунга сазовор бўлиши учун илм ўрганиш, унга амал қилиш ва уни тарқатиш йўлида жон фидо қилиб риёзат чекмоғи лозим.

Ҳадиси қудсийда шундай дейилган:

Олим бўл (илм берувчи бўл) ёки илм ўрганувчи бўл, ёки тингловчи бўл, ёки илмга, илм аҳлига муҳаббатли бўл.

Бешинчиси бўлма, ҳалок бўласан.

Ушбу ҳадисга Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган маданият ходими, истеъдодли шоира, маънавиятимизнинг ҳассос тарғиботчиси бўлган, раҳматли Турсуной Садиқованинг берган шарҳларидан фойдаланган ҳолда Пайғамбаримиз ҳадисларидаги тўртинчи хислатга батафсил тўхтаимиз.

“Олим бўл (илм берувчи бўл) дейиляпти, ҳадисда.

Сизни яратган ярақади – дилингни уйғоқ, кўзингни чанқоқ, хотирангни бақувват, ниятингни оппоқ ва юксак яратди – олим бўлдингиз. Сиз шу туришингизда эндигина куч тўплаб замин ёрган шаффоф булоқсиз, нақ пишиб етилган мева, гулга айланаётган ғунчасиз! Булоқнинг қиммати қай даражада шифо бўлишида, меванинг қадри есанг етмиш икки томиринг ундан қувват олишида, гулнинг баҳоси димоғингга-ю қароғингга қанчалик роҳат беришидадир. Демак, Аллоҳнинг шунча омонати сизда турибди! Ўзингиз билан олиб кетишга ёки ичингизда димлаб ўтиришга ҳаққингиз йўқ, у

¹ Бу мавзу бўйича мазкур туркум китобларининг 14 сири “Илм ва осудалик” сонига қаранг.

улуснинг ҳақи. Аллоҳ қулфи дилингизни очиб турди, сиз бамисли асаларидек унинг неъматларидан нектар йиғдингиз ва сиз тўплаган билимда минг бир касалнинг давоси турибди. Бу дунё эса ҳар хил даражатдаги беморларга тўлиб ётибди. Сиз Яратганнинг саралар ичидан сара сайлаган дастёрисиз! Шошилинг, азизим, шошилинг, сизга термулиб турганларга борингизни улашинг!

Гап эгасини топади

3.5. ВАҚТИ ЙЎҚ ОЛИМЛАР

Институтни тугатган ёш йигит шанба куни устози олдига кириб, деди:

– Устоз, менга илмий иш беринг, мен ҳам сизга ўхшаган олим бўламан.

Устоз, вақтим йўқ, бугун бошқа профессорлар билан чойхонамиз бор, кейинроқ гаплашамиз, деди. Шогирд бир амаллаб ўзи илмий иш бошлади ва дастлабки мақоласи билан устози олдига кирди: “Устоз, ушбу мақоламни бир кўриб беринг”. Устоз деди “Вақтим йўқ, сен чоп қилдиравер, кегин биргалиқда ўқиймиз, Ҳозир чойхонамиз бор”. Йиллар елдек учиб ўтди, ҳимоя куни яқинлашди. Шогирд устози олдига кириб, илтижо қилди: “Устоз диссертациямни бир кўриб берасизми, ҳар ҳолда эртага ҳимоя белгиланган”. Устоз: “Ҳозир вақтим йўқ, ҳимоя куни учрашамиз”, деди. Шогирд бир амаллаб ҳимоядан ўтиб олди. Ҳимоя куни устоз уни роса мақтади. Йиллар ўтди. Шогирд ҳам устозга айланди. Шанба куни дўстлари билан энди чойхонага отланаётганда унинг биринчи шогирди эшиқдан мўралаб, сўради: “Устоз менга илмий иш берасизми, мен ҳам сизга ўхшаган олим бўлмоқчиман”. Устоз деди: “Вақтим йўқ, кейинроқ гаплашамиз”.

Шу ўринда,

Гап келди:

Шоира опамиз айтганларидек, илмли одам қачонки ўз билимини ҳалққа етказа олса, ақлли хулосаларини ўқишли, жозибали, сингишимли тарзда

тақдим эта олса, яъни тушунтирганда одамлар роҳат қилиб эшитсалар, китоб битса, қийналмай, зерикмай ўқисалар, ана ўша зот олимдир! Илм одамлар учундир. Бу ҳақида қуйидаги ҳадис ҳам бор: Илм ўрганиб уни ҳеч кимга айтмаётган одам бойликни тўплаб, уни ҳеч сарф қилмаётган бахилга ўхшайди.

Ақлу заковат, қўл, тил, дил инсонга Аллоҳдан фақат яхшилик қилиш учун берилган. Уни ичимизга димлаб ўтиб кетмайлик. Яхши, сўзни, яхши ниятни, ўзимизда бор билимларимизни барча биродарларимизга тарқатишга шошилалик. Бахиллик қилмайлик.

Сўров

Ким кимга ҳамроҳ?

Айтилишича, Аллоҳ таоло хулқларни яратгач, Қаноат: “Мен Ҳижозга кетаман”, деди. Шунда Сабр: “Мен ҳам сен билан бирга!” деди. Илм: “Мен Ироққа кетаман” – дегани ҳаммоно, Ақл: “Мен ҳам сен билан бирга!” – деди. Карам: “Мен Шомга йўл оламан”, деди. Шунда Иззат: “Мен ҳам сен билан бирга!” – деди шошилиб Зиллат. “Яхши хулқ: “Мен Яманга бораман”, деди. Шунда Ҳилм: “Мен ҳам сен билан бирга!”, деди. “Мен Румга кетаман”, Фисқ. “Мен ҳам сен билан бирга”, деди Зулм. “Мен саҳроларга кетаман”, деди Шифо. “Мен ҳам сен билан бирга!”, деди Мурувват.

(“Ҳилол”, 2007, 1-сон)

Илмни тарқатишда бахиллик қилиш ёмон хулқли инсонларга хосдир. Улар бир-бири билан ҳамроҳдирлар.

Энди юқорида келтирилган ҳадисга қайтайлик яъни, “...ёки илм ўрганувчи бўл” деган жумлага тўхталик. Илм ўрганиш борасида банда борки, ҳам ўзи, ҳам Аллоҳнинг олдида хижолатдир. Ғофилликка учрамаган, вақтни бой бермаган кимса йўқ. Илм жуда керак эканлигини бу дунёдан кетаридагина англаганлар инсониятнинг ярмини ташкил қилади десам, хато бўлмас! Ғофилларни-ку қўяверинг, машхур

донишмандлар ҳам “Ҳамма нарсани ҳеч ким билмайди”, деб айтишган (Горация, мил. авв. 65-8 йилларда яшаган Рим шоири).

ДОНОНИНГ ЖАВОБИ

Одамлар Абу Али Ибн Синодан сўрашибди:

– Эй улуғ ҳаким, сиз ҳозиржавоб, олим одамсиз, файласуфсиз, айтинг-чи, шунча ўқиб нима натижага эришдингиз?

Ибн Сино жавоб берибди:

– Ҳа, фақат бир нарсани англадим. У ҳам бўлса, ҳали кўп нарсани билмас эканман.

Милоддан аввал 469-399 йилларда яшаб ижод этган юнон файласуфи Сукрот: “Мен фақат ҳеч нарсани билмаслигимни биламан”, деган. Ватандошимиз Ибн Сино ва Сукротларнинг икромлари шундай бўлган бўлса биз нима дейишимиз мумкин. Буюк ва қудратли тангри барча бандаларига мурожаат қилиб: “Илми сизларга оз миқдорда бердим”, дейди.

“Дарвоқе, дейди фалсафа ва тасаввуф бўйича қомусий олим Имом Ғаззолий (1058-1111), оламдаги барча тафаккур эгалари йиғилишиб бош қотирганда ҳам лоақал унинг чумоли ва чивинни қай тариқа яратганига оид илми ва закосини англаб етолмайдилар, бу масаланинг ўндан бирини ҳам ечолмайдилар. инсон фақат Аллоҳ буюрган илмнигина эгаллашга қодир”.

Бу айтимлардан хулоса шуки, олий неъмат ҳисобланган вақтни яратганининг ўзи буюрган илми мукамал ўрганишга интилиш керак. Одамлар билимсизликлари туфайли эмас, балки, кўпинча ўзларига, биламиз деб, бино кўйганликлари учун янглишадилар.

Филжумла ўрнида,

Гап келди: Ақлни камолга етказувчи энг олий нарса илм ўрганиш ва унга амал қилишдир. Илм ўрганиб, илмига амал қилмаган киши ер ҳайдаб, унга ҳеч нима элмаган ва ҳосил олмаган кишига ўхшайди.

Агар муваффақиятнинг ягона формуласи бўлса, у ҳам бўлса тинимсиз ўқиш ва ўрганишдир. Қанча кўп ишласанг шунча кўпга эришасан.

Яна "...тингловчи бўл" дея даъват қилади ҳадис. Ўтган авлодларимизнинг бир гўзал феъллари бўлар экан: хонадонга илмли, ҳурматли меҳмонлар ташриф буюрса, ота-оналар, устозлар дастёрчилик баҳонасида болаларини, шогирдларини уларнинг суҳбатига қатнаштирар эканлар. Ўсмирлар кўлга сув қуйиб, кавуш тўгрилаб, чой ташиган бўлиб, пойгақда тизилишиб ўтирар ва меҳмонларни тинглашар экан. Аслида, шугинанинг ўзи қанча илм! Бу ерда улар суҳбат маданияти, овқатланиш, ўтириб-туриш одобини ўрганганлар. Ва қанча мавзу, қанча маънидан ёш туриб хабардор бўлганлар.

Шу ўринда,

Гап келди:

Азиз ўқувчилар!

Илми чуқур эгаллашда вақтнинг қадрига ета олган олимлар ҳаётдан ўрناق олсак арзийди. Бундай олимлар ўзлари турган мавқедан яна ҳам гўзалроқ даражага интилганлар. Шу жиҳатдан уларнинг бугуни кечасидан, эртаси бугунидан афзалроқ бўлган. Бу хусусда улардан бири: "Кимнинг бугуни кечаги каби бўлса, у алдангандир ва кимнинг бугуни кечасидан ёмон бўлса, у лаънатлангандир", деган эди. Улар вақтларини манфаатли илм таҳсил қилишга, фойдали ишларга ё нафс тарбияси ёки бошқаларга фойда келтиришга ишлатишларидан ташқари, бирор кунни ёки ярим кунни ва ё қисқа муддатни бўлсин, беҳуда сарф этишдан қизғанишган. Токи ўзлари сезмай қолиб, умрлари бўш ишларга сарф бўлиб, гард-у-губорга, кўпикка айланиб кетмасин. Утаётган ҳар бир кунни ҳам ўзи учун ва ҳам атрофидагилар учун илм, маърифат, иймон ҳамда эзгуликларни юксалтиришда фойдаланмасликни улар Аллоҳ неъматига ношукурлик ва вақтга ҳурматсизлик бўлади, деб ҳисоблашган.

Юқоридаги ҳадиснинг "...илмга, илм аҳлига муҳаббатли бўл" деган битигига тўхтайлик. Олим бўлмадинг, илм ўрганувчи ҳам бўлмадинг, илм тинглашга ҳам вақт топмадинг, энди ҳеч йўқ, одамларни етаклаётган, кўзини очаётган, инсониятни тараққиётга кўтараётган ИЛМга ҳурматда, таъзимда бўл, ундан ҳайратлана бил, бу аввало Аллоҳга шукрона, яъни ибодат ўрнида бўлади. Қолаверса, бу эътиборинг шундан дарак берадики, ўзинг уддалаб ўрганмаган илмга эртага албатта болангни етаклаб келасан, иншааллоҳ!

Ҳақиқий илмли одамлар дарвештабиат бўладилар, яъни улар кибрдан, ҳою-ҳаваслардан, нафсдан нари, Ҳаққа яқин кишилардир. Уларнинг ҳимоячиси Ҳақнинг ўзи, аммо илмлари билан қоронғу дилларни ёритганлари, дунёнинг қанчадан-қанча ками улар билан битаётгани учун ва айниқса, эвазига ҳеч кимдан ҳеч қандай имтиёз сўрамаганлари учун ҳам уларга ҳурмат кўрсатсак, етса молимиз, етмаса, икки оғиз рағбатимиз. мушкулларига ечим бўлишимиз билан кўнгилларини олсак, савобнинг ичида қоламиз. Яратган бизни бошқа томондан қўша қўллайди. Истеъдоди бор, халққа манфаати тегаётганки одам – НЕЪМАТ, МИЛЛАТНИНГ МУЛКИ! Уларга рағбат бериш илмга рағбат беришдир. Илм ва илмилар ардоқланган жойда жамият тараққиётда бўлади. Агар қўлимиздан, тилимиздан уларни қўллаш келмаса, ҳеч йўқ йўллариинг тўсилишига йўл қўймайлик, ҳеч йўқ ҳақларига дуо қилайлик!

Ривоятларнинг бирида Вақтнинг илмга бўлган садоқати қуйидагича нақшланган.

3.6. СЕВГИ, БИЛИМ, ВАҚТ!

Қачонлардир, узоқ-узоқ замонларда Ерда бир орол бор экан ва унда барча маънавиятлилар яшар эканлар. Лекин кунлардаи бир куни улар эътибор беришди: орол сув тагига кета бошлабди. Барча ўз кемаларига ўтириб сузишга тушдилар. Оролда биргина Севги қолди.

У охиригача кутди, лекин кутадиган нарса қолмагандан кейин, у ҳам оролдан сузиб кетишни хоҳлади. Шунда у Бойликни чақирди ва унинг кемасида кетишни илтимос қилди.

Бойлик жавоб берди:

– Кемамда қимматбаҳо буюмлар кўп, сен учун бу ерда жой йўқ.

Ёнидан Ғамгинлик кемаси сузиб ўтаётгани, Севги ундан илтимос қилди, лекин у узрини айтди:

Кечирасан Севги, мен шунчалик ғамгинманки, ҳамма вақт ёлғиз қолишим керак.

Ўшанда Севги Ғурур кемасини кўрди ва ундан ёрдам сўради. У кемасидаги уйғунлик (гармония) бузилишини айтиб жўнаб қолди.

Ёнидан Шодлик кемаси сузиб ўтаверди. Бироқ у шунчалик кайфу сафо билан банд эдики, ҳатто Севгининг чақириқларини эшитмадиям. Севги бутунлай умидсизланди. Шунда тўсатдан қаердандир, орқадан товуш эшитилди:

Кетдик Севги мен сени ўзим билан олиб кетаман.

Севги ўгирилиб бир қарияни кўрди. У Севгини қуруқликка олиб борди ва нарига сузиб кетди. Севги унинг исмини сўрашни унутганини эслади ва Билимга мурожаат қилди:

– Айтгин, мени қутқарган ким эди?

– У – Вақт! – жавоб берди Билим.

Чунки фақат Вақтгина севгининг қадрига етади, фақат у севгининг қадрли эканлигини тушуна олади.

Қиссадан ҳисса ўрнида,

Гап келди: Азизлар! Гарчи Вақт ҳеч кимни севмаса-да ва ҳеч кимдан нафратланмаси – да у ҳеч кимга бефарқ эмас. Қиссамиздаги ҳолатда Севгига Бойлик ҳам, Ғамгинлик кемаси ҳам, Ғурур кемаси ҳам ва Шодлик кемаси ҳам ёрдам қўлини чўзмади. Севгига фақат Вақт ёрдам берди. Шунинг учун ҳам халқимизда “Вақт даволанмайдиган дард йўқ”, деб бежиз айтишмаган.

Ва, ниҳоят:

“Бешинчиси бўлма, ҳалок бўласан” демоқда ҳадис. Илм берувчи ҳам, илм ўрганувчи ҳам, тингловчи ҳам, илмлиларни қўлловчи ҳам бўлмаса, бешинчиси ким бўлади? Қуръони каримда бу дунёда айрим бандаларнинг дилини қулфли, очилмайдиган қилиб яратдик, дейилади. Демак, “бешинчилар” ўшалар, Аллоҳнинг алоҳида ҳисоб-китобига дучор бўладиган бандалардир! Уларнинг кўзлари очик, аммо сўқир. Таъблари ҳаром-ҳалолни ажратолмайди, қўлида-ю тилида яратиш, яйратиш сеҳри йўқ, диллари тош. Шунинг учун уларга илм юқмайди, қулоқлари берк – насиҳат ўтмайди! Бунинг оти лаънатланишдир! Аллоҳ, бу қисматдан бандаларингни асрагин! Аллоҳ ҳаммамизга “бешинчи” лардан эмаслигимизни исботлашга имкон берсин, омин!

Шу ўринда,

Гап келди:

Азизлар! Вақт ва умр нуқтаи назардан унинг инсонга бир бора берилишини ҳисобга олсак, ақлли одам ҳеч қачон “бешинчи киши” қаторида бўлмайди. Мамлакатимиз аҳолисининг 60 фоиздан кўпроғини ёшлар ташкил қилади. Бу қувонарли ҳолдир. Жуда яхши бўларди агар улардан 30-40 фоизи илмфан соҳасида ўз иқтидорини намоён этса. Чунки илм йўли савобларнинг энг улуғидир. Ҳаётда битта муаммога олимлар ечим топишса, минглаб кишиларнинг мушқули осонлашади. Мен истардимки, фарзандларимиз ўз ота-боболаридан қолган ёзма манбаларни синчиклаб ўргансалар. Ал-Хоразмий, Беруний, Ибн Сино, Улугбек, томонидан яратилган илмий асарларни кимки ўрганишга вақт сарфлабди, у ўз келажагига пухта замин қўйибди. Мен вақт деган қайтарилмас, улуг ҳакамга муносабатда жуда тежамкорлик керак деб ўйлайман. Чунки одамзот ҳаёти тежалган вақтга қараб узаяди.

Ҳурматли ёшлар! Унутманг:

Кўкдаги булутни ушлаб туриб бўлмайди, уни шамол олиб кетади, ёшликни ҳам тутиб туриб бўлмай-

ди, уни вақт олиб кетади. Кексалик эса бир лаҳзада етиб келади.

Шундай қилиб илм кишиси қандай бўлиши керак, илмнинг ибтидоси нима-ю, ва бу юмуш нима билан яқун топиши лозимлигини ўзида акс эттирувчи қуйидаги ҳадис билан юқорида ҳадис шарҳини яқунлаймиз.

Илмнинг аввали сукут, сўнг эшитиш, сўнг ёд олиш, сўнг амал қилиш, сўнг уни тарқатишдир.

Хулоса қилсак, инсон бу синов дунёга ўз ташрифининг сабабини англаш учун келар экан, аввало, омонат умрини мазмунли ўтказишга, ортидан яхши сўз ва боғ қолдиришга ҳаракат қилади. Шундан, бу дунёнинг эзгулик аталмиш палласи доимо оғир босиб, дунёни нурга чулғаб турган яхши инсонлар кўпаяверади. Ҳаёт эса янада гўзалроқ бўлади. Қимматбаҳо вақтларини рози қиладиганлар сафи ортиб бораверади.

Эскирмайдиган гаплар

Маълумки, ҳеч ким икки марта яшамайди, лекин бир марта бериладиган азиз умрнинг қадрига етиб, тўғри ҳалол ва пок яшай билиш энг улуғ фазилятдир.

Бир аср умр кўриб, ном-нишонсиз ўтганлар ҳам бор: оз умр кўриб абадий ном қолдирганлар ҳам бор.

4
БОБ

ВАҚТ – БУ ОҚАР ДАРЁМИ?

Вақт оқар сувга ўхшатилади. Оқиб кетган сувни қайтариб бўлмагани каби, ўтган вақтни ҳам қайтаришнинг, имкони йўқ.

Эрамиздан беш юз йил олдин грек файласуфи Гераклит ўз шогирдларига “Ўзгариш қонунидан бошқа ҳамма нарса ўзгаради” деб айтган. У жумладан шундай ҳам деган: “Сиз бир дарёга икки марта кира олмайсиз”. Дарё ҳар дақиқа ўзгаради, унга кирган одам билан ҳам худди шу воқеа юз беради. Ҳаёт тинимсиз ўзгаришлардан иборат. Ёлғиз аниқлик бу – бугунги кун. Нима учун энди, олдиндан ҳеч ким айтиб бера олмайдиган ўзгариш ва ноаниқликларга тўла бўлган эртанги кун муаммоларини ечиш ҳаракатлари билан бугунги кун гўзаллигини заҳарлашимиз керак экан.

Ҳақиқатдан ҳам ВАҚТ ипларидан тўкилган мато, яъни инсон ҳаёти оқар дарёга ўхшайди. Айни бир дарёнинг ўзига бир марта ҳам тушиш мумкин эмас. Чунки баданнинг ҳаммаси сувга тушгунча у аввалги сув бўлмай қолади.

Икки қарра яшаш бандасига насиб этмаган. Бир бора яшаш ҳам тинимсиз ўлиб бориш, яъни қайтиш сари муқаррар силжишидир. Ҳозиримиз тинимсиз ўтмишга айланиб боради. Шу лаҳзада қўлда бўлган дақиқа қўл етмас жойда қолади. Шу тариқа бу ҳолат мангу давом этаверади. Оқар дарё каби ВАҚТ асло ортга қайтмайди, бир-бири билан алмашмайди ҳам.

Агар бир ишни, юмушни режалаган бўлсангизу вақтида қила олмасангиз, демак бугунингизни бой бердингиз. Жуда кўп кексаларни кўрдик: “эсизгина умр-а, ёшлик йилларимни фойдали машғулотларга сарфламай, савобли, хайрли

ишларни килмай ўтказиб юборибман”, деб афсус-нолага гарқ бўлган. Жуда кўп инсонларни кўрдик: “Қанийди умр қайтадан берилганида манави хатоларимни, гуноҳларимни такрорламаган бўлар эдим”, дея надомат оҳларига ўралашган. Аини пайтда жуда кўп ёшларни кўрдик: “ҳозир ёшман, вақт борида ўйнаб-кулиб қолай, ҳали олдинда қанча йиллар бор-ку”, дея бепарволик булоқларидан сув ичиб юрган. Қанча инсонларни кўрдик: “ҳозир мол-дунё топиб олай, мухташам уйлар қуриб олай, савобли ишларми нафақага чиққанда қиларман”, дея ғафлат дарёсида сузган. Олмон мутафаккири Артур Шопенгауэрнинг ҳикматли сўзларига қулоқ солинг: “Ўртамиёна одам вақтни тез ўтказиш пайида бўлади, истей-дод эгаси эса ундан кўпроқ фойдаланиб қолишга уринади...”.

Вақтининг қадрига етмаганлар, уни беҳуда совурганлар вақтнинг ашшадий қотилларидир. Дунёнинг бир еридаги кишилар ҳар бир дақиқасининг ҳисобини юритиб, дунё ҳаётида хайрли, эзгу ишларга кўпроқ улгуриб қолишга тиришиб ётган бир пайтда дунёнинг бошқа бир бурчида кимлардир уни ҳавога совуриш, ҳар кунини қатл қилиш билан овора. Мол-дунёсини совурган одамни кечирса бўлар, аммо вақтини совурган кимсани асло кечириб бўлмас. Молини исроф қилган кишидан кўра бебаҳо вақтини исроф қилган киши жазога лойиқроқ.

“Модомики, беғамлик ва ношудлик кўрсатилар экан, қулай фурсат қўлдан бой бериб қўйилади. Вақт ўтганидан кейин афсусланиш бефойда ва бемаънидир”, деган Муҳаммад Зоҳирий Самарқандий. “Энг афзал йиғи инсоннинг беҳуда ўтказган вақтларига ачиниб тўккан ёшларидир”, дейди Ахмад Ҳаворий. “Бекорчидан Худо безор”, деганларидан, вақтларининг қотилига айланган бекорчилар охир-оқибатда ҳаётларини заққумга айлантиришади, афсус-надоматлар чекишади. Аммо кеч бўлганида ҳеч нарса ёрдам беролмайди. Улуғ ҳақим Абу Али ибн Сино айтганидай, “Мен кўп жойларни кездим ва олам аҳволига қарадим. Унга ҳайронлик кафтини иягига тировчидан ёки пушаймонлик бармоғини тишлаб турувчидан бошқани кўрмадим”.

“Вақт – мен ясалган жавҳар. Вақт – мени окизиб кетаётган дарё, лекин бу дарё мен ман; вақт – мени тирнаб-галаётган йўлбарс, лекин бу йўлбарс мен ман; у – мени ямлаб бораётган олов, лекин бу олов мен ўзимман. Дунё, таассуфки, бор нарса, мен эса, таассуфки, Борхесман.

Аргентиналик фусункор прозаик Луис Борхес.

Этибор беринг-а! Сўзлар, жумлалар шунчалик ўткир ва кескир, шу билан бирга жуда мағизли. У ёстикдай-ёстикдай романларни хуш кўрмайди.

Ҳа, ҳамма нарса ўткинчи оқар дарё мисоли

Шу ўринда, тахминан миллоддан аввалги 960-935 йилларда ҳукмронлик қилган Ҳазрат Сулаймоннинг узугида ёзилган сўзлар ҳақида бир ривоятни келтираман.

РИВОЯТ

Ривоятларда айтилишича, Ҳазрат Сулаймоннинг: “Бу дунёдаги ҳамма нарса ўткинчи”, – деган сўзлар ўйиб ёзилган узуги бўлган. Сулаймон ҳаётининг қайғули онларида узукдаги ана шу ҳикматли битикни ўқиб, таскин топган.

Бир куни унинг бошига шундай бахтсизлик тушадики, узукдаги сўзлар дардига малҳам бўлолмайди. Сулаймон ғазаб билан узукни ечиб, отиб юборади ва думалаб бораётган узукнинг ички томонида ҳам аллақандай битик борлигига ногаҳон кўзи тушади. Ўрнидан туриб, узукни кўлига олади-да, битикни ўқийди. Узукнинг ички томонида: “Бу ҳам ўтиб кетади”, – деган ёзувлар бор эди. Сулаймон аччиқ қулимсираб, узукни бармоғига тақади ва умрининг охиригача уни ечмайди.

Чунки барча дунёнинг ишлари ва ҳақиқатлар ўткинчидир. Оғир ғамга ботсанг “бу ҳам ўтади”, деб ўзингни овутасан. Муваффақиятлар бошингни айлантирганда ҳам шуни эслайсан. Агар сени йўқчилик эзиб қўйса ёки бойлигинг кўпайиб қолса, бу сўзларни унутмайсан: “Бу ҳам ўтади”. Ҳаёт шундай экан, ғам чекишнинг не хожати бор?

Ҳазрат Сулаймоннинг ушбу сўзлари ногаҳон, шоир форс-тожик адабиётининг буюк намоёндаси Умар Ҳайёмнинг (1048-1131) қуйидаги тўртликлари ёдимга тушди:

Кечаги кунингни айламагин ёд,
Эртанг келмай туриб ҳеч қилма фарёд.
Ўтган, келмаганга қайгурмоқни қўй,
Қувноқ бўл, умрингни этмагил барбод.
Мисоли бир олтин кузда бу дунё,
Суви гоҳи ширин, аччиқдир гоҳо.
Шунга умрим бор деб керилма асло,
Кишнаб турар ажал оти доимо.

Ҳа, бу алдамчи, бир кам дунёда: Вақт – бу оқар дарё, умр ўтгинчи, бахт-сароб, қисмат эса беаёв.

Бу гапни илк бор америкалик олим давлат арбоби Бен-намин (Бенжамин) Франклин (1706-1790) “Ёш савдогарларга маслаҳат” асарида айтган. Франклиннинг бу фикри ишбилармонлар, тадбиркорлар, банкир ва савдогарларнинг шиорига айланиб қолган.

Донишманд халқимиз билиб айтган: “Вақтинг кетди – нақдинг кетди”, дея. Аини ҳақиқат, вақт – бу пул. Бунинг исботини бир неча мисолларда кўришимиз мумкин. Масалан, (айниқса, ривожланган мамлакатларда) психологларнинг ўн минут ёки ярим соатлик маслаҳат ва тавсиялари учун анчайин кўп ҳақ тўлаймиз. Ёки оддийгина турли хил тўғарак ва тил ўрганиш курслари учун ҳам соатига маълум миқдорда пул берамиз. Ва бу соатлардан самарали фойдаланишга киришамиз. Негаки, пулимизнинг ҳавога созурилишига бардош қилмаймиз. Аммо, пул тўламаган соатларимиз уйқу, турли компьютер ўйинларини, яна қандайдир зерикарли ва фойдасиз юмушларга сарф бўлаётганига пинагимиз бузилмайди ҳам. Вақт пулдан-да қадрлидир. Кўп пул топишни уддалаш мумкин, лекин кўп вақт топишнинг имкони бўлмайди.

Очиқ айтиш керак, авваллари “Вақт – пул демақдир” деган нақлга панжа орасидан қараб келган эдик. Ҳозирда эса шиддатли замонда одамлар Вақт ҳақида жиддий ўйлаяпти. Ахир, урушда енгилган Олмониянинг қисқа фурсатда тикланиб, ривожланган давлатлар каторига ўтиб олишига немис халқининг вақтни олтидан қиммат билиши сабаб эмасми? Улар ҳар бир қадамни ҳисоб-китоб билан ташлайди, ҳар бир сўзни ҳам шундай айтади.

Японлар, корейслар, қайси халқ дунё майдонларида юксалаётган бўлса, улар Вақтнинг ҳар бир лаҳзасини юраклари

устида ҳис этади. Соат “чиқ-чиқ” лари уларнинг юраги устидан юриб ўтади.

Биз ҳам юксалишга астойдил бел боғлаган, тикланаётган халқмиз. Ҳадеб бир хил мавзуларда давра суҳбатлари, такрор-такрор, бир-бирига ўхшаган танловлар ўрнига “Фурсат – ганиматдир”, “Вақтинг – бахтинг”, “Бош тебратар – соат қапири” мавзулари атрофида ҳам тўплансак?

Кимнинг вақти сочилиб, совриляпти? Кимники йўқ? “Чемпионнинг кунлари”, “Кахрамоннинг умр фасллари” – телевидение учун фойдали мавзулар эмасми бу?

Ўта тезкор ва, шу билан бирга, чексиз вақт олдида инсон умри нима деган гап? Абу Али ибн Сино ҳазратлари инсон умрини “бир-икки нафас” дея таърифлайди.

Вақт – бу пул. Ғамлаб қўйишга улгуриб қолинг, азизлар!

Вақт – бу пул. Оғир юк бўлса ҳам ташиб, уйга олиб келинг.
Кўринмас жойга ғамлаб қўйинг!

Вақт – бу пул. Судраб бўлса ҳам ташиб уйга олиб келинг.
Ғамланг! зарурият туғилганда ундан фойдаланиб қолинг!

Вақт – бу пул. Оқар дарё каби оқади-ю кетади.
Ғафлатда қолманг! Беҳудага вақтингиз оқиб кетмасин!

“Бир-икки нафас” оралиғида қатъий ўлчов билан берилган ана шу умр инсонга Яратганнинг ОМОНАТидир. Ихтиёримиздаги пул деб аталмиш вақт (сармоя)ни, Аллоҳ томонидан берилган бебаҳо неъматни қандай сарфляяпмиз? Омонатнинг, албатта, сўрови ва ҳисоботи ҳам бўлади-ку?

Ўзи шундоқ ҳам, ҳар бир дақиқа – ўлим томон қўйилаётган шахдам қадам бўлса-ю, устига-устак, вақтни Бу худди “ўз жонига қасд қилиш”га ўхшаб кетади. Кераксиз машғулот, фақат кунни ўтказиш учун қилинган эрмаклар – бу вақтни ўлдиришдир. Фақат моддий бойликни кўпайтириш учунгина қилинган уринишлар, фоний дунё ғамида ўтказилган дақиқалар ҳам вақтни ўлдириш саналади, соураамиз...

Ҳар бир кунни гўё охирги кундек яшаш даркор, чунки ундан кейин нима келади, ҳеч ким билмайди.

Аллома шоиримиз Гафур Гулом таъбири билан айтганда:

Бир онинг баҳосин ўлчамоқ учун
Олтиндан тарозу олмосдан тош оз...
Умрдан ўтажак ҳар лаҳза учун
Қудратли қўл билан қўяйлик ҳайкал.

Буюк француз ёзувчиси Ж. Лабрюйер: “Ўз вақтидан оқилона фойдалана олмайдиган одам ҳаммадан бурун вақт етмаслигидан нолийди: у кунларини кийинишга, овқатланишга, ухлашга, олди-қочди гапларга, нима қилиш керак деган хаёллarga, ҳеч нима қилмасликка сарфлайди”, деган экан.

Вақтнинг олтиндан ҳам қадри эканлиги тўғрисидаги ривоят бугунгача авлоддан авлодга кўчиб келяпти.

РИВОЯТ

Ривоят қилишларича, бир куни тўрт киши йўлда кета туриб, бир-бирлари билан дўстлашиб қолибди. Улардан бири – шаҳзода, иккинчиси – зодагоннинг, учинчиси – савдогарнинг ва тўртинчиси – деҳқоннинг ўғли экан.

Уларнинг бошига оғир кунлар тушиб, устларидаги кийимларидан бошқа ҳеч нарсалари қолмабди. Шунда шаҳзода дебди: Бу дунёнинг ҳамма ишлари тақдирнинг қўлидадир. Ўзингни ўтга-сўвга урганингдан бирор нарса чиқмайди.

Зодагоннинг ўғли дебди:

Бахт-саодатнинг асоси гўзаллик ва насабдир.

Савдогарнинг ўғли дебди:

Яхши ўйлаб, тўғри тадбир кўриш саодатнинг калити. Бахтсизлик юз берганда одамга аклдан бошқа ҳеч нарса ёрдам бера олмайди.

Деҳқоннинг ўғли дебди:

– Ҳар нарсага саъй-ҳаракат орқали эришилади. Заҳмат чекиб, меҳнат қилиш инсонларни орзуга етказди, уларга севинч ва шодлик либосини кийдиради. Қатъият билан ишга бел боғлаганлар эртами кечми ўз мақсадларига етадилар, мабодо мағлубиятга учрасалар ҳам ҳеч ким улардан кулмайди.

Тўрттала ўртоқ узоқ, йўл юриб, бир шаҳарга етибдилар ва жой топиб, истиқомат қила бошлабдилар. Биринчи куни деҳқон ўғлига шундай дейишибди:

– Ҳаммамиз жуда чарчадик, бутун умидимиз сенинг саъй-ҳаракатинга боғлиқ бўлиб қолди. Бор, бугунга етадиган бирор овқат топиб кел. Дамимизни олиб, эртага бизлар ҳам навбат билан бирон нарса топиб келармиз.

Деҳқоннинг ўғли шаҳарга борибди ва шаҳарликлардан “Нима иш қилсам, кўп пул топаман?” деб сўрабди.

Ҳозир ўтин пул, – дейишибди одамлар.

Деҳқон ўғли дарҳол тоққа чиқиб, ўтин кесибди-да, уни сотиб, пулига овқат олиб, жўралари ёнига жўнабди. Кетаётганида шаҳар дарвозасига: “Бир кунлик меҳнат тўрт одамнинг овқатига баробардир”, деб ёзиб қўйибди.

Эртаси куни зодагоннинг ўғлига шундай дейишибди:

– Қани бор, бугун сен гўзаллигинг билан бирор нарса топиб кел, биз эса бироз дам олайлик.

Зодагоннинг ўғли кета туриб, ўз-ўзига дебди: “Кўлимдан ҳеч қандай иш келмайди, ўртоқларимнинг олдида кўлим бўш қайтсам, шарманда бўламан-ку”. У ўйлаб-ўйлаб, шаҳарга етиб келибди ва ғамгин ҳолда бир дарахтга суяниб, нима қилсам экан, деб фикр дарёсига чўмибди. Шу вақтда бир бадавлат хотин унинг ёнидан ўтиб қолибди. Йигитни кўриши билан унга ошиқи беқарор бўлиб, дебди: “Ё, Раббий, шундай ҳам гўзал одам бўларкан-а?!” Бир оздан кейин чўрисини юбориб, уни уйига таклиф қилибди. Икковлари бутун кунни шод-хуррамлик билан ўтказибдилар. Кечқурун хотин унга

беш юз динор бериб, жўнатибди. Зодагон ўгли бу пулга овқат олиб, шаҳар дарвозасига: “Тўзалликнинг бир кунлик баҳоси беш юз динордир” деб ёзиб, ўртоқлари ёнига келибди.

Эртаси куни дўстлар савдогарнинг ўлига дейишибди:

– Бу кунни сенинг ақлинг ва ишбилармонлигинг келтирадиган нарса билан ўтказмоқчимиз.

Савдогарнинг ўли йўлга тушибди. Лекин сал юрмай, дарё бўйидаги катта кемага кўзи тушибди ва унинг олдига борибди. Шаҳар аҳолиси молларнинг эгаси баҳосини пасайтирар, деган мақсадда ҳеч нарса харид қилмай, кутиб турган эди. Савдогарнинг ўли яширинча кемага чиқиб, ҳамма молни насияга олибди. Кейин у худди шу ернинг ўзидаёқ молларини сотиб, юз минг динор фойда қилибди. Сўнгра ўртоқлари ёнига кетаётиб, дарвозага: “Ақлнинг бир кунлик баҳоси – юз минг динор” деб ёзиб қўйди.

Тўртинчи куни ўртоқлари шаҳзодага дедилар:

Бор, агар толеинг ёр бўлса бугунги харажатимизни сен қилиб кел.

Шаҳзода таваккал қилиб, шаҳарга йўл олди. Шу куни шаҳар амири қазо қилиб, жамоат мотам ичида эди. Шаҳзода теварак-атрофга қараб, сарой дарвозаси ёнига бориб ўтирди. Дарвозабон уни кўриб, таъзияда иштирок этмаётганлиги учун койиди. Ҳамма амирни дафн этишга кетаётиб, сарой бўш қолди, лекин шаҳзода ўтирган еридан қимирламади. Дарвозабон шубҳаланиб, уни жосус деб гумон қилди ва ҳибсхонага қамаб қўйди.

Эртаси куни сарой ахиллари йиғилиб, мамлакатни бошқаришни кимга топшириш ҳақида сўзлаша бошладилар. Амирнинг вориси йўқ эди. Баҳс жуда қизиқ кетди. Шу пайт дарвозабон деди:

Балаңд овозда баҳслашманг, мен бир жосус тутганман, агар у сизларнинг орангиздаги ихтилофдан хабардор бўлиб қолса, яхши бўлмас.

Сўнгра бор гапнинг ҳаммасини уларга айтиб берди. Йиғилганлар яқдиллик билан жосуснинг ким эканлигини

ойдинлаштириш керак деган қарорга келдилар. Шаҳзодани ҳибсхонадан чиқариб, келтирдилар.

Унинг ким эканлигини, қаердан келиб, қаерга кетаётганлигини суриштирдилар. Шаҳзода ўзини бардам тутиб, жуда доно жавоблар берди. Унинг дадил, хушёр, жасоратли ва шижоатли эканлигини кўрган аъёнлар шаҳзоданинг туғилган ери ва асл насабига қизиқдилар.

Шаҳзода деди:

Отам вафот этиши биланоқ биродарим тож-тахтга эга бўлиб, салтанатни забт этди. Мен ҳаётимни сақлаш мақсадида ватанни тарк этиб, сизнинг мамлакатингизга келдим.

У ерда ҳозир бўлган савдогарлар шаҳзодани танидилар, унинг аждоди, ота-боболарининг шаъни ва шавкатидан сўз очдилар. Аъёну амалдорлар шаҳзоданинг бу ерларга келиб қолганидан жуда севиниб дедилар:

– У бу шаҳарнинг амири бўлишга лойиқ. Томирида шоҳ қони бор. Мамлакатни идора этишда ўз ота-боболарининг яхши ва хайрли расм-русумлари ва одатларини бу ерда ҳам жорий қилиши аниқ.

Шаҳзода номига хутба ўқиттириб, уни ўзларига шоҳ қилиб, кўтардилар. Мамлакат шаҳзода қўлига ўтди. Бу шаҳар аҳолисининг шундай одатлари бор эди: биринчи кун янги шоҳни оқ филга миндириб, шаҳар кездира бошладилар. У шаҳар дарвозаси ёнига келганда дўстларининг ёзувларини ўқиди ва уларнинг остига: “Саъй-ҳаракат, меҳнат, гўзаллик, ақл – омад келгандагина самарали бўлади. Менинг бир кунлик толеим бунга мисол бўла олади”, деб ёздириб қўйди. Сўнгра шоҳ саройига келиб, тахтга ўтирди ва дўстларини чақиртириб келди. Ақл эгасини вазир қилиб тайинлади, ҳамма нарса саъй-ҳаракатга боғлиқ деган ўртоғини мамлакатнинг барча хўжалик ишларига бош қилиб қўйди, чиройига ишонган ўртоғига кўп давлат бахш этиб, унга бу шаҳардан чиқиб кетишликни маслаҳат берди ва деди:

– Шундай қилмасак, хотинлар сенга мафтун бўлиб, фиска-фасод кўпаяди.

Қиссадан ҳисса шуки, бу

Дунёда ҳамманинг ўз ҳақиқати бор. Унинг тўғри ёки нотўғри эканлигини мушоҳада қилиш шарт эмас. Муҳими, бизга омонат берилган бу ҳаётда тўғри яшаш, тўғри фикрлаш ва инсонларга сидқидилдан ёрдам беришдир. Бунинг ўзига одат қилган киши ҳаётнинг асл мазмунини англаб етган бўлади.

Яна бир гап

Олимлардан Қуддусий айтади: – Олтиндан қадрли, гавҳардан қимматли бир нарса бор бўлса, у ҳам – вақтдир. Вақт бизнинг ҳар турли ишни ишлашга кучимиз етадиган фурсатдир. Бир соатнинг бекор ўтгани – ихтиёримизда бўлган фурсатнинг зое бўлгани демакдир, холбуки, шу фурсат ичида фойдали ишлар ишлашга ихтиёримиз бор эди. Фурсатни ғанимат билган одам вақтдан истифода қила олади.

Агар бир одам вақтнинг шариф ва азиз бир нарса эканини тақдир эта олса, ишонгинки, у одам умрини роҳат ва фароғатда кечиради. Вақт нақд олтиндир, уни зое этганларни бозорларни айланиб бўш қўл билан қайтганлардан фарқлари йўқдир, бунга диққат қилиш керак. Шу ўринда,

Гап келди:

Бир донишманд “Вақт олим одамнинг сармоясидир”, деб ёзган экан. Чиндан ҳам билган кишига у олтиндан қиммат. Ўз умрини чиройли амал, мустаҳкам билим ва фойдали меҳнат билан зийнатлаб ўтказишга бел боғлаган мўмин инсон ҳар дақиқа, ҳар оннинг кадрига етади, ундан имкон қадар унумли фойдаланишга ҳаракат қилади. Аслида, чуқурроқ ўйлаб кўрсангиз, ҳаёт ҳикмати ҳам шу. Ахир одамзот бу дунёга фақат еб-ичиш, кайф-сафога берилиш, ўйин-кулгуга муккасидан кетиш, яна ҳам очикроқ айтганда умрни соғуриш учун келмайди-ку.

Ҳеч вақт ақлли зот ўз уйига ўғирликка кирадими? Асло, нафақат соғлом фикрли одам, айни чоғда сал овсарроқ шахс ҳам ўзига тегишли нарсани эҳтиётлаб, кўз қорачиғидай асрайди. Аллоҳ берган умргузаронликни мудроқ ҳаёт ичида ўтказиш баайни ўз ҳовлисига ўғирликка тушиш билан баробардир.

Вақт – туганмас ва чексиз хазина, унинг борлиққа, инсониятга мутлақо бўйсунмаслиги, фақат илгарилаши барчага аён ҳақиқат. Йиллар ойлардан, ойлар ҳафта ва кунлардан, кунлар эса соат ва дақиқалардан таркиб топиб, ана шу хазина инсониятни даврлардан даврларга олиб ўтади. Уни донишманд халқимиз олий ҳакамга қиёс қилади ва бу ҳаққоний ҳикматдир.

Дарҳақиқат:

Вақт – олий ҳакам. Ҳар қандай умр вақт олдида ҳисоб беради. Вақт эса фақат олға ҳаракатланади. У умримизни, яшаш соатларимизни, амалларимизни сарҳисоб қилиб туради. Бу сарҳисобга ҳеч ким аралаша олмайди, шунингдек, вақтдан шафқат сўраб ёки мурувват кутиб ҳам бўлмайди. Бинобарин, умр қадри, унинг мазмуни ҳар кишининг ҳаётлиги чоғида кўрсатган саховатлари, амалий фаолияти ва хайрли ишлари билан белгиланади ва баҳоланади.

Йил фасллари сингари умрни ҳам тўрт босқичга бўлиш мумкин. Ўз баҳоримиз, ёзу кузимиз ва қишимиз бор. Ҳамма гап ана шу умр фасллари қандай ўтказишда.

Хўш, биз вақтдан ҳамиша тўғри ва унумли фойдаланаяпмизми? Аввало шуни айтиш лозимки, умр – қисқа, кўз очиб юмгунча ўтиб кетади. Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, қарға 200 йил яшаркан, инсон эса ўртача 70-80 йил умр кўради. Шундан тахминан 23 йили уйқуга, 12-14 йили болалик чоғларига, 6 йили овқатланишга тўғри келаркан. Сўнг киши ўқийди, хунар ўрганади ва етук инсон бўлишга ҳаракат қилади.

Соат маълум дақиқада “бонг” уриб туради. Ҳар битта “бонг” вақтга нисбатан лоқайд бўлмасликни бизга уқтираёт-

гандек бўлади. Чиндан ҳам ҳар дақиқа, ҳар лаҳза ганимат... Таниқли Ўзбекистон халқ шоири, Ўзбекистон Қаҳрамони Эркин Воҳидов (1939-2016) айтгандек:

Бош тебратар соат кафгири,
Шошил одам, ўтмоқдадир он.
Ҳар нарсанинг бўлар охири,
Бош тебратиб қолма сўнг, инсон!

Одамзот ҳаёти тежалган вақтга қараб узаяди. Шу боис арзимаган майда-чуйда ва фойдасиз нарсаларга керагидан ортиқча вақт сарфлаш ўринсиздир. Турмуш донолиги қулай фурсатни бой бермасликни таъкидлаб туради. Демак, вақтдан оқилона фойдаланиш ҳам бир ҳикмат аслида.

Ҳаётнинг ўлчови умр узунлигида эмас, балки қисқа умрни қандай ўтказишдан иборатдир. Улуғлардан бирининг айтишича, “Ақл кишиси бўлишни истаган одам ўзига тез-тез ҳисоб бериб турмоғи лозим”. Одам жамиятга, оиласига қандай фойда келтириб яшаётгани ана шу “ҳисобот”дан аён бўлади.

Ҳаётини тажрибалар тасдиқлаганидек, ҳар қандай умр эмас, балки мазмунли ўтказилган умр кишига бахт-саодат келтиради.

Шу ўринда,

Гап келди:

Китоб varaқлар эканман қуйидаги сўзлар эътиборимни тортди: “Биз фақат замондан шикоят қиламиз”. Ажабо замоннинг тили бўлганида у кимдан шикоят қиларди?

Хаёлимга: “Ҳар ҳолда мендан албатта шикоят қилади” деган ўй келади. Афсуски, кунимизда фойдаси йўқ ва зарарли машғулотлар вақтимизга ҳоким бўлиб қолган. Буни ўйлаб кўриб хафа бўлишга ҳам вақт топа олмаймиз гоҳида. Устига-устак ўғирланган вақт замоннинг эмас, бизнинг айбимиз.

Тараққиёт асрида яшайпмиз. Техника кундан кунга ривожланиб бизга енгилликлар келтирмоқда, аммо ... 24 соатда ҳам ўйлаган ишларимизга улгурмаймиз. Икки дунё саодатини топиш учун вақти-

мизни сонияларига қадар унумли фойдаланишимиз лозимлигини унутаимиз. Кунимизни бир оқ қоғоз, вақтимизни қалам деб тушунсак, ҳар куни бир варағимиз бор. Уни эса нима билан тўлдириш ўзимизга ҳавола 24 соат, ўйлаб кўрсак узун бир фурсат, у бизга гўё: “Эй инсон, мен янги кунман ва сенинг ишларинг гувоҳиман. Мени фойдали шаклда сарф эт. Чунки қиёмат кунига қадар ортга қайтмасман”, дейди. У ҳеч қачон бизга бўйсунмайди. Вақт ҳамиша ўз ҳукмини ўтказди. Вақт бизни чирпирак қилиб ўйнаши мумкин. Буни тақдирга йўйишга одатланганмиз. Бу даҳридунга келиб тириклигимдаёқ ўзимга ҳайкал қўяман деганлар қанча ва бунга эришганлар уддалаганлар қанча. Даҳолик мақомига ҳаётлигидаёқ етишиб, вақт жиловини қўлга ола билганларнинг ҳам кўнглида бари бир армон қолади – нимагадир улгура олмадим дейишади, бу дорилфанодан кетаётди.

Демак, Вақт ҳамиша ғолиб!

Ҳеч биримиз вақт устидан ҳукмронлик қила олмаймиз. Ҳар қандай олий ҳукмни у чиқаради. Унга таъсир ўтказаман деганларнинг кўпи аро йўлда қолишганига тарих шоҳид, албатта. Улуғ Баҳоуддин Нақшбанд ҳазратлари бундай деб марҳамат қилганлар: “Ким вақтини зое кетказса, вақт унинг душманига айланади, нафаснинг зое бўлишига йўл қўйманг ва ундан эҳтиёт бўлинг”.

Яна ушбу қоида ёдга келади: “Уч кунлик дунёни бир кун деб ҳисобла. Бир кун ўтиб кетди, яна бир куни келадими, йўқми, Тангри билади. Сен ҳозирги кунингни ғанимат билиб, ҳаракатдан тўхтама”. Умрнинг неча кундан иборатлиги эмас, балки айни лаҳзаларда қандай яшаш муҳим. Одамзод ҳаёти тежалган вақтга қараб узаяди. У вақт ҳақида мулоҳазаларнинг чеки бўлмайди. Чунки гўзал онлар ҳозир ҳам рўпарамиздан бизга қўл силкиб, видо айтиб ўтаётир. Хайр, хайр! Биз-чи, ўша ҳолимиздаимиз. Қўл қовуштирганча хаёллар уммонига

гарқ бўламиз. Яна ўша ... ўйлар-фикрлар. Муҳими, вақтнинг гирибонидан олиб, улуғ мақсадларга ҳамсоя бўлиб, улкан натижаларга қўл бераётганлар сафи ҳам мўл. Вақт имконидан ниҳоятда усталик билан фойдаланаётганларга ҳар қанча тасанно айтса арзийди ...

Афлотун нима деган?

Милоддан аввал 427-347 йилларда яшаган қадимги юнон файласуфи Афлотун вақтнинг олий ҳакамлиги тўғрисида шундай дейди:

“Вақт ҳамма нарсага ўз таъсирини ўтказди: йилларнинг поёнсиз ҳалқаси номини ҳам, ҳатто тақдирни ҳам ўзгартира олади”.

Донолар қайд қилгани каби вақт занжири даврни даврга улайди. Замон вақтнинг фарзанди, уни тўсадиган куч йўқ. Одам вақтга қарамдур, у эса ҳеч кимга қарам эмас.

Вақт маълум маънода тарих ҳам демақдир. Тарих ғилдирагини эса орқага айлантириб бўлмайди. Демак, вақт олиб кетганини қайтариш асло мумкин эмас.

Вақт. Дунёдаги мавжуд ҳамма нарсалар ва ҳодисалар унга боғлиқ. Ва муқаррар унинг таъсирига учрайди.

Эх..! Жин урсин! Яна кеч қолдим-а!

Қув-а, қув, чоп!

Бизга вақтни бошқариш ҳукми берилмаган, аммо уни тақсимлаш ва ундан қандай фойдаланишни ўзимиз ҳал қиламиз

Муаллиф

II ҚИСМ

ВАҚТНИ БОШҚАРИШ МУМКИНМИ?

Ҳар қандай бино лойиҳасиз қад кўтарилмаганидек, ҳар бир кунимиз ҳам ўз мундарижасига эга бўлиши керак. Ахир, кимсасиз оролда яшаган Робинзон Крузо ҳам кундалик иш режасига эга бўлган.

7.1. ВАҚТ РЕЖАСИНИ ТУЗИШ ИНСОННИНГ ҲАЁТ ТАРЗИГА БОҒЛИҚМИ?

Вақт бизнинг ихтиёримизда бўлган энг “қимматли” истеъмол буюми” дир. Шунинг учун у билан мулоқот қилишни билиш ҳаётимиз қандай кечишига катта таъсир ўтказади. Ҳар биримиз вақтга онгли ёки шунчаки, ўзимизча муносабатда бўламиз. Бундай ёндашув кишининг вақтни режалаштиришга бўлган қарашини билдиради.

Вақтга нисбатан мулоқотнинг тўртта турли ёндашувлари мавжуд, ҳар бир ёндашув турли ҳаёт тарзини акс эттиради.

1. Ҳеч нарсага арзимайдиган киши

Мақсадсиз ва бирор тайинли ишсиз киши вақт деган нарсани тан олмайди. Улар ҳеч бир тизимсиз яшайдилар. Уларнинг ҳаёти ўз ҳолига қўйиб қўйилган.

Уларнинг бирор иши бўлганда ҳам, тасодифий ишлардан иборат. Вақтларини тартибга солишни рад қиладилар.

Бундай киши “Мен бутун умр кечикиб келдим. Мен ўз вақтимни ҳеч қачон бошқара олмасам керак. Жин урсин. Мен қандай ҳолатда бўлсам, менга бўлаверади, дунё тўнтарилиб кетса, кетавермайдими!” дсйдилар.

Бу айтимларда бирон эътирозли жойи борми? Бу ерда ким ҳақида гапирилаяпти? Ҳа, бу сизнинг ҳаётингиз. Бундай

хаёт ҳар қандай ўсишга тўсиқ бўлиб қолавсади. Ва яхши вақтга умид қилишингиз мумкин эмас.

Минг афсуски, улар бебаҳо вақтларини шарафли ишларни бунёд этишда фойдаланиш ўрнига қачон қарасанг бекор ўтириб, ўтган-кетгanning “ўроғини оладиган”, мудом одамларни ғийбат қиладиган ифвогар ва ҳасадчилардир. Ундай носозлар неча-неча азиз одамларнинг олтин онларини ўғирлайдилар, асабларини вайрон қиладилар. Айиқса, “юмалок хат” ёзишни касб этган тухматчи ифвогарларнинг касби кармон қесар киссовурлардан ҳам тубандир. Чунки улар инсоннинг энг бебаҳо бойлигини – умрини ўғирлашади.

Бундай одам мақсадини аниқ билмаганлар тоифасидандир.

2. Тўққиздан бешгача ўз вақтининг хўжайини

Бу гуруҳдагилар ҳеч нарсага арзимайдиган ва меҳнатсевар кишилар ўртасидаги кишилардир. Булар ўзларини қийнатмай яхши ишлайдилар. Улар кечқурунлари ҳаёт ранглари-ю хидидан завқланиш учун бўш бўлишни хоҳлайдилар.

Ҳар ким ҳам муваффақиятнинг юксак баҳоси билан муомала қилишни билавермайди. Бу нафақат мустақил бизнесмен учун, балки барчага маълум корпорацияларнинг кўплаб раҳбар ходимлари учун ҳам тааллуқлидир. Мана айрим кишилар баҳоларини чегаралайдиган фикрни кўрсатувчи мисол: кичик қизча онасидан сўрайди: “Нега отам мен билан ўйнамайди? У ишдан келибоқ иш кабинетига кириб кетади. Тушдан кейин ҳам унинг ишлари кўп. Мен у билан ўйнашни истаيمان. У мени энди яхши кўрмайдими?” Онаси ўзининг “якка” лигидан зўрма-зўр кўз ёшини беркитиб, тушунтиришга ҳаракат қилади: “Отангнинг иши кўп. У сени жуда севганидан кўп ишлайди. Унинг ишлари кўплигидан улгура олмаганларини уйга олиб келади”. Қизча онасининг гапларидан кўзларини катта очиб: “Агар у ишда улгуролмаса, уни нега бўшроқ гуруҳга ўтказишмайди?” деб сўрайди.

Ҳақиқатан ҳам нега? Киши молиявий омад ва мансаб пиллапояларидан ўсиши учун тўлайдиган чегара нарх ҳам бор.

Ва у қачон бошқа ҳаётий қадриятлар моддий муваффақиятлар торозисига қўйилганда юзага чиқади.

Бу ота-оналарни масъулиятсиз десак адашмаймиз. Севадиган ота-она: “Фарзандим учун ҳамма нарсага тайёрман”, “Менинг фарзандим энг зўр ва энг кучли бўлиши шарт”, “Фарзандим учун...” дейдиган, фарзанд камолини ўзидан ҳам устун қўядиган ота-оналар ҳам бор. Фарзандининг қаерда бўлмасин, доим нима қилиши кераклигини уқтириб туради.

Бундай одамнинг мақсади бўлса-да, иш кунини аниқ режалаштира олмаган кишилар тоифасидандир.

3. Меҳнатсевар

Муваффақиятга эришишнинг эскирган концепцияси – кўп ва тиришқоқлик билан ишлаш. Бундай кишиларда ҳеч қачои “Бўлди энди, ишлаганим етар”, деган фикр бўлмайди. У сугкасига 10, 12, 14 соат ишлаши мумкин. Шунингдек, у икки ишда навбатма-навбат ишлашга қодир. У уйқуни енгиб, янада кўп ишга улгурганида қаноат ҳосил қилади.

Бундай ишлашнинг натижаси нима эканини биламиз.

Қолоқлар учун фахрланиш объекти бўлган бу кишилар оиладан узоқлашиш, соғлиқларини йўқотиш, ҳаётий қадриятларининг таназзулига дучор бўладилар.

Ҳайратланарлиси, бу кишилар одатда энг кўп пул топадиган кишилар ҳам эмас. Чунки улар натажадан кўра ишга кўпроқ эътибор берадилар.

Шу билан бирга вақтга муносабатда бўлишнинг яна бир варианты мавжудки, мен уни идеал ҳисоблайман. у

4. Ўз вақтининг хўжайини

Тўртинчи ва энг илмли йўл аввалги учтадан келиб чиқади. Вақтнинг ақлли хўжайини ҳаётининг ҳар бир бўлагига вақтини тақсимлаб олади. У ҳатто бекорчиликка, яъни ҳеч нима қилмасликка ҳам вақт ажрата олади. 9 дан 5 гача ишлайдиганларга ўхшаб оиллага ҳам етарли вақт ажратади. Лекин меҳнатсеварга ўхшаб ҳам зарур ҳоллардагина керагидан ортиқ вақт ишлаши мумкин.

Ақлли кишини янада ақлли қиладиган нарса унинг вақтини режалаштира олишидир. У бир неча соат ичида меҳнатсевардан кўпроқ ишни амалга ошириши мумкин. Қандай қилиб бунга эришади? У шунчаки иш соатини ошириш ўрнига иш унумдорлигига эътибор бериб ишлайди. Улар доим иш унумдорлигини ошириш устида бош қотирадилар, изландилар. Бошқачасига айтганда, улар ўз бойликларини “ричаглар тизими” дан фойдаланиш орқали кўпайтиради.

Бу тизим ўзингизнинг заҳира кучларингизни бир неча бор ошириши мумкин. Масалан, сиз пулни ричаг сифатида фойдаланиб, яъни кўчмас мулк олиш учун ёки ўз бизнесингизни бошлаш учун заём (қарз)га айлантиришингиз мумкин. Тижорат билан шуғулланувчи ходимларингиз сонини кўпайтириш ё паст унумли ишларни фаолроқ ходимларга бериш ёки вақт факторини ричаг сифатида қўллашингиз мумкин.

7.2. ВАҚТНИ РЕЖАЛАШТИРИШ ИНСОННИНГ ҚУЁШ ЭНЕРГИЯСИНИ ҚАБУЛ ҚИЛИШГА ҲАМ БОҒЛИҚМИ?

Вақтни инсон эғалик қилган пул, ихтисослик, асбоб-ускуна, хомашё каби имкониятларнинг бири сифатида баҳолаш мумкин. Аммо вақт оддий имкониятлардан эмас. Уни омборхонада хомашёни жамғарган каби жамғариб бўлмайди, машинани юргизгандагидек, ёқиб ё ўчириб ҳам бўлмайди. Уни асбоб-ускуналарни эҳтиёт қисмлар билан алмаштиргандек алмаштиришнинг иложи ҳам йўқ. Уни эркин савдода сотиб олиб бўлмайди ёки имкониятимиз доирасида бўлган бошқа ресурслар каби уни янгидан яратиш ҳам мумкин эмас. Вақт беназир ва тиклаб бўлмайдиган бойлиқдир: Вақтни йўқотар эканмиз, ундан тамоман айриламиз.

Одатда вақт ҳамаша етмайди. Лекин ҳаммага эмас. Деярли ҳамма ишларини бажаришга улгурувчи одамлар ҳам бор. Улар камчиликни ташкил этади, лекин бундай одамлар бор, Ҳар бир киши учун сутка 24 соатни ташкил этади, бир соат 60 дақиқани, бир дақиқа бўлса 60 сонияни. Лекин фақат

айрим одамларгина 24 соат ичида ҳамма ишини қилиб улгуради, қолганлари эса деярли ҳеч нарсага улгуришмайди.

Нега? Сабаби, ҳамма ишини бажаришга улгурувчилар вақтини тўғри тақсимлай билади, қолганлар бўлса уни аёвсиз сарфлашади. Юқорида айтилганлардан иккита муҳим хулоса келиб чиқади. Биринчиси: вақтдан унумли фойдаланиш мумкин. Иккинчиси: вақтни тежашни ўрганиш мумкин, бунинг учун кишида фақат истак бўлиши керак.

Хуллас, ишни аввало ўзингизни қуёш энергиясини қабул қилишга қараб қандай инсон эканлигингизни аниқлаб олишдан бошлаймиз. Инсонларнинг барчаси ҳам қуёш энергиясини кун давомида бир хил тарзда қабул қилавермас экан. Шундай кишилар борки, эрталабданоқ анча мушкул вазифаларни ҳам уддалай оладилар, баъзилар, аксинча, тунгги вақтларда ўзларида катта куч-қувватни сезишади. Шунинг учун бу масалани олимларимиз яхшилаб ўрганиб чиқиб, ушбу хусусиятларга қараб инсонларни 3 ном билан аташни маъқул топишди.

Булар:

1. Тўрғайлар
2. Бойўғлилар
3. Кабутарлар

1. Тўрғайлар

Улар эрталабданоқ ўзларини бардам ҳис этишади. Тўрғайлар куннинг бошланишиданоқ барча мушкул ишларни аъло даражада бажарадилар. Лекин тушлик вақтидан сўнг аста-секин фаоллик даражалари сусайиб боради ва кечга томон бу кўрсаткич нолга тенглашиб қолади.

2. Бойўғлилар

Улар эса тўрғайларнинг акси. Бойўғлиларда эрталаб бироз ланжлик, тушқунлик кайфияти ҳукмрон бўлиб, куннинг ярмига бориб, фаоллик даражаси ортади. Кечга томон бойўғлиларнинг кучлари шу даражада кўп бўладики, айнан шу вақтда қийин масалаларни ҳал этиш улар учун анчайин осон.

Асл бойўғлиларнинг ажойиб хусусиятларидан Япония, Жанубий Корея давлатларида унумли фойдаланиш аллақа-

чон йўлга қўйилган экан. Бу давлатларда тунги вақтда ишловчи корхоналар бўлиб, уларда айнан бойўғлилар меҳнат қилишади. Чунки бу вақтда улар яратган маҳсулот энг сифатли бўлиши исботланган.

3. Кабутарлар

Кабутарлар ўта ноёб кишилар. Чунки бу кишрларнинг фаоллик даражаси 24 соат ичида юқори босқичда бўлади. Афсуски, дунё аҳолисининг маълум бир қисмигина кабутарликка даъво қила олишади. холос.

Энди ўйлаб кўринг, сизда қайси бир хусусият кучлироқ. Шунга қараб кун тартибингизни режалаштирсангиз айни муддао бўлади. Яна бир сирни билиб қўйинг, тўрғай ё бойўғли бўлиш осон. Лекин сиз ўзингиз учун бошқариш формуласини ярата олсангиз асл кабутарга айланишингиз мумкин. Бу сизнинг кўлингизда.

Куйидаги тест ёрдамида ўзингизни текширинг

Тест

Сиз кимсиз: “тўрғай” ми ёки “бойўғли”?

Марҳамат! Тест саволларига холисона жавоб бериб, ким эканлигингизни аниқлаб олинг.

1. Эрталаб барвақт уйғонишингиз қийинми?

- а) ҳа, деярли ҳар доим – 3;
- б) баъзида – 2;
- в) камдан-кам – 1;
- г) жуда кам – 0.

2. Агар танлаш имконингиз бўлганида, қай маҳалда уйкуга ётган бўлардингиз?

- а) тунги соат бирдан кейин – 3;
- б) 23.00 дан 1.00 гача – 2;
- в) 22.00 дан 23.30 гача – 1;
- г) 22.00 гача – 0.

3. Қандай нонуштани афзал кўрасиз?

- а) тўйиб еб олганни – 3;
- б) унчалик тўйиб олмасликни – 1;

в) битта сувда пишган тухум ёки бутерброд билан чекланса бўлади – 2;

г) бир пиёла чой ёки қаҳва етарли – 0.

4. Агар ишдаги ёки уйдаги энг сўнги гап қочишларни эсга олсангиз, улар кўпинча қайси пайтда содир бўлган?

а) куннинг биринчи ярмида – 1;

б) куннинг иккинчи ярмида – 0.

5. Нимадан осонликча воз кечардингиз?

а) эрталабки чой ёки қаҳвадан – 2;

б) кечки чойдан – 0.

6. Таътил даврида овқатланиш билан боғлиқ одатларингиз қанчалик тарзда бузилади?

а) жуда осон – 0;

б) етарли даражада осон – 1;

в) қийин – 2;

г) ўзгаришларсиз қолади – 3.

7. Агар эрталаб муҳим ишлар чиқиб қолса, одатий тартиб билан таққослаганда қанчалик эрта ухлашга ётасиз?

а) 2 соатдан кўпроқ – 3;

б) 1–2 соатга – 2;

в) 1 соатдан камроқ – 1;

г) одатдагидек – 0.

8. Бир дақиқага тенг вақт оралиғини қанчалар аниқ баҳолай оласиз?

а) дақиқадан камроқ – 0;

б) дақиқадан кўпроқ – 2.

Хулоса чиқарамиз:

- 0-7 балл – “тўрғай” сиз
- 8-10 балл – “кабутар” сиз (аритмик)
- 14-20 балл – “бойўғли” сиз

Мутахассислар ҳар хил кишилар гуруҳини текшириб, қуйидаги хулосага келишди: “Тўрғайлар – 20-25 фоиз, “бойўғли” сиз – 30-40 фоиз, қолганлар – бу “каптарлар” ёки аритмиклар. “Тўрғай” ларни мақтаб, “бойўғли” лардан қандайдир яхши хусусиятлар топишга уриниб кўрамиз.

Айрим маълумотларга кўра, “бойўғли” хато фикр туғдирилиши ва ваҳима кўтарилишига бошқаларга нисбатан камроқ, берилишаркан. Тиббиёт фанлари доктори Б. Алякринскийнинг фикрича, “бойўғли” ларга хатарли касбга алоқадор: фазогирлар, учувчилар, ўт ўчирувчилар ва сапёрларга зарур сифатлар тааллуқли экан. Лекин “бойўғли” лар ошқозон яраси, қон босимининг кўтарилиши ва стенокардиядан кўпроқ азият чекишаркан.

“Бойўғли” бир суткада “тўрғай” ларга нисбатан ўрта ҳисобда 1,5 марта ортиқроқ гормонларни чиқаришади. Шу боис бу хилдаги кишилар кечқурунлари ва тунда фаол бўлишади. Лекин бундай ҳаёт кечириш организм учун изсиз кетмайди.

7.3. ҚАНДАЙ ҚИЛИБ ЎЗ ВАҚТИНИНГ ХЎЖАЙИНИ БЎЛИШ МУМКИН?

Кимдир вақтга эғалик қилади, кимдир бўлса, аксинча, унга хизмат қилади. Амин бўлингки, сиз кунни бошқармасангиз, кун сизни бошқаради (текстга қаранг).

Юқорида таъкидлаб ўтганимиздек, вақт – тагига етиб бўлмайдиган, дунёдаги ҳамма нарса учун бошланғич манба. Вақтимиз борлиги билан ҳамма нарсага эга бўлишимиз мумкин, йўқ бўлса, ҳеч нимага. Киши вақтни ўз ихтиёрига олиши кундалик мўъжиза бўлиб, уни ўрганган сари ҳайрон қоласан.

Ўйлаб қаранг-а, эрталаб уйғонасиз! Чўнтагингиз ҳаётингизнинг 24 соатлик бутун олам материяси билан тўла. Бу ҳаммаси сизники. Бу сиз эга бўлган қимматли нарса. Ҳеч ким уни сиздан тортиб ололмайди. Ўғирлаб ҳам ололмайди. Ҳеч ким бундан ортиқ ёки кўпига эга ҳам бўла олмади.

Вақт подшоҳлигида бойлар аристократияси ёки ақллилар аристократияси ҳам йўқ. Бу ерда ҳеч қандай жазо ҳам йўқ.

Сиз бу нарсангиздан ўз ихтиёрингиз билан қанча истасангиз, шунча фойдаланасиз ва ундан айрилмайсиз.

Бундан ташқари, келгуси вақтингиздан фойдалана олмайсиз ҳам. Вақтни қарзга олиш мумкин эмас. Ундан фақат ўтаётган даврда фойдаланса бўлади. Эрталик вақтдан бутун фойдалана олмайсиз. У сиз учун!

Юқорида вақтни “мўъжиза” дедик. Тўғри эмасми? Сизда ҳар куни ҳаётингизнинг 24 соати бор. Уларга ўзингизнинг соғлигингиз тўғрисида, қониқишларингиз, пулларингиз, ўлмас қалбингизнинг ҳурмати ва ривожланиши ҳақидаги ғамхўрлигингиз жойланади.

Вақтдан тўғри фойдаланиш, самарали фойдаланиш энг керакли ва буюк аҳамиятга эгадир. Ҳаммаси сизнинг вақтдан қандай фойдаланишингизга боғлиқ. Сизнинг бахтингиз, дўстим, шунга боғлиқ.

Агар киши ўзи эгалик қилаётган 24 соатлик даромад керакли харажатлар рўйхатига мос келмаса, бундай киши бир умр тартибсиз ҳолатда бўлади.

Бизда ҳеч қачон қўшимча вақтимиз бўлмайди. Биз қанча вақтимиз бўлса, фақат шунга эгамиз.

Яна шуни унутманг-ки:

7.4. БУГУН – БУ КЕЧАГИ ЭРТАМИЗ

Биз эртанги кунни кутамиз. Охир-оқибат у кириб келади ва биз уни бугун деб атаймиз. Бугун – бу кечаги эрта. Биз бунга қандай эришамиз? Жуда оддий, уни ўтказиб юборамиз. Худди кеча ва бутунни ўтказиб юборгандек. Агар биз мана шу бир кунни бекорга ўтказишимизни ва шу кун содир бўлиши мумкин бўлган ҳодиса, бажарилиши мумкин бўлган ишларни амалга оширмаганимизни тушуниб етмасак бўлмайди.

Бунақа кунларни ўтказиб юборамиз. Ҳар биримиз тўхтаб ўтириб ўйлашмиз керак. Соат ишляпти, вақт ўтяпти. Биз туғилгандан бери вақт ўтяпти. У қачондир тугайди. Вақт ҳаммамизни тенглаштириб қўяди. У ҳаммани олиб кетади. Яхшини ҳам, ёмонини ҳам. Ҳеч кимни айириб қўймайди.

Вақт ҳар биримизга имконият беради. Лекин қатъийликни талаб қилади. Қачонки, умримиз охирлаб қолганда хатоларини тузатиш учун иккинчи имконият йўқ. Мана шу дақиқалари ўтиб бораётган соат ишлайверади. Биз галаба қияпмизми ёки мағлубиятга учраяпмизми, унга фарқи йўқ. Вақт ўтаверади. Унинг парвойига ҳам келмайди. Биз муваффақиятга эришамизми ёки омадсизлик азобини чекаяпмизми, вақт шафқатсиз. Адолат тантана қиладими, ҳақсизликми, унга барибир. Ҳеч қанақа баҳона қабул қилмайди. Ўтиб кетаверади. Муҳими ўз ўйинимизни қандай ўйнашимизда. Инсоннинг ҳар қанақа ёшида уни ҳаракатга келтирадиган бир қўзғалиш даври бўлади. Ҳаётимиз ҳар бир дақиқасини қадрлашимиз керак. Биз эса шу дақиқаларни нақадар қимматли эканини тушунмасдан улар бекор ўтаётганини сезмаймиз. Бизда ҳали вақт бор. Бизда ҳали кўплаб имкониятлар, кўп ишлар бор. Эрта ҳам келади. Келаси ҳафта ҳам келади. Ой, йил ҳам келади. Агар биз бундан ўзимизга керакли ҳисни қўзғатмасак, бу кун ҳафта, ой ва йиллар ҳам бекор ўтиб кетади. Вақт чексиз эмас. Демак, биз орзу мақсадларга эртага эришмоқчи бўлсак, бу йўлдаги биринчи қадамни бугундан бошлаб қўйишимиз керак.

Хуллас, эртага эмас, шу бугун!

Америкалик муаллиф Ог Мандиннинг бу ҳақдаги қуйидаги айтимлари бор.

Бу кунни худди у ҳаётингизнинг сўнги кунидек яшанг. Шуни унутмангки, “эртага” сўзи фақат нодонлар тақвимида учрайди. Кечаги мағлубиятлар ҳақида унутинг ва эртанги кун муаммоларига эътибор берманг. Сизнинг Қиёмат кўнингиз келган. Уни йилнинг энг яхши кунига айлантинг. “Агар умримни қайтадан яшаш имкони бўлганда эди...”, деган сўзлардан ғамгинроқ сўзлар йўқ дунёда. Эстафета таёгини олинг-да, олға югуринг. Бугун сизнинг кунингиз!

Тест

7.5. КИМСИЗ: БОШҚАРУВЧИМИ Ё БОШҚАРИЛУВЧИ?

Инсон феъл-атвори, хатти-ҳаракатлари, одамлар билан муносабати, турли вазиятларда қандай қарорга келишида намоён бўлади. Ҳаётингизда сиз учун кимнинг роли ажратилган?

Т/р		“Ҳа”	“Йўқ”
1.	Мен билан нимаики содир бўлмасин, доимо масъулият ҳис этиб яшайман.		
2.	Айрим одамлар менга бўлган муносабатини ўзгартирганда эди бу қадар қийинчиликларга дуч келмасдим.		
3.	Бахтсизлик сабабини излаб бош оғритгандан кўра, ҳаракатда бўлишни маъқул кўраман.		
4.	Гоҳида “омадсиз бурж” остида туғилганмиканман деб ўйлаб қоламан.		
5.	Менимча, аччиқ қисматимда ичкиликбознинг фақат ўзи айбдор.		
6.	Баъзан ҳаётимдаги кўп нарса учун шу ҳолатга келишимга сабабчи бўлганлар масъул, деб ўйлаб қоламан.		
7.	Менга шамоллаганда шифокорга мурожаат этишдан кўра мустақил даволаниш маъқулроқ.		
8.	Аёлларнинг ғашини келтирувчи даражада чўрткесар ва уришқоқ бўлишига кўп жиҳатдан ўзгаларнинг айби бор.		
9.	Ҳар қандай муаммони ҳал этиб бўлади ва очиги, ҳаётда доимо қийинчиликка дуч келувчиларни тушуна олмайман.		
10.	Ўзгалар кўмагидан миннатдорчилик сифатида одамларга ёрдам бериш менга ёқди.		

11.	Бирор можаро юз берганда айбни аввал ўзимдан қидираман		
12.	Йўлимни қора мушук кесиб чиқса, кўчанинг нариги томонига ўтиб оламан.		
13.	Назаримда, ҳар қандай шароитда инсон сабрли ва мустақил бўлмоғи даркор		
14.	Бенуқсон эмаслигини билсам ҳам, буни тўғри қабул қилишларини хоҳлайман		
15.	Кўпинча бирор нимани ўзгартиришга ожиз бўлган пайтда тақдирга тан бериб қўя қоламан		

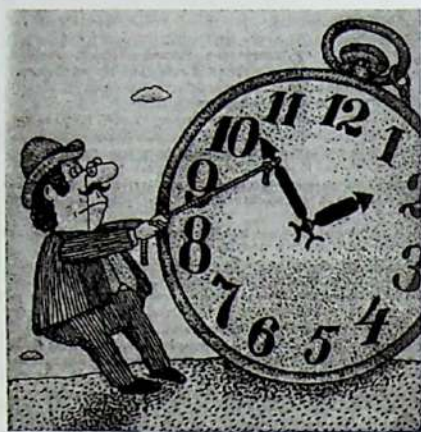
4, 8, 12 рақамларига берилган “йўқ”, қолганларидаги “ха” жавобларини 2 баллдан баҳоланг.

НАТИЖАЛАР:

0-10 балл. Ҳаётда сизга кўпроқ йўловчи бўлишга тўғри келади. Барчасини тақдирга йўйиб ташқи таъсирларга тезда кўникасиз. Омадсизликда ўзингиздан бошқа ҳаммани айблаш сизга хос. Ҳақиқий эркинлик эса гўё қўл етмас саробдек. Шунга қарамай, бошқалар билан аҳил яшаш қўлингиздан келади.

11-20 балл. Ҳаёт кемасини мустақил бошқариш қўлингиздан келади. Аммо зарурат туғилганда штурвални ишончли қўлларга топширишингиз ҳам мумкин. Мавжуд муаммолар сабабларини излашда анчайин теран фикр юрита оласиз. Мушоҳада ва сезгирлик доимий ҳамроҳингиздир. Аслида мутлақо айбсиз вазиятларда ҳам масъулиятни зиммангизга олишдан толмайсиз. Руҳий мувозанатни бузмаган ҳолда атрофдагилар билан тотувликда яшай оласиз.

21-30 балл. Ҳаётингиз капитанисиз. Шу боис асосий масъулият бўйингизда туради. Қийинчиликларни ҳар қандай бўрттиришсиз ҳамда турмуш муаммолари даражасига кўтармай бартараф этасиз. Мақсадни кўзладингизми, дарҳол унга эришиш йўлини излашга тушасиз. Бунда ичингизда нималар кечаётганлиги ўзгалар учун доимо жумбоқ бўлиб қолаверади.

Эй вақт! Сен мени эмас, балки мен сени бошқаришим керак!
Айнан мен такомиллашган вақтга эгалик қилишим шарт!

**ВАҚТДАН
ФОЙДАЛАНИШНИНГ
ОЛТИН ҚОИДАЛАРИ**

Вақтдан унумли фойдаланиш муаммосини ҳал этишга киришишдан олдин, уни тежашнинг олтин қоидалари хусусида тўхталиб ўтайлик. Зеро касалликнинг олдини олиш уни даярли тузатиш демакдир.

Вақтни тежашнинг олтин қоидалари:

- 1) Аниқ мақсад қўйиш
- 2) Вақтни режалаштириш
- 3) Бажариладиган ишларни қоғозга тушириш
- 4) “Вақт ўғри” ларига “йўқ” дейиш
- 5) Оила аъзоларига вақтни бошқаришни ўргатиш
- 6) Якшанба кунини бўшатиш
- 7) Руҳиятни туширмаслик

Шундай мутлақ ҳақиқат мавжуд: агар сиз режалаштиришдаёқ мўлжалдан адашсангиз, демак ўз мағлубиятингизни режалаштирган бўласиз.

8.1. АНИҚ МАҚСАДИНГИЗ БОРМИ?

Ўз олдига мақсад қўйиш – бу ютуққа эришишдаги энг муҳим қадам. Сиз 20 йилдан кейин ким бўлмоқчисиз? Ўн, беш, икки йилдан кейин-чи? Бир йил ва ҳаттоки олти ойдан кейин-чи? Ўз олдингизга бир ойлик, бир кунлик ва ҳаттоки бир соатлик аниқ мақсад қўйинг. Шунда сиз бунинг қандай ҳайратланарли эканлигини кўрасиз: сиз қанчалик кўп нарса-ни хоҳлаётганингизни яққол тасаввур этасиз.

Ҳаётингиздаги асосий мақсадларнинг рўйхатини тузинг. Орзуларингизга эрк беринг.

ҲАММА НАРСА НИЯТТА ЯРАША БЎЛАДИ

Мана, бир нечта гоялар:

- яхши ота ва ё она, эр ё хотин бўлиш;
- ишда ўз касбий мавқеини яхшилаш;
- ўз билим даражасини ошириш;
- кўпроқ ўқиш;
- яхши ўқитувчи, шифокор ва ё бошқа касб соҳибни бўлиш;
- корхонадаги энг яхши мутахассис бўлиш;
- ўзингиз орзу килган ишга кириш;
- ўз шахсий фирмасини ташкил этиш ва шунга ўхшаш.

Энг муҳими мақсад аниқ бўлиши лозим. Модомики, сиз ҳақиқатан ҳам вақтингиздан унумли фойдаланишни истасангиз, бир фикрни тушунишингиз керак бўлади: “Агар мақсадларингиз бўлмаса, сиз вақтни бошқара олмайсиз, ўз вақтингизни хўжайини бўлмайсиз”.

Унумдорлик – аниқ белгиланган мақсадларнинг маҳсули. Агар мақсадлар онгингизда аниқ ва яққол ифодаланган бўлмаса, вақтни тақсимлаш деярли фойда бермайди. Шунинг учун ҳам мақсадларни қоғозга тушириш жуда катта аҳамиятга эга, қолаверса вақти-вақти билан белгиланган мақсадларингизни кўздан кечириб туришининг ўзи катта самара беради.

ҲИКОЯ

Мақсад аниқ бўлганда

1930 йилларда ёш бир сайёҳ Франциянинг Алп тоғларида тадқиқот ўтказарди. У кенг сайхонликка дуч келди. Бу ер кимсасиз, фэйзсиз, хувулаган эди. Келган одамнинг тезроқ кетгиси қеларди.

Ёш сайёҳ тўсатдан турган жойида қотиб қолди. Ўша сайхонликнинг қоқ ўртасида бир қарияга кўзи тушди. Унинг елкасида арча кўчатлари солинган қопни ортмоқлаб олган

эди. Кўлида узунлиги икки метрлик темир таёк. Таёкдан кўчатларни экиш учун тешик очишга фойдаланарди. Сўнг қопидан арча кўчатларини олиб экарди. Қария сайёҳга қараб деди: “Мен юз мингдан ошиқ кўчат экдим. Балки уларнинг ўндан бири ўзини тутиб кетар”. Гап орасида қария хотини ва ўғли ўлганлигини айтиб: “Умримнинг охирини шу тариқа ўтказишга қарор қилдим. Бирон фойдали иш билан машғул бўлай”, дея қилаётган ишига изох берди.

Йиғирма беш йилдан сўнг энди ёши бир жойга борган ўша сайёҳ ўша сайхонликка борди. У кўрганларидан хайратга тушди. Кенглиги уч километр, узунлиги тўққиз километр бўлган майдон ям-яшил арчазор бўлиб яшнаб турарди. Қушлар хониш қилар, ҳайвонлар югуриб, гуллар ифорини таратарди. Сайёҳ жойида туриб бу ернинг аввалги ҳолини эслади ва бир нарсага иқрор бўлди – МАҚСАД АНИҚ БЎЛГАНДА ҲАЁТ ЯШНАЙДИ! Қария олдига аниқ мақсад қўйди, уни амалга оширишга, вақт ажратди ва натижага эришди. Ўз олдига мақсад қўйишнинг маъноси ҳам шунда.

Биринчи ва иккинчи даражали нарсалар

Бирон ишни бошлашдан олдин у ҳақиқатан ҳам муҳим ишми ёки иккинчи даражалими, деб ўзингизга савол берсангиз ўз мақсадларингиз сари тез етиб боришингиз мумкин бўлади.

Кўпчилик олди-сотди ишлари билан шуғулланадиган одамлар “харидор билан ишлашга” қараганда, “харидорга етгунча йўлга” кўпроқ вақт сарфлашади, натижада даромадлари ҳам шунта лойиқ бўлади. Ишларни биринчи ва иккинчи даражаликка ажрата олмаган одам барча неъматларни чалкаштириб юбориши жуда осон. Ота-оналар уч соатлаб телевизор томоша қилишади, болалари билан ўйнашга эса ўн-ўн беш дақиқа ажратишади. Раҳбар бевосита одамлар билан ишлаш ўрнига куннинг ярмидан кўпини қоғозбозлик билан ўтказди.

Худди шу нарса пул масаласига ҳам тааллуқли. Кўпчилик холларда иккинчи даражали нарсаларга кўп пул сарфлаб,

муҳим ишларга маблағимиз етмай қолади. Айрим одамлар бор-йўғини тан озуқаси учун сарфлаб, ақл учун озуқага бир тийин ҳам ажратишмайди. Мақсадлар сари интилиб яшайдиган одам бундай ҳолларга йўл қўймайди.

Энди тилга олинган мақсадларни муҳимлигига қараб тартибга келтиринг ва рўйхат бошига энг аввал эришишингиз лозим бўлган мақсадларни қўйинг. Реалист (ҳақиқатчи) бўлинг. Ўз олдингизга эришишингиз мумкин бўлган мақсадларнигина қўйинг. (Масалан, агар сизнинг талабга жавоб берадиган жисмоний имкониятларингиз бўлмаса, айниқса, бўйингиз паст бўлса, сиз махсус ишларга йўналтирилган команданинг жангчиси бўлолмайсиз!)

№	Мақсад 2	Сана
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		
9		
10		
11		
12		

Энди, мақсадларнинг рўйхатини тузиб бўлгандан сўнг, уларнинг ҳар бирини алоҳида варақчанинг юқори қисмида ёзинг. Ҳар бир мақсад учун алоҳида варақча ажратинг. Шундан сўнг ҳар бир варақчани уч қисмга ажратинг ва уларга қуйидагича сарлавҳа қўйинг:

1-мақсад

Бажариладиган иш:

1

2

3

4

Мазкур мақсадга эришиш учун менга зарур бўладиган хислатлар:

1

2

3

4

Енгиб ўтиш зарур бўладиган қийинчиликлар:

1

2

3

4

1. Бажариладиган иш

Бу ерда сиз ўз мақсадингизга эришиш учун нима ишлар қилишингиз зарурлигини ёзинг. Шуни билингки, заҳмат чекмасангиз, роҳат кўрмайсиз. Яъни, ҳаракатда баракат! Мазкур рукнда сиз ўз мақсадингизга эришиш учун бажаришингиз лозим бўладиган қўшимча ишларни ёзинг: масалан, янги ҳунар ё касб-корни ўрганиш учун ўқиш, пулни тежаш ва шунга ўхшаш.

Мавжуд нарсалардан энг муҳимини фарқлай олинг. Кўпчилик одамларнинг йўл кўядиган омадсизлиги аҳамиятсиз нарсаларга берилиб кетишлари туфайлидир.

Бирор бошқа нарса билан банд бўлиб алданиш, асосий мақсаддан четлаб кетишга олиб келади. Бир кунни беҳу-

да сарфлар экансиз, омад келтирадиган асосий кунларнинг биридан айрилдим, деяверинг. Демак, ҳар бир кунни ақл билан ўтказишга урининг.

Баъзан ҳар жиҳатдан истакларга яқин келганингизни англайсиз. Бироқ унга эриша олмайсиз.

Вақт – фаолиятимизнинг энг қадрли нуқтаси бўлатуриб, биз уни майдалаб исроф қиламиз, бемақсад совураамиз.

Биз жиддий фаолиятга камроқ, майда нарсаларга кўпроқ вақт ажратишимизга йўл қўймаслигимиз лозим.

Вақт пулдан-да қадридир. Кўп пул топишни уддалаш мумкин, лекин кўп вақт топишнинг имкони бўлмайди. Бир кундан тўлиқ фойдаланмай, бошқасига ўтиб кетиш мумкин эмас.

2. Мазкур мақсадга эришиш учун зарур бўладиган хислатлар

Навбатдаги қадам: мазкур мақсадга эришиш учун қайси хислатлар лозим эканлигини ёзинг. Ўзингизни ёқимли хулқи, ташқи кўриниши билан ўзига тортадиган, ақлли, самарали ишлайдиган янги қиёфадаги инсон сифатида тасаввур қилинг.

Одамлар ўртасида инсоний муносабатлар ва дўстона алоқаларни қарор топтириш учун кучингизни аяманг. Ўзингизга мос дўстларни танланг.

Дўст – хатоларингизни кўнглингизни қолдирмайдиган тарзда юзингизга айта оладигани инсон. Қадимги хитой мақоли бор: “Дўстингнинг пешонасидаги пашшани ҳайдаш учун ойболтани ишлатма”.

МЕНДАГИ ҲАММА ЯХШИ ЖИҲАТЛАРНИ,
ЎЗЛАШТИРИБ ОЛАДИГАН ИНСОН –
МЕНИНГ ЭНГ ЯХШИ ДЎСТИМ.

Генри Форд
(1863-1947, Америка автосаноатчиси)

Ҳозирги даврнинг улкан муаммоларидан бири ҳақиқий дўстларнинг озлигидир.

7 маслаҳат

Дўст орттиришда қуйидаги еттита маслаҳатга риоя қилинса мақсадингизга эришган бўласиз.

1. Хушмуомала бўлинг. Атрофдагилар хуш кўрадиган инсон бўлишга ҳаракат қилинг.

2. Ўзгаларнинг оғирини енгил қилинг. Илк қадамни қўйишдан кўрқманг. Ишингиз билан ўзингизни танитишга ҳаракат қилинг.

3. Сухбатдошингизнинг исм-шарифини тўғри ёдда сақланг ва у ҳам сизникини аниқ эслаб қолишига интилинг.

4. Ҳеч кимдан мукамалликни кутманг. Ҳаммада ҳам ўзига яраша камчиликлар бор.

5. Ҳар бир одамда сизни тўлқинлантирадиган жиҳатлар борлигини англашга ҳаракат қилинг.

6. Сухбатдош бўлинг. Бошқаларни ҳам суҳбатга рағбатлантиринг.

7. Ҳамиша хушмуомала бўлишга интилинг.

Британиялик диний арбоб ва ёзувчи Чарлз Кингсли (1819-1975) дўст ҳақида қуйидагиларни билдирган:

“Кимнингдир дўсти бор бўлса, у, ҳақиқатан ҳам, Худонинг марҳаматига сазовор бўлган. Дўст – бутунлай ишонса бўладиган инсон. Ўша инсон энг яхши ва энг ёмон томонларимиз, камчиликларимизга қарамасдан бизни севади, у бизга адашган пайтларимизда чин ҳақиқатни айтади, қувончли кунларимизда, талтайиб кетган лаҳзаларимизда, бутун олам олдимизда таги пуч мактовлар билан бошимизни айлантираётган, ортимиздан эса майна қилиб турган бир пайтда бизни беозоргина койиб қўяди, лекин оғир ва қайғули дақиқаларда, бутун олам бизни ўз ташвишларимиз билан якка олишишга маҳкум этган лаҳзаларда руҳимизни кўтаради”.

3. Енгиб ўтиш зарур бўладиган қийинчиликлар

Ўз олдингизга аниқ мақсад қўйганингиз ва унга эришиш учун нима қилишни билганингиздан сўнг, бу йўлда нималар тўсиқ бўлиши ҳақида ўйланг. Ўзингизга нисбатан ҳаддан ортиқ қаттиққўл бўлманг, лекин олдингизга қўйган мақсадингизга эришиш учун тўсиқ бўлаётган нарсалар тўғрисида ўйлаётганда ҳалол бўлинг. Ютуқларга эришиш учун ҳаракатни бошлаганингизда сизда дангасалик, беҳуда ишларга вақт сарфлаш, атрофдагиларнинг сизга нисбатан танқидий муносабатда бўлишлари, қийинчиликларга бардош беролмаслик каби ҳолатлар учраши мумкин. Сизда эса энди буларни енгиш учун тайёр режа бор.

Олдиндан режалаштирилган юқоридаги барча мақсадлар учун ҳам худди шундай йўл тутинг. Бу варақчалар ҳаминиша қўл остингизда бўлсин: уларни кундаликларингизнинг ичида ёки ҳар замонда кўзингиз тушадиган жойда сақланг ва уларнинг ижросини назорат қилиб турунг.

Турли хил ташқи тўсиқларга эътибор бермай, режаларингизни юзага чиқариш учун ўзингизда ички иродани шакллантиринг. Бошқа одамлар нима дейиши, нима деб ўйлаши ва қандай йўл тутаётганлигига парво қилманг. Сиз ўз ҳаётингиз учун чиндан ҳам зарур бўлган орзу-мақсадга эришиш йўлида қалбингизда сўнмас истакни уйғотинг.

Аниқ мақсадга эга бўлмай ишласак, умримиз мақсадсиз, натижасиз ишлар билан ўтиб кетади, аниқроғи, биз унинг қулига айланиб қоламиз. Ёдда тутинг: агар мағлубият хавфи бўлмаганда, ғалаба қувончи ҳам бўлмас эди.

ШУНЧАКИ КУТИБ ЎТИРГАН ОДАМГА ҲЕЧ
ҚАЧОН ОМАД КУЛИБ БОҚМАЙДИ.
КУРАШГА КИРИШИШГА ЖАСОРАТИ ЕТГАН
ОДАМЛАРГАГИНА У КУЛИБ БОҚАДИ

Истакларимизнинг амалга ошиши бошқа одамларга ҳам манфаат келтириши лозим. Агар бизнинг мақсадларимиз бошқаларни ранжитса ва ё уларга зиён келтирса истакларимиз замирида худбинлик ётади. Ҳаётдаги энг юксак мукофот меҳр-муҳаббат ва амалга оширган ишингдан туядиган лаззатдир. Қолган ҳаммаси бекор. Ҳаётда ҳамиша сахий бўлинг, асло бахил бўлманг.

Мақсад муаммосини умумлаштириш маъносида,

Гап келди: Азизлар! Энг аввало ўз олдингизга юксак мақсадлар қўйишдан қўрқманг. Мақсадга эришиш қаттиқ меҳнат, жасорат ва берилиб ишлашни талаб қилади. Лекин кўп одамлар бошқаларга кулги бўлман ёки барибир қўлимдан ҳеч нарса келмайди деган ўйда қўрқиб бунга ҳаракат ҳам қилмайди. Шундай кишилар ҳам учрайдики, улар ўз олдиларига қўйган мақсадларини унча аҳамиятга эга эмас, деб ийманадилар ёки бундан ҳам баттари, улар мени ман-ман, сурбет қилиб кўрсатади деган нотўғри ўйга боради.

Ўз олдингизга оқилона мақсадлар қўйинг. Ҳаракат қилингики, улар:

- аниқ;
- ўлчанадиган, ақлга сигадиган;
- эришиб бўладиган;
- амалий;
- тушунилиши осон мақсадлар бўлсин.

Ақлга сигамайдиган нарсага эришиш мумкин эмас. Агар сиз пухта ўйлаб, аниқ мақсадларга эришишга қарор қилсангиз, уни албатта ажойиб тарзда уддалайсиз.

Ўз олдингизга қўйган мақсаддан келадиган эзгулик ва фойдани ўлчаб кўришнинг имкони йўқ: Аниқ мақсад бўлмаса, сизнинг келажак истак ва ниятларингиз эзгу орзудан бўлак ҳеч нарса эмас. Мақсад қўйиш улкан манфаат келтиради. У муаммоларни ҳал қилишни осонлаштиради, сизнинг жисмоний ва руҳий ҳолатингизни енгиллаштиради ҳаётга ижобий муносабатда бўлишингизни оширади. Мақсад

кўйиш туфайли сизнинг, кўрқув ва ваҳимадан, тушунмовчиликлардан қутулишингиз осон кечади. Одамлар мақсади бор кишиларни ҳурмат қилади. Мақсад кўйиш сизни кўзланган ғалабага, келажакка ишонч сари интилишга чорлайди. Ана шу келажакка ишонч ва қатъият голибни бошқалар орасидан ажратиб туради.

ЭСЛАТМА

Ҳақиқий ҳаётий фожиа мақсадга эришиш мумкин эмаслигида эмас, мақсаднинг ўзининг йўқлигидадир. Вақтинг тез ўтаётганига куюнма. Бу сенинг меъёрида банд эканинг аломатидир. Вақт ўтмаётганидан нолиган одамга ачинмоқ керак. Бундай одам мақсади аниқ бўлмаганлар тоифасидандир.

Тест

Кутилманга ҳолатларга тайёرمىсиз?

Баъзи одамларнинг кун давомида тинмай қоғоз қоралашига тўғри келса ҳам, ёнида ҳатто ручка топилмаслиги мумкин. Бошқалар эса кундалик фаолиятида асқотиши амримаҳол бўлган ҳар қандай майда-чуйдаларни ҳам олиб юришга одатланиб қолган. Бундайлар ноқулай вазиятга тушмаслик учун керак-керасиз нарсалар эҳтиёт шарт, ёнингда бўлгани маъқул, деб ҳисоблашади. Сиз-чи, кутилмаган вазиятларни муносиб қарши олишга қодирмисиз?

“Қуйидаги саволларга “ҳа” ёки “йўқ” жавобларини бериб, “ҳа” деб белгиланган жавоблар сонини жамлаб чиқинг. Ҳар бир “ҳа” жавоби 1 баллга тенг.

№	Саволлар	Балл
1.	Ҳар доим ёнингизда ортиқча ручка ёки қалам бўладими?	
2.	Велосипедингизнинг эҳтиёт қисмлари бўлмаса ҳам саёҳатга чиққан бўлар эдингизми?	
3.	Уйингизда мушук борми?	
4.	У Сизнинг ҳар доим ҳам ҳамроҳингизми?	
5.	Уйингизда аптечка борми?	
6.	Битта ихтисосликдан кўра иккита бўлгани маъқул эмасмикин?	
7.	Пулингизни бир неча чўнтагингизда сақлаб юрасизми?	
8.	Эҳтиёт бўлиш лозимми?	
9.	Яккаланиб қолмаслик учун кўп оғайнига эга бўлиш керакмикин?	
10.	Уйдаги музлатгичингиз ҳар доим маҳсулот билан тўлами?	
11.	Бахтсиз ҳодисалардан суғурталанганмисиз?	
12.	Таваккалчилик ҳар доим ҳам катта бўлмаслиги керакми?	
13.	Сиз автомобилда катта бўлмаган тезликда юришни маъқул деб биласизми?	

Энди тасодифга қанчалик тайёр эканлигингиз билан танишинг:

9 баллдан кўп

Очиғини айтганда Сиз ҳадиксировчи, масъулиятдан қочувчи кишисиз. Аммо, айрим ҳолларда ўйламай-нетмай қиладиган ҳаракатларингиз Сизнинг турмушингизни хушнуд қилиши мумкин.

3-9 балл

Ҳаддан ташқари бўлмаса ҳам ҳар қалай узоқни кўрадиган, эҳтиёткор, тадбиркор одамсиз. Бу ёмон эмас. Буни ижобий баҳолаша бўлади. Зеро, керакли вазиятларда ўзингизни йўқотмай, тўғри йўл тутишга қодирсиз.

3 балгача

Сиз воқеликни олдиндан мутлақо кўра билиш қобилиятига эга эмассиз. Ўзингизга дамба-дам: “Маъкул иш қиялпманми?” – деб савол берасиз. Сиз бирор “тажрибалирок” кишилар маслаҳатига қулоқ тутиб, иш кўрганингиз маъкул.

Қийинчилик ва қутилмаган ҳолатларни енгиб чиқишнинг бирдан-бир йўли – бу устувор ишларни бажариш вақтини аниқлаб ажратиб олишдир.

8.2. ВАҚТНИ РЕЖАЛАШТИРИШДА НИМАЛАРГА ЭЪТИБОР БЕРИШ КЕРАК?

Мақсадга эришишнинг биринчи калити ВАҚТНИ аниқ режалаштиришдир. Фақат мақсадга йўналтирилган аниқ режа (йўл харитаси)гина вақтингизни ўз измингизга солишга ёрдам бериши мумкин.

1. Режа тузишдан олдин:

Биринчидан. Келажақда тадбиркор, ишбилармон ёки оила бошлиғи сифатида тузиб қўйган қандай режаларингиз бор? Қўлингизга қалам-қоғоз олинг ва қуйидаги саволларни ўзингизга бериб кўринг.

1. Мен ҳаётда ўз ўрнимни топиб, омадли инсонга айлана оламанми? Бадавлат бўлишни эплай оламанми?

2. Мен дўстларимнинг ва атрофимдаги кишиларнинг хурматини қозонаманми? Эл-юртга фойдам тегадиган инсон бўла оламанми?
3. Оилам дастурхонини тўкин эта оламанми, янги уй ва шахсий машинага эга бўламанми?
4. Ўз мақсадимга эришиш учун ҳалол меҳнат қилиб жамият равнақига ҳисса қўшаоламанми?
5. Мен ўз табиатимнинг кучли ва ожиз томонларини биламанми? Мен комилликка эришиш учун барча қийинчиликларга қарамасдан меҳнат қилиб, бошлаган ишимни чала ташлаб кетмайманми?
6. Хусусий тадбиркорликда муваффақиятга эришиш учун руҳий кайфиятим ва жисмимдаги қувватим етарлими?
7. Вақтдан унумли фойдаланаётганингизга аминмисиз? Тузган режаларингизни бажараоляпсизми?

Иккинчидан. Ўзингизни англаш даражангизга баҳо беринг.

1. Мен келажак ишларга безовта бўлганимдан бугунги ишларни четга суриб қўяманми, мен узок уфқда кўринаётган қандайдир бир “тулларга тўла сеҳрли боғ”ни орзу қиламанми?
2. Энди қайтиб келмайдиган, ўтган ишларга афсусланиб, гоҳида ҳозирги ҳаётимни оғирлаштираманми?
3. Мен ҳар куни эрталаб “Пайтни бой бермайман” ва бугунги менга берилган йигирма тўрт соатдан оқилона фойдаланаман, деган қатъий қарор билан уйғонаманми?
4. Биринчи галда фақат бугунги кунни ўйлаб иш тутсам мен ҳаётда кўп нарсага эришишим мумкинми?
5. Қачон мен буларга амал қилишни бошлайман? Кейинга ҳафтаданми?... Эртагами?... Бугунми?

Учинчидан. Руҳшуносларнинг таклифларини эътиборга олинг.

Руҳшунослар барча ишларни тўрт тоифага бўлишни таклиф этадилар:

- Шошилинч ва муҳим
- Шошилинч эмас, лекин муҳим
- Шошилинч, лекин муҳим эмас
- Шошилинч ва муҳим эмас

Охирги икки тоифага киритган ишларни бажаришингиз шарт эмас. Уларни қўл остингиздаги ходимларингизга беринг ёки маълум муддатга ортга қолдилинг. Асосий вақтингизни муҳим бўлган ишларга бағишланг.

Таниқди психолог Бодо Шеффер вақтдан унумли фойдаланиш учун ўз усулини таклиф қилади. Унинг фикрича шошилинч қилинадиган ишларни биринчи ўринга қўйиб, вақтни бой бермасдан, тез қилишга ўрганиш керак экан. Бу борада Бодо Шеффер бир мисол келтиради. Бир челака катта тошлар, кичик тошлар, қум ва сув солиб тўлдириш керак. Агар сиз олдин сув солиб кейин тошларни солмоқчи бўлсангиз сув тошиб кетар экан. Шунинг учун унинг фикрича, олдин катта тошлар ундан кейин қолган жойларга кичик тошлар билан тўлдириш керак. Унинг устидан қолган жойга қум солиб, устидан сув солсангиз, ҳаммасини тўғри қилган бўласиз. Чунки катта тошлар – **бу сиз қиладиган катта, қийин ишларингиздир.** Уларни биринчи ўринда бажаришингиз керак. Чунки уларга кўп энергия сарфлайсиз. Кичик тошлар иккинчи ўринда бажариш мумкин. Ундан кейин қум ва сув соласиз. Бу янада кичикроқ ишлар, лекин, албатта, қилиниши керак бўлган ишлардир.

Челак эса сизнинг вақтингиз. Албатта бундай режимда ишлаш учун ирода, интизом кучли бўлиши керак. Кераксиз ишларга чалғиб, асосий ишларни ташлаб қўйиш мумкин эмас. Чунки бизни катта ютуқларга асосий ишларимиз олиб келади.

Шу ўринда ҳаётда муҳим ва асосий нарсаларга биринчи навбатда эътибор бериш лозимлиги ҳақида қуйидаги ривоят ёдимга тушди.

РИВОЯТ

Фалсафа ўқитувчиси дарс пайтида уч литрлик банка олиб, унинг ичига тухумдек келадиган тошларни солди. Банка тўлгач, талабалардан “Тўлдими?” деб сўради. “Тўлди”, деб жавоб беришди талабалар. Шунда муаллим халтачадаги нўхотни банка ичига ағдарди. Нўхот бўш жойларни тўлдирди. “Тўлдими?” деб сўради муаллим. “Тўлди”, дейишди талабалар. Шунда муаллим бошқа халтачадаги қумни банка ичига ағдарди. Қум қолган бўш жойларни тўлдирди. “Тўлдими?” деб сўради яна муаллим. Талабалар кулиб: “Ҳа, тўлди”, дейишди. Энди устоз ҳам: “Мана энди ҳақиқатда тўлди”, деди. Талабалар муаллимдан бу тажрибанинг маъносини сўрашди. “Мана бу банка сизнинг ҳаётингиз. Мана бу беш-олти дона тош сизнинг ота-онангиз, оилангиз, фарзандларингиз, қариндош-уруғ ва дўстларингиздир. Улар ҳаётингизда биринчи ўринда туришлари керак.

Мана бу нўхотлар эса сизнинг ишингиз, мартабангиз, обрў-эътиборингиз, машинангиз, дала ҳовлингиз ва бошқалар.

Мана бу қумлар эса бўш вақтингизни тўлдирадиган ўйин-қулги, хурсандчилик. Агар банкани дастлаб қум билан тўлдирсангиз, унда тошлар ва нўхотларга жой қолмайди. Демак, ҳаёти ўйин-қулгидан иборат бўлган одамнинг на иши, на обрўси ва на оиласи бўлади. Худди шунингдек, банкани дастлаб нўхот билан тўлдирсангиз, қумга жой топилади, лекин тошлар сизмайди. Демак, фақат пул, мартаба ва шунга ўхшаш нарсалар кетидан қувган одамнинг ҳам на дўстлари, на қариндошлари бўлади. Сиз биринчи ўринга тошларни, яъни ота-она, оила, дўст, қариндошларни кўйинг. Тошлар учун нўхотларни камайтиришингиз мумкин, лекин нўхотлар учун тошлардан воз кечманг”.

ХУЛОСА: Эй фарзанд, ҳаётда асосий нарсалар бармоқ билан санарли даражада оз бўлади. Сен уларни камайтирма. Шунда ҳеч адашмайсан.

Тўртинчидан. Рухиятингизни инобатга олинг.

Эрталаб тонг саҳарда туришни одат қиладиганлар, яъни холериклар (қизил рангга хос инсонлар, жиззаки одамлар)

ҳаракатчан кишилар куннинг биринчи ярмида яхшироқ ишлашадилар. Бироқ улар бир маромда ишлай олишмайди, гоҳ ғайрат билан, гоҳ имиллаб ишлашади. Шунинг учун ҳам эҳтиёткорлик, сабр-тоқат ва чидам талаб қилинадиган вазиятларда холериклар қийин аҳволга тушиб қоладилар ва вақтни бир қадар бой бериб қоладилар.

Кечроқ турадиганлар, яъни **меланхоликлар** (ғамгин, журъатсиз ва маъюс кишилар) эса, аксинча, кечга яқин меҳнатга лаёқатлари баланд бўлади-ю “Дунёни сув босса тўпиғига чиқмайди” ган одамлар уларга нисбатан айтилган. Ичи сабр билан тўлган, кўп ухлайди, бир ишни бошлашда охирги навбатда турадиганлар ҳам улар. Кечикиш бобида ҳамиша биринчи ўринда туришади. **Вақтдан** унумли фойдаланиш бобида ҳар доим охирги ўринни ўзиники қилганидан хафа ҳам бўлишмайди.

Кейинги ўзига хос руҳият (темперамент) вакиллари – бу **сангвиниклардир**. Одатда уларни сариқ ранга хос инсонлар дейишади. Шўх, қувноқ, тиришқоқ ва таъсирчан кишилардир. Вақтида туришади. Ҳаммага илиқлик билан муомала қилишади. Уларга хос бўлган хусусият – ҳар бир ишни меъёрида бажарадилар. Уларнинг мақсадлари, режалари ҳам **вақтдан** унумли фойдаланишга бевосита қаратилган.

Ва ниҳоят, тўртинчи руҳият вакиллари, яъни **флегматиклар** (яшил ранга мослар) вазмин кишилардир. Улар учун шошилмаслик ва босиқлик ўта хос.

Бундай одамлар мураккаб ҳаётий вазиятларда кам ҳаракатчан бўлишса-да, қўйилган мақсадларга эришишда анча дадил бўлишади. Флегматиклар кечроқ уйғонадилар. Шундай бўлса ҳам секинлик билан бошланган иш куни самарали бўлади.

Уларнинг камчиликлари шунда-ки, мабодо бирор нарсага тез жавоб қилиш керак бўлса, **вақтни** бой бериб қўядилар. Шундай ҳолларда сангвиникнинг устунлиги сезилиб туради. Қатъийлик, ирода ва сабр-тоқат талаб қилинадиган ишларда эса флегматик устун келади.

Шундай қилиб, муҳим ёки шошилишч, муҳим ва шошилишч бўлмаган ишларни қайси бир темпераментга тегишли эканлигингизга қараб кетма-кетликда бажаринг.

Бешинчидан. Кун тартибингизга эътибор беринг. Шу пайтгача амал қиладиган кун тартибингизни ёзиб, уни обдон муҳокама қилинг. Муҳокама жараёнида сиз ҳар бир бажариладиган ишни муҳим, муҳим эмас, долзарб, долзарб эмаслигини аниқлаб олишингиз керак бўлади.

Ҳар бир кишида вақтни беҳуда сарфлашга мойиллик бўлади: Уларни аниқлашга ва муҳимлигидан келиб чиққан ҳолда тартиб билан ёзишга уриниб кўринг. Уларнинг қайси бири сизнинг ташаббусингиз билан юзага келганини, қай бири сизга боғлиқ бўлмаган ташқи шарт-шароитлардан келиб чиққанини таҳлил этиб кўринг. Сиз шунга амин бўласизки, вақтдан унумли фойдалана билмаслик сабаби сизнинг ўзингизда. Сиз нечоғлиқ ўзингизга нисбатан талабчан бўлсангиз, буни янада аниқроқ ҳис этасиз. Мавжуд нарсаларнинг энг муҳимини фарқлай олинг.

Биз жиддий фаолиятга камроқ, майда нарсаларга кўпроқ вақт ажратишимизга йўл қўймаслигимиз лозим.

Филжумла ўрнида,

Гап келди:

Режа тузиш мураккаб жараён. Уни тузишга ҳаддан ташқари берилманг. Меъёрни билинг. Тағин мукамал режа тузаман деб асосий ишларингиз қолиб кетмасин. Америкалик сиёсий арбоб, Нобель мукофотининг соҳиби Генри Киссинжерга қулоқ солинг.

“Ҳаётда энг аввало нимани кўпроқ хоҳлашингизни ва унга қандай қилиб эришмоқчи эканлигингизни аниқлаб олинг, шундан сўнг ушбу ниятингизга эришиш йўлида сизга бирон-бир нарса тўсиқ бўлишига йўл қўйманг.

8.3. РЕЖА (ЙЎЛ ХАРИТАСИ)НИ ТУЗИШ ҚАНДАЙ ТАРТИБДА БЎЛИШИ КЕРАК

Режа (йўл харитаси) – бу **ВАҚТ ДАН** унумли фойдаланиш сари бориш учун кўприқдир. Етук ишбилармон ва ёзувчи, келиб чиқиши япон бўлган Роберт Киосаки “Ишдан ёш ва бой бўлиб кетиш” асарида шундай деб ёзади:

“Мен аҳолининг 90 фоизи бир хил режага амал қилишини аниқладим. Аҳолининг 90 фоиздан кўпроғи нафақага чиққач, ўзига тўқ одамлар даражасидан пастга тушиб қолиши сабаби шунда экан”.

Режа турлари

Режа уч хил бўлади;

биринчиси – самарасиз режа: бир умр ўлиб-тирилиб ишлаш ва пул тўплаш, нафақага чиққанда камбағал одам бўлиб қолиш;

иккинчиси – сал самаралироқ, аммо суст ва заиф: маоши катта ишда умр бўйи ўлиб-тирилиб ишлаш; даромадининг катта қисмини узоқ муддатли сармоёга қўйиш, натижада ўрта синф даражасидан ўзига тўқ одам бўлиш – агар, албатта, бу вақтга келиб, бозор касодга учрамаса;

учинчиси – энг самарали, мустаҳкам ва тезкор режа – бизнес олиб бориш, корхоналар қуриш, қисқа муддатли сармоёлар қилиш ва натижада нафақа вақти бошлангунига қадар бой ёки ўта бой одам даражасидаги ишлардан четланиш учун барқарор ишдан воз кечишга ўрганиш.

Қайси режага риоя қилишни ўзингизга эп биласиз – танланг.

Режанинг биринчи ё иккинчисини танлайдиган бўлсангиз, бунинг ҳеч ажабланарли ери йўқ. Аммо унда шу нарсани аниқ билиб қўйингки, сизни олдинда ҳавас қилмайдиган нарсалар кутади, бирданига бойиб кетишингизга имкон берувчи мўъжизани орзу қилмай қўя қолинг.

Муқаррар бойликни режанинг фақат учинчи тури келтиради, холос. Учинчи режага риоя қилишни ўйлаганингизда юрагингиз чопмаса ва дов бермаса, олдинги учинчи қадамга

қайтинг ва уни бошқатдан босиб ўтинг (балки барча дастлаб-ки уч қадамни яна бир карра босиб ўтишингиз талаб этилар). Юрагингизга нимадир гулгула солиб турган тақдирда ҳам бойиб кетиш ғоясидан воз кечишга шошилманг. Ишонаверинг, бу атиги онгни қайта қуриш, холос. Онгингизни режанинг учинчи вариантга риоя қилиш – сиз учун бойиб кетиш муқаррар деган фикрга ўргатиш учун яна бир оз вақтингизни аяманг.

Онгингиз шу фикрга одатланганда сиз амал қилишга тайёр бўлинг. Шунда ҳаётингиз янгича рангларда товлана бошлайди ва мароқли саргузаштга айланади, Уйқу, ялқовлик, ҳафсаласизлик деган нарсаларга ортик ўрин қолмайди. Сиз ёрқин, тўлақонли, чинакамига яшай бошлайсиз. Қайтанга бойлик кўринишидаги мукофотга ҳам сазовор бўласиз.

Агар камбағал бўлсангиз, бу сиз эртага ҳам камбағал бўласиз дегани. эмас. Ҳамма гап шундаки, эски режангизни ташлаб юбориб, янгисини тузинг ва кунма-кун унга риоя қилинг.

8.4. РЕЖАНИ ТУЗИШДА 5 МУҲИМ ҚОИДА

* Биринчи муҳим қоида. Кунингизни тўла режалаштирмагунингизча бошланг!

Ҳа, кунни бошладан олдин уни режалаштириб олинг. Кунлик режангизни бўлимларга бўлиб тузинг. Масалан, биринчи бўлимга иш юзасидан телефон орқали олиб бориладиган музокараларни киритсангиз, иккинчисига ходимларга иш тақсимлаш, учинчисига муаммоларни кўриб чиқишларни киритишингиз мумкин. Буни ҳар куни қилинг. Тушунман, бу ёзишлар чарчатиши ҳам мумкин. Бунинг қиймати уринишларингизнинг сермахсуллиги, қуруқ умидларнинг эмас. Сиз режалаштиришнинг бу санъатини эгаллаган бўлсангиз, ҳар кун янада юқорироқ ютуқларга ўтишга тайёрсиз.

Энг асосийси, **ЯХШИ ҒОЯЛАР СИЗНИ ЧЕТЛАБ ЎТИШЛАРИГА ЙЎЛ ҚЎЙМАНГ**. Буюк ғоялар – сиз уларни тута билсангиз, ҳаётингизни ўзгартириши мумкин. Кундаликни, қаерда бўлманг, доим ёнингизда олиб юринг.

* Иккинчи муҳим қоида: **ҲАФТАНГИЗНИ РЕЖА-
ЛАШТИРИБ ОЛМАГУНИНГИЗЧА БОШЛАМАНГ.**

Буларни эгаллаб олсангиз, ҳар кунингиз бир-биридан самаралироқ бўлади. Бу етти кундан иборат дастур бўлиб, уни қайта-қайта амалда қўллаш зарур. Бу режа жисмоний, ақлий ва маънавий вазифаларни ўз ичига олган. Етти кунлик жараёндан ёки улардан истаган кунингизни танлаб олиб, орзуингиздаги ҳаётни рўёбга чиқариш учун фойдаланишингиз мумкин.

ҲАФТАНИНГ ЭНГ ЯХШИ КУНИ ҚАЙСИ КУН?

Бугунги кунда вақт пул билан ўлчанади. Тўғрида, беҳуда кетган вақт учун ҳеч ким сизга пул тўламайди, балки ўзингиз ўша кетаётган вақтда пул ишлаб қолишингиз керак. Бу нафақат замон талаби, балки қадимда ҳам махсус ўқув даргоҳларида қонун-қоидага айланган усулдир. Япон адиби Ямагучи Тадаонинг “Савдо йўли” номли китобидан олинган кўйидаги ривоятда бу янада яққол акс этган.

РИВОЯТ

Бир куни ўқувчи устозидан сўради:

– Устоз, айтинг–чи, харидорга таклиф билан мурожаат қилишнинг энг мақбул куни, вақти борми?

– Куни? – ҳайрон бўлди устоз.

– Балки, ҳафтанинг бир куни ёки ойнинг бир санаси бордир...

– Ҳа-а-а, ҳафта куними... – бош ирғади устоз. – Ҳа, албатта. Бу кун – чоршанба, – ва ўқувчиларга айёрона боқди. Улар дафтарларини шоша-пиша очиб, устознинг айтганларини ёза кетдилар.

– Сен-чи, – нега ёзиб олмаяпсан? – жиддий сўради у, устозга қараб жилмайиб турган ўқувчидан.

– Чунки кейин нима дейишингизни биламан, устоз.

– Хўш, нима деб айтар эканман? – Устоз қовоғини уйиб, кўлини кўтарди, ўқувчилар қотиб турардилар. Шунда ёзиб олмаган ўқувчи деди:

– Бундай кунларга сешанба, жума, шанба, душанба, пайшанба ва якшанба ҳам киради.

– Сен ҳақсан, – деди устоз. – Лекин мен аввал жумани, кейин сешанбани айтмоқчи эдим.

Ўқувчилар шовқин кўтариб юбордилар, улар ўртоқлари деярли барчасини тўғри топганидан хурсанд эдилар. Кейин ўқувчилардан бири сўради:

– Устоз, нима учун айнан шундай кетма-кетликда бўлиши керак?

Устоз деярли тўғри жавоб топган ўқувчига тикилиб туриб, унга ишора қилди:

– Жавоб бер!

– Фақат бир кун, – деди у. – Бу – бугунги кун.

Қиссадан ҳисса ўрнида,

Гап келди: Вақтнинг тез ўтаётганини ҳис этинг: вақтни ганимат билиб, ишни пухта ва шу бугуннинг ўзида бажаришга киришинг. Эртанги муваффақиятингиз айнан бугунги вақтдан унумли фойдаланганингизга бево-сита боғлиқ. Мудраб қолманг.

• Режа тузишда учинчи муҳим қоида

Янги ойни режалаштириб олмагунингизча бошламанг.

Кейин эса уч ой, олти ой, йилни режалаштиришингиз мумкин.

Дастлаб бир варақни олинг-да, “Бир ойлик режа” деб сарлавҳа қўйинг. Бундан шу англашиладики, бир ойдан кейин қандайдир натижага келишингиз керак.

Яна бир варақ олиб, унга “Ярим йиллик режа”, деб ёзинг. Ярим йил ичида сиз тилга олганлардан қайси бирини ўзлаштирмоқчисиз?

Энди кейинги варақни олинг-да, унга “Бир йиллик режа”, деб ёзинг.

Анча олис режаларни тезроқ рўёбга чиқариш учун бир йилда сиз нималар қилишингиз керак деб ўйлайсиз?

Бир йилга лоақал уч ё тўрт мақсадни ёзинг, аммо улар сизга аниқ бўлиб кўриниши керак. Масалан, молиявий жиҳатдан билимдон бўлиш ва сармоядан дастлабки даромадларни ола бошлаш, ўз бизнесингизни интернетда бошлаш ва ҳ.к.

Ёзганда ҳам ҳозирги замонда ёзинг – гўёки сиз бунга эришиб бўлгансиз. Масалан: “Менинг ўз бизнесим, шунча корхонам бор, шунча даромад оламан, пулларимнинг бир қисмини фойдали сармоёга киритганман, у мени ва оиламни таъминлаб туради. Менинг ўз ҳовлим бор (шаҳар, мамлакат номини келтиринг), денгизда ҳам битта ҳовлим бор (қаердалигини ёзинг), мен ишламайман, аммо зерикиб қолмаслик учун бир иш билан шуғулланаман (айнан қандай иш?) Мен олам бўйлаб бемалол саёҳат қиламан...” ва ҳ.к. Буларнинг барини ҳозирча тўлиқ тасаввур этолмаётган бўлсангиз, бундан кўрқмаслик керак – миянгизга қандай ўй-орзулар келаётган бўлса, ҳаммасини ёзинг.

• **Ражани тузишда тўртинчи муҳим қоида**

Мақсадга етиш калиги тартиб-интизомдир. Фақат тартибгина ҳис-туйғуларни жиловлаб уларни ҳаётга татбиқ қилишга ёрдам беради.

Фақат ўз вақтида йўлга қўйилган тартиб-интизом иштиёқни ва ҳаракатингизни оширади. Ички интизом тартибларга риоя қилиб, янги ҳаёт жараёнини бошлаб юборасиз.

Ўз қадрини билишлик ва шунга яраша обрў-эътиборда бўлиш – бу тартибга риоя қилишнинг муҳим мақсадидир. Бизнинг давримизда ўз қадр-қимматини билишни кўп ҳолларда интизом билан тўғри келмайди, деб ҳам. ўйлайдилар. Энг муҳимидан чалғиб кетишга ўзни бўш қўйиб беришлар сабаб бўлади. Катта имкониятлар турган пайтда кичик бир хато кўринмагандай бўлади. Сиз имкониятингиз бўла туриб кўпроқ иш бажариш ўрнига озроқ бажарсам нима бўлибди қабилда иш тутасиз. Кейин фаолиятингиз сўна бошлаганидан нолиб нима ҳам қила олардингиз. Муаммолар ички тadbирларингизни салгина менсимасликдан келиб чиқади. Йўл қўйилган биргина бепарволик хавfli инфекцияга ўхшайди.

Бундай ҳолат вақтида бартараф қилинмаса, дарди бедаво касалликни келтириб чиқаради. Пировардида, муайян тартибга амал қилмаган киши ўз кадрини йўқота бошлайди.

Агар шундай экан – энди қандай қилиб қадр-қимматни киши тиклаши мумкин. Сиздан биргина талаб қилинадиган нарса бу – кечиктирмасдан фаолиятни бошлаш. Энг осондан бошланг, бу сизнинг ички фалсафангиз билан ҳамоҳанг бўлсин. Истиқболингизга доим амал қилиб юриш мумкин бўлган мажбурият олинг: **“Мақсадларимни амалга ошириш учун ва яқин келажақда муваффақиятларим тантанани қилиши учун интизомли бўламан”.**

• Режа тузишдаги бешинчи муҳим қоида

Режа тузишда сўнгги пушаймонга йўл қўймасликка ҳаракат қилиш ҳам ўта муҳимдир.

Биз ҳаммамиз қандайдир жиҳатдан икки “дард”нинг бири билан оғриймиз. Бирларимиз тартиб-интизомлилиқ дарди билан, бирларимиз эса афсус-надомат чекиш касали билан. Фарқи шундаки, тарозига тортсак, интизомлилиқ оғирлиги бир грамм турса, пушаймонлиқ азоби бир тонна келади. Барча тартиблар бир-бирига боғланган ва бир-бирига таъсир ўтказади. “Нима қилибди бир марта сусткашлиқ қилдим”, деса инсон адашади. Ҳар қандай имиллаш бутун фаолият жараёнига таъсир ўтказади.

Интизом – бир тартибда курилайётган муваффақиятнинг пойдеворидир. Пойдевори бўлмаган иморатнинг умри қисқа. Тартибнинг куч-қудрати бўлажақ мўъжизаларни яратади. Ғоянинг “туғилиши” интизом ўрнатишнинг энг қулай лаҳзаси ҳисобланади. Интизом интизомга куч беради. Интизомдан бош тортиш кишини боши берк кўчага – ушалмас орзулар маконига олиб келади. Ишларингиз олға силжиши учун кўп нарса қилиш шарт эмас. Фарқини кўриш учун интизомга риоя қилган кунингизнинг 90 кунини бошқа кунлар билан солиштириб кўринг. Бу ерда 12 ойдан ёки уч йилдан кейинги самараларни ўзингиз тасаввур қилиб кўринг.

Фаолият жараёнида йўл қўйилган кичик бир тартибсизлик бутун бир қадр-қимматимизни эмира бошлайди.
Филжумла ўрнида,

Гап келди: Азизлар! Энг муҳими:

Сиздан талаб қилинадиган нарса яхши ИНТИЗОМ. Сиз айтилганларни эгаллаб олсангиз, сизни вақтингизнинг уста хўжайини десак бўлади. Вақтни эгаллаш санъатига йўл “тезкор трасса”га ўхшайди, лекин сиз кейин ўзингизга ўхшаган компаниялар ва турли кўринишларнинг ширин таъми билан завқланасиз.

Тест

8.5. НЕЧОҒЛИК ТАРТИБЛИ ИНСОНСИЗ?

Барча тартибли одамлар ҳар доим жуда ишончли, пунктуал ва эътиборли бўлишади. Тартибли одам тартибсизга қараганда уч марта кўпроқ иш бажаради ва гуё учта умр кечиргандек бўлади. У вақтни ҳам, ишларни ҳам бошқара билади. Унинг ишлаш услуби, меҳнат натижалари, инсон қўлидаги ташкилотчилик – жуда катта кучлигини кўрсатади. Тақдим этилаётган тест нафақат шахсий ташкилотчиликни текшириш учун хизмат қилади, балки ўзини тартибга солиш сирларига етишишга, тартиблилик малака ва одатларини ишлаб чиқишга ёрдам беради.

Интизомсиз киши вақтнинг эгови. Унинг вақтини майда-чуйда жорий ишлар гумдон қилади. Интизимли киши эса ҳам вақтини, ҳам ишларини басамар бошқара олади.

Келтирилган жавоблардан фақат биттасини танлаб, балларни жамлаб чиқинг. Сўнгра натижаларга биноан ўзингизнинг тартибли, уюшқоқлик даражангиз билан танишинг. Фақат жавобларни танлашда тест охиридаги натижаларга қараб мўлжал олманг. Шундагина Сиз ўзингизга объектив баҳо берган бўласиз. Акс ҳолда Сиз ўзингизни ўзингиз алдаган бўласиз.

№	Саволлар ва жавоблар	Балл
1.	Амалга оширишга аҳд қилган бош ва асосий мақсадга эгамисиз?	
	а) менда шунақа мақсадлар бор;	4
	б) ажабо, шундай ҳам мақсад бўлиши мумкинми? Шундоқ ҳам ҳаёт шиддатли ўзгарувчан;	0
	в) шундай мақсадим бор ва уни амалга ошириш учун бутун ҳаётимни бағишлайман;	6
	г) мақсадларим бор, аммо, менинг фаолиятим уларни амалга оширишга кўмак бера олмайди.	2
2.	Ҳафталик режаларни тузасизми, шу мақсадда ҳафталик дафтарлари, махсус чўнтак дафтарчалари ва бошқалардан фойдаланасизми?	
	а) ҳа;	6
	б) йўқ;	0
	в) ҳа ҳам, йўқ ҳам, дея олмайман, чунки бош мақсадларим миямга жойлашган, ҳафталик ёки бир кунлик жорий режалар эса бир варақ қоғозда ёки хотирамда туради;	3
	г) ҳафталик дафтар юргизиб режа тузишга ҳаракат қилдим, аммо кейинчалик унинг ҳеч нарса бермаслигини тушундим;	0
	д) режа тузиш бу қуруқ гап – катта одамларнинг ўзини уюштириш мақсадида қиладиган ўйини.	0
3.	Мўлжалланганнинг бажарилмаганлиги учун ўзингизни койийсизми?	
	а) койийман, агар бажарилмаганлик сабаби айнан менинг совуққонлигим ёки тепса-тебранмаслигим туфайли бўлган бўлса;	4
	б) объектив ёки субъектив сабаблардан қатъи назар ўзимни койийман (тергайман);	6
	в) ўзимни койиб нима қиламан, шундоқ ҳам бугунги кунда ҳамма бир-бири билан уришиш пайида;	0
	г) бугун нимани уддасидан чиққан бўлсам – бу яхши, нимага улгурмаган бўлсам, уни кейин бажараман қабилида ўзимга тасалли бераман.	6

4.	Қариндошларингиз, дўстларингиз, ишбилармои кишиларнинг телефон номерлари ёзилган ён дафтарчани қандай тутасиз?	
	а) мен ўз ён дафтарчамнинг хўжайиниман: ундаги номлар, фамилияларнинг ёзувини хоҳлаганимча олиб бораман. Агар битта-яримта телефон номери зарур бўлса, уни албатта топаман;	0
	б) ён дафтарчамдан аёвсиз фойдаланишим сабабли уни тез-тез алмаштириб тураман, телефонларни ёзишни тартибли бўлишга ҳаракат қиламан, аммо кейинчалик фойдаланишимда барибир палапартиш ёзишга йўл қўяман;	0
	в) телефон номерлари, фамилия ва исмларни кўзга ташланадиган ёзув билан ёзаман, аммо менинг фикримча, энг асосийси уларнинг дафтарчага қайд қилиниши, қайси варақда, қандай ёзувда бўлиши шарт эканлиги муҳим эмас;	0
	г) умум қабул қилинган тизимдан фойдаланаман, яъни алфавитга биноан фамилияси, исми, отасининг исми, телефон номери, керак бўлса, унинг манзили, иш жойи, лавозими каби қўшимча маълумотларни ҳам ёзаман.	6
5.	Сизни турли-туман буюмлар қуршаб олган. Улардаи тез-тез фойдаланасиз. Уларни жой-жойига қўйишда қандай принципга риоя қиласиз?	
	а) ҳар бир буюм, ким уни қаерга қўйган бўлса, ўша ерда туриши керак;	0
	б) ҳар бир буюм ўз жойида бўлиши керак, деган принципга амал қиламан;	6
	в) вақт-вақти билан у буюмлар турадиган жойни тартибга тушириб тураман. Ўзимга қулай бўлиши учун уларни хоҳлаган жойимга қўяман... маълум вақт ўтгандан сўнг уларни яна тартибга тушираман;	0
	г) бу масала ўз-ўзининг ишини ташкил қилишга дахлдор эмас.	0

6.	Иш кунингиз тугаши билан кун давомида қанча вақтингиз, қандай сабаблар туфайли бефойда сарфланганлигини айта оласизми?	
	а) йўқолган вақт тўғрисида айта оламан;	2
	б) фақат бефойда йўқотган вақт жойини айта оламан;	1
	в) агар беҳуда йўқотилган вақт пулда ҳисобланганда эди, шундагина уни санар эдим;	0
	г) қаерда, қанча ва нима учун бефойда вақт сарфланганлигини ҳамма вақт сезаман;	4
	д) нафақат қаерда, қанча ва нима учун бефойда вақт сарфланганлигини ҳисобга оламан, шунингдек, кейинчалик шундай ҳолларнинг олдини олишга ҳаракат қиламан.	6
7.	Мажлис ёки кенгашларда қуруқ сафсатабозлик ҳукм сурса ўзингизни қандай тутасиз?	
	а) масаланинг моҳиятига эътиборни қаратишларини тақлиф қиламан;	3
	б) ҳар қандай мажлис ёки кенгаш “тўла” ва “бўм-бўш”лик нисбатидан ташкил топади, “бўм-бўшлик” ҳукм сурганда тўлаликни кутасан, “тўлалик” ҳукм сурганда эса толиқасан ва “бўм-бўшлик”ни кўмсайсан. Шу тартибда мажлислар ва кенгашлар ўтаверади, уни ўзгартириш амри маҳол;	0
	в) азобланидиган даражада қийналаман;	0
	д) ўзимга таскин бериш учун ўзим билан олиб келган ишлар билан шуғулланаман.	6
8.	Айтайлик, Сиз маъруза билан чиқмоқчисиз. Маърузанинг мазмуни тўғрисида ўйлашдан ташқари унинг қанча вақтга мўлжалланганлигига ҳам эътибор берасизми?	
	а) маърузанинг мазмунига жиддий эътибор бераман, унинг неча минутга мўлжалланишини тахминан бўлса ҳам аниқлаш мумкин бўлади, деб ўйлайман. Агар маъруза қизиқарли бўлса, у ҳолда уни тамомлаш учун қўшимча вақтни доимо беришади;	2

	б) маърузанинг мазмунига ҳам, давомлилигига ҳам бирдек эътибор бераман, шунингдек ажратилган вақтга қараб маъруза вариантлари тўғрисида ўйлайман.	6
9.	Ўйлаган ишингизни амалга оширишда вақтингизнинг ҳар бир минутидан фойдаланишга ҳаракат қиласизми?	
	а) ҳаракат қиламан, аммо шахсий сабаблар (қувватимнинг сустлашуви, кайфиятимнинг тушиши ва ҳ.к.) туфайли ҳар доим ҳам бунинг уддасидан чиқа олмайман;	3
	б) майдалашиб кетаманми деб бунга ҳаракат ҳам қилмайман;	0
	в) барибир вақтни қувиб етиб бўлмайди, шу сабабли бунга ҳаракат қилишнинг ҳожати ҳам йўқ;	0
	г) қандай бўлса ҳам шунга қуйиниб ҳаракат қиламан.	6
10.	Илтимос, топшириқ ва кўрсатмаларни қайд қилишнинг қандай тизимидан фойдаланасиз?	
	а) қайси муддатда бажариш лозимлигини ён дафтарчамга ёзиб қўяман;	6
	б) муҳим бўлган илтимос, топшириқ ва кўрсатмаларни ён дафтарчамга ёзаман. Уларнинг кўпчилигини эсда тутишга ҳаракат қиламан. Мабода айрим майда-чуйдаларни эсдан чиқарсам, буни камчилик деб ҳисобламайман;	3
	в) топшириқларни эслашга ҳаракат қиламан, чунки бу хотирани мустаҳкамлашга ёрдам беради. Аммо шуни бўйнимга олишим керакки, хотирам мени тез-тез уялтириб туради;	1
	г) “қайтма хотира” принципини қўллаймак, яъни, мен эмас, балки топшириқ берган кишининг ўзи эсда тутсин. Агар топшириқ зарур бўлса, бу ҳақда яна эслатишади.	0

11.	Мажлис, кенгаш ва амалий учрашувларга қанчалик аниқлик билан етиб келасиз?	
	а) 5–7 минут олдин келаман;	3
	б) 1–2 минут олдин ёки аниқ белгиланган вақтда етиб келаман;	6
	в) одатдагидек кечикиб келаман;	0
	г) вақтида келишга қанчалик ҳаракат қилсам ҳам барибир доимо кечикиб келаман;	0
	д) эҳтимол, “қандай қилса кечикмаслик мумкин” деган илмий-оммабоп қўлланма чоп этилса, ундан кечикмаслик йўлларини ўрганармидим.	0
12.	Берилган топшириқ, кўрсатмаларни ўз вақтида бажариш лозимлигига қанчалик эътибор бера-сиз?	
	а) топшириқни ўз вақтида бажаришни – мен ўз лавозим ва бурчимни адо этишимни тавсифловчи муҳим жиҳат деб биламан. Аммо айрим юмушларни ўз, вақтида бажариш имконияти бўлмайди;	3
	б) ўз вақтида бажариш – бу амалпарастлик. Яхшиси бажариш муддатини бирмунча бўлса ҳам чўзиш маъқулроқдир;	0
	в) ўз вақтида бажариш лозимлиги ҳақида камроқ гапириб, кўпроқ ўз муддатида бажаришга эришаман;	
	г) топшириқ ва кўрсатмаларни ўз вақтида бажариш деган сўз – бу янги топшириқ олишнинг сўзсиз гаровидир. Бажарувчанлик ҳар доим тезкорлик билан жазоланади.	
13.	Айтайлик, Сиз у ёки бу ишни қилишга ёки кимгадир у ёки бу иш бўйича ёрдам беришга ваъда бердингиз. Аммо вазият шундай ўзгардики, берган ваъдангиз устидан чиқишингиз гумон бўлиб қолди. Сиз ўзингизни қандай тутасиз?	
	а) вазият ўзгаргани тўғрисида ваъда берган кишига хабар бераман;	2
	б) вазият ўзгарганлиги туфайли ваъдам устидан чиқа олмаслигимни айтишга ҳаракат қиламан;	0

в) ваъдамни бажаришга ҳаракат қиламан, агар бажарсам – яхши, бажармасам – осмон узилиб ерга тушмайди. Чунки мени ўз ваъдам устидан чиқадиган кунларим камдан-кам бўлган;	0
г) ваъда берган кишимга ҳеч нимани хабар бермайман. Ҳар қандай шароитда бўлса ҳам ваъдаминг устидан чиқаман.	6

Танлаган жавобингизга мос балларни жамлаб чиқинг. Энди канчалик тартибли, уюшқоқ эканлигингиз билан танишинг:

72 балдан юқори

Агар шу принцип билан яшаётган бўлсангиз, у ҳолда Сиз ўз ишини тартибли, уюшқоқликда олиб борувчи кишилар тоифасига мансубсиз.

Сизга ҳавас қилса арзийди. Фақат Сизга бирдан-бир маслаҳат: ютуқларингиз билан чегараланманг, ўз-ўзини бошқариш сир-синоатларини ўзлаштиришда давом этинг.

63-71 балл

Сиз уюшқоқликни, тартиблиликни ўз фаолиятингизнинг муҳим бир бўлаги деб ҳисоблайсиз. Бу тартиблилик, уюшқоқлик тўғрисида аҳён-аҳёнда ўйлайдиганлар “олдида” мавқеингизнинг устунлиги намоён бўлади. Шундоқ бўлса ҳам ўз-ўзингизни бошқаришингиз ҳақида, уни яхшилаш хусусида хушёр бўлишингиз керак.

63 баллгача

Тартиблилик Сизнинг фаолиятингизда гоҳо пайдо бўлиб, гоҳо гумдон бўлади. Бу Сиздаги тартиблиликнинг муттасил тизимда эмаслигидан далолат беради. Ваҳоланки, уюшқоқликнинг объектив сабаблари ва принциплари мавжуд. Ўзингизнинг ишлаш услубингизни, хатти-ҳаракатингиз ва вақтни сарфлашингизни таҳлил қилишга ҳаракат қилинг. Шунда Сиз бугунги кунда шубҳа ҳосил қилмайдиган нарсангизга гувоҳ бўласиз.

Тартибли одам бўлиш учун ирода ва қатъият ҳамда ўз ялқовлигингизни енгиб ўтиш керак.

Тартибли одам бўлиш учун ирода ва қатъият ҳамда ўз ялқовлигингизни енгиб ўтиш керак.

8.6. РЕЖАНИ ТУЗИШДА ҚАТЪИЯТЛИ БЎЛИШНИНГ 7 ТА ТАМОЙИЛИ

Қатъиятлилик муайян тамойилларга асосланади. Улар куйидагилар:

1. **Мўлжалнинг аниқлиги.** Сизнинг хоҳишингиз биринчи ва қатъият ривождаги қийинчиликларни бартараф этишда кўзгалиб кетади. Мутафаккирларнинг мана бу сўзларига амал қилинг: “Қоронғуликда адашиб юрадиганлар қаторига қўшилиб қолманг, мўлжални аниқ олиб ишланг”.

2. **Хоҳиш-истак.** Сизни қандайдир қизгин ғайрат-шижоат нотинч қилса, бу сифатни узоқ вақт йўқотмай, қатъиятли бўлишга интилмоқ керак. Вақт ҳеч кимга шафқат қилмаган ва қилмайди ҳам. Шундай экан ғайрат-шижоат жунбушга келганда фурсатни бой бермасдан, доимо ўйлаб, пухта иш қилишга, ҳар хил хоҳиш истақларга, ҳою-ҳавасларга, қутқуларга учмасдан мақсад сари ҳаракат қилиш керак.

3. **Ўзингизга нисбатан ишонч.** Ишонч шундаки, сиз ўз ўйларингизни охиригача етказсангиз, бу режани зарурий қатъиятлилик билан амалга оширишингизга ёрдам беради. Юрагингизга қулоқ тутинг. Орзуларингизга **ишонинг**. Ўзингизни атрофдагиларга нисбатан бахтсиз деб ҳис этманг! Сизнинг ҳаёт йўлингиз ва услубингиз бахтли ҳодисаларга лим-қо-лим эканлигига **ишонинг**.

Тест

Ўзингизга ишонасизми?

Мазкур тест сизнинг ўзингизга нисбатан ишончингиз қай даражадалигини аниқлашга ёрдам беради. Келтирилган жавоблардан фақат биттасини танлаб, балларни жамлаб чиқинг. Сўнгра натижаларга биноан ўзингизга бўлган ишонч даражасини билиб олинг.

Фақат жавобларни танлашда тест охиридаги натижаларга қараб мўлжал олманг. Жавобни холисона танланг. Шундагина сиз ўзингизга объектив баҳо берган бўласиз. Акс ҳолда сиз ўзингизни ўзингиз алдаган бўласиз.

Саволлар	Ҳа	Йўқ
1. Гарчи аслида чарчамаган бўлсангиз ҳам, ўзингизни тўсатдан ҳоргин аҳволда қолгандек сезасизми?	1	0
2. Гоҳида тўсатдан кўчага чиққач, эшикни қулфладиммикан, деган ишончсизликни ҳис этасизми?	1	0
3. Ҳеч бир сабабсиз тез-тез ранжиб қоладиган пайтларингиз бўлиб турадимиз?	1	0
4. Театрда чиптангиз қайси жойдалиги сизга фарқсизми?	1	0
5. Кутилмаган меҳмонларни қабул қилишингиз қийинми?	1	0
6. Баъзан телефон жиринглаганида чўчиб тушасизми?	1	0
7. Тез-тез туш кўриб турасизми?	1	0
8. Бир қарорга тез келасизми?	1	0
9. Мабодо кўйлагингизда доғ борлигини кўриб қолсангиз ва шундай аҳволда бирон жойга боришингизга тўғри келса, нохушлик сезасизми?	1	0
10. Янги танишлар орттиришни ёқтирасизми?	1	0
11. Таътилга жўнаб кетишдан аввал бирдан ундан воз кечиб қолишингиз мумкинми?	1	0
12. Тунда қорнингиз очқаб, уйғониб кетасизми?	1	0
13. Гоҳида ёлғиз қолдингиз келадими?	1	0
14. Мабодо ресторанга ёлғиз ўзингиз борсангиз, гарчи бўш столлар бор бўлса ҳам, мижозлар ўтирган столга ўтирасизми?	1	0
15. Ўз ҳаракатларингизни бошқалар сиздан кутаётгандек бошқарасизми?	1	0

НАТИЖАЛАР

0 балл. Шу қадар ўзингизга ишонасизки, унчалар очикчасига жавоб бермадингиз, деб тахмин қилиш мумкин.

1-4 балл. Сиз асабий, жиззаки кишиларга хос бемулоҳаза ҳаракатлардан холисиз. Бироз ишончсизроқлигингиз камчилик эмас, балки руҳиятингизнинг қўнувчанлигини исботлайди.

5-8 балл. Сизда ўзингизни ишонч билан сезишга талаб ёрқин ифодаланган. Бошқа кишилар деярли ҳар доим сизга ишонсалар бўлади. Бироқ ҳисларингизни ҳар доим ҳам бевосита ифодалайвермайсиз.

9-12 балл. Ўзингизга нисбатан ишонч сезишга эҳтиёжингиз шу қадар кучлики, сизга нарсаларни аслида қандай бўлса, шундайлигича эмас, балки ўз тасавурларингизга мувофиқ кўриш хавф солмоқда. Жилла қурса, баъзида номаълумликка сакрашга жасурлик кўрсатмасангиз, ҳаётингизда бахтиёр лаҳзалар жуда кам бўлади.

13-15 балл. Сизда аввалдан кўзда тутилмаган вазиятлар қаршида қўрқув шу қадар кучлики, ҳатто, лото ўйинида ютаётганингизда ҳам ҳаммадан олдин қандайдир гумонлар ва ҳадиксирашларни сезасиз. Барқарорликка эҳтиёжингиз тушунарли, бирор шарт-шароитлардаги энг кичик ўзгаришлар ҳам ўзингизга нисбатан ишонч ҳиссини бузиб юборади.

Агар ушбу фикр мантиқий ниҳоясига етказилса, гап шахсий ўзликни ривожлантиришдан воз кечишга бориб тақалади. Башарти, буни енгиб ўтишни истасангиз, бироз ишончсизроқлигингизга кўнишингиз ёки "йул-йўриқларни ўзгартириш" дея аталган машқлардан фойдаланишингиз мумкин.

4. Режаларнинг аниқ белгилаб қўйилганлиги. Ишлаб чиқилган режа у ноаниқ ва бажариб бўлмаса-да, барибир сиздаги қатъиятлилиқ ҳис-туйғусини қўллаб-қувватлайди. Муаммони ҳал этишнинг аниқ режасини амалга оширишда шароитни ҳадеб рўкач қилишни бас қилинг. Шунини унутманг-ки, ҳаракатга ундовчи, мажбур этувчи омилларисиз ғайрат-шижоатдан маҳрум бўласиз.

5. Чуқур таҳлил. Билим шундаки, сизнинг режангиз ишончли ва бажариб бўладиган, тажриба ва кузатувлар-

га асосланган бўлса, бу қатъиятни мустаҳкамлайди; аксинча таҳлил ўрнидаги фолбинлик қилинса, қатъиятдан асар ҳам қолмайди. Билим кишини орзу-мақсадлар сари етаклайди. Махсус фанларни эгаллашга нисбатан қизиқишингиз сублимация даражасида бўлсин.

6. Ҳамкорлик. Ёқтириш, тушуниш ва уйғун ҳамкорлик ҳаммиша қатъиятлиликка ёрдам беради. Ҳамкорларингиз билан учрашиш олдидан, улардан нимани сўрашни ва уларни нимадан хабардор қилишни режалаштириб қўйинг.

7. Ирода кучи. Қатъият ҳам бамисоли одат каби барча фикр-ўйларни режани ишлаб чиқиш ва уни муваффақиятли тарзда аниқ мақсадларни амалга ошириш учун бир марказга йиғишда асқотади.

Ҳар қандай ишда иккиланиш ва қатъиятсизлик, ўзининг масъулиятини бошқалар зиммасига юклаш одати, оғир аҳволдан ўзининг чиқ...

Қатъият худди одат натижаси каби феъл-атвор белгисида акс этади. Онг доимо ўзида ҳар кунлик тажрибанинг айрим қисмини сингдиради. Ваҳимага малҳамнинг энг зўри мажбурий ва такрорий дадиллик ҳисобланади. Кимки фронтда олдинги ўринда бўлса, ўша билади. Баъзи ҳолларда бўладиган узилишлар, барча ишларга озгина омадсизлик рўй берса, дарров нуқта қўйишга тайёр туринг. Бироқ вақтга эътиборсизлик қилиб ҳаётдаги ўрнингиздан ҳам ажралиб қолманг!

Энг муҳими:

Режага оdatланиш керак. Қайси соатларда нима қилиш лозимлигини режалаб, жадвал тузиб олган маъқул.

8.7. РЕЖАГА КИРИТИЛМАГАН ЙЎҚОТИЛГАН ВАҚТ

Кун давомида бажариладиган муҳим ишларнинг аниқ режасини тузганлигингизга қарамай ҳамма вақт ҳам унга риоя этолмайсиз. Айниқса, бунга бекорчи кўнғироқлар, учрашувлар, раҳбариятнинг кичик илтимослари, қутилмаган пайтда бузилиб қолган компьютер каби майда-чуйда нарса-лар халақит бериши алам қилади. Нега доим шундай бўлар

экан? Кунлик режага кутилмаган вазиятлар туфайли йўқотилган вақтни инобатга олмаганлигингиз учун улар сизнинг диққатингизни кучингизни олишини ўзингиз ҳам сезмайсиз. Мутахассислар олиб борган тадқиқотлар “ёқимсиз” омиллар ҳаммаси бўлиб иш кунининг 20 фоизини банд этар экан. Ишга маълум вақтга болта урадиган омилларнинг олдини ололмайсиз, шунинг учун уларни инобатга олинг ва олам гулистон. “Шу иш бўлмаганда аниқ улгурардим”, деб сиқилгандан кўра қўл силтаб ишга киришинг.

Ўқувчининг кун тартиби

Одатда, биз ҳар кунни эрталаб ўрнимиздан туриб, ювиниб-тараниб, нонушта қилиб, ўқишга отланамиз. Кун бўйи ўқишда бўлиб, кечқурун уйга қайтамиз. Кунлик ишларда ҳам маълум бир тартиб бўлиши керакми-йўқми?

Менинг назаримда, кунлик режа ўқувчига жуда ҳам керак. Нима учун дейсизми? Келинг, бир мулоҳаза қилиб кўрайлик. Ўқувчининг кунлик режаси шундай: эрталаб бадантарбия билан шуғулланади, чунки жисмоний машқлар кишини чиниқтириб, қон айланишни яхшилади. Шу сабабли ўзингизни эрталабдан тетик сезасиз ва кун бўйи хушчақчақ, шижоатли бўлиб юрасиз. Бадантарбиядан сўнг ювиниб-тараниб нонуштага ўтирасиз. Сўнгра дарсга отланасиз.

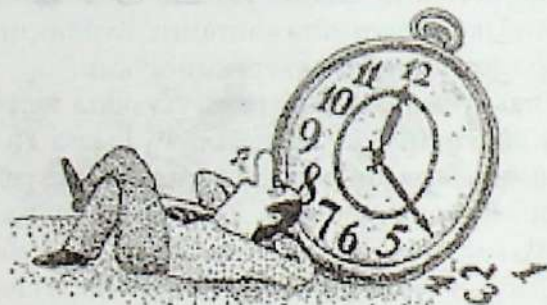
Дарсда эрталабки бадантарбия қилганингиз, яхшилаб оқатланганингиз фойда беради. Негаки, қорин тўқ бўлса, дарс яхши ўзлашади. Ўқишдан келиб тушлик қилгач, озгина дам олиб, яна дарс тайёрлашга ўтирасиз. 2-3 соат дарс қилиб, кечки овқатни ейсиз. Сўнгра телевизор томоша қилишингиз, газета ўқишингиз мумкин. Ётиш олдидан яна дарс қилсангиз, мақсадга мувофиқ бўлади.

Кун тартибига қатъий амал қиладиган ўқувчи вақтини керакли нарсага сарфлашни ўрганади. Кундалик турмушда тартибли бўлиб, мактабдаги дарсларни яхши ўзлаштиради. Баҳолари яхши бўлгач, устозларининг эътирофига сазовор бўлади. Бундай ўқувчи ота-онасига уй-рўзгор ишларида ҳам ёрдамлашади, жисмонан чиниқиб, ўз соғлиғини мустаҳкам-

лайди. Айни пайтда мактабда, маҳаллада тенгдошларига ибрат бўлади.

Мана кўрдингизми, мухтарам ўқувчим, кун тартибига амал қилган ўқувчи нималарга эришади. Ҳайлайманки, кун тартиби ҳар бир ўқувчининг кундалик турмушида ҳаётий заруратга айланиши керак.

Энг ёмон ўғри – вақт ўғриси. Ҳурматли талаба, қимматли вақтингизни бекорчи нарсаларга ўғирлатманг. Бугунги ҳар бир дақиқангиз эртага сизнинг фойдангизга хизмат қилиши учун ҳозир вақтнинг қадрига етинг. Олтин давр – талабалик фақат ва фақат гурурланиб эшлашга арзигулик ўтсин деймиз.

Мана кимлар ҳақиқий вақт ўғрилари. 4 соат вақт гумдон бўлди!

Аввал таъкидлаганимиздек, ВАҚТ ўтмишни келажак билан туташтирувчи “ҳозир” дир. Шунга кўра, кундалик ҳаётда қандай воқеа рўй бермасин, ё у ўтган замонга, ё келаси замонга, ёки шу бугунга, яъни ҳозирги кунга тегишли бўлиб чиқди. Вақтни тўхтатиб, ортга қайтариб бўлмайди. Инсон бу борада буткул ожиз.

Модомики шундай экан, вақтимизни бошқариш қандай кечади? Жадвалга эътиборимизни қаратайлик:

Т/р	Борлиқнинг уч шакли	Бошқариш даражалари
1.	Кеча (ўтмиш)	– ўтмишни режалаштириш ва бошқариб бўлмайди. Вақтни орқага қайтариш ҳақидаги фикр мантиққа зиддир.
2.	Бугун (ҳозир)	– бу ҳозирги дунё эмас, балки бугун бошқарилиши лозим бўлган вақт. Бугунги ихтиёримиздаги вақт.
3.	Эртага (келажак)	– бу эртага келадиган вақт. У келадими йўқми фақат Аллоҳга маълум. Шундай бўлса-да биз уни истиқболни белгилаш билан тахминан бошқаргандек бўламиз.

Шундай қилиб, ўтмишни режалаштиришнинг иложи йўқ. Шу сабабли уни бошқариб бўлмайди. Бугунги кунни режалаштириб вақтни ўз измимизга солсак бўлади. Эртаги кунни эса яхши ният билан орзу қилиб эҳтимолий даражада режалаштиришга ва бошқаришга бир қадар эришишимиз мумкин.

9.1. ВАҚТНИ БОШҚАРИШНИНГ ФАЛСАФИЙ АСОСЛАРИ

Ҳеч қачон вақтга шунчаки беписанд муносабатда бўлманг. Сиз ҳаёт билан шартнома тузмагансиз. Агар “кеча” – бу пули тўланган чек бўлса, “эртага” – бу фақат қарз мажбурияти, холос. “Бугун” эса – қўлингиздаги бор нақдина. Агар ундан имкониятингиз даражасида фойдалана олмасангиз, бунга фақат ўзингиз айбдор бўласиз.

Вақт бизнинг эркалигимизни кўтармайди.

Токи биз ҳар бир кунга худди бутун умримизга қарагандек муносабатда бўлмас эканмиз, бирортамиз ҳам чинакам катта муваффақиятга эриша олмаймиз.

“Кунига бир марта” сўзларида қандай куч зоҳир эканлигини Аноним пиёнисталар жамияти қутқарган миллионлаб кишилар жуда яхши билишади. “Ҳар бир инсон ўз юкини, у нечоғли оғир бўлмасин, токи қоронғи тушгунча ташиши мумкин. Ҳар бир киши ҳатто энг оғир ишни ҳам бир кун давомида бажариши мумкин. Ҳар бир инсон бошқа одамларга нисбатан токи қуёш бир кунлик йўлини босиб ўтгунча бағрикенглик, меҳрибонлик ва муҳаббат билан муносабатда бўлиши мумкин. Ҳаётнинг асл маъноси ана шунда”, деб ёзган эди шотланд ёзувчиси ва шоири Роберт Стивенсон (1850–1894)

Нечоғлик қийин бўлмасин, сиз бугунги юкни елкангизда ушлаб қолишингиз, ҳар куни биттадан вазифани ҳал қилиб, қўйилган мақсадга секин-аста яқинлашиб боришингиз мумкин.

Мабодо, сиз ўтмишда йўл қўйган хатоларингиздан куйиниб ёки эртага рўй бериши мумкин бўлган даҳшатли ҳодисалар ҳақида ғам чекиб, соатлаб тош қотиб ўтирадиган бўлсангиз, ихтиёрингиздаги биттаю битта нарса – бу бебаҳо кун ҳам бармоқларингиз орасидан сирғалиб ўтиб кетади.

Бугун – сизнинг кунингиз, сиз ўз қобилиятларингизни дунёга кўрсатиб, умумий ишга ҳисса қўшишингиз мумкин бўлган ягона кун. Эҳтимол, сиз ҳаётимизни ташкил қилган буюк бирликдаги ўз улушингизнинг аҳамиятини ҳеч қачон

англамасиз, аммо сиз бари-бир ўз ролингизни ўйнашингиз шарт ва чиқиш навбати ҳозир сизники.

Канчалик банд бўлмаг, сиз барибир аввал бир лаҳзани, сўнг – ундан кейинги лаҳзани бошдан кечирасиз. Сиз ҳар қандай мушкул вазиятдан қутулиб чиқа оласиз, фақат бутун эътиборингизни шунга, ҳа, ёлғиз шунга қаратсангиз, бас.

“Сусткашлик – ўлим билан, баробар”. Пётр биринчи (1672-1725) Пруг юришидан олдин янги жорий қилинган сенатга 1711 йил 8 апрель куни ёзган хатида шу иборани ишлатган. У сенатдан мамлакат ва армия учун зарур ва муҳим қарорларни сусткашлик қилмасдан, тез қабул қилишни талаб қилган. “Бизга ажратилган вақт жудаям оз, шу боис сусткашлик қилиш ўлим билан баробар”, деб ёзган.

Бир лаҳза яқин кишимизга дил изҳор қилишга, узр сўрашга, кўнгила сўрашга, яхши кўрган кадрдонингизга меҳр улашиб қолишга етади.

Шуларнинг ўзи ҳам саодат эмасми?

Кунни тугатгач, у билан армонсиз хайрлашинг. Кечаги юкни келгуси тонгга қолдирманг. Сиз қўлингиздан келган бор ишни қилдингиз. Агар сизга хато ёки муваффақиятсизликлар халақит берган бўлса, уларни ёддан чиқаринг.

Бу кунни ва ундан кейинги барча кунларни гўё умрингиз қўёш ботиши билан тугайдигандек яшанг. Бошингиз ниҳоят ёстиққа теккач, бу кун қўлингиздан келган бор ишни қилганингизни ўйлаб уйқуга кетинг.

9.2. СИЗГА КУЧ БАҒИШЛОВЧИ 7 та ҒОЯ

Вақтни бошқаришни билишни тушунишга мана калит: ё сиз ўз кунингизни бошқарасиз, ё кун сизни бошқаради. Ким голиб чиқади, буни аниқлаб олинг. Қуйидаги 7 та куч бағишловчи ғояни эсда тутинг:

1. Агар сиз фикр-ўйингизни бошқара олмасангиз, унда, албатта, ўз мухитингизнинг қулига айланиб қоласиз.

2. Агар сиз ютуққа эришмоқчи бўлсангиз, ақл-идрокин-гизни имкониятингиз борича шунга йўланг.

3. Ўзингизга ўйлаш учун вақт ажратинг. Бу – куч манбаи.

4. Бугун худди ўша эртанги куни етиб келди. У эса кеча сизни безовта қилган эди.

5. Кимларнингдир сизнинг ўрнингизга хулоса чиқаришларига йўл қўйманг!

6. Заҳарли фикрларни хаёлингиздан чиқариб ташланг!

7. Инсон ўзини қандай деб тасаввур этса, у амалда ҳам худди шундай одам.

Жалолиддин Румийнинг шундай сўзлари бор:

Унутманг!

Агар сиз фикр-ғоянгизни бошқара олмасангиз, унда албатта ўз муҳитингизнинг қулига айланиб қоласиз

ТЕСТ

9.3. СИЗ ҒОЯНГИЗНИ БОШҚАРА ОЛАСИЗ-МИ?

Маълумки, инсон феъли, унинг ғояси бажараётган ишлари, одамларга нисбатан муносабати ҳар биримизнинг у ёки бу вазиятда қандай йўл танлашимизда намоён бўлади. Агар ўзингизни яхшироқ билмоқчи бўлсангиз, тақдим этилаётган саволларнинг ҳар бирига (“ҳа”, “йўқ”, “билмайман”) деб жавоб беринг. Бу имтиҳон эмас, албатта, бироқ жавоб бераётган чоғда ўзингизни алдамаганингиз маъқул.

Т/р	Саволлар	“Ҳа”	“Йўқ”	“Билмайман”
1.	Мен ҳаётимда содир бўлаётган ҳамма нарса учун масъулият сезаман.	10		5
2.	Айрим одамлар менга нисбатан муносабатини ўзгартиришганида эди, ҳаётимда шунчалик муаммолар бўлмаган бўларди.		10	5
3.	Мен омадсизликларим сабабини ўйлаб ўтиришдан кўра ҳаракат қилишни афзал биламан.	10		5

4.	Баъзида бахтсиз юлдуз остида туғилганимдек туюлади менга.		10	5
5.	Ичкиликбозлар ўз касалликларига ўзлари айбдорлар, деб ҳисоблайман.	10		5
6.	Баъзида менинг ҳозирги аҳволга тушишимга таъсир қилган одамлар ҳаётимдаги кўп нарсаларга масъулдирлар, деб ўйлаб қоламан.		10	5
7.	Агар шамоллаб қолсам, шифокорга бормаи, мустақил даволанишни афзал биламан.	10		5
8.	Инсонни шунчалар асабийлаштирадиган жанжалкашлик ва урушқоқлигига кўпроқ бошқа одамлар айбдорлар, деб ҳисоблайман.		10	5
9.	Ҳар қандай муаммони ҳал этса бўлади, деб ҳисоблайман ва қандайдир ҳаётий қийинчиликлар доимо туғилаверадиган кишиларни тушунмайман.	10		5
10.	Бошқа инсонларнинг менга қилган яхшиликларидан миннатдорлик, туйғусини ҳис этганим боис, одамларга ёрдам беришни ёқтираман.		10	5
11.	Мабодо низо чиққудек бўлса, унга ким айбдорлигини мулоҳаза қилиб, одатда ўзимдан бошлайман.	10		5
12.	Агар қаршимдан қора мушук чиқиб қолгудек бўлса, кўчанинг нариги тарафига ўтиб оламан.		10	5
13.	Ҳар бир инсон ҳар қандай вазиятда ҳам кучли ва мустақил бўлиши керак, деб ҳисоблайман.	10		5
14.	Мен ўз камчиликларимни биламан, бироқ атрофдагилар уларга мурувватли муносабатда бўлишларини истайман.		10	5
15.	Одатда ўзим таъсир кўрсатолмайдиган вазиятга кўнаман.		10	5

Умумий балларни ҳисоблаб чиқинг ва натижалар билан танишинг.

НАТИЖАЛАР

100-150 балл. Сиз ғояларингизни ўзингиз бошқарасиз, ўзингиз билан содир бўлаётган барча воқеаларда масъулиятни ҳис қиласиз, ҳар қандай қийинчиликларни катталаштирмай, ҳаётий муаммоларга айлантормай, енгиб ўтасиз. Олдингизда турган масалани кўрасиз ва уни қандай хал этиш ҳақида ўйлайсиз. Бу вақтда нималарни ҳис этаётганингиз, кўнглингиздан нималар кечаётгани атрофдагилар учун жумбоқ.

50-99 балл. Жон деб етакчилик қиласиз, агар зарур бўлса, буни содиқ кўлларга ҳам топшира оласиз. Ўз қийинчиликларингизни баҳолаш борасида тўла реалистсиз. Мослашувчанлик, мулоҳазакорлик ва ҳушёрлик доимо сизнинг иттифоқчиларингиздир. Сизга тааллуқли бўлмаган, ҳеч қандай масъулият юкламайдиган вазиятлар ҳам рўй бериб қолганида, агар зарурат туғилса, жавобгарликни зиммангизга оласиз.

Одатда буни қачон бажариш кераклигини биласиз. Ўз ички кечинмаларингизни бузмай, бошқа одамлар билан аҳил яшашни биласиз.

50 баллдан камроқ. Кўпинча ўз ҳаётингизда йўловчисиз, ташқи кучларга осонгина бўйсуниб, шундай бўлиб қолди, тақдир экан-да, деб қўя қоласиз. Ўз қийинчиликларингизда ҳар кимни айбдор деб биласиз, фақат ўзингизнигина айбламайсиз. Ҳақиқий мустақиллик сизга етиб бўлмайдигандек ва имконсиздек туюлади. Шундай бўлса ҳам, бошқаларнинг қандай кишилар эканлиги ва улар ўзингизга қандай муносабатда бўлишларига аҳамият бермасдан тинчгина яшашни биласиз.

Тест натижаларидан келиб чиққан ҳолда,

Ҳап келди:

Аслини олганда ҳақиқий ғоя кишидан ўз вақтида бор қобилиятини намоён қилишни талаб қилади. Ҳар қандай фаолият шошилмасликка ундаса-да, вақтни бесамар исроф қилиш ярамайди. Фаолият дебочаси бу етилган ғоя ва ҳис-туйғулар таъсири сўнмасдан бошланган ҳаракатдир.

Мисол учун, Сиз ўз шахсий кутубхонангиз бўлишни хоҳлайсиз. Албатта, бу ғоя бирданига амалга ошмайди. Агар истагингиз шу қадар юксак экан, бунинг учун биринчи китобни сотиб олиш зарур. Кейин жавонга иккинчи китобни олиб келасиз. Натижада аста-секинлик билан кутубхона орзуси ҳақиқатга айлана бошлайди. Истак-хоҳишингиз сўнмасидан бурун ҳаракатга киришмасангиз – СИЗ ЎША ҒОЯЛАРИНГИЗНИНГ ҚУРБОНИГА АЙЛАНАСИЗ.

Баъзан “ял” этган фикрнинг таъсирида нималардир қилишга аҳд қиламиз. Аслида эса ишга киришилмаса, бу ҳолат юзакидир. Асосий ғояни амалга оширишни орқага суравериб мазмунини йўқотамиз. Бир ойдан кейин иштиёқ олови сўнади. Бир йилдан сўнг эса кулини ҳам топа олмаймиз.

Демак, ҳаракат қилинг! Ҳамон бутун вужудингизда иштиёқ олови гуркираётган экан, ўзингизни тартибга солинг. Токи бу интизом мақсадингиз учун хизмат килар экан, таъсирларга бефарқ бўлманг. Агар кимнингдир тўғри овқатланиш ҳақидаги фикрлари сизга ёқиб тушса, албатта, бунга амал қилинг. Айнан тўғри овқатланиш ҳақида китоблар сотиб олинг, токи бу хаёл сизни тарк этмасидан бурун. Қўлингиз совимасидан бурун бирор жараённи бошланг! Бадантарбия ҳақида фикр келганда, дарров машқни бошланг! Ахир, полга эгилиб тортилиш машқини бошлашнинг ҳеч қийинчилиги йўқ-ку?! У қандай ғоя-фикр бўлмасин, уни амалга ошириш учун ҳаракат қилишингизга тўғри келади. Туйғулар тез ўтиб кетувчандир. Агар вақтида ҳаракат қилинмаса мақсаддан айриласиз. Мақсадга етиш калити эса Вақтни самарали бошқаришдир.

9.4. ЎЗ ВАҚТИНГИЗНИ БОШҚАРА ОЛАСИЗМИ?

№	Саволлар	Деярли ҳеч қачон	Ҳар замонда	Тез- тез	Деярли ҳар доим
1.	Иш куни бошлангунча тайёр-гарлик ишлари учун вақт аж-ратаман, режалаштираман.	0	1	2	3
2.	Топшириш мумкин бўлган барча ишларни бошқаларга топшираман.	0	1	2	3
3.	Мақсад ва вазифаларни бажарилиш муддатларини аниқ-лаштирган ҳолда ёзиб бераман.	0	1	2	3
4.	Ҳар бир расмий ҳужжатни бир кунда ва бир қарашда ишлаб чиқишга ҳаракат қиламан.	0	1	2	3
5.	Ҳар куни кутиладиган ишларни устуворлигига қараб уларнинг рўйхатини тузаман. Энг муҳимларини биринчи навбатда бажараман.	0	1	2	3
6.	Имконият борича иш кунимни бегона кўнғироқлардан, кутилмаган мажлис ёки режалаштирилмаган қабул қилишлардан холи қилишга ҳаракат қиламан.	0	1	2	3
7.	Кундалик иш билан бандлигимни иш қобилиятимга қараб графикка туширишга ҳаракат қиламан.	0	1	2'	3

8.	Иш вақтим режасида “бўшлиқ” бор. Бу менга долзарб муаммоларга эътибор беришимга имкон беради.	0	1	2	3
9.	Бирозгина бўлса ҳеч биринчи навбатда ҳаётий муҳим муаммоларга ўз диққат-эътиборим ва фаоллигимни қаратишга интиламан.	0	1	2	3
10.	Мен муҳим ишни бажарим лозим бўлса-да, бошқалар вақтимни “ўғирлаш” пайида бўлсалар, бундай ҳолларда уларга “йўқ” дея оламан.	0	1	2	3

Иш услубингизни текширишингиз асосида танлаб олган жавобларингизга мос тушувчи балларни жамлаб чиқсангиз ўз вақтингизни қандай бошқараётганингизни билиб оласиз.

НАТИЖАЛАР

15 баллгача

Сиз вақтингизни режалаштирмайсиз ва ташқи таъсир исканжасида юрасиз. Усувор юмушларингиз рўйхатини тузиб ўша асосда иш тутган ҳолларингизда Сиз айрим мақсадларингизга эришишингиз мумкин.

16-20 балл

Сиз ўз вақтингизни қўл остингизга олишга ҳаракат қиласиз, аммо ютуққа эга бўлиш даражасигача жиддий ҳаракат қилмайсиз. Шу боис ҳам аксарият ҳолларда омадни қўлдан бой берасиз.

21-25 балл

Сиз ўз вақтингизни яхши бошқарасиз ва ундан унумли фойдаланасиз. Сизнинг менежерлик қобилиятингиз таҳсинга сазовор ва у етарли даражада юқори.

26 ва ундан юқори балл

Сиз ўз вақтидан унумли фойдалашни ўрганмоқчи бўлган ҳар бир кишига ўрнак бўла оласиз. Сизнинг тажрибангизни омалаштириш мақсадга мувофиқдир.

9.5. СИЗ ҚАНЧАЛИК ҰЗИНГИЗНИ
БОШҚАРА ОЛАСИЗ?

№	Саволлар	Жавоблар			
		дейрли ҳеч қачон	баъзан	кўпинча	дейрли ҳар доим
1.	Тайёргарлик ишлари учун иш кунининг бошида мен захирага вақт ажратаман.	0	1	2	3
2.	Ниманики бировга топшириш мумкин бўлса, мен барчасини бошқаларга топшираман.	0	1	2	3
3.	Ҳар қандай расмий ҳужжатни бир ўтиришда тайёрлайман.	0	1	2	3
4.	Вазифа ва мақсадларни мен ёзма равишда қайд этаман.	0	1	2	3
5.	Ҳар куни олдимда турган ишларнинг асосийларини кўрсатган ҳолда рўйхат тузаман.	0	1	2	3
6.	Иш кунини бегона кўнги-роқлар, кутилмаган учрашувлардан озод этишга ҳаракат қиламан.	0	1	2	3
7.	Кундузги иш ҳажмини ўз ишим, қобилиятлигим жадвалини ҳисобга олган ҳолда тақсимлашга ҳаракат қиламан.	0	1	2	3
8.	Менинг режамда далзарб муаммоларни ечиш учун, "бўш жой" қолдирилган.	0	1	2	3

9.	Мен унча кўп бўлмаган “хаётий муҳим” муаммоларни ечишга диққатимни жамлайман.	0	1	2	3
10.	Менинг вақтимга бошқалар даъво қилиша бошлаган тақдир “йўқ” деб айта оламан, мен бошқа муҳим ишларни бажаришим зарур.	0	1	2	3

Тўпланган баллар қуйидаги ҳолатни кўрсатади.

0-15 балл

Сиз ташқи ҳолатлар ҳукмронлигидасиз.

16-20 балл

Сиз етарлича изчил эмассиз.

21-25 балл

Ўз-ўзини бошқара олиш қобилияти мавжуд

26-30 балл

Сиз ўз-ўзини бошқариш юзасидан намунасиз.

10
БОБ

ВАҚТНИ САМАРАЛИ БОШҚАРИШНИНГ 7 ТА АСОСИЙ ҚОИДАСИ

10.1. БИРИНЧИ ҚОИДА

Вақтингизни пухта режалаштиринг. Бунда энг аввало ташқи омил (вазият)ларга қанчалик ён беришингизни аниқлаб олинг. Қуйидаги тест ечими сизга ёрдам бериши мумкин.

Ташқи таъсирга ён берасизми?

Фақат, жавобларни танлашда балларга – тест охиридаги натижаларга қараб мўлжал олманг. Шундагина Сиз ўзингизга объектив баҳо берган бўласиз. Акс ҳолда Сиз ўзингизни ўзингиз алдаган бўласиз. Ҳар бир “ҳа” жавоби 1 баллга, “йўқ” жавоби эса 0 баллга тенг.

№	Саволлар	Жавоблар	
		ҳа	йўқ
1.	Сизни йоглар ўзига жалб қиладими?		
2.	Бўшашишга қобилиятлимисиз?		
3.	Уйқудан уйғониш Сизга қийин эмасми?		
4.	Ухлаб қолганингизда ҳузур ҳис этасизми?		
5.	Моҳиятиги етмасдан, кимнидир эшита оласизми?		
6.	Бир маромдаги маъруза шароитида ухлашга мойилмисиз?		
7.	Филъми кўришда “кўздан ёш тўкиш” ҳолати Сизда мавжуд бўлганми?		
8.	Хаёлчанмисиз?		

9.	Агарда кутишга тўғри келиб қолса, сабр-сизликни намоён этасизми?		
10.	Романлар ўқишни яхши кўрасизми?		
11.	Ғазабингизни боса олишга муваффақ бўласизми?		
12.	Сизга уятчанлик ва тортинчоқлик хосми?		
13.	Сизнинг ўта ҳурмат қилувчиларингиз борми?		
14.	Унутувчанликка мубтало эмасмисиз?		
15.	Гипнозга осонгина бериласизми?		
16.	Кимнингдир илтимосини рад эта оласизми?		
17.	Шошма-шошарликка йўл қўйиб, уяласизми?		
18.	Кимдир Сизнинг мутлақ ишончингиздан фойдаланадими?		
19.	Сиз ўз фикрингизга зид ишни қиласизми?		
20.	“Компания учун” иштирок этишни қабул қиласизми, агар у Сизнинг режаларингизни бузаётган бўлса?		

Тўплаган балларни йиғиш натижасида қуйидаги хулосага келиш мумкин.

* “Ҳа” лар сони 12 дан ошса – Сиз таъсирга тез бериласиз.

* 6-11 – муайян шароитларда Сиз таъсирга берилишингиз мумкин.

* 3-5 – Сиз таъсирга қарши тура оласиз.

* 1-2 – Сизга таъсир этиш жуда қийин.

Энди стрессга қанчалик мойиллигингизни билиб оламиз.

Стресс – инглизча (stress) сўзидан олинган бўлиб, асабийлик, кескинлик деган маъноларни англатади.

Асабийлик турли жисмоний ва ақлий ишлар ҳаддан ошиб кетиши, хавфли вазият туғилган пайтларда, зарур чораларни зудлик билан топишга мажбур бўлганда вужудга келадиган

рухий ҳолатдир. Бундай ҳолатга тушган кишиларга нисбатан: “у асабийлашди” деб айтишади. Шу маънода асабий тушунчаси:

- салга асабийлашаверадиган, бўлар-бўлмаста қизишиб, тутоқиб кетадиган, зардаси тез, жиззаки киши;
- асабларнинг касаллиги туфайли юз берган;
- асаблар фаолиятининг бузилганлиги натижасида юзага келган хасталик;

• асабларнинг кўзғалиши билан боғлиқ бўлган ҳолат (жанжал, бақирик-чақирик) кабилар маъносида талқин қилинади.

Стресс – бу оддий ва кўп учровчи ҳолат. Қаттиқ безовта бўлиш, ҳаяжон ва уйқусизликдан биз ҳаммамиз уни сезамиз. Озгина стрессларнинг зиёни бўлмаслиги мумкин. Шунинг учун ҳар бир раҳбар ёки ходим:

- йўл қўйилиши мумкин бўлган ва ҳаддан ташқари асабийлашганлик даражасини билмоғи лозим. Ноль ҳолатдаги асабийлашиш бўлиши мумкин эмас. Яъни асабийлашмайдиган киши мутлақо йўқ. Танида жони бор ҳар қандай киши у ёки бу даражадаги асабийлик ҳолатига тушади. Аммо:

Ҳаддан ташқари асабийлашишдан қочиш керак. Унинг оқибати қугилмаган нохушликка олиб келади.

Ҳаддан ташқари асабийлашишдан қочиш керак.
Унинг оқибати қугилмаган нохушликка олиб келади.

Стрессга дучор бўлмаслик учун хайрли ишларни, масалан, маҳалла, қариндош-уруғ, ишда – ижодий ишларни кўпроқ қилиш керак. Сабр-қаноатли бўлиш, ҳар қандай мушкул вазиятга тайёр бўлиш, ўзини чалғитиш лозим. Машаққатли меҳнатни яхши дам билан бирга олиб бориш, ҳеч бўлмаса бир оз ором олиш, тинчланиш керак. Ишда хушфезъл, тавозелик бўлиш, ўзаро ҳурмат ва хушмуомалали инсон бўлиш, керак.

Стресснинг содир бўлишига асосан икки йўналишдаги омиллар сабаб бўлади (чизмага қаранг).

Стресс сабаблари

Ташкилий сабаблар	Шахсий, ички сабаблар
<ul style="list-style-type: none">• иш фаолиятидаги ноаниқлик;• ҳаддан ташқари кўп иш ёки кам иш билан банд бўлиш;• қизиқмаган иш билан банд бўлиш;• иш шароитининг ёмонлиги;	<ul style="list-style-type: none">• физиологик сабаблар;• рухий сабаблар;• оиладаги нохушликлар;• мансабга интилишдаги омадсизликлар;• таҳлика тугдирувчи сабаблар ва ҳоказо.

Иш фаолиятдан қониқмаслик стрессга сабаб бўлувчи энг муҳим омиллардан ҳисобланади. Ходим ундан нима кугилаётганлигини, бу ишни қандай қилиш кераклиги ва бу иш қандай баҳоланишини билсагина хотиржам ишлайди.

Иш қобилияти ва омадсизлик инсон саломатлигига қаттиқ таъсир кўрсатади. Ҳаддан ташқари кўп иш ёки, аксинча, беишлик ҳам стрессга олиб келади. Бундай сабаблар туфайли содир бўлган асабийлашиш энг кўп тарқалгандир. Иш ҳаддан ташқари кўпайиб кетганда безовталаниш, моддий бойликларга нисбатан бефарқ бўлиш ҳиссиёти кучаяди. Худди шунингдек, иш билан кам таъминланганда юқоридаги ҳолатлар такрорланади.

Қизиқмаган иш билан банд бўлиш ҳам стрессни юзага келтирувчи сабаблардан ҳисобланади. Текширишлар шуни кўрсатадики, иш қанча қизиқарли бўлса, ходим шунча кам безовталанади, кам бетоб бўлади.

Яна бу сабабларга қўшимча: ёмон иш шароитлари, иш жараёнида одамларнинг бир-бирига асоссиз талабларни қўйиши, **уқувсиз раҳбарнинг уқувсиз муомаласи**, демотивлаштиришнинг устувор эканлиги ва бошқалар ҳам стрессни вужудга келтиради.

Стресснинг физиологак сабабларига қуйидагилар киради:

- мигрень (бошни қаттиқ оғритадиган ва кўнгилни айна-тадиган асабий касаллик) яра;
- қон босимининг ошиши;
- қон касаллиги;
- бел оғриғи;
- артрит;
- астма;
- юрак оғриғи;
- ошқозон оғриғи каби касалликлар.

Руҳий сабабларга – қаттиқ қўзғалиш, иштаҳани йўқотиш, воқеаларга, одамларга нисбатан эътиборсизлик каби-лар киради. Ҳаётда руҳий сабаблар туфайли вужудга келган стресслар жуда тез-тез учраб туради. Масалан, одам ўзининг (худбинона) эҳтиёжини худбинларча қондирса, яъни шуҳрат-парастлик, ҳасадгўйлик, фаровонликка эришув йўлидаги кўрқув, ҳокимиятга интилиш туфайли нопок фаолият кўрсатса ва унинг бу ҳолати ўзини мард ва олижаноб деб билган тушунчаларга мос келмаса – шу ҳолатда у ўз-ўзи билан зиддиятга, жазавога тушган ҳолатда бўлади.

Ёки бошқа бир руҳий сабаб – бу ҳиссий зўриқиш, яъни эҳтиёжларни қондиришга тўсқинлик қилувчи омиллар ёки тақдир зарбалари:

- энг яқин кишисининг ўлими;
- уруш, жанжал, низо ва ҳоказолар; қандай сабаблар бўлишидан қатъи назар – ички ёки ташқи таъсирданми барибир одамда асабий ҳолатни юзага келтиради.

Организм учун салбий туйғулар бўлган қуйидагилар ҳам асабийлашиш учун руҳий сабаблар ролини ўйнаши мумкин.

• бахиллик	• норозилик	• иккиланиш
• даҳшат	• ноумидлик	• саросималик
• уят	• озор	• қониқмаслик
• нафрат	• ҳақорат	• виждон азоби
• тоқатсизлик	• қаҳр-хуноблик	• хафагарчилик

- ранжиш
- қўрқиш
- ёмон кўриш
- рашк
- шубҳа
- жаҳл
- ачиниш
- макр
- ғам
- ташвиш
- хўрлик
- адоват

Асабий ҳолатнинг вужудга келиши ва унинг ўтиб кетиши, руҳий ҳаловатсизликни билиш, уни бартараф этиш кабилар раҳбарлик фаолиятининг диққат марказида туриши керак. Асабийлашган ҳолатда:

- онгли фаолиятдаги айрим томонлар тўхташдан қолади;
- идрокда, хотирада англашилмовчиликлар пайдо бўлади;
- кутилмаган қўзғалишларга нисбатан айнаи бир хил бўлмаган таъсирлар юзага чиқади;
- диққат ва идрок кўлами торайиб, ҳаловатсизлик кучаяди ва бошқалар.

Қуйидаги тест ёрдамида стрессга қанчалик мойиллигингни ва уни бошқаришдаги қобилиятингни аниқлаб олишингни мумкин.

ТЕСТ

Стрессга мойилмисиз?

Қуйидаги саволларга “ха” (5 балл) ёки “йўқ” (0 балл) жавобларини бериб “ха” деб белгиланган жавоблардаги балларни жамлаб чиқинг. Фақат жавобларни танлашда балларга тест охиридаги натижаларга қараб мўлжал олманг. Шундагина Сиз ўзингизга объектив баҳо берган бўласиз. Акс ҳолда Сиз ўзингизни ўзингиз алдаган бўласиз.

№	Саволлар	Балл
1.	Нохушлик сабабли Сиз узоқ вақт қайғурасизми?	
2.	Кечки дамларда ўзингизга кўп вақт ажратасизми?	
3.	Ортиқча батафсиллик билан гапириб бераётган суҳбатдошингиз гапини бўласизми?	

4.	Доимо Сиз шошилиб юрасизми?	
5.	Бировдан ёрдам сўраш Сиз учун оғир кечадимми?	
6.	Бўш вақтларингизда ўз муаммоларингиз тўғрисида ўйлайсизми?	
7.	Агар касбдошингиз у ёки бу нарсанинг уддасидан чиқа олмайётган бўлса, бу ишни у учун бажарар эдингизми?	
8.	Мазали овқатдан Сиз ўзингизни тия оласизми?	
9.	Сиз бир вақтнинг ўзида бир неча ишни бажарасизми?	
10.	Сухбат чоғида Сизнинг фикрингиз “қаердадир” узоқда яширинган”дек туюладими?	
11.	Одамларнинг зерикарли нарсалар тўғрисида гапиришлари хусусидаги фикр хаёлингизга тез-тез келиб турадими?	
12.	Навбатда туриб асабийлашасизми?	
13.	Бошқаларга маслаҳат беришни ёқтирасизми?	
14.	Қарор қабул қилишдан олдин тез-тез иккиланасизми?	
15.	Тез гапирасизми?	

НАТИЖАЛАР:

50 баллдан юқори

Сизда асабийлик жуда ҳам юқори. Стресснинг бўлиши муқаррар. Арзимаган нарсалардан ҳам жаҳлингиз чиқади. Сиркангиз сув кўтармайди. Юракни кенгроқ қилинг. Акс ҳолда асабингиз тезда ишдан чиқади.

20 дан 50 баллгача

Стресс бўлиш эҳтимоли бор. Ўзингизни назоратга олишингиз зарур. Пашшадан фил ясаманг.

20 баллгача

Тинч ва вазминсиз. Стресснинг бўлиш эҳтимоллиги жуда кам. Жаҳлингизни чиқариш осон эмас.

Азизлар! Стресс ҳолатларидан холи бўлинг.

Ўзингизни асранг.

ВАҚТНИ ЎЗ ИЗМИНГИЗГА СОЛИНГ!

Режанинг пухталиги кайфиятни бошқара олиш даражасига ҳам бевосита боғлиқ. Бу омилни ҳам ҳисобга олиш зарур.

Хўш, кайфиятни бошқара оласизми?

Одатда, шаштимиз суст, уйқусираб қолсак, аксинча, куч-қувватга тўлиб, кайфиятимиз аъло бўлса ҳам, об-ҳавони бунга сабабчи деб биламиз.

Аслида-чи, инсон кайфияти нималар таъсирида ўзгаради?

☺ Мутахассисларнинг таъкидлашича, қон таркибида қанднинг меъёридан оз бўлиши асабийликка олиб келиши мумкин экан. Ҳақиқатда, доимий югур-югурлар орасида вақтида тўғри овқатланмаймиз. Кимки вазият тақозоси билан кунда бир марта бўлса ҳам бамайлихотир ўтириб овқатланишга имкон тополмаса, ўзи билан қанд олиб юрсин. Бир дона конфетни сўриб, кайфиятингиз кўтарилишига ишонмангиз, синаб кўринг.

☺ Ёмон об-ҳаво, ростдан ҳам инсон кайфиятини тубдан ўзгартириши мумкин. Аниқроғи, қуёш нурунинг этишмаслиги қондаги мелатонин – тушқунлик гармони миқдорини ошириб юборади. Кўриб турганингиздек, изғирин шамол, ёмғир эмас ёруғликнинг камлиги тушқунлик ҳолатига олиб келади. Бу кечкурун ҳам чироқ ёқиб ўтириш зарур дегани эмас. Яхшиси, ичингиздаги чироқ асабни асранг.

☺ Ҳадеб жаҳли чўқиб, доим қовоғини солиб юрадиганларнинг кайфиятини кўтармоқчи бўлсангиз, уларга эндокринолог кўригидан ўтишни маслаҳат беринг. Чунки қалқонсимон безнинг меъёридан ортиқ фаол ишлаши ҳам кайфиятга салбий таъсир кўрсатади.

☺ Қаранги, кайфиятимиз яна бир жиҳатдаи ҳавога боғлиқ экан. Олимларнинг аниқлашича, иқлим қуруқ бўлган ерда истиқомат қилувчиларнинг асаби тез-тез бузилар экан. Демак, яхши кайфият учун сув ҳам керак. Бутун диққатингизни

гизни жамлаб, оқар сувга – анҳор ёки дарёга бирпас тикилиб туринг. Ёмон кайфият ва муаммоларингизни сув “оқизиб” кетади. Ўзингизни анча енгил ҳис этасиз.

Динимизда ҳам жаҳл чиққанида дарҳол таҳорат олиш буюрилган...

☺ Кайфиятни бузувчи салбий омиллардан яна бири – миёдаги қон айланишининг бузилиши. Кислород танқислиги туфайли ланжлик ёки, аксинча, ҳаддан ортиқ фаоллик юзага келади. Шифокор қабулига бориб, масалага ойдинлик киритишни эринманг. Чунки бунга қон босимининг баландлиги, томирларнинг етарлича ишламаслиги, юрак мушакларининг заифлиги ва ҳоказолар сабаб бўлиши мумкин.

☺ Дорилар ҳам руҳий ҳолатингизга таъсир ўтказиши мумкинлигини биласизми? Дори воситасининг салбий таъсири худди шундай оқибатга олиб келади. Бунга қон босимини туширадиган, юрак ритмини меъёрлаштирадиган дори воситаларини мисол қилса бўлади.

Филжумла ўринда,

Гап келди: Азизлар!

Ҳар биримиз ўз руҳиятимиз ва кайфиятимиз учун масъулмиз. Танамиз миямизга керакли эндорфин деб аталадиган кимёвий моддани етказиб беради. Бу бирикмалар бизнинг дардимизни камайтиради ва кайфиятимизни бир маромда сақлайди. Олимларнинг аниқлашича, одамдаги келажакка бўлган ишонч ва ҳаётга ижобий муносабат эндорфинларни ишлаб чиқаришда фойда берар экан.

Ўз фикрингизнинг эгаси бўлинг ва асло унинг қулига айланиб қолманг. Ким бўлишни тасаввур қилинг ва худди шундай одам бўлишга ҳаракат қилинг. Агар сиз ўзингизни бечораман деб тасаввур қилсангиз, бечора одам бўлиб қоласиз. Агар сиз ўзингизни ҳаётда аниқ мақсад сари интиладиган дадил одам деб ҳис этсангиз, амалда ҳам, худди шундай одам бўласиз?

ИНСОН ЎЗИНИ ҚАНДАЙ ДЕБ
ТАСАВВУР ЭТСА, АМАЛДА ҲАМ
ХУДДИ ШУНДАЙ ОДАМ

Ўз орзуларингизни ҳеч қачон салбий ва нафратли туйғулар билан чалғитманг.

10.2. ИККИНЧИ ҚОИДА

• Кундалик рўйхатингизга 10 тадан ортиқ юмушни киритманг. Иш бажаришнинг сифати ва тезлиги ишларнинг миқдорига тенг.

Кундалик юмушларнинг рўйхатини тузинг. Улар иш жойингизга тегишли ишлар ва уй юмушлари бўлиши мумкин. Моҳияти битта – сиз биринчи навбатда бажарилиши зарур бўлган энг долзарб вазифалар рўйхатини тузишингиз керак. Бу рўйхат оддий эслатма бўлиши билан бирга, мотивация ҳам бўлиши мумкин. Баъзи бир юмушларни ёдда тутиш шарт эмас ёки эриниб, уларни адо этишдан бош тортиш мумкин. Бундай рўйхатни тузиб, унинг бошқа ишлардан устун эканлигидан ўзингизга мажбурият юклайсиз.

Олдиндан бу ишларни бажариб бўлмаслигини била туриб, узундан узоқ рўйхат тузманг. Шу билан бирга, қисқача тузилган рўйхат ишларнинг уюшқоқлигини камайтиради.

Кундалик рўйхатингизни ўзингиз билан олиб юринг ва мунтазам равишда унга мурожаат этишни одат қилинг. Акс ҳолда, битта-яримта ишингиз ёдингиздан чиқиб кетиши мумкин.

Эҳтимол, сиз ҳаддан ташқари кўп ишлайдиганлар тоифасидаги кишилардансиз? Қуйидаги тест ёрдамида ўзингизни билиб олинг.

Сиз ҳаддан ташқари кўп ишламаяпсизми?

Шиддатли ҳаёт кишини ҳордиқсиз меҳнат қилишга мажбур этади. Натижада чарчоқлик, мувозанатдан чиқиб кетиш ҳоллари гўё цивилизация белгилари бўлмиш қуйидаги касалликларга кишини гирифтор қилиши мумкин:

- юқори қон босими;
- асабийлашиш;
- доимий бош оғриғи;
- ошқозон яраси ва ҳ.к.

Америкалик руҳшунос Брайан Робинсоннинг қуйидаги саволларига жавоб бериб Сиз ҳақиқатан ҳам ўзингизни ҳаддан ташқари иш билан юклаб қўяётганингизни ёки қўймаётганингизни аниқлаб оласиз. Саволларга жавобни қуйидаги тартибда беринг:

Жавобларнинг объектив бўлишига ҳаракат қилинг. Шундагина Сиз ўзингизга тўғри баҳо берган бўласиз. Фақат, жавобларни танлашда балларга тест охиридаги натижаларга қараб мўлжал олманг. Шундагина Сиз ўзингизга объектив баҳо берган бўласиз. Акс ҳолда Сиз ўзингизни ўзингиз алдаган бўласиз.

№	Саволлар	Ҳеч қачон	Камдан кам	Тез-тез	Доимо
1.	Сиз бошқаларга топширишдан кўра ҳамма нарсани ўзингиз уюштиришни яхши кўрасиз	1	2	3	4
2.	Бировни кутишга тоқатингиз йўқ	1	2	3	4
3.	Сизга вақт етадими	1	2	3	4
4.	Сизнинг гапингизни бўлишса, бу Сиз учун даҳшат	1	2	3	4

5.	Сиз ҳар доим икки куён кетидан қувлайсиз	1	2	3	4
6.	Сиз бир вақтнинг ўзида бир неча ишни бажарасиз	1	2	3	4
7.	Сиз ҳаддан ташқари юқори масъулиятни ўз зиммангизга оласиз	1	2	3	4
8.	Агар ишламасангиз, Сиз ўзингизни қаерга қўйишингизни билмайсиз	1	2	3	4
9.	Меҳнатингиз натижаларини кўриш Сиз учун жуда ҳам муҳимми	1	2	3	4
10.	Фаолиятдан кўра натижа Сизни кўпроқ қизиқтиради	1	2	3	4
11.	У ёки бу нарсага эриша олмасангиз бу ҳол Сизни мувозанатдан чиқаради	1	2	3	4
12.	Бугунги ишни тугатмасдан туриб бўлажак иш режасини тузасиз	1	2	3	4
13.	Ҳамкасбларингиз кетганларидан сўнг ҳам ишда қоласизми?	1	2	3	4
14.	Ҳар қандай шароитда ҳам такомилликка эришишга ҳаракат қиласиз	1	2	3	4
15.	Ўзингизга турли-туман муддатларни белгилашга одатланганмисиз	1	2	3	4
16.	Оилангиз ва ўртоқларингиз доирасида бўлишдан кўра ишда кўпроқ вақтингизни ўтказасиз	1	2	3	4

17.	Оилавий тангана (байрам)нинг бироргасини унутган вақтларингиз бўлганми	1	2	3	4
18.	Бирор-бир хатога йўл қўйсангиз, ўзингиздан нафратланасиз	1	2	3	4

НАТИЖАЛАР:

42 баллгача

Сиз мувозанатли ва чуқур мулоҳазали кишисиз. Ишда ҳам омадингиз келган инсонсиз. Кундалик рўхатингизга 10 тадан ортиқ ишларни киритмайдиганлардансиз.

43-61 балл

Ўзингизни кўп иш билан юклашга мойилсиз. Бунга жиддий эътибор беринг. Акс ҳолда аҳволингиз вой бўлиши ҳеч гап эмас.

62 ва ундан юқори балл

Сиз ўлгудек ишлайдиган инсонни гавдалантирувчи типик шахсиз. Мана энди доктор Робинсоннинг Сиз ва Сизга ўхшаган "ўлгудек меҳнат қилувчиларга" берган айрим маслаҳатлари билан танишинг.

- Сизга қўшимча топшириқ беришмоқчи бўлишса, ҳар замонда рад жавобини беринг, яъни бажармайман деб айтинг.
- Ҳамма нарсани ўзингиз бажаришга ҳаракат қилманг.
- Яқинларингизга кўпроқ вақт ажратинг. Бундан Сиз қувват оласиз.
Бу Сиз учун зарурдир.
- Ўзингизни холи тутинг. Вақт-вақти билан театр ва киноларга боринг, саёҳат қилинг.
- Кўпроқ ухланг ва спорт билан шуғулланинг.

10.3. УЧИНЧИ ҚОИДА

Паретто тамойилидан фойдаланинг

Вақтни бошқариш ҳақида кўплаб олимлар бош қотиришган. Уларнинг бири италия иқтисодчиси Вильфредо Паретто (1848-1923) ҳисобланади. Вильфредо Паретто ўз изланишлари натижасида дунёдаги кўплаб муаммоларни 80/20 қонунлари орқали изоҳлаб берган. Унинг фикрига кўра, инсонга берилган вақтни 100 фоиз деб олсак, у шундан “атиғи” 80 фоизинигина беҳуда ишларга сарфлаб, қолган 20 фоизини энг керакли ишлар учун ажратар экан.

Бошқача қилиб айтганда бажарилган юмушнинг 20 фоизи сиз кутаётган 100 фоизлик натижанинг 80 фоизини беради. Барча вазифаларни бажаришга киришишдан олдин шу 20% қилинадиган юмушни аниқлаб олинг.

Кичик бизнес соҳасида 100 фоиз юмушнинг тақсимооти 60-30-10 қоидасига амал қилади. Фаолиятнинг турли соҳаларига мувофиқ ҳолда ВАҚТни тақсимлаш қуйидагича намоён бўлади.

1. Бизнесни бошқариш. 60 фоиз вақтингизни маркетинг ва савдога; 30 фоизини – товарлар ишлаб чиқариш ёки хизматлар кўрсатишга; 10 фоизини – бошқарув ва маъмурий ишларга бағишланг. Шу тарзда устунликлар тартиби қуйидагича – сотиш, ишлаб чиқариш ва бошқариш!

2. Савдо. Савдога ажратадиган 60 фоиз вақтингизни мавжуд харидорларни сақлаб қолишга; 30 фоизини – яқин истиқбол ва 10 фоизини узоқ муддатли истиқбол учун салоҳиятли истеъмолчиларни жалб этишга бағишланг. Бундай тарзда, агар сиз 60 фоиз вақтингизни маркетинг ва савдога, 60 фоиз вақтни савдо, мавжуд истеъмолчиларни сақлаб қолишга ажратсангиз, касса аппаратингиз “жиринглаб туриши” ҳисобига 36 фоиз вақтни (60 фоиздан 60 фоизини) учрашувлар, ёзишмалар (электрон ва оддий почта бўйича) ва мижозлар билан суҳбатларга ажратасиз. Модомики, кичик бизнес эгасининг ҳафтаси камида 60 соатни ташкил этар экан, бу мав-

жуда истеъмолчилар билан ҳафтада 22 соат шуғулланишининг билдирадиган.

3. Таълим. Таълим учун ажратилган 60 фоиз вақтда ўзининг ва ўз компаниясининг кучли томонларини такомиллаштирасиз. Вақтнинг 30 фоизини янги гоёларни ўрганишга ва 10 фоиз вақтда кучсиз томонларингиз ва камчиликлар билан шуғулланинг. Бошқа ходим (ходимлар) билан биргаликда ўтказадиган ўша кунларда 15 дақиқа вақтингизни у (улар)нинг таълимига ажратинг. Агар компаниянинг ягона ходими ўзингиз бўлсангиз, ҳар куни 15 дақиқа ўз малакангизни ошириш билан шуғулланинг. Ҳар куни ўн беш дақиқа – бу йилига таълимнинг 400 соат. Агар бу вақтнинг 60 фоизини ёки 240 соатини ўз мақоратингизни чархлашга йўналтирсангиз, демак, йилда ўз устунлигингизни ошириб, таълим йўналтирилган таълим ва марта ортиги билан қопланишини кўрасиз.

4. Одамларни ўқитиш. Ишдаги биринчи катталиқдаги одамларга, одамларга вақтнинг 60 фоизини сафарбар этинг. Вақтнинг 30 фоизини – юқори салоҳиятли ходимларга ва 10 фоизини қизиқсиз ишлайдиганларга ажратинг. Демократ бўлиш ва вақтни тенг тақсимламанг. Биринчи навбатда, гоёблар билан ишланг.

Бу вақтдан кўраштираганингиз каби вақтни ҳам йўналтиринг. Сизнинг кўришнинг асосий қондаси – “йўқотмаслик”. Агар сизга сизнинг имкони бўлса, сиз аранг тирикчилик қилаётган компанияга эмас, муваффақиятга эришаётган компанияга йўналтиришни тикасиз. Шунинг учун биринчи катталиқдаги одамларга ва истикбол қормоқ бўлган ходимларга вақт ажратинг. Кучли томонлари устидан ишланг. Такомиллаштиришга сизнинг киритинг.

Бу вақтдан кўраштираганингиз каби вақтни ҳам йўналтиринг. Сизнинг кўришнинг асосий қондаси – “йўқотмаслик”. Агар сизга сизнинг имкони бўлса, сиз аранг тирикчилик қилаётган компанияга эмас, муваффақиятга эришаётган компанияга йўналтиришни тикасиз. Шунинг учун биринчи катталиқдаги одамларга ва истикбол қормоқ бўлган ходимларга вақт ажратинг. Кучли томонлари устидан ишланг. Такомиллаштиришга сизнинг киритинг.

Келгилеки нуста режа билан иш кўрини

10.4. ТҮРТИНЧИ ҚОИДА

• Вазифаларни ўз ўрнига кўра тадрижий тартиблаб чиқинг, яъни муҳим ва номуҳимлигига кўра жойлаштиринг – бу ҳар бир ишда самарага эришишнинг гарови бўлади. Барча ишларингизни тўртга даражага ажратинг: А (шошилинич ва муҳим), В (шошилинич ва муҳим эмас), С (шошилинич эмас ва муҳим), D (шошилинич ҳам эмас, муҳим ҳам эмас).

Дастлаб – озроқ “ҳаётий муҳим” муаммолар, сўнг эса – кўп сонли “иккинчи даражали” ишларни бажаринг

Устуворликни аниқлашда ўз организмиз биосоатларини ҳисобга олинг.

Агар ишингизни эрталаб бажаришга мойил бўлсангиз (тўргай) ёки аксинча, кеч соатларда (бойкуш) ишлаб, кундузи чарчаган ҳолатда бўлсангиз, рўйхатингизни шу омилардан келиб чиққан ҳолда тузинг. Диққат ва 100% унумдорликни талаб этувчи ишлар ёки бажаришга қийналаётган юмушларингизни унумли иш вақтингизга, ёқимли ва муҳим бўлмаган ишларни қилишни хоҳламаган вақтингизга ўтказинг.

Тажриба ва таълим натижаларидан фойдаланинг.

Масалан, 8 та шартнома тузиб, 12 та мижозга қўнғироқ қилишингиз керак бўлса, 3 таси билан гаплашиб, 2 та шартномани тўлдиргандан кейин худди шу аснода такрорламасдан ҳаммасини навбатма-навбат бажаришингиз муҳимдир. Фаолият турини кескин ўзгартиришда иш сифати камаяди.

Шу ўринда,

Гап келди:

Энг аввало шошилиниг ва муҳим ишларни ажратиб олинг. Ҳеч қачон кун ва тунларингизни иккинчи даражали ва кераксиз нарсаларга тўлдириб юборманг, акс ҳолда ҳаётнинг чинакам чақириғига жавоб беришга вақтингиз қолмайди. Бу ишга ҳам, дам олишга ҳам бирдек тааллуқли. Шунчаки

“хўжакўрсин”га ўтказилган кун байрам учун сабаб бўла олмайди. Модомики, сиз доимий кун тартибингизга озгина ўзгартириш киритиб кўп нарсага эришишга қодир экансиз, қимматли вақтингизни беҳуда сарфламанг! Майда-чуйдаларга берилишни, омаддан беркинишни бас қилинг. Ўсиб-ривожланишингиз учун ҳам вақт ва жой қолдириг! Ҳозирок! Эртага эмас, шу бугун!

10.5. БЕШИНЧИ ҚОИДА

• Ўзингизни ишонтириг. Ҳеч қандай “Буни қилиш зарур! Мен мажбурман! Бу менга керак!” деган жумлалар бўлмасин. Омадли, муваффақиятга эришмоқчи бўлган одам “Истайман! Қила оламан! Хоҳлайман!” дея фикрлайди.

Омадсиз одамларнинг кўпчилиги ўзларини худди захирасида минг йил умрлари бордек тутадилар. Нима учун? Шунинг учунки, улар ўз кучларига ишонмайдилар ва масъулиятдан қочишни афзал кўрадилар.

Хўш, улар қобилиятларини синаб кўришдан ўзларини қандай олиб қочадилар? Бунинг йўллари жуда кўп. Кимдир ичкиликка ёки айш-ишратга муккасидан берилади. Кимдир керагидан икки-уч соат ортиқ ухлайди. Тагин кимдир умрини кроссвордлар ечиб, бошқотирма суратларни ҳал қилиб ёки телевизор кўриб ўтказилади. “Ташвиш чекманг, – дейишади улар. – Ҳамма ишни... эртага қилиш мумкин”. Эртага? Эртага сўзини кўп ишлатадиган одамлар одатда, ночор, омадсиз, бахтсиз ва хаста бўлишади. Ундайлар учун қиш билан ёзнинг, кун билан туннинг фарқи сезилмайди. Улар на соч-соқолидаги “киров”ни, на қадди-басти эгилганлигини, на фарзандлар ортидан набиралар дунёга келиб, бобосидан меҳру мурувват, ҳеч йўқ насиҳат кутаётганларини хаёлига келтирмайдилар.

“Йўл йўриқларни ўзгартириш” машқи

1. Аслида нимани истаётганингизни аниқ билиб олинг. Бу сизнинг назоратингизда турган нимадир бўлиши керак. Ўзингиз учун мақсадга эришганингизни қандай билишингизни аниқлаб олинг. Нимани кўрасиз, эшитасиз ёки ҳис қи-

ласиз – сизга нима тасдиқлашни таъминлайди. Мақсадингизга етишишнинг ижобий натижалари ва салбий оқибатлари қандай бўлишини тарозига солиб кўринг. Ҳар қандай ички ва ташқи салбий оқибатлардан сақланиш учун уни янгилашга урининг. Мақсадга етишиш учун сизга зарурий барча ресурслардан фойдаланинг. Бунга етиша олмаслигингиз сабабларини ёзинг, бу борада сизда бўлиши мумкин ҳар қандай салбий ҳиссиётларни тўлиқ, бошдан кечириш имконини беринг ва дуч келишингиз мумкин бўлган тўсиқлардан халос бўлиш учун тасдиқларни (ўзингиз ҳақингиздаги ижобий гапларни) шаклантиринг.

2. Ўзингизни бўш қўйинг ва муаммоларингиздан халос бўлишга урининг.

МУАММОЛАР ҚАНДАЙ ЕЧИЛАДИ?

Қуйидаги олти қадамга амал қилинг:

- Муаммолардан кўркманг.

Оғир, босиқ бўлинг. Салбий фикрлар муаммоларни ҳал қилишга ёрдам бермайди. Босиқ, ақл билан ишлайдиган одам қайгуга ботган кишидан кўра яхшироқ самарага эришади.

- Муаммоларни пухта ўрганинг.

Маслаҳатларга қулоқ солинг. Далилларни ўрганинг. Вазият билан ҳар томонлама танишинг. Беҳуда ўйлар билан банд бўлманг.

- Диққатингизни ҳал қилинмаган муаммоларга жамланг.

Жуда кўп одамлар нукул муаммолари ҳақида ўйлашади-ю, бироқ уларни қандай ҳал қилиш ҳақида бош қотиришмайди. Ўзингизни, бошқаларни ва шароитни айбламанг. Кўпгина жиддий муаммоларни жуда осон йўллар билан ҳал қилиш мумкин.

- Ўзингиз биладиган ишдан бошланг, кейин номаълум нарсаларга ўтинг.

Олдинги муаммоларни ҳал қилиш чоғида орттирилган билим ва тажрибалардан фойдаланинг.

• **Ўзингиз ва бошқа кишилар учун маъқул бўлган усулларни танланг.**

Бу сизнинг бошқалар билан муносабатингизни яхшилайти ва ҳаммангизга фойда келтиради.

• **Аниқ ҳаракатларга киришинг.**

Сиз қанчалик тез ҳаракатга киришсангиз, юзага келган муаммони шунча тез ечасиз. Мабодо у муайян даражада хавф туғдирган тақдирда ҳам, таваккал қилиб, ҳаракатга киришинг.

Эҳтимол, қаршингизда сизни ўй-ташвишга ботирган шахсий ё касбий муаммолар пайдо бўлди. Касалхонадаги ёки сизнинг муаммоингиздан оғирроқ муаммога дуч келган бирон танишингизни кўргани бориш учун озгина вақт ажратинг. Шунда уларнинг муаммоси олдида сизнинг ташвишингиз унча катта эмаслигини ҳис этасиз.

Муаммоларни ҳал этиш ҳатто ҳузур бағишлайди. Кўнгилни хира қилиб турган тўсиқларни енгиш одамга шундай лаззат бағишлайдики, уларсиз ҳаёт бемаънидай туюлади. Муаммо туғдирманг. Уларни ҳал қилинг.

ТЎСИҚЛАРНИ ҲАРАКАТЛАНТИРУВЧИ КУЧГА АЙЛАНТИРИНГ

10.6. ОЛТИНЧИ ҚОИДА

• **Ишларни бошқаларга топширинг.** Катта ҳажмли вазифаларни бошқаларнинг зиммасига юклашни ўрганинг. Шунда оз вақт ичида кўпроқ иш бажаришга улгурасиз.

Бошқарув тизимида раҳбарлар томонидан ўз қўли остидаги ходимларга ўзи жавобгар бўлган вазифаларни ҳал этиш ёки ишларни амалга ошириш ҳуқуқини бериб қўйиши бошқарув ваколатлари деб юритилади. Ваколатларни топшириб қўйиш туфайли раҳбар бошқа ишларнинг талайгинасини бажариши, истиқболли ва энг асосий масалаларга диққат-эътиборини кўпроқ жалб этиш имкониятига эга бўлади.

Айни чоғда у умумий раҳбарлик ва умумий назоратни ўз қўлида сақлаб қолади. Ваколат – бу корхона ресурсларидан фойдаланиш ва кишиларни бошқариш бўйича у ёки бу лавозимдаги шахсга чекланган шарт билан берилган ҳуқуқдир. Чунки ваколат шахсга эмас, балки лавозимга берилади. Бундай ёндашув ҳарбийча, яъни “зобит ҳестни командирга эмас, балки унинг унвони (мундири)га беради” деган “матал”га ўхшаб кетади. Шахснинг лавозими ўзгариши билан унга берилган ваколат ҳам ўз кучини йўқотади

ТЕСТ

Ваколатни жон дилингиз билан топширасизми?

“Ҳа” жавобларни 3-устунга ёзиб чиқинг. Фақат, жавобларни танлашда балларга – тест охиридаги натижаларга қараб мўлжал олманг. Шундагина Сиз ўзингизга объектив баҳо берган бўласиз. Акс ҳолда Сиз ўзингизни ўзингиз алдаган бўласиз.

№	Саволлар	Жавоблар
1.	Иш куни тугагандан кейин ишингизни давом эттирасизми?	
2.	Ходимларингизга қараганда кўпроқ меҳнат қиласизми?	
3.	Ўз хизматини бемалол уддасидан чиқадиганларнинг ишини тез-тез бажариб турасизми?	
4.	Зарурият туғилганда, яъни ёрдамга муҳтож бўлганингизда бўйсунувчи ёки ҳамкасабангизни топа оласизми?	
5.	Сиз ишни топширмақчи бўлсангиз – уни бошқа бировга топширмақчи бўлишса, ҳамкасбларингиз, (ёки раҳбарингиз) Сизнинг вазифаларингизни яхши билармидилар?	
6.	Вазифаларингиз ва фаолиятингизни режалаштиришга вақтингиз етадими?	
7.	Хизмат сафаридан қайтганингизда иш столингизда қоғозлар уюлиб қоладими?	

8.	Охирги хизмат лавозимигача бўлган лавозим доирасидаги масъул ишлар ва муаммолар билан ҳам шуғулланасизми?	
9.	Бошқа юмушни бажариш учун муҳим ишларингизни кейинга қолдириш ҳоллари тез-тез бўладими?	
10.	Муддатида бажариш учун тез-тез “шошлинч” да бўласизми?	
11.	Бошқалар бажариши мумкин бўлган эскирган ишларга кўп вақт сарфлайсизми?	
12.	Ҳисобот, ёзишмалар, хатларнинг аксарият қисмини ўзингиз диктовка қиласизми?	
13.	Бўйсунувчиларингиз томонидан бажарилмаган вазифалар юзасидан Сизга тез-тез мурожаат қиладиларми?	
14.	Ижтимоий ва вакилликка оид фаолиятларни бажаришда вақтингиз етадими?	
15.	Барча жойда бўлаётган барча воқеаларни билишга ҳаракат қиласизми?	
16.	Устувор ишлар рўйхатига қатъий риоя қилиш сиздан кўп куч талаб қиладими?	

Энди неча марта “Ҳа” деб жавоб берганингизни ҳисобланг:

3 та “Ҳа” жавоби бўлса

Сиз ваколатни жон далингиз билан топширасиз. Бу жиҳатдан баҳоингиз “аъло”.

4-7 та “Ҳа” жавоби бўлса

Сизда ваколат топшириш маҳоратини такомиллаштириш имконияти катта. Қўл остингизлагиларнинг ҳар бирига вазифа бериб, масъулият юклашга кўпроқ тайёр туришингиз лозим.

7 ва ундан кўп “Ҳа” жавоби бўлса

Ваколат беришда Сизда муаммо борга ўхшайди. Унинг ечимига биринчи навбатдаги эътиборни қаратмоғингиз лозим.

Эслатма маъносида,

Гап келди:

Азиз ваколат соҳиблари!

Ваколатнинг ҳам чегараси бўлади. Акс ҳолда ваколат ҳуқуқини олган лавозим эгаси масъулиятсиз бўлса, мансабига хос бўлмаган қарорларни қабул қилиши мумкин. Уларга ваколат берилса “Дўпписини деса бошини олиб” келади. Шу сабабли, бу борада эҳтиёткорлик жуда ҳам зарур.

10.7. ЕТТИНЧИ ҚОИДА

• Вақт қадрига етадиган ҳамкор ва дўст танлашда адашманг.

Ким бўлишни хоҳласангиз, бу йўлда сизни шахс сифатида шакллантиришда асосий ўрин тутадиганлардан бири ҳаётингизга кирган бошқа кишилар билан мулоқот қилишдир. Сиз бошқа кишилар сизни шакллантиришда салмоқли ўрин тутишлари тўғрисида ўйлаб кўрганмисиз? Бизни ўраб турган кишиларнинг таъсири шунчалик кучлики, шунчалик нозикки, шунчалик доимийки, қанчалик бизга таъсир этаётганидан шубҳаланмаймиз ҳам.

Бу ҳақда ўйлаб кўринг. Агар сизнинг атрофингизни топганини ўнгу сўлга қарамай сарфлайдиганлар ўраган бўлса, сиз ҳам шундай бўлишингиз исбот талаб қилмайди. Атрофдагиларнинг таъсири шунақа.

Агар улар баъзида алдаб иш юритса ҳам бўлади, дейдиганлар бўлса, сиз ҳам шундай бўласиз. Фақатгина ўн йиллардан кейин “Мен нега шундай ҳолга тушиб қолдим?” деб аттанг қиласиз, лекин энди кеч бўлади.

Сизга мос келмайдиган кишилар орасида вақтни бекор ўтказмаслик учун ўзингизга учта фундаментал саволни беринг:

1. Қандай кишилар билан вақтимни ўтказаяпман?
2. Улар менга нисбатан қандай муносабатдалар?
3. Улар билан мулоқотим мен учун фойдалими?

Ҳар бир киши билан ўтказаетган вақтингизни баҳоланг. Улар, сиз учун ижобийми ёки салбий? У ҳолда қуйидаги саволлар устида ўйлаб кўринг:

- Сизни нима қилишга мажбур қилишди?
- Сизга улар нимани эшитишни мажбур қилишди?
- Сизни нимани ўқишга мажбур қилишди?
- Сизни қаерларда бўлишга мажбур қилишди?
- Сизни нималар устида ўйлашга мажбур қилишди?
- Сизнинг суҳбатларингизга уларнинг таъсири қандай бўлган?

- Сизнинг ҳиссиётларингизга қандай таъсир ўтказишди?
- Сизнинг сўзларингизга қандай таъсир ўтказишди?

ТЕСТ

Ўзингиз ҳақингизда ўйлаб кўрганмисиз?

Сизнинг хулқ-атворингиз, ташқи қиёфангиз, гапириш маромингиз атрофингиздаги кишиларда турлича таассурот қолдиради ва уларнинг муносабатлари ҳам шунга яраша бўлади. Қуйидаги саволларга жавоб бера туриб, одамларнинг Сизга бўлган муносабатларини билишингиз мумкин. Фақат, жавобларни танлашда балларга – тест охиридаги натижаларга қараб мўлжал олманг. Шундагина Сиз ўзингизга объектив баҳо берган бўласиз. Акс ҳолда Сиз ўзингизни ўзингиз алдаган бўласиз.

№	Саволлар ва жавоблар	Балл
1.	Мен билан учрашган кишилар исимини эслай олмайдилар. Ва ҳоланки, ўшанда менинг атрофимда бўлганларнинг исmlарини айтиб беришди:	
	а) бундай ҳодиса тез-тез бўлиб туради;	1
	б) баъзан;	2
	в) ҳеч қачон.	3
2.	Одамлар менинг нима деганимни эшитишмайди ва қайтадан такрорлашимни сўрашади:	
	а) ҳеч қачон;	3
	б) баъзан;	2
	в) тез-тез.	1

3.	Мени кийинишим, гапларим ва хулқ-атворим учун очикдан очик танқид қилишади	
	а) баъзан;	3
	б) тез-тез;	0
	в) ҳеч қачон.	1
4.	Умумий гурунларда менинг фикр-мулоҳазаларимга қизиқишмайди, улар учун гўё мен йўқдай:	
	а) бундай ҳодиса тез-тез бўлиб туради;	1
	б) ҳеч қачон;	3
	в) баъзан.	2
5.	Тасодифий танишлар менинг исмимни, турар-жойим, қаерда ишлашим ва ҳоказоларни тезда унутиб юборишади:	
	а) ҳеч қачон;	3
	б) баъзан;	2
	в) тез-тез.	1
6.	Сотувчилар, официантлар мени пайқашмайди ёки энг охирида хизмат кўрсатишади	
	а) баъзан;	2
	б) ҳеч қачон;	3
	в) тез-тез.	2
7.	Жамоат жойларида танишлар мендан хулқ-атворимни (паст овоз билан маданиятли гапириш, еб-ичиш, салфеткадан фойдаланиш ва ҳ.к.) ўзгартиришимни илтимос қилишади?	
	а) бундай ҳодиса тез-тез бўлиб туради;	1
	б) баъзан;	2
	в) ҳеч қачон	3
8.	Янги одамлар билан учрашганда, ҳамроҳларим мени уларга таништиришни унутиб қўяди:	
	а) ҳеч қачон;	3
	б) тез-тез;	1
	в) баъзан.	2

НАТИЖАЛАР:

14 баллгача

Сиз қандай хатоларга кўл қўйганингиз ва ўзингизга нисбатан ишонч, дадиллик уйғотиш ҳақида ўйлаб кўринг. Балки ўз услубингизни алмаштиришингиз керақдир. Вақт топиб ўз услубингизни таҳлил қилиб чиқинг.

14-17 балл

Афтидан, сиз ўзингизга эътибор бериш лозимлигини сезган бўлсангиз керак. Кўнгилсиз ҳодиса ва воқеалардан хулоса чиқаринг. Нотўғри ечимлар учун йўқотилган вақтни тиклаб бўлмаслигини унутманг.

18 ва ундан юқори балл

Сиз ҳеч нарсадан ташвишланманг. Атрофингиздагилар сизни жуда яхши қабул қилишган.

Хўш вақтни ва қадрлайдиган дўстни танлашда нималарга эътибор бериш керак?

Бир хавф борки, биз ҳаёт қиссамизни ўйлаганимиздан бошқачароқ одамлар олдида баён этиб қўямиз. Ҳамма одамлар билан дўстлашса бўлаверади, деган хаёл тўғри эмас.

1. Ўзингизга мос жамоа билан бўлишни ўрганинг.

Кўпинча ўзи билан ўзи танҳо бўла оладиган одамлар билан дўст тутиниш осон бўлади. Инсон ўзининг хатти-ҳаракатини, жамоа ўртасидаги обрў-эътиборига қандай таъсир қилишидан қатъи назар, қаттиқ ҳимоя қила олиши керак.

2. "Йўқ" дейишни ўрганинг.

Одамлар ахлоқий жиҳатдан бетараф бўлолмайдилар. Улар бизнинг ҳаётимизга ё яхши, ё ёмон томони билан таъсир ўтказади.

Назоратни, бошқаришни йўқотиш, вақтни бошқаришни кўлдан чиқариш осон иш. Вақтингиз устидан назорат ва уни бошқариш учун бир сўзни ўрганиб олингки, бу сўз "Йўқ".

Ҳа, "Йўқ" дейишни ўрганинг.

Кўпчилигимиз бу борада қийналамиз. Ҳаммага яхши кўриниш учун "ҲА" дейиш осонроқ. Биз "Ҳа", деб қўйиб, аввалдан рози бўлмаслигимиз керак. Бўлган ишга икки бор

вақт сарф қиламизми? Бу вақтни бекор сарф этишнинг асосий сабабларидан.

Яхшиси “йўқ”ни хурмат билан айтиш маъқул. Қандай қилиб, дейсизми? Мен: “Йўқ, менимча, бу қўлимдан келишига ишонмайман. Фикрим ўзгарса, кўнғироқ қиларман”, дейман. Халқимизда шундай гап бор

“Тилим менинг – душманим менинг”.

3. Ўзингизни олиб қочишни ўрганинг:

а) гийбатчилардан.

Гийбат қилманг. Агар сиз дўстларингизга содиқ бўлмасангиз, улар ҳам сизга содиқлик қилишмайди;

б) жаҳлдор кишилардан.

Эски китобларда ёзилган: “Кеккаядиганлардан узоқ юр, қизикқонлар билан суҳбат қилма, чунки ўзинг ҳам уларга ўхшаб қоласан ва ўз йўлингга ўзинг ғов қўясан”.

в) холис бўлмаган кишилардан.

Холислик дўстликнинг энг устун жиҳатларидан биридир. Холис бўлинг;

г) ҳамиша норози ва нолиб юрадиганлардан.

Нолиб, шикоят қилиб юрадиганлардан, шунингдек, ҳамиша эътиборни шубҳа остига қолдирадиган ва изга тушаётган муҳитни ёмонлайдиганлардан эҳтиёт бўлинг;

д) фақат ўзини ўйлайдиган худбинлардан.

Фақат ўзларининг хоҳиш ва интилишлари билан ишлайдиган худбинлардан узоқда туринг;

е) хаёсизлардан.

Бунақа дўстлар сизга бахтсизлик келтиради. Улар сизни арзимайдиган китобни ўқишга, бемаъни фильмларни кўришга, ифлос сўзларни эшитишга мажбур қилади. Бу эса сизга жуда ёмон таъсир кўрсатади.

ЎЗ ТАНИШЛАРИНГИЗ БИЛАН МУНОСАБАТИНГИЗГА АЛОҲИДА ЭЪТИБОР БЕРИНГ, ЧУНКИ СИЗНИНГ ЙЎЛИНГИЗ КЎП ЖИҲАТДАН УЛАРНИНГ ЙЎЛИ БИЛАН БИР БЎЛАДИ

МЕДАЛНИНГ ОРҚА ТОМОНИ

Дўстларингиз сизнинг орзу ва ниятларингизни кенгайтиради, ёки тарқатиб юборади.

“Яхши билан юрсанг – етарсан муродга, ёмон билан юрсанг қоларсан уятга”.

НИМАНИ ТАНЛАШ ИХТИЁРИНГИЗДА!

Учиб кетган вақт

Эй, жўра! Бой берилган вақтни қайтаришнинг иложи йўқ!
Яшин тезлигида югирсанг ҳам унга ета олмайсан! Хомтаъма бўлма!
Уларни қалдирғочлар ўз қанотларида олиб кетди.

“Халқ сўзи” газетасиниг хабари:
Шундай хадис бор:
Вақтнинг нималигини вақт кўрсатади

Муаллиф

III ҚИСМ

РАҚАМЛАР
ТИЛГА КИРГАНДА

11
БОБ

ВАҚТ ВА ОСУДАЛИК ҲАҚИДА СОЦИОЛОГИК СЎРОВ НАТИЖАЛАРИ

11.1. ВАҚТ ВА ОСУДАЛИК ТЎҒРИСИДА СОЦИОЛОГИК СЎРОВ

Вақт қадри (сабаб) ва осудалик (натижа) ўртасидаги боғланиш кучи ҳақида статистикада ҳеч қандай маълумотлар йўқ. Шу сабабли, бу иккала қадрият ўртасидаги боғланиш кучини аниқлаш мақсадида социологик сўров ўтказиш учун махсус анкета ишлаб чиқилди ва мамлакатнинг турли ҳудудларига 1100 та анкета тарқатилди. Улардан 999 тасига жавоб олинди.

Анкетага “Вақтни қадрлаш қанчалик осудалигингизни таъминлайди?” деган саволга респондентларнинг фикрини билиш мақсадида қуйидаги жадвал тузилди ва тегишли маълумотлар йиғилди (1-жадвал).

1-жадвал

Вақт қадри ва осудалик ўртасидаги боғланиш ҳақида респондентлар фикри

Респондентлар	Вақтни қадрлаш қанчалик даражада осудалигингизни таъминлайди?				
	жуда паст (20% гача)	паст (20-40%)	ўртача (40-60%)	юқори (60-80%)	жуда юқори (80-100%)
1	+				
2			+		
...					
999					+

Фақат битта, яъни айнан қайси бир устундаги жавоб маъқул бўлса, ўша устун катакчасига “+” ишорасини қўйиш йўли билан респондентлар ўз муносабатларини билдирдилар.

Асосий савол билан бир қаторда анкетага киритилган қуйидаги 12 савол бўйича ҳам ашёвий далиллар тўпланди:

1. Ёшингиз _____
2. Жинсингиз: эркак, аёл,
3. Касбингиз _____
4. Лавозимингиз: йўқ, оддий ходим, раҳбар,
5. Маълумотингиз: ўрта, ўрта махсус, олий,
6. Илмий даражангиз: йўқ, фан номзоди, фан доктори,
7. Яшаш жойингиз: шаҳарда, қишлоқда,
8. Энг яхши кўрган рақамингиз: 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9,
(доирага олинг)
9. Қон гуруҳингиз _____
10. Мучалингиз _____
11. Буржингиз _____
12. Имзо _____

Сўровнома мамлакатимизнинг барча ҳудудларидан тасодифан танлаб олинган қишлоқ, туман, шаҳарда, ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш соҳаларида банд бўлган оддий ишчидан тортиб то академикларгача турли касб эгалари ўртасида ўтказилди.

Белгиланган меъёрлар асосида ўтказилган сўров натижалари умумлаштирилиб ҳулосалар чиқарилди. Бунда аҳолининг ҳар бир қатлами – ёшлар, аёллар, қариялар тўлдирган сўровномаларга алоҳида эътибор берилди.

Шу тарзда ашёвий далиллар тўпланди, фикрлар жамланди. Аммо дунёдаги мавжуд ашёвий далил тўпланганда ҳам, агар уни таҳлил ва талқин қилинмаса, бунинг тирноқчалик ҳам нафи бўлмайди. Бундай таҳлил респондентларнинг ёши, жинси, касби, лавозими, маълумоти, яшаш жойи каби белгилар билан вақтни қадрлаш ўртасидаги боғланиш кучини аниқлаш билан ниҳояланди.

Асосий саволдан ташқари савол ости саволларга ҳам қуйидаги жавоблар олинди:

1. Вақтни қадрлаш қанчалик осудалигингни таъминлайди?

2. Бўш вақтингизни қандай ўтказасиз?
3. Кимлар кўпроқ вақт ўғриси ҳисобланади?
4. Сиз вақтингизни ҳар доим режалаштирасизми?
5. Йилнинг қайси вақтида меҳнат таътилини олишни маъқул кўрасиз?
6. Кимсиз: бошқарилувчими ёки бошқарувчими?
7. Вақтни тежашнинг қайси қоидаларини устувор деб биласиз?
8. Вақтни режалаштиришда нималарга кўпроқ устуворлик берасиз?
9. Сиз учун қайси кун муҳим: кечами, бугунми ёки эртами?
10. Сиз кимсиз: “Тўрғай”ми ёки “Бойўғли”? Ёки “Қабутарми”?

11.2. РАҚАМЛАР ЗАМИРИДАГИ ҲАҚИҚАТ

999 та анкеталарнинг қайдлар қисмида респондентларнинг “Вақтни қадрлаш қанчалик осудалигингизни таъминлайди?” деган саволга билдиришган фикрларини умумлаштириб гуруҳларга бўлганда қуйидаги статистик тақсимотлар ва хулосаларга эга бўлдик (2-жадвал).

Сўровномада иштирок этган 999 респондентларнинг 62,9 фоизи, яъни 629 нафар киши вақтни қадрлаш осудаликни жуда юқори, яъни 80-100 фоиз таъминлайди деб жавоб беришган. Уларнинг таркибида диншунослар ўта юқори, яъни 78,9%, сўнг талабалар – 74,5%, сўнг эса муҳандислар – 70% га яқини вақтни қадрлаш билан банд бўлган, қалбда айш-ишрат талаби, дунё орзу-ҳаваси, қувончи меъёрида бўлади.

Уларда тавфиқ бор, бунинг аломати шуки вақт доимо уларнинг кўз олдида гавдаланиб туради. Беш маҳал фарз намози уларни сергак тутди. Белгиланган вақтидан бир лаҳза ҳам кечикмай намозга улар ҳамиша тайёр турдилар. Бу вақт улар учун олий ҳакам.

135 рақамли анкета соҳиби 66 ёшли диншунос эркак, маълумоти олий, нафақада, мучали от, шаҳарда яшовчи, респондент юқоридаги саволга қуйидагича жавоб ёзиб юборган:

Касб эгалари нўқтаи назари бўйича жавоблар

Т/р	Касблар	Респондентлар сони	Вақтни кадрлаш қанчалик осудалигини таъминлайди? (%)				
			ўта паст	паст	ўртача	юқори	жуда юқори
1	Иқтисодчилар	113	1,4	1,5	8,4	20	68,7
2	Мухандислар	70	-	1,9	9,4	18,9	69,8
3	Хуқуқшунослар	81	4,9	1,6	9,8	16,4	67,3
4	Шифокорлар	44	-	-	12,2	24,2	63,6
5	Журналистлар	54	-	-	17,1	22	60,9
6	Тадбиркорлар	48	-	5,6	30,6	11	52,8
7	Диншунослар	25	-	15	6,6	10,5	78,9
8	Давлат хизматчилари	57	8,8	-	17,6	26,5	47,1
9	Педагоглар	294	1,4	4,7	12,3	23,6	58
10	Талабалар	182	2,2	2,2	8	13,1	74,5
11	Нафақахўрлар	31	4,3	8,7	21,7	26,2	39,1
	Жами	999	2,1	3,3	12	19,7	62,9

“Исломий ақидаларга кўра, бир кунда адо этиладиган 5 маҳал намоз вақти икки дунё саодатининг калити саналади”.

355 рақамли анкета соҳиби 39 ёшли эркек, иккинчи мутахассислик бўйича таълим олаётан сиртқи бўлим талабаси, мучали балиқ, буржи эгизаклар, қишлоқда яшовчи респондент вақтни қадрлаш қанчалик осудалигингизни таъминлайди деган саволга қўйидаги жавобни ёзиб юборган:

“Талабалик даврини эшлашга унчалик қийналмайман. Негаки биринчи мутахассисликни битирганимга атиги ўн йил бўлибди. У шундай ҳикоя қилади. Бизда интернет, компьютер, мобиль телефон ва, ўз-ўзидан аёнки, улар орқали кўлга киритилажак имкониятлар йўқ эди, – дейди у. Барча зарурий ахборотни кутубхонадан олардик. Дарсдан чиққач гуруҳ бўлиб қиз-ўғил кутубхонага жўнардик. Ўша ерда фикрлашиб дарс тайёрлардик. Янгиликлар билан танишиш учун газета, журнал, радио, телевидениедан унумли фойдаланардик. Ишлайдиган талабалар ҳам талайгина бўлиб, бундай талабалик турмуш тарзи кўпчиликка янгилик ёки ҳайратланарли ҳодиса бўлиб туюлмасди. Ўзим ҳам учинчи курсдан бошлаб ишлай бошлаганман. Бу менга назарий билимларимни амалий такомиллаштириб боришда кўл келган. Ўқиш билан ишни бақамти олиб борган талаба олий ўқув юртини битириб, иш бошлагач, довдираб қолмаслиги тайин. Талаба ҳаммасига имкон топарди. Биз ҳам шундай қилишга баҳоли қудрат интилардик. Ўша пайтлари ётоқхонамиз бўйича икки кишидагина магнитофон бор эди. Аксарият курсдошлар уларнинг хонасига серкатнов бўлишарди ёки илтимос қилиб, хоналарига келтириб қўшиқ тинглашарди. Бундай маданий ҳордиқнинг эса гашти ўзгача эди. Мусиқанинг, куйнинг қадрини ҳис қилардик... ва яна дарсга шўнғирдик. Чунки вақтимизни ўғирлайдиган нарсалар кам эди. Лекин гуруҳ курмаксиз бўлмаганидек, бугунги кунда ижтимоий тармоқлардан шунчаки танишлари сонини кўпайтириш учун фойдаланувчилар ҳам оз эмас. Интернетга фақат клип, кино юклаб олиш, ҳар хил олди-қочди сайтлардан бемаза “нар-

са”ларни кўриш учунгина кираётганлар ҳам борки, бу жуда ачинарли ҳол.

Ота-онаси яхши ният билан ноутбук олиб берган талаба уни турли ўйинлар ўйнаш воситасига айлантириб қўйгани ҳам бор гап”.

Вақтни қадрлаш ва осудалик ўртасидаги боғланишни жуда юқори баҳолаган (80-100 фоиз). **439 рақамдаги 37 ёшли муҳандис, эркак,** маълумоти олий, мучали товуқ, буржи арслон, қон гуруҳи II, шаҳарда яшовчи респондент ўз фикрларини қуйидагича баён қилибди:

“Агарда вақт тушунчасига кенг маънода қаралса, уйқу соатларидан қолган соатлар иш билан ўтади. Ўрта ҳисобда, бир суткада олти соат ухлайман. Демак, асосан “иш куни” 18 соатдан иборат. Бу ерда шуни таъкидлаб ўтиш керакки, “иш” тушунчасига утилитар нуқтаи назардан қараб бўлмайди, чунки ҳаётнинг турли муаммолари устида тафаккурда бўлиш менинг учун катта ва муҳим иш.

Мен эрталаб, ҳамма вақт муайян соатда уйғонаман. Шундан кейин бир неча минут ўрнимда ётиб: “бугун нима қилиш керак?” деган саволни олдимга қўйиб, қилиниши лозим бўлган ишларни мияда ўйлаб чиқаман ёки, баъзан, қоғозга ёзиб қўяман. Кечаси эса, бошни ёстиққа қўйганда: “хўш бугун нималар қилинди?” деган саволни қўйиб, мабода мўлжалланган режа бажарилмай қолган бўлса, эртасига албатта бажаришга уринаман, чунки акс ҳолда ишлар тўпланиб қолади.”

398 рақамдаги 30 ёшли эркак, маълумоти олий, мучали куён, буржи тарози, қон гуруҳи III, шаҳарда яшовчи респондент талабалик билан хайр маъзур қилганига роппа-роса йигирма йил бўлибди. У кишининг ҳам айтимлари юқоридаги 355 рақамдаги талабанинг хотиралари билан қорайиб ўйқаш. У шундай хотирлайди: “Ажаб, ўша пайтлари ривожланиш анчайин суст бўлганини шундай ҳам билса бўларкан. Талаба қорин қайғусини ҳал қилдими, демак, қолган вақтини батамом дарс тайёрлашга сарфлайди. Аммо бунинг учун ҳам йўл юриб кутубхонага бориш керак, зарур китобларни излаб

топиш лозим ва ҳоказо ва ҳоказо... Бироқ бугунги талабани бундай муаммо ташвишга солмайди."

Вақтни қадрлаш қанчалик осудалигингни таъминлайди, деган саволга умумий 999 нафар респондентларнинг таркибида ўта паст деб жавоб берганларнинг салмоғи 2,1 фоизни, паст – 3,3 ва ўратча – 12 фоизни ташкил этган. Касблар кесимида боғлиқлик энг паст, яъни, тегишли равишда 8,8 ва 17,6 (ўратча) фоиз деб белгилаганлар салмоғи давлат хизматчиларига тўғри келади, жуда юқори деган жавоблар эса барча касблар таркибида энг паст салмоқни (47,1 фоизни) ташкил қилади.

Қайсидир бир маънода бу рақамлар реал ҳаётга тўғри келади. Сабаби ғайри қонуний ва жиноий ишларни узоқроқ суриштириш, у билан алоқадор томонларни аниқлаш кўп вақтни талаб қилади. Ва бу ҳол уларнинг осудалигини таъминлашга эмас, балки хотиржамлигига акс таъсир қилади: шу туфайли уларнинг жавобларидаги юқори даражадаги боғлиқлик кўрсаткичи ҳам жуда паст (47,1%).

Жуда юқори (86-100%) даражадаги боғланишнинг пастлиги нафақахўрларда ҳам кузатилди (39,1%). Албатта, уларга кўпроқ ором керак. Уларнинг сиҳат-саломатликларини сақлаш, тиклаш ва мустаҳкамлаш учун вақт бемалол, сув текин бўлиши лозим, вақтнинг зиқлиги, бемалол бўлмаслиги уларнинг хотиржамлигига акс таъсир қилади.

Шу ўринда,

Гап келди:

Вақт ўзи ноёб нарса, бунинг устига ундан унумли фойдаланмасангиз, ҳеч нарсанинг урдасидан чиқаолмайсиз. Кузатувлар натижаси шуни кўрсатадики, диндорлар ва диншунослар, талабалар ва мухандислар учун ҳар бир лаҳзадан ўз вақтида ва ўша миқдорда фойдаланиш уларнинг осудалигини жуда юқори даражада таъминласа, давлат хизматлари учун суриштирувнинг мукамал бўлишини таъминлаш мақсадида вақтнинг бемалол бўлиши уларнинг осудалигини юқори даражада бўлишини таъминлар экан.

Муқояса маъносида айтадиган бўлсак, биринчи тоифадаги касб эгалари, яъни диндорлар, талабалар ва муҳандислар ҳар бир лаҳзанинг ўз вақтида бўлишини олий ҳакам деб тушуниб “Бугунги ишни эртага қўйма” нақлини шиор қилиб олишган бўлса, иккинчи тоифадаги касб эгалари, масалан, давлат хизматчилари ва ҳуқуқшунослар: “Бугунги жаҳлни эртага қўй” кабилида иш тутадилар.

281 рақамли анкета соҳиби **58** ёшли эркак, ҳуқуқшунос олим, фан доктори, мучали тўнғиз, буржи қўй, қон гуруҳи I, шаҳарда яшовчи респондент жаҳл ва вақт хусусида шундай ёзади:

“Жаҳл – ақл душмани. Жаҳл келганда ақл кетар, деб бежиз айтмайди халқимиз. Ақл бор жойдан эса жаҳл чекинади. Шундай экан, сиз доимо ақлга ёр бўлинг, жаҳлдан қочинг. Шунда ҳаётингиз осойишта кечади. Аксинча жаҳл отига минсангиз, беихтиёр хато, ва гуноҳ ишларни қилиб қўясиз. Жаҳлдан тушганингиздан кейин эса қилмишингизга пушаймон бўласиз. Лекин, афсуски, унда кеч бўлади. Жаҳл устида қилиб қўйган хатойингизни тузатиб бўлмайди. Шунинг учун жаҳлингиз чиқса уни босишга ҳаракат қилинг, жаҳл устида қиладиган ишларингиздан тийилинг. Ҳоврингиздан тушиб, ўзингизни босиб олгач, аминманки, ўша ишни кейинга қолдирганингиздан хурсанд бўласиз”.

Шу ўринда жаҳл устида ўзининг яккаю ягона ўглини ўлдирмоқчи бўлган савдогар ҳақидаги ривоят ҳамма учун фойдали деб биламан.

Ривоят

БУГУНГИ ЖАҲЛНИ ЭРТАГА ҚЎЙ!

Бир киши ҳомиладор хотинини ота-онасига қолдириб, узоқ мамлакатга савдогарчиликка кетибди. У ерда иши юришиб кетибди. Тўплаётган бойлигига қизиқиб, бир мамлакатдан бошқа мамлакатга йўл олибди. Кейин яна бошқасига. Бойлик топишга маҳдиё бўлиб орадан йигирма йил ўтиб кетганини билмай қолибди.

Топган мол-мулки бир умр ишламай еб ётса ҳам етиб ортадиган бўлгачгина уйига қайтишга қарор қилибди.

Бойликларини каттакон карвонга ортиб келаётганида йўл ёқасидаги бозорга кириб қолибди. Қараса бир киши тумонат одамни йиғиб олиб:

– Эй одамлар! Ким менга юз тилла берса бир ҳикмат айтаман, – деяётганмиш. Одамлар эса унинг устидан кулиб:

– Эй нодон, юз тилла топган одам ақл ҳам топади. Ким сенга бир ҳикматинг учун юз тилла беради? – дермиш.

Ҳаддан зиёд бойликка эга бўлган савдогарга бу ҳолат қизиқ туюлибди. “Кел, – дебди ўзига-ўзи, – юз тилла билан бойлигим камайиб қолармиди. Шундай бўлгач, бу одамга юз тиллани бериб кўрай-чи, қани, у қандай ҳикмат айтаркан?”

Савдогар у одамга юз тиллани бериб:

– Қани, айт, ўша ҳикматингни, – дебди.

У одам:

– Бугунги жаҳлни эртага қўй, – дебди.

– Шу холосми ҳикматинг? – сўрабди савдогар.

– Ҳа, шу.

“Бугунги жаҳлни эртага қўй”, деган гапни юз тиллага сотиб олган савдогар лом-мим демай, дарди ичида кетибди.

У йўл юрибди, йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди. Ниҳоят қоқ ярим тунда уйига етиб келибди. Қараса кўча дарвозаси ичкарасидан қулфланган экан. Ўйлаб-ўйлаб хотинини безовта қилмай девордап ошиб тушишга қарор қилибди. Ҳовлига кириб уй деразасидан қараса ўриндиқда бир йиғит донг қотиб ухлаб ётибди.

Савдогарнинг жони ҳиқилдоғига келибди. Кўзига дунё қоронғи бўлиб кетибди.

– Мен шу хотинимни деб ёт ўлкаларда сарсон-саргардон бўлиб, пул топиб келсаму у бу ерда бегона эркак билан... – деб тутақиб, жаҳл отига минибди. Ёнидан шартта ханжарини суғуриб, бегона эркакнинг тепасига келибди. Кўксини нишонга олиб ханжарини санчаман, деб турганида йўлда юз тиллага сотиб олган ҳикмати эсига тушибди-да, жаҳл отидан тушиб, ўзга хонада ётган хотинини уйғотибди:

– Бу ётган эркак ким? – деб сўрабди жаҳлини аранг босиб.
– Вой, дадаси, яхши, соғ-саломат келдингизми? Бу ўглингиз-ку! Сиз сафарга кетаётганингизда бошқоронғи эдим-ку. Ўша-да. Кўрдингизми, каттакон йигит бўлиб қолди. Худди ўзингизга ўхшайди-я, каранг.

Аёл шоша-пиша ўглини уйғотибди. Ота-бола қучоқлашиб кўришишибди. Кувончларидан ҳаммалари ўзларини тутолмай йиғлаб юборишибди.

Савдогар жаҳл устида ўз ўглини ўлдириб қўймаганига шукроналар айтиб ҳикматгўй кишига берган юз тилласига минг бор рози бўлиб, уни дуо қилибди.

Қиссадан ҳисса ўрнида,

Гап келди: Азизлар!

Ҳар қандай ғайри қонуний иш, ҳар қандай иймонли кишини ғазабини кўзғайди. Нима учун у била туриб шу қалтис ишга қўл урди, деб ўзига-ўзи савол беради. Бир томондан ғазоби тутса, иккинчи томондан инсон сифатида раҳми ҳам келади. Бу ерда вақтни тежаш эмас, балки суриштирув ишларининг пухта ва шаффоф бўлиши, ҳамда, қабул қилинадиган қарорларнинг адолатли бўлиши учун давлат хизматчилари, яъни, терговчилар, прокурорлар, адвокатлар, бир сўз билан айтганда ҳуқуқшунослар шошқалоқликка йўл қўймайдилар.

Бугунги жаҳлни, ғазабни эртага сурадилар. Шошқалоқликка йўл қўймайдилар. Суриштирув ишига қанча вақт талаб қилинса, шунча вақтни сарфлайдилар. Жаҳл – ақл душмани, деб шунга айтадилар-да. Жаҳл отига минманг, доимо ўзингизни қўлга олинг. Оғир-босиқ бўлинг, кейин пушаймон бўлмайсиз. Кейинги пушаймон – ўзингизга душман, дейдилар!

11.3. БҮШ ВАҚТИНГИЗНИ ҚАНДАЙ ҮТКАЗАСИЗ?

Ҳаётда шундай дақиқалар бўладики, афсуски уларни қайтаришнинг иложи йўқ ва уларнинг асосини вақт ташкил этади. Вақтинг кетди – нақдинг кетди – деб шунга айтадилар. Бекор ўтказилган вақтни қайтариш учун ҳатто сизнинг дарё-дарё кўз ёшингиз ҳам ёрдам бермайди. Вақт ростан ҳам бекорга ўтадими ёки биз уни шундай ўтказамизми? Вақт бизнинг қўлимизда экан, унинг бекор ўтказилганлигига биз фақат ўзимизнигина айблашимиз мумкин. Гарчи одамлар ҳаётининг давомийлиги ҳар хил бўлсада, аммо бизларнинг барчамиз учун бир сутка 24 соатдан иборат. Ва бу соатлардан қандай фойдаланиш ўзимизнинг қўлимизда.

999 нафар респондентлар ўртасида ўтказилган социологик сўров натижалари бир суткада 24 соатнинг қандай сарфланганлигини кўрсатди (3-жадвал).

3-жадвал

24 соатнинг сарфланишдаги улушлар

Т/р	Сарфланадиган вақт	Соат	%
1	Уйқуга	8,1	33,7
2	Ишга	8	33,3
3	Овқатланишга (эрталаб нонушта, тушлик ва кечқурунги овқатланиш)	2,5	10,4
4	Транспортда юриш	1,7	7,1
5	Бўш вақт	3,7	15,5
	Жами	24	100

Уйғонамиз. Нонушта қиламиз-у, ишга жўнаймиз. Шом қорайгач, уйга қайтамиз. Соат миллари ўн иккига бонг урган-да деворда осиглиқ турган тақвим “эскиради” ва ўзида саксон олти минг тўрт юз сонияни жамлаган умрнинг яна бир куни тамомланади. Миллион-миллион лаҳзалардан иборат ҳаётимиз шу зайлда ўтаверади-ўтаверади...

1. Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексининг 114-116-моддаларига мувофиқ:

Ходим учун иш вақтининг меъёридаги муддати ҳафтасига қирқ соатдан ортиқ бўлиши мумкин эмас. Олти кунлик иш ҳафтасида ҳар кунги ишнинг муддати етти соатдан, беш кунлик иш ҳафтасида эса саккиз соатдан ортиб кетмаслиги лозим. Социологик сўров маълумотларидан кўришиб турибдики, инсон умрининг энг катта қисми уйқуга кетар экан. Шифокорлар бу физиологик жараённинг саккиз соати инсон учун меъёр эканлигини аниқлашган. Бу бир ойда 240 соат (10 кун), бир йилда 2920 соат (121 кун), ўттиз йилда 3652 кун (10 йил) бўлади. Бу ўртача ҳисобда 60 йил яшайдиган одам ҳаёти давомида 20 йил ухлайди дегани. Қолгани эса – ўқиш, ишлаш, овқатланиш, маданий ҳордиқ, чиқариш, транспортда юриш, телефонда гаплашиш, инсонлар билан мулоқотга киришиш на бошқа мақсадларга сарфланади.

Мазкур тақсимотда сутканинг яна бир катта қисмини ўқиш ва иш ташкил қилади, яъни унинг салмоғи 33,3 фоизни ёки 8 соатини, сўнг вақт 15,5 фоизни ёки 3,7 соатни ташкил қилади. Ўтказилган социологик сўров натижаларига кўра ўзбек аёллари фарзандлари билан шуғулланишга бўш вақтларининг 9,1 фоизини сарфлаши маълум бўлди. Эркаклар эса бу вақтнинг 5,6 фоизини шу иш учун ажратар экан.

“Бўш вақт” деб ижтимоий гуруҳ ва умуман жамиятда зарурий равишда сарфланадиган унумли вақтдан ортиб қоладиган, яъни ишдан ташқаридаги вақт қисмига айтилади. Инсон жамиятда элга зарар билан эмас, фойдаси билан азиз. Ақлли ёшлар вақтларини бекорга ўтказмайдилар. Ғайрат билан ўқиш, ишлаш, дарсдан кейин қўшимча таълим хизматидан фойдаланиш, ҳунар ўрганиш, спорт билан шуғулланиш, компьютер сабоқларини эгаллаш уларнинг турмуш тарзига айланган. Аммо айрим дунёқараши паст, дискотекаларда, мазмунсиз оҳанглар остида жазавага тушиб, ўзини кўз-кўз қиладиган, гиёҳванд моддалар истеъмол қилиб, умр отлик неъматни бой бериб қўяётган ёшлар озми?

Хўш, респондентларнинг бўш вақтдан фойдаланиш ҳақидаги фикрлари қандай экан? Қўйида ана шулар тўғрисида:

37 рақамли анкета соҳибаси, 36 ёшли педагог, боғча тарбиячиси, мучали қуён, буржи бошоқ, қон гуруҳи 1, шаҳарда яшовчи, олий маълумотли респондент сўров анкетасининг қайдлар қисмида қуйидагиларни ёзиб юборган:

“Иш вақтим эрталабки саккиздан кечки бешгача. Уйга келгунимга қадар соат олти атрофида бўлади. Табиийки, келгач, аввало овқат тайёрлаш, уйни озроқ бўлса-да тартибга келтириш каби юмушлар билан шуғулланаман. Кейин овқатланамиз. Шундан сўнг фарзандларимнинг тайёрлаган дарсларини текшираман. Бунга ярим соат ёки 45 дақиқа ажратилади. Албатта, мактабдаги янгиликлар, олган баҳолари ҳақида сўрайман.

Овқатланиш 45 сониядан ошмайди. Чунки 46 сониядан бошлаб ўтган дилхираликлар, нохушликлар эсланади, табиат хиралашиб кайфиятнинг бузилишига сабаб бўлади”.

52 рақамли анкета соҳиби, 52 ёшли эркак, педагог, тарихчи олим, фан доктори, мучали қуён, буржи бошоқ, қон гуруҳи 1, қишлоқда яшовчи респондент қуйидагиларни баён қилган:

“Вақт қизиқ нарса: у оқар сув, таралган нур каби тез ўтади. Араб шоири Абул Фаррож умр ҳақида шундай деган экан: “Одам табиатан қизиқ яратилган – бойлигини йўқотса хафа бўлади-ю, умр зое кетаётганига эса парво қилмайди”. Тўғри, баъзан вақтимизни ўғирлатиб қўйсак, парво қилмаймиз. Бу нотўғри. Вақт – олтиндан қиммат. Мен бўш вақтларимда отамнинг соҳалари бўйича Ўрта Осиё фалсафаси тарихи билан қизиқиб шуғулланаман, бадий адабиётлар ўқийман.

Гулни жуда яхши кўраман. Бўш вақтларимда уларни суғораман, чопиқ қиламан, парваришлайман. Дам олиш кунлари вақт бўлса фарзандларимни олиб Арнасойга, Чордарага балиқ овига чиқаман.

Хуллас, вақтни қадрлаган одам умр лаззатини, ҳаёт маъносини тушунган бўлади”.

88 рақамли анкета соҳиби, 61 ёшли педагог, кибернетика соҳаси бўйича фан доктори, академик, мучали маймун, буржи эгизаклар, қон гуруҳи II, шаҳарда яшовчи респондент сўров анкетасининг қайд учун ажратилган қисмида қўйидагиларни ёзиб юборган:

Менинг ёшим олтмишдан ошди. Ҳозир иш шунчалик кўпки, бўш деган нарса эсдан чиқиб кетган. Бизнинг ҳунари-миз – илм. Бу шундай нарсаки, у иш куни, иш соати нима эканлигини билмайди. Илм билан ҳаммавақт, кечасию-кундузи, дам олиш кунлари, ҳатто-ки, отпусकाдалик пайтлари ҳам машғул бўлишга тўғри келади. Шундай бўлса-да, одам барибир дам олиши керак-ку. Бундай пайтлари дилга яқин, ҳамфикр дўстлар ва шогирдлар билан сўлим тоғларга чиқиб, тоза ҳавода дам оламан. Табиат қўйнида қўлимга қалам-қоғоз олиб ишлашни ёқтираман. Оний фикрлар қоғозга тушгунча руҳий тинчлик бўлиши ҳам асло мумкин эмас. Ана шундай ўй-фикрлар ёзиб бўлингандagina, роҳат бағишловчи ҳислар пайдо бўлади. Мабодо яна ўша бўш: вақт топилгудек бўлса, янги-янги нарсаларни ўқишга ва ёзишга интиламан. Бундан ташқари, битилмаган китоблар, мақолалар, улгурмаган ишлар ҳақида ўйлайман. Борган сари бундай ишлар миқдори кўпайиб кетаётгандай кўринади.

Шу ўринда,

Гап келди: Эҳтимол, сиз ўзингиз бўш вақтингизда нима билан шуғулланасиз, деб сўрасиз?

Мен бўш вақтимда, банд бўлган вақтимдан ҳам кўпроқ банд бўламан. Пир – устозларнинг мақаддас китоблари ҳамда мумтоз ва замонавий адабиёт намуналарини мутоала қиламан.

Мумтоз куй ва кўшиқларни мириқиб тинглайман. Гоҳо-гоҳо ёлғизликда, танҳоликда осуда, хотир-жам, тинч жойда бўш вақтимни ўтказаман.

252 рақамли анкета соҳиби, 73 ёшли эркак, ҳуқуқшунос олим, фан доктори, мучали маймун, буржи ёй (камон), қон

гуруҳи III, шаҳарда яшовчи респондент, бӯш вақт тўғрисидаги фикрларини қўйидагича баён қилган:

“Бошқа олимлар сингари мен ҳам бӯш вақтимнинг камлигидан, аниқроғи йўқлигидан азият чекаман. Лекин оз бўлса-да, уни қидириб топаман. Мен бӯш вақтимда бадиий адабиёт мутоала қилишни жуда севаман. Чунки киши руҳи учун энг яхши маънавий озуқа – бу мутоаладир.”

17 рақамли анкета соҳиби, 71 ёшли эркак, педагог, раҳбар ходим, фан доктори, мучали тўнғиз, буржи балиқ, шаҳарда яшовчи респондентнинг жавоби жуда қисқа бўлган:

“Бӯш вақтларимда ёру-дўстлар билан бўлиб ширин суҳбат қуришни яхши кўраман, пиёда юришни, тоғ ва далаларни кезиб, томоша қилишни ёқтираман”.

170 рақамли анкета соҳиби, 71 ёшли эркак, тарихчи олим, фан доктори, академик, мучали ит, буржи тоғ эчкиси, шаҳарда яшовчи респондент бӯш вақт тўғрисида ўз фикрларини қўйидагича баён этган:

“Илм билан машғул бўлган одамнинг бӯш вақти бўлмаса керак, чунки ҳар доим мияда илмга алоқадор масалалар айланиб юради. Хизматдан ташқари вақт ҳақида гап борганда, бундай вақтларда оилам билан, дўстларим билан бирга бўлишни, газета-журналлар кўришни, кино, театрларга бориб туришни маъқул кўраман”.

502 рақамли анкета соҳиби, 57 ёшли эркак, муҳандис, фан доктори, раҳбар, мучали сичқон, буржи арслон, қон гуруҳи I, шаҳарда яшовчи респондентнинг, “бӯш вақтингизни қандай ўтказасиз?” деган саволга қўйидаги жавобларни берган:

“Бӯш қолган вақтларимда мусиқа тинглашни, ўзим ёқтирган хушовоз хонандалар ижросида кўшиқлар эшитишни яхши кўраман. Дилимга маъқул тушган куйларни скрипкада, рубобда, доирада баъзан ўзим ижро этаман. Шанба ва якшанба кунлари кадрдон дўстларим билан улфатчилик қилиб тураман.

402 рақамли анкета соҳиби, 28 ёшли, 2-босқичли магистрант, эркак, мучали илон, буржи сигир, қишлоқда яшовчи респондент ўз жавобини батафсилроқ қилиб ёзиб юборди:

– Ҳар бир вазифа, белгиланган топшириқ ёки олдинга қўйилган мақсад ўз вақтида адо этилмоғи лозим. Бунинг вақтида бажарилмаслиги ёки эртанги кунга қолиши қолган ишга қор ёғиши билан баробар. Бу кимгадир қилинган ваъданинг бажарилмай қолиши ёки мўлжаллаган ишингизнинг орқага сурилиши дегани эмасми? Унутмаслик керакки, қилиниши лозим бўлган ишни бажариш учун юзага келган вазият ҳам такрорланмаслиги мумкин.

“Эрта турсанг Аллоҳ ризқингни зиёда қилади” деган нақл бор. Ҳар бир киши ўз ҳаракати билан мана шу ризққа замин яратади, яъни эрта турган инсоннинг иш куни эртароқ бошланади. У талаба бўлса, ўқишга шошмасдан тайёрланади ва айрим ёдидан кўтарилган ишларини ҳам қилишга улгуради. Уй-рўзгор юмушларини ўқишга кетгунга қадар бажариб олганга нима етсин?

Эрта турсангиз, дарсга кечикмасдан етиб борасиз. Институтимизда машғулотлар қатъий тартибда белгилангани вақтга нисбатан тўғри тақсимотни йўлга қўйишимизни талаб қилади. Ҳар куни икки ёки уч жуфтликдаги машғулотда профессор-ўқитувчилардан маъруза тинглаймиз, баъзан баҳс-мунозараларга йўл очилади. Илмий раҳбарим, устозим билан биргаликда қуйи босқич талабаларига дарс ўтиш маҳоратини эгаллаяпман. Ҳафтасига у киши билан 8 соатлик дарс ўтиш жараёнида талабалар аудиториясини қандай жалб қилиш бўйича билим ва тажриба тўплаяпман.

Биз талабаларнинг дарсдан кейинги бўш вақтимиз ўз ихтиёримизда. Бошқа тенгқурларимни билмадиму, мен институтимиз “Ахборот-ресурс маркази” да кўпроқ бўламан. Бу масканда фақат китоб ёки турли нашрлардан эмас, балки уларнинг электрон шаклларида ҳам кенг фойдаланиш мумкин. Хорижий олимларнинг юриспруденция йўналишидаги диссертациялари билан танишишга ҳаракат қиляпман.

Вақтини тежаган, уни бўлар-бўлмас ишларга сарфламайдиган тенгқурларимга ҳурматим балаңд. Уларнинг ўз кун тартибини бузгилари келмайди ва тўғри қиладилар. Ҳеч

қачон вақт инсон ҳукмига бўйсунган эмас, аксинча унга биз тобемиз...

Бўш вақтнинг қадрини ўлдирадиган, куни бўйи интернет, турли хил сайтлар ва мобил телефонлардан бўшамайдиган тенгқурларимга ачингим келади. Ахир, беҳуда ўтказилган вақт тўғрисида армон қиладиган кишиларга қолган вақтдан ҳам оқилона фойдаланиш насиб этмайди-ку!”

Қиёс

ХОРИЖЛИК ТАЛАБАНИНГ БИР КУНИ

Европанинг шимолий ғарбий-қисмида жойлашган миттигина Дания мамлакатада, Копенгагендаги Талабалар шаҳарчаси 13-ётоқхонанинг 35-хонасида мириқиб ухлаётган Даниэл қулоғи остида соат бирдан жиринглаб қолди. У бу ҳолатдан сесканиб, уйку аралаш дарҳол соатга қаради. Соат 7⁰⁰. Дарс бошланишига ҳали 2 соат вақт бор. “Яна озроқ ухла-самми? Дарсга ҳали эрта экан. Ёки ҳозир туриб, дарсларимни яна бир маротаба такрорласам қандай бўлади?”, дея бир оз иккиланиб турди. Қуёш нурларидан хонанинг ичи ёришиб кетгани учун Даниэл бошқа ухлолмади. Секин, аста жойини йиғиштириб, сочик, совун, тиш ювғични олди-да ювиниш хонасига кетди. Даниэл ювиниш хонасида бир ўзи ювинар экан, кеча информатикадан бўлиб ўтган имтиҳонни муваффақият билан топширгани ёдига тушди. Ва беихтиёр “бу менинг университетдаги илк муваффақиятим” дея кулиб қуйди. Даниэл ҳар кунги одатига кўра нонуштадан олдин кийиниб, бугунги дарсларни бир йўла такрорлаб чиқди. Соат 8⁰⁰ ни кўрсатган вақтда Даниэл нонушта қилиш учун қават ошхонасига бориб, курсдош ўртоқлари билан биргаликда овқатланди. Улар билан анча вақтгача ошхонада суҳбатлашиб ўтирди Чет давлатлардаги ётоқхона шароитлари бизнинг ётоқхона шароитларидан мутлақо бошқача. Яъни ошхоналар ҳар қаватда дам олиш хонаси билан бирга бўлиб, 100-120 нафар талаба учун мўлжалланган. Улар бу ерда овқат пиширишади, туғилган кун ёки турли хилдаги тадбирларни ўтказишади. Бундан

ташқари, ҳар бир ошхонада икки нафар ошпаз ва навбатчи аёллар талабалар хизматида бўлиб ошхонага, қават тозалигига эътибор бериш, талаба буюртма берган овқатларни ўз вақтида мухайё қилиш билан банд. Даниэл нонушта қилиб бўлгач, ётоқхона ёнидаги белгиланган майдончадан “Теймис” (“Teumis”) номли тезюрар велосипедини олиб, “Копенгаген” Университети томон йўлга чиқди. Бугун ҳам доимий вақтда чиққани учун кўчада талабалар оқимига кўшилиб кетаётиб курсдош-ўртоқларини кўрди. Унинг дўстларида ҳам шундай тезюрар велосипедлар бўлиб, ўқишга қатнашлари, турли жойларни айланиб, саёҳат қилишлари учун Университет томонидан “талабаликка мукофот” сифатида берилган. (Айни пайтда хорижий давлатларда метролар, поездлар, автобус, машиналар энг асосий транспорт воситаси ҳисобланса-да, аҳолининг кўпчилиги қисми велосипед ҳайдашни хуш кўради. Ҳатто, дунёнинг энг ривожланган давлатлари ҳисобланмиш Шимолий ва Жанубий Америка мамлакатларида, Европанинг аксарият қисмида, шунингдек, Хитой, Япония, Сингапур, Корея, Индонезия, Малайзия ва бошқа кўплаб давлатларда велосипед ҳайдаш, ундан унумли фойдаланиш (бизга нисбатан) жуда кенг тарқалган. Хориждан меҳмон сифатида ташриф буюриб, айланиб саёҳат қиладиган бўлса, унга давлат томонидан (агарда ҳужжатлар расмийлаштирилган бўлса) бепул тезюрар велосипедлар берилади ва у қандай берилган бўлса худди шундай қайтарилиши лозим. Ётоқхона билан Университет орасида 4 километрлик масофа бўлиб, Даниэл бу йўлни 15-20 дақиқа ичида босиб ўтди. Университетга етиб келгач, “Теймис”ни белгиланган майдончага қўйиб, дўстлари билан бирга факультет томон кетди. Биринчи дарс “Халқаро иқтисодий муносабатлар”. Дарс бошланишига ҳали 15-20 дақиқа вақт бор. Деярли аксарият талабалар ўз жойларида. Улар қатори Даниэл ҳам аудиторияга кириб ўтирди. Орадан озгина вақт ўтгач, домла ҳам эшик ёнида пайдо бўлиб, талабаларни бир қатор кўздан кечирди. Домла дарсни бошлашдан аввал дастлаб компьютерда терилган материалларни талабаларга адабиёт сифатида тарқатиб чиқди.

Бугунги дарс асосан маърузадан иборат бўлгани учун домла ўзи тарқатган материаллардан фойдаланиб, 90 дақиқалик дарсни бошлади. Маърузада асосан давлатларда рўй бераётган иқтисодий инқирозлар, халқаро савдонинг ички ва ташқи амаллари, банк-молия тизимлари, маркетинг бозорларидаги аҳвол, валюталарнинг эркинлиги, завод ва фабрикаларда ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг ўсиши, турли хилдаги хомашё материаллар, шунингдек, табиий ресурсларга, темир, мис, газ, олтин, нефтларга бўлган эҳтиёжлар, жаҳон бозорида экспорт ва импорт савдо операцияларининг бориши, умуман олганда, XXI аср бўсағасида турган давлатларда энг муҳим ўзгаришлар ҳақида талабаларга маълумот берди. Дарс давомида талабаларни қизиқтирган баъзи саволлар, мулоҳазалар, эътирозлар биргаликда атрофлича муҳокама қилинди. Шундай қилиб, 1-дарс ҳам баҳс-мунозара билан поёнига етди. Талабалар икки ярим соатлик катта танаффусга чиқиб кетишди. Даниэл ҳам вақтини беҳуда ўтказмаслик учун университет қошидаги “Талабалар кутубхонаси”га чиқди.

Навбатдаги дарс инглиз тили. Дарс ҳам бошланди. Домла 5 усуллик дарсини талабалар билан оғзаки ва ёзма тарзда ўзаро савол-жавобда ўтказиб, берилган топшириқларни бирма-бир сўраб чиқди. Шу тариқа дарс ҳам тугади.

Талабалар домла билан хайрлашиб, ҳар томонга тарқалишди. Кимдир ишига кимдир ётоқхонага, яна кимлардир курсдошлари билан айланишга. Даниэл ҳам белгиланган майдончадан тезюрар велосипедини олиб, Алекс исмли англиялик дўсти билан шаҳарни айланишга чиқди. Бир-биридан гўзал музейлар, қизиқарли театр томошалари, хилма-хил паркларни айланиб катта таассурот олишди. Бугун ҳафтанинг охири куни бўлгани учун анъанавий кеча ўтказиш навбати Даниэлга етганди. Даниэл ётоқхона ёнидаги “Талабалар бозорига бориб, дастурхонни безаш учун зарур бўладиган барча нарсаларни харид қилди. Гарчи бозор расталаридаги маҳсулотлар бирмунча қиммат бўлса-да, талабаларга умуман қийинчилик туғдирмасди. Чунки университет томонидан

бериладиган 700-800 долларлик стипендия талабаларнинг еб-ичишлари, кийинишлари, айланишларга бемалол етарди.

Соат 20⁰⁰. Теварак-атроф қоронгулашиб, кеч тушганда 13-ётоқхона ҳар кунгидек талабалар билан гавжум эди. Деярли ҳамма хоналарда электр чироқлари ёқилган бўлиб, кимдир ошхонада овқатланаяпти, кимдир телевизор кўраяпти, яна биров дам олиш хонасида дарс қилаяпти. Даниэл ҳам дўсти Алекс ёрдамида дастурхонга турли ноз-неъматлар, ширинликлар, ичимликларни чиройли қилиб қўйиш билан овора эди.

Орадан деярли ярим соат вақт ўтди. Турли мамлакатлардан қарийб 25 нафар талаба-ёшлар меҳмон сифатида ташриф буюришди. Даниэл уларни самимият ва очиқ кунгиллик билан кутиб олди. Ўртага эса меҳмонларга атаб барча нарса, немис пивоси, гамбургер, пицца тортилди.

Шу тариқа 13-ётоқхонанинг 35-хонасида то ярим тунгача электр чироғи ўчмади.

Қиссадан ҳисса ўрнида,

Гап келди:

Азиз болалар ва қизлар! Агар шу хориждаги талабага ўхшаб ҳар бир талабанинг кунлик сабоқдан сўнг қиладиган одатий юмушларидан ортган вақтини ҳисобласа, дарс тайёрлаш, ўз устида ишлаш, билим доирасини кенгайтириш, дунёқарашини ўстириш, ўз соҳасига оид янгиликлар билан танишиш учун қанча фурсат ёнга қолаётганини сезяпсизми? Агар у вақтдан унумли фойдаланаётган бўлса, аллақачон ўзига "кўл билан тиклаб бўлмас ҳайкал" (Пушкин, "Exedimentum!") қўйган боболаримиз сингари даҳо бўлиб кетмасиди?

Яна бир гап

Умуман вақт, хусусан, бўш вақтнинг қадрини ўлдираётган кашаңдалар, ароқхўрлар ва гиёҳвандлар ҳақида бир икки оғиз сўз айтмоқни жоиз деб билдим.

Масалан, вақтни бесамар ўтказадиганлардан – чекувчилар бир кунда ўртача ҳисобда 10-12 дона сигарета чекади. Битта тамаки чекиш учун 5-6 дақиқа сарф бўлади. Улар йиғилиб бир кунда 1 соат, ойда 30 соат, йилда 365 соатни жамлайди. Олтмиш йил яшаган чекувчи 20 ёшидан чекишни бошлаган бўлса, умрининг 40 йилида 14610 соат (кабиса йили билан кўшиб ҳисоблаганда)ни, яъни 608 кунни тамаки тутатишга совуради. Демак, уларнинг 1,5 йилдан кўпроқ умри ҳавога учар экан. Эҳ-ҳе, бу вақт мобайнида қанчадан-қанча ишларни бажариш мумкин. Мисол учун, учта чет тилини пухта ўрганиш ёки мингдан ортиқ газета ё булмаса, юзга яқин бадиий китобни бемалол ўқиб чиқса бўлади.

Биз тамакининг фақат инсонлар вақтини ўғирлашинигина ҳисобладик. Чекувчининг ўзи ва атрофидагиларнинг соғлиғига, экология ҳамда чўнтакка етказадиган зарари, бизнингча, электрон ҳисоблагич хоналарига сигмаса керак. Агар чекувчилар ўша бир ярим йил ичидаги миллион-миллион лаҳзаларни ҳеч бўлмаганда ухлашга сарфлаганидами, ер юзида ҳар йили 5 миллиондан зиёд инсон чекиш туфайли ҳаётдан кўз юммаган бўлармиди?..

Айни лаҳзаларда дунёда 7 миллиарддан зиёд юрак уриб турибди. Шу лаҳзаларда жажжи юракчалар туғилаётир. Яна қайсидир юраклар депсинишдан тўхтамоқда. Бироқ, ҳаёт давом этаверади, лаҳзалар ўтаверади. Шундай экан, ҳозирданок вақтнинг ганимат эканини ҳис қилиб, ҳаётингизнинг кўз илғамас митти-митти бўлақчалари саналган қимматли сониялар давомида асрларга татигулик юмушларни бажариб, умрингизни мазмунли ўтказинг!

Филжумла ўрнида,

Гап келди: Азизлар! Биз кўпинча соғлиғимиз учун зарарли бўлган одатларни билиб туриб, уларни тақрорлашни қанда қилмаймиз. Жумладан, сигарет қутисидagi “чекиш ўпка ракига олиб келади”, деган ёзувни тамаки тутатиб, ўқиб қўяверамиз. Ёхуд, “алкоголни меъ-

ёридан ортиқ истеъмом қилиш ўлимга сабаб бўлади”, деган сўзлар ёзилган шишага пиёла чўқиштириб отаверамиз. Гиёҳвандлик ёхуд наркомания-чи?

Бу – бангилик, кархатликдир. Ушбу ўта қалтис йўлга қадам қўйган шахс ўзининг одамлик қиёфасини мутлақо йўқотади. Инсонийлик обрў-эътиборидан махрум бўлади. Руҳан ва жисмонан носоғлом бўлиб қолади. Касбидан айрилади. Нима иш қилишига ҳатто ақли ҳам етмай қолади ва охир оқибат ишсизликка дучор бўлиб жиноий ишларга қўл уради. Вақт улаар учун бир пул.

Энг ачинарлиси ўзидан қатор-қатор насларни қолдиради.

11.4. КИМЛАР КЎПРОҚ ВАҚТ ЎГРИСИ ҲИСОБЛАНАДИ?

Ўзбекистон ҳалқ шоири Омон Матчоннинг қаламига ва Ўзбекистон, Туркменистон, Қирғизистон ҳалқ артисти Ортиқ Отажонов маҳоратли ижросига мансуб ўша машҳур “Умр ўтар, вақт ўтар...” қўшиғидаги бу дил ноласини тинглаб, аксариятимиз маҳзун ўй-хаёлларга ботишимиз рост. Умрни ўткинчи, вақтни эса энг олий ҳакам деймиз ўзимизча.

Лекин афсуски, Пайғамбаримиз алайҳиссалом айтганларидек: “Икки нарса борки, кўпчилик уларни қадрига етмайди: бири – соғлиқ, иккинчиси – бўш вақт”. Киши умрининг ҳамма соатларини, ҳатто дақиқаларини фойдали ва соғлиққа мувофиқ машғулот билан тўлдириши керак, токи қайғу-алам бош суқадиган бўш жой қолмасин.

999 нафар респондентлар ўртасида ўтказилган социологик сўров натижаларини, ВАҚТ аталмиш бебаҳо неъматнинг қадрини ўлдиришга мойил бўлган кишиларнинг анчагина борлигини кўрсатди (4-жадвал).

Яроқсиз дақиқалар, соатлар...

Т/р	Вақтни гумдон қиладиган омиллар	Ким кўпроқ вақт ўғриси ҳисобланади (%)		
		жами	ш.ж.	
			эркаклар	аёллар
1	Телефон титкилаш, ғийбат қилиш, бекорчи олди-қочди гаплар	100	29	71
2	“Гап”, “Гаштак”, чойхона ўтиришлар	100	57	43
3	Хорижий сериаллар	100	15	85
4	Интернетдаги бекорчи ўйинлар ва сайтларга кириш	100	53	47

Қимматли вақтини телефон титкилаш, ғийбат, ҳасад қилишга аёлларнинг 71, эркакларнинг 29 фоизи сарфлар экан. Хорижий сериаллар аёлларнинг 85 фоиз ва эркакларнинг 15 фоиз вақтини гумдон қилар экан. Буни қаранг-ки, “Гап”, “гаштак” ва “choйxона” ўтиришлар, деярли бир хилда эркакларнинг ва аёлларнинг вақтини ўғирлар экан.

Худди шу нисбат интернет сайтларига кириш, турли бе-маза ўйинларни тамошо қилишга сарфлашлари кузатилди, яъни, ушбу омил эркакларнинг 53 фоизини, аёлларнинг эса 47 фоизини ташкил қилар экан.

Боз устига, аксарият катта ёшдаги кишилар ижтимоий тармоқлар таъсирига шу даражада берилиб кетишганини, ҳатто шу тармоқлардаги ёзишувлар сабаб айримларнинг оилалари бузилиб кетиш ҳоллари юз бераётганини таъкидлаш зарур.

Бундайларнинг фарзандлари мактабда “Ким бўлсам экан?” мавзусидаги иншосида: “...қани эди ота-онам қўлидаги каби сўнгги русумдаги мобил телефонига айланиб қолсам, ўшанда дунёдаги энг бахтли бола бўлар эдим. Сабаби, улар кун бўйи мени қўлидан қўймай кўтариб юришар, фақат мен билан гаплашар, мени яхши кўришган бўлар эди”, деган орзусини ёзмаган бўлармиди? Ота-онасидан меҳр кўрма-

ган бундай болаларнинг меҳр-муҳаббатли бўлиб улғайишига ким кафолат бера олади? Айрим респондентларнинг бу масала бўйича қандай фикрлари бор. Қуйида ана шулар ҳақида.

564 рақамли анкета соҳибаси, 43 ёшли аёл-иқтисодчи, маълумоти олий, мучали балиқ, буржи арслон (шер), қон гуруҳи III, шаҳарда яшовчи респондент анкетасининг қайдлар қисмида шундай ёзиб юборган:

“Нонушта қилиб, чиқиб кетувди эрим. Шом тушяпти, ҳалиям қайтмади “Чойхонада гапимиз бор” деганди. Кунора шу аҳвол. Билмайман, нима қилишади бу эркаклар? Ҳаммасининг уйида рўзғори, бола чақаси бор. Улфатларининг биттасиям ёлчителиб ишламайди...”

321 рақамли анкета соҳибаси, 58 ёшли эркак, тадбиркор, маълумоти олий, мучали ит, буржи тоғ эчкиси, қон гуруҳи I, шаҳарда яшовчи респондентнинг оху воҳига қулоқ солингчи:

“Элакка чиққан хотиннинг элик оғиз гапи бор” деган гап гўгри-да. Бўлмаса, “дом” даям иш кўп, зўрға шоша-пиша болаларга овқат тайёрлаб берадию, пастга чопади бизнинг хотин. Ҳар куни тўрт-бештаси ўтирволиб, нимани гаплашишади, ҳайронман...”

425 рақамли анкета соҳибаси, 28 ёшли аёл, сиртқи бўлим талабаси, мучали илон, буржи тоғ эчкиси, қон гуруҳи III, қишлоқда яшовчи респондентнинг фиғонини бир эшитиб кўрайлик-чи:

“Кеча ўқишга бораётиб, беш юз долларлик зирагимни йўқотиб қўйдим. Ҳеч ўзимга келолмаяпман. Онамга айтсам, тамом бўлади... Билмайман, қаерда тушиб қолди, уйдан чиқаётганимда тақувдим, таксида келдим. Инсофлироқ одам бўлса олиб келар деб, кечкурунгача дарсгайм кирмай кутдим. Энди нима қиламан?..”

242 рақамли анкета соҳибаси, 52 ёшли аёл, ҳуқуқшунос, маълумоти олий, мучали илон, буржи балиқ, қон гуруҳи I, шаҳарда яшовчи респондент 6 ёшарли ўғлидан норози:

“Ишонасизми, менинг олти яшар ўғлим компьютерда 3-4 соатлаб ўйин ўйнаб ўтиради. Ўртоқларигаям қўшилмайди, биз билан ҳам очилиб гаплашмайди. Нима қилсам экан-а?”

Энди юқоридаги гап-сўзларнинг моҳиятига эътибор беринг: Кун бўйи чойхонадан бўшамаётган такасалтанг эридан нолиётган аёл ёки бўлмаса “гап сотиш”, сериал қўришга вақт топиб, эри билан бирга болалари кўнглига йўл топа олмаётган хотинидан ёзгираётган эркак ноҳақми? Мурғак боласининг беғубор болалигидан айрилиб, бу дунёнинг хузур-ҳаловати компьютерда экан, деган тасаввурга эга бўлишига сабабчи ота-онага нима деймиз? Ва ниҳоят, йўқолган зираги учун “дод” дея азоб чекаётган талаба ўзининг ҳатто соғлиги билан баб-баравар қимматга эга бўлган вақтига ҳам қайғурмаётгани. Сизни уйга толдирмайдими? Шу ўринда,

Гап келди: Азизлар!

Бу ҳаётий хангомаларни эшитиб, ўқиб, энди ўзимизга ҳам бир савол бериб кўрайлик-чи: Хўш, қай биримиз ВАҚТ аталмиш бебаҳо неъматнинг қадрига қай даражада етаяпмиз? Аслида унинг ҳар қандай моддий бойликлардан ҳам азизроқ эканлигини ёшимиз бир жойга бориб қолганидан сўнггина англаймиз.

Бу пайтда минг афсуски, умр карвони ярим манзилга етган бўлади. Бундай мисолларни яна истаганча келтиришимиз мумкин. Лекин бир оддий ҳақиқатни унутмайлик: Умр ўткинчи эмас, аксинча вақтимиз ҳисобли. Яратганнинг инояти ила олаётган бир лаҳзалик нафасимиз ҳам аслида ғанимат. Унинг ҳар бир дақиқасини қадрлайлик. Акс ҳолда, эртага армонда қоламиз.

Юқорида қайд этилган респондентлар каби вақт ўғрилари, вақтларини каламушдай кемирувчи телевизор ва интернетга боғланиб қолишдан ўзларини кутқуришлари керак.

Айниқса, интернет фалокати оилаларни қаҳшатмоқда. Вақт ўғриларига телевизордаги сериалларга

ҳам, интернетдаги беъмани хабарларга ҳам жой йўқ. Қатъий билишимиз керакки, экранларни қорайтирмай, кўнгиллар ойдинлашмайди, вақтни ўлдириш тўхтамайди.

Америкаликларнинг телевизорни “тентак қути” дейишлари бежиз эмас. Телевизорга сарфланган ҳар бир сония ҳақиқий ҳаётдан узилиб, экран дунёсига бериламиз. Телефон жиннилари эса оқибатда телефонга айланиб қоладилар.

Телевизорга сарфланган ҳар соатимиз бизнинг ўртача ўттиз саҳифа китоб ўқишимизга монёблик қилади.

Телевизорга сарфланган ҳар кунда ўртача етмиш иккита жиноят, тажовуз, яралаш ва номусга тегиш ҳодисаси рўй берар экан.

Бу ифлосликдан зеҳн ва қалбимизни асраш йўли, мобиль телефон ва телевизор деган бош оғриғидан иложи борича узоқроқ бўлишдир.

11.5. ЙИЛНИНГ ҚАЙСИ БИР ФАСЛИДА МЕҲНАТ ТАЪТИЛИНИ ЎТКАЗИШНИ МАЪҚУЛ ДЕБ БИЛАСИЗ?

Инсон умри қанчалик қисқа ва ўлчовли бўлмасин, уни тўғри тақсимлай олган, режалаштира олган тақдирдагина ўз мақсад вазифаларига эриша олиши мумкин. Ҳамма иш ўз вақтида бўлгани даркор. Кўпроқ ва астойдил ишлаш билан бир қаторда дам олишни ҳам қойиллатиб қўйиш лозим. “яхши дам меҳнатга ҳамдам”, дейишади халқимиз.

Ҳамма нарсанинг меъёрида бўлгани яхши. Акс ҳолда, мутаносиблик бузилади. Ўша машҳур Жек Лондон (1876-1916) америкалик ёзувчи йиллар давомида жуда кам дам олган ва уйқусиз тунларни ёзув столи олдида ўтказган. 40 ёшида ўзининг ҳаётдаги биринчи ва сўнгги таътили пайтида ҳаётдан кўз йюмган.

Демак, ҳаётингизда ҳаммаси маромида бўлиши учун вақт-вақти билан “дангасалик” қилиб туриш керак экан. Тиббиётчиларнинг қарашларига кўра, инсон организмида ҳаракатсизлик ва ҳаракатда бўлиш доимо ўрин алмашиб туриши керак.

Баъзида деярли барчамиз ишлар кўплиги туфайли эрта-лабдан кечгача тиним билмай ҳаракат қиламиз. Сизнинг организмингизда бўлаётган хоҳ жисмоний, хоҳ ақлий меҳнат, яъни ҳаракат ҳар икки соатда ўзининг жуфти ҳисобланган ҳаракатсизликка ўрнини бўшатиб беришга тайёрланади, биз эса бунга имкон бермаймиз.

“Умуман дам олмагандан кўра бекорчилик қилиб, бирор нарсада ютқазган яхши”, дейди инглиз ёзувчиси Жерри Жиллис (1859-1910).

Таътилга чиқиш, дам олиш инсонга тинчланиш ва тин олиш, тизгинни бўш қўйиш, мияга танаффус бериш имконини тақдим қилади. Бу жуда муҳим, чунки ақл бўшашган, рақамлар, суммалар ва муддатлардан нари бўлганда, ижодий гоёлар юзага чиқади, ўзи ҳақида хабар беради.

999 нафар респондентлар ўртасида ўтказилган сўровлар юқоридаги саволларга ўз муносабатларини қўйидагича билдирдилар (5-жадвал).

5-жадвал

Меҳнат таътилига чиқиш учун қайси вақтни танлайсиз?

Т/р	Фасл вақти	Респондентлар	
		сон	%
1	Ёзда	509	51
2	Мен учун фаслнинг фарқи йўқ	180	18
3	Кузда	161	16
4	Менда меҳнат таътилли бўлмайди	99	10
5	Қишда	30	3
6	Баҳорда	20	2
	Жами	999	100

Жадвалдан кўриниб турибдики, жами сўралганларнинг 51 фоизи (509 киши) меҳнат таътилини ёз фаслида, 16 фоизи (161 киши) – кузда, 3 фоизи қишда (30 киши) ва атиги 2 фоизи (20 киши) – баҳода ўтказишни маъқул кўришар экан.

10 фоиз (99 киши) респондентлар “менда меҳнат таътили бўлмайди”, деб жавоб беришган. Бироқ сабаблари кўрсатилмаган, фикримизча бундай жавоб кўпроқ вақтини ишга кўмилиб ўтказадиганларга тааллуқли. Ўзи-ку инсонга берилган умр қисқа, уни бутунлигича ишга бағишлаш эса нотўғри. Дам олишни, шунингдек, сизни дилдан яхши кўрувчи оила аъзоларингизга ҳам вақт ажратиб туришни унутманг, дегим келади уларга.

Мен учун “Фаслнинг фарқи йўқ”, деб жавоб берган 18 фоиз (180 киши) респондентлар ВАҚТ деган олий неъматга бироз бефарқлик билан муносабатда бўладиган кишилардир. Уларда қатъий белгиланган режалари йўқ. “Бўлса булар бўлмаса кегин бўлар” қабилида иш тутадиганлардир. Улар кечиккан нарсанинг ҳеч кимга кераги йўқлигини тушунишмайди. Вақт эса индамай, ҳеч кимдан ҳеч нарсани сўрамай ўтаверади.

Шу ўринда,

Гап келди:

Шукр, вақтимни бекорга ўтказмадим. Ҳаётим буткул меҳнат билан ўтди. 80 ёшдан ўтиб, фақатгина бир мартагина йўлланма олиб курортга борибман. Очигини айтсам, шу туғилган кунимда ўзимни ўзим: “Ҳаётинг давомида ҳеч бўлмаса ҳар беш йилда бир марта дам олиш имкониятинг бор эди-ку” дея уришиб қўйдим.

Албатта, бу афсусланганимдан эмас. Қилган меҳнатларимнинг, эзгу ишларимнинг ширин мевасини топиб юрганимдан хурсандман, рости.

Айрим респондентларнинг жавобларига эътиборимизни қаратамиз.

346 рақамли анкета соҳиби, 52 ёшли эркак, тадбиркор, маълумоти олий, фан номзоди, раҳбар, мучали илон, буржи қовға, қон гуруҳи III, шаҳарда яшовчи респондент сўров варақасининг қайд учун ажратилган қисмига қўйидагиларни ёзиб юборган:

“Муваффақият қозониш учун дам олиш меҳнат қилиш билан баробар аҳамиятга эга. Айнан икки таркибий қисмни тўғри мувозанатда ушлаш бизга самарали ва изчил ҳаракат қилиш имконини беради. Буни асло унутманг”.

270 рақамли анкета соҳибаси, 60 ёшли аёл, ҳуқуқшунос, маълумоти олий, раҳбар, мучали товук, буржи қисқичбақа, қон гуруҳи I, шаҳарда яшовчи респондент шундай ёзилган:

“Бугунги кун учун одатий бўлган меҳнат кўникмаларидаги энг кўп учрайдиган хато, менинг наздимда, етарлича тиришиб ишлашда эмас (аксинча, бу борада ҳаммаси жойида), балки одамлар ўзларига сифатли дам олиш учун етарли вақт қолдирмаётганларидадир. Натижада эса, улар ўзлари ҳам, меҳнатлари ҳам бундан зарар кўради.”

Дарҳақиқат, ҳуқуқшунос ҳақ гапни айтди.

Бизни тиришиб меҳнат қилиш – муваффақият калити деб хато ўргатишган. Мувозанатловчи дам олишсиз, тиришиб меҳнат қилиш деярли доим муваффақиятсизликка олиб бо-

ради. Айнан дам олиш ва меҳнат вақтининг галма-гал келиши сизга ўз ишингизга яна ва яна, ҳар гал янада бардам, янада кучлироқ ғайрат ҳамда иштиёқ билан киришишга имкон беради.

467 рақамли анкета соҳиби, 65 ёшли эркак, муҳандис, фан доктори, мучали балиқ, буржи қўй, қон гуруҳи I, шаҳарда яшовчи респондент қўйидаги жиҳатга эътибор берган:

“Ҳаётда муваффақиятга эришган кўпгина машҳур инсонлар энг йирик ўзгаришларга, буюк кашфиётларга фикр юритиш ва дунёқарашларини қайта кўриб чиқиш учун етарли вақт ажратганларидан сўнг эришганликларини айтадилар. Буни тушуниш қийин эмас, чунки бекор қолганингизда шуурингиз (ижодий онгингиз) тинимсиз ишлайди. Кўп ҳолларда айнан бекор ва беташвиш лаҳзаларда мияга ажойиб ғоялар келади.”

Муҳандиснинг ушбу фикри ҳақиқатга яқинлигига ишониш учун 1997 йилда Нобель мукофотига сазовор бўлган Пол Байернинг қўйидаги фикрларини бир эшитайлик:

“Янгилликларнинг туғилишида лойиҳа устидан тинимсиз ишлагандан кўра, бор ташвишлардан нари бўлиш, тинчланиш ва тизгинни бўш қўйиш кўпроқ кўмак беради”.

Дарҳақиқат, Агар чиндан ҳам кундан-кунга сифатли ишлашни истасангиз, ўзингизга сифатли дам олишни тақдим этишингиз керак. Қолган гаплар ўзингизни алдашдир. Натижада эса ўз меҳнатингиз зарар кўради.

Шу ўринда,

Гап келди: Азизлар!

Инсон ортиқча меҳнат билан ўзини “еб қўйганида” жисмонан ва маънан қандай заифлашиб қолишини бошимиздан ўтказганмиз. Шарқ донолари айтганларидек, “Доим таранг тутилган камон синади”. Бу – факт, уни инкор қилишимиз ўзимизга зарар келтиради, хавfli оқибатларга олиб келади. Ўзингиз учун яхшилаб дам олишга вақт ажратинг, тинчланинг ва вақтичоғлик қилинг, кўнглингизга ёққан машғулотлар билан шуғулланинг. Буни данга-

салиқдан эмас, муваффақиятга эришиш учун қила-
ётганингизни билинг.

Ёдда тутинг, айнан иш ва дам олишнинг мувоза-
натлашгани – сизни муваффақият сари элтувчи энг
тўғри йўл. Бугун оқшомдаёқ вақт ажратинг ва ўз ҳаф-
тангизни вақтичоғликка тўлдиришнинг унта йўлини
ўйлаб қўйинг. Нима қилиш сизга ёқади? Нимадан
завқ оласиз? Бу ҳаракатларни одатий кун тартибин-
гизга киритиб, унта қатъий риоя этинг.

Яна бир гап:

Вақтни устидан назоратни тиклаш ва бошқаришни ўрга-
нишнинг усулларида яна бири шуки, ишлаётган бўлсангиз,
ишлайверинг, дам олаётган бўлсангиз, дам олаверинг. Ҳам
уни, ҳам буни бирдан қилиб ўзингизни алдаманг. Чунки бир
вақтнинг ўзида ҳам дам олиб, ҳам ишлаб ишдан қониқиш
шодлигини ҳис эта олмайсиз ёки барча ишлардан озод бў-
либ, тўла ҳордиқ шодлигидан ҳам маҳрум бўласиз. Бу ҳамма-
га таниш.

Азиз биродар, Сиз эринманг. Юқорида айтилганларни
бир синаб кўринг, умрингиздан барака топасиз! Агар бизнинг
ваколатимиз бўлганида, бунга кафолат ҳам берган бўлардик
балки.

Лекин, ҳар не бўлганида ҳам, ўзингиз учун фойдадан холи
эрмас...

“Эртага” сўзи фақат нодонлар тақвимида учрайди.

11.6. СИЗ УЧУН ҚАЙСИ КУН МУҲИМ?

Вақт – оқар дарё, ўтади-кетади. Кечаги кунни бугун, бу-
гунни эса эртага келадиган кун эгаллайди. Кечаги вақт ҳамма
нарсани ўзи билан олиб кетади. Ундан асар ҳам қолмайди.
Уни энди орқага қайтариб бўлмайди. Ундан энди фақат энди
аччиқ ёки ибратли сабоқ олиш мумкин, халос.

Айрим кишилар менинг вақтим ҳали келгани йўқ, деб
юришади. Афсуски, улар вақтларини ўтиб кетаётганлигини

билмай қолганлар ва сўнги пушаймонда эзилиб яшаётганлардир.

*Ўтиб кетган йўлингдан топ-чи бир кун,
Бугун қайтиб келурми кечаги кун?!*

*Хусрав Деҳлавий
(1253-1325, ҳинд шоири ва мутаффакири)*

Бугун – бу айни дамда яшаётган вақтимиз. Ҳозирги, яъни шу дамда на ўтмиш ва на келажак мавжуд. Чунки ўтмиш ўтиб кетди, эндиликда у йўқ, келажак эса ҳали етиб келмаган, демак, у ҳам йўқ. Бугун содир бўлган ҳар қандай воқеа айнан шу бугунга, шу лаҳзага тааллуқли.

Эрта – ҳали тугилмаган, келажак. Биз уни кутамиз. Охир-оқибат у кириб келади ва уни бугун деб айтамыз. Бугун – бу кечаги эрта.

Ҳазрат Исо алайҳиссаломнинг таърифлари бўйича:

“Дунё уч кундир.

Кеча ўтди, қўлингда ундан ҳеч нарса қолмади.

Бугун айни вақтда яшаётган онинг. Буни ғанимат бил, фойдалан.

Эрта келажакдир, фақат унга етасанми, йўқми, билмайсан.”

Ҳаётда қандай воқеа юз бермасин, у ё ўтган замонга, ёки бугунга тегишли бўлиб чиқади. Кечаги ёки бугунги кунимиз энди асло қайтиб келмайди.

Вақтни сира тўхтатиб бўлмайди, соат милларини бир неча киши ҳаракат қилиб ҳам юргизмай қола олмайди. Ҳар бир сония ўз заволини топади, ҳар бир лаҳза барибир йўқлик қаърига кетади. Вақтини совурганлар икки дунё ноз-неъматларидан маҳрум бўлишади. Фақат уни фойдага алиштирганлар, ҳар лаҳзадан унумли фойдаланиб қолганларгина ютади. Ана шуларгина вақтнинг ҳисоб-китобида уялиб қолишмайди. Ҳасан Басрий айтадилар: “Ҳар бир тонги ёришадиган кун борки, инсон боласига бундай нидо қилади: “Мен янги яратилдим (имкониётингман), ишларингга шоҳидман, мендан фойдаланиб қол. Агар кетсам, қиёматга қадар келмайман”.

Келгусида биз истаган келажакни яратишга фақат ҳозирги лаҳзадаги ҳаётимиз имкон беради. Ҳар бир лаҳза тақдиримизни белгиловчи танлов эканлигини билдиради.

Хўш, социологик сўровимизда қатнашган 999 нафар респондентларнинг қайси, кунга кўпроқ устуворлик беришган экан? Қуйида шулар ҳақида (6-жадвал).

6-жадвал

Сиз учун қайси кун муҳим?

Т/р	Жавоблар	Респондентларнинг	
		сони	%
	Сиз қайси кунга кўпроқ устуворлик берасиз		
1	Кечага	58	5,8
2	Бугунга	806	80,6
3	Эртага	96	9,7
4	Айтишга қийналаман	39	3,9
	Жами	999	100,0

Жами 999 нафар респондентларнинг 81 фоизга яқини (806 киши) бугунги кунга кўпроқ устуворлик беришларини қайд қилишган. 5,8 фоиз, яъни 58 киши “Сиз учун қайси кун муҳим?” деган саволга “Кечаги” кун деб жавоб беришган.

Улар бугунлари ёки умидли эрталарига бепарво бўлишадди, буларни сезишмайди, эътибор қилишмайди. Бу ўтмиш уларнинг шахсий ўтмишими, оилалари, аждодлари, миллат ёки қавмларининг ўтмишими, уларга фарқи бўлмайди. Улар ҳамиша: “Биз аввалда бундай эдик, аждодларимиз мана бундай ишларни қилиб кетишган, биздан мана бундай олийнасаб кишилар етишиб чиққан, ота-боболаримиз бундай зотлар эди” қабилида ўз ўтмишлари билан фахрланиб, аждодлари орқасидан ғурурланиб юришаверади. Ўзлари эса бугунги кунларида ҳеч қандай манфаатли иш қилишмайди инсонларга, жамиятга фойдалари тегмайди.

Албатта, ўтмишдаги улуг инсонлар, номдор аждодлар билан, уларнинг эзгу ишлари билан фахрланиш, уларни эслаш ҳар қанча мақтовга сазовор иш. Аммо улардан ибрат олинмаса, уларнинг хайрли ишлари, йўллари давом эттирилмаса, уларга муносиб ворислар бўлишмаса, бунинг кимга кераги бор?

Ўтмишнинг ботилидан ҳақиқатини, залолатидан ҳидоятини ажратиб олмай, ота-боболари яшаб ўтган ҳаётнинг ўзигагина ёпишиб олиб, унга тақлид қилиб яшайдиганлар ҳам бор. Буларнинг ҳам тўғри йўлни топишлари шубҳали. Фақат ўтмиш билан яшаб, ўтмишда бой берилган нарсаларига ҳасрат чекиб, пушаймон бўлиб юрадиганлар ҳам бўлади. Уларнинг ҳасрат-надоматлари бир хил: “Эҳ, ўшанда буни қилмасам бўлар экан, эсизгина буни эртароқ қилганимда зўр бўларди, афсуски, бу нарсанинг моҳиятини илгарироқ билмаган эканман-а” ва ҳоказо. Бундай таассуфлар, нотўғри фикрлаш кишини руҳий тушкунлик либосига ўрайди, қалбида фойдасиз, асло оқлаб бўлмайдиган ғубор ва безовталиқлар туғдиради, ҳаётини заҳарлайди, асабларини пармалайди, хулласи тинчгина турмушини издан чиқаради. Бежизга: “Йўқотилган ўтган вақт билан машғул бўлиш иккинчи бир вақтни бой бериш демақдир”, дейилмаган.

Ўтмишининг тушовига илиниб қолиб, ундан бошқасини тан олмайдиганлар ҳамда фақат бугуни, ҳозир билан яшаётганларга қарама-қарши ўлароқ ўзининг, халқининг, инсониятнинг тарихидан батамом юз ўтириб, ўтмишдан ибратланмай, фақат келажаккагина ёпишиб олган кимсалар бор. Уларнинг бу ҳолати ғулувга кетишдан, ҳақиқатни тан олмасликдан бошқа нарса эмас.

Бугунги кунга устуворлик берган 81 фоизга яқин респондентлар эса фақат бугунги кун билан яшайдилар. Улар ўтмишни, ундаги зафарларни, тарих саҳифаларида чуқур из қолдирган аждодларининг салоҳиятига эътибор бермайдилар.

Ёки бундайлар эртанги кундан умид қилишмайди, келажак ҳақида бутунлай бош қотиришмайди. Бу ҳам дуруст

эмас. Бу инсоннинг идрокини, дунёқарашини, иқтидорини жиловлайдиган, қобикқа ўраб қўядиган зарарли хислатлардандир.

Шу ўринда,

Гап келди: Демак, вақт ва замон тушунчасида ўтмишимиздаги фойдали нарсалардан ибрат олиш, салохиятли аждодларнинг манфаатли ишларини давом эттириш, бутуннинг ҳаққига риоя қилиб, кундалик вазифаларга камарбаста бўлиш ва жамиятга, халққа фойда келтириш, келажакка тушкун назар билан қараб шумланмасдан, яхши кунлар, улкан ўзгаришлар умиди билан яшамоқ йўлларнинг энг тўғриси ва яхшисидир. Шундагина сиз билан биз чин инсонийлик бурчини чинакамига адо этган бўламыз.

Қадимги римликларда шундай сўз бор. “Бугунги кундан фойдалан”. Ёки: “Фурсатни бой берма”. Ҳа, пайтни бой берманг ва ундан мамнун бўлишга интилинг.

305 рақамли анкета соҳибаси, 39 ёшли шифокор аёл, маълумоти олий, мучали от, буржи қўй, қон гуруҳи I, қишлоқда яшовчи респондент юқоридаги саволга қўйидагича жавоб берган:

“Бугун тириксиз, жонингиз соғ-омон, оламини кўряписиз – демак бу кун хаётингиздаги энг зўр кун эканлигини унутманг!”

Шифокоримиз қисқа, бироқ ҳақ гапни айтди. Исо пайгамбардан инсон қандай ибодат қилиш зарурлигини сўрашганда, у Худога ибодат қилаётиб қуйидаги сўзларни айтган: “Ризқ-рўзимиз бўлган нонни бугунги кун учун бер”. Эрта учун эмас, кейинги ҳафтага ёки кейинги йил учун эмас – фақат бугунга. Одамлар шахсий кулфатларни енгиб ўтишга ёрдамлашувчи воситалардан бири ҳам уларнинг фақат бир кун ташвиши билан яшашида мужассам”.

Ҳинд шоири қаламига мансуб “Тонгга салом” деган қуйидаги насрий шеър ҳам айнан “Бугун” га бағишланган:

Ушбу кунга назар сол!
Ахир бу умр, умрнинг ўз умри.
Унинг қисқа оқимида
Мавжудликнинг барча ҳақиқатлари
ва борлиги унда яширин:
Фароғатликнинг ўсиши,
Фаолиятнинг шуҳрати,
Гўзалликнинг созлиги.
Ахир кеча – фақат туш,
Эрта эса – бор-йўги хаёл,
Лекин энг ажойиб умр бугун
Ҳар қандай кечагини бахт тушига айлантиради.
Ва ҳар бир эртанги кун – умид тасавури.
Бугунги кунга яхшилаб назар сол!
Бу тонгга саломдир.

Калидаса

Шоир: Тонгга салом мана шу. Сизларни бугунги кун билан яшашга даъват этаман”, деяпти.

Шундай қилиб, сиз безовталик тўғрисида билишингиз шарт бўлган биринчи нарса қуйидагидан иборат: агар сиз ўз ҳаётингиздан саросимани чиқариб ташламоқчи бўлсангиз, Д. Карнеги айтганидек иш тутинг, — “Ўтмишни ҳам, келажакни ҳам темир эшиклар билан ўзингиздан ажратиб ташланг. Ҳаммаёғи беркитилган бугунги кун билан яшанг”.

Жадвалдан кўриниб турибдики, 5,8 фоиз, яъни 58 нафар ва 9,7 фоиз (96 нафар) респондентлар тегишли равишда “кеча”-га ва “эрта”га устуворликни беришган.

“Биз ўтмиш ҳақида қайта-қайта ўйлаймиз, келажак тўғрисида ташвишланамиз ва турган гапки, ҳозирда бўлаётганларга етарлича эътибор ажратмаймиз. Бу эса бўлиб ўтганларга ачиниш ва ҳали содир бўлмаган воқеалардан ташвишланиш хиссини келтириб чиқаради. Агар инсон кечаётган лаҳзада ҳаётдан баҳра олмаса, у умр ўйинида ғалаба қозонишга лаёқат-

сиздир.”, дейди 729 рақамли анкета соҳибаси, 47 ёшли журналист аёл, маълумоти олий, фан номзоди, мучали ит, буржи тоғ эчкиси, қон гуруҳи I, қишлоқда яшовчи респондент. Жуда тўғри фикрни айтган журналист опамиз ҳақ. Вақтдан унумли ва ўз фурсатида фойдаланишни истаган киши “Шу ерда ва ҳозир” бўлган бор нарсаларни қадрлашни ўрганиши зарур.

Бугун қабул қилинган қарорлар эртага рўёбга чиқади. Муаммолар вужудга келиши маромида уларни ечиш ва бартараф этилгандан сўнг уларни унутишга ўрганишимиз даркор. Томас Карлейль ёзганидек, “энг асосий вазифамиз – йироқ масофада яширинганларга тикилавермай, аниқ кўри-ниб тургани билан ишни битиришдир”. Агар инсон йироқдаги келажакка эътиборини жамласа, ўзини маъносиз сезади ва руҳий тушкунликка тушади. Кўпчилик ҳали рўй бермаган ва эҳтимол ҳеч қачон бўлиши ҳам мумкин бўлмаган воқеалар тўғрисида ташвишланишга вақт сарфлайдилар. Фаранг файласуфи Монтен ёзган: “Умримнинг каттагина қисми ҳеч қачон рўёбга ошмаган дахшатли бахтсизликлар билан лиммо-лимдир”. Айнан шу сабабдан ҳам кўпчилик беҳаловатлик ва стресслар гирдобидадир – уларнинг “бугуни” кеча ташвишлантирган эртаси намоен бўлади! Уларнинг кечаётган лаҳзасида ўтмишдан афсусланиш ҳамда келажакдан хавотирланишга ўрин йўқ. Ортада қолган ва олдинда кутаётганларга мурожаат этишнинг ўрнига қаршимиздагига эътиборни жамлаш зарур.

Мана шунинг учун ҳам лаҳзада яшаш – фақат кечаётган лаҳза билан ҳисоблашмоқ – хавотир ва кўркувни енгиланишнинг энг яхши усулини эгалламоқни англатади.

Агар “кеча”ни устувор билган респондентлар “Ўтмишсиз тарих йўқ” ёки “Ўтмиш инсон учун сабоқ” деган нақллар асос бўлса, “Эрта” – бу яхши ниятлар учун асос деб, унга устуворлик беришади. Бироқ, айрим респондентлар “Эрта”ги кунга нисбатан ижобий фикрда эмас.

330 рақамли анкета соҳибаси, 56 ёшли эркак, тадбиркор, фан доктори, мучали сизир, буржи арслон (шер), қон гуруҳи II, шаҳарда яшовчи респондентнинг жавоби жуда қисқа бўлган:

“Эртага” сўзини кўп ишлатадиган инсонлар, одатда, но-
чор, омадсиз, бахтсиз ва хаста бўлишади.”

Дарҳақиқат, бундай кишилар одатлангани сабабли ҳеч қа-
чон қилмайдиган ишини ҳам ЭРТАГА қолдирадилар. Вақт
талабига одимласада, фақат тескарисига, яъни эртага. Бугун
жорий қилиш ёки бажариш мумкин бўлган нарсани эртага
мўлжаллашади ва ҳ.к.

Шу маънода, америкалик ёзувчи Ог Мандионинг сўзлари-
ни гап келди ўрнида келтиришни жоиз деб топдим.

Гап келди:

“Бу кунни худди ҳаётингизнинг сўнгги ку-
нидек яшанг. Шуни унутмангки, “эртага” сўзи
фақат нодонлар тақвимида учрайди. Кечаги
мағлубиятлар ҳақида унутинг ва эртанги кун
муаммоларига эътибор берманг. Сизнинг Қи-
ёмат кунингиз келган. Уни йилнинг энг яхши
кунига айлантинг. “Агар умримни қайтадан
яшаш имкони бўлганда эди...”, деган сўзлардан
гамгинроқ сўзлар йўқ дунёда. Эстафета таёгини
олинг-да, олға югуринг. Ҳозирок! Эртага эмас,
шу бугун! Бу сизнинг кунингиз!”

Ҳа, нақадар ибратомуз ва ҳикматли гап. Вақтин-
гизни ўтмиш нохушликларини ўйлашга ва келажак-
да кучоққа сигмас, чексиз истакларни орзу қилишни
бас қилинг. Бугундан унумли фойдаланишга кири-
шинг.

ТЕСТ

Келажагингиз қандай?

Эртанги кун бугуннинг қандай кечишига боғлиқ, дейишади.
Чунки биз келажагимизни ўз қўлимиз билан яратамиз. Сиз-чи?
Келажагингиз қандайлигига қизиқмайсизми? Агар қизиқсан-
гиз, қуйидаги руҳий тест ёрдамида буни аниқлаб олиш имко-
нингиз мавжуд.

1. Агар ўз кўлингизда бўлса, қайси даврда яшаган бўлардингиз?

а) ўтмишда яшаган бўлардим;

б) цивилизация чўққига чиққан келажақда яшаган бўлардим;

в) менга ҳозирги кун ёқади.

2. Телевизордан реклама кўраётганингизда сизни қандай туйғу қамраб олади?

а) рекламани хуш кўрмайман;

б) қизиқиш билан кузатаман;

в) менга фарқи йўқ.

3. Сизнингча, кейинги йилларда иқлим ўзгардими?

а) ҳа, жуда ўзгариб кетди;

б) ҳалиям ўша-ўша;

в) бу ҳақда ўйлаб кўрмаган эканман.

4. Кўрқинчли тушлар кўриб турасизми?

а) бўлиб туради;

б) йўқ, тушларимнинг барчаси ёқимли;

в) ҳамма тушларим бир-биридан кўрқинчли.

5. Кексайишдан кўрқасиз-ми?

а) жуда! Заиф ва мункиллаб қолишимни ўйласам, совуқ тер босади;

б) ҳар бир даврнинг ўзига хос гашти бор;

в) менга фарқи йўқ.

6. Башоратларга ишонасизми?

а) ҳа, кўпинча тўғри чиқади;

б) ишонаман фақат яхши башоратларга;

в) умуман ишонмайман.

7. Ёмон об-ҳаво иш қобилиятингизга таъсир қилади-ми?

а) албатта, кўнглингизга чироқ ёқса, ёришмаса, ишлаш ёқадими;

б) иш учун об-ҳаво қандай бўлишининг нима аҳамияти бор'

в) ноқулай об-ҳавода ҳам жилмайишга ҳаракат қиламан, шунда барча гашлик тарқаб кетади.

8. Кўзгуга қараб нималарни ўйлайсиз?

а) бунчалар хунук бўлмасам;

б) чеҳрам ажойиб, қоматим ҳам жойида,

в) идеал эмасман-у, лекин ёқимтойман.

9. Танишларингизга қандай баҳо берасиз?

- а) улар унчалик яхши ва қизиқарли одамлар эмас;
- б) ажойиб инсонлар;
- в) камчилик ҳар бир одамда бўлади, умуман олганда, яхши одамлар.

10. Кун охирида қандай туйғуни хис қиласиз?

- а) чарчоқ ва ғазабни;
- б) бахтни;
- в) озми-кўпми қониқишни.

НАТИЖАЛАР

Агар сизда **А** жавоби кўп бўлса келажагингиз ёрқин ва нурафшон бўлиши учун олдингизга фақат эзгу мақсад кўйишингиз лозим. Гоҳида атрофдагилар сизни етарлича қадрламаётгандек туйилади. Баъзан эса омадсизман, дея тушкунликка ҳам тушиб қоласиз. Бироқ, сиз яхши ҳаёт кечирिशга муносибсиз. Фақат бунинг учун дангасалик қиялпсиз, холос.

Агар сизда **Б** жавоби кўп бўлса, оптимист ва ҳаётни севувчи инсонсиз. Майда-чуйдаларга мутлақо эътибор қаратмайсиз. Ғалабалардан жуда хурсанд бўласиз. Бироқ гоҳида вазият ва одамларга объектив баҳо бера олмай қоласиз. Яхшини ёмондан ажратиб олишга ўргансангиз, бахтли келажак учун замин ҳозирланди, деяверинг.

Агар сизда **В** жавоби кўп бўлса, сиз анча жиддий инсонсиз. Жуда қувониб ҳам кетмайсиз, чуқур қайғуга ҳам ботмайсиз. Ҳаёт турли пасту баландликлардан иборат. Бу эса сизни хавотирга солмайди. Бироқ, бу феъл билан катта муваффақиятларга ҳам эришиб бўлмайди. Сизда бироз ишонч ва хушқайфият етишмайди. Ахир айна шу хислатлар омад калити саналади шундай эмасми?!

Респондентларнинг фақат 3,9 фоизи, яъни, 39 киши “Сиз учун қайси кун муҳим” деган саволга “Айтишга қийналанман” деб жавоб беришган. Бу тоифадаги кишиларга вақтини кўпроқ ишга “қўмилиб” ўтказадиганлар киради. Кечаги ёки бутунги кун энди асло орқага қайтиб келмаслигига эътибор бермайди.

Бундай одамлар доим банд бўлади улар нуқул ўз елкалари-га бир дунё иш, учрашув ва топшириқларни юклаб олишади-да, кейин уларнинг ҳаммасини бажаришга уриниб у ёқдан бу ёққа тинимсиз – кўпинча беҳуда югуриб юришади. Улар муваффақиятдан онгли равишда зўр бериб қочишга уринишади. Ў-ў, улар иш билан банд. Улар бир вақтнинг ўзида мингта майдачуйда ишлар билан машғул. Шунинг учун ҳам турмушлари ва фаровонликларида катта ўзгаришлар ясаш имконияти туғилганида, улар одатда: “Афсуски, мен ҳозир жуда бандман, бошқа иш билан шуғулланишга вақтим йўқ”, деб жавоб беришади.

Ушбу тоифага кирган **323 рақамли анкета соҳиби** 58 ёшли эркек, тадбиркорнинг афсус надоматига эътибор беринг-а:

“Армоним... Ёшликда кеча, бугун ва эртанинг муҳимлиги даражасини билмайин зое кетган вақтимга ачинаман. Ўтган 10-15 йилни бекор ўтказганимга надоматдаман”

Мана сизга бефарқликнинг оқибати. Уларга қарата Шарқ до-нишмандларидан бирининг қуйидаги иборасини эслатмоқчи-ман: “Эртаси кун қайғуга сабаб бўладиган бугунги шодликнинг маъноси йўқ”.

Инсонни доимо ўйлаб иш қилишга, ҳар хил ҳою-ҳавасларга, кутқуларга учмасликка, замонасозликка муккасидан кетмасликка ундайдиган бу ибора жуда чуқур ва кенг маънога эга. Энди янги пушаймонликни ортирадиган вақт эмас.

Ўлим тўшагида ётган буюк француз ёзувчиси ва файласуфи Вольтер (1649-1778) дан руҳоний диний расм-русумга кўра “шайтондан воз кечиб, уни лаънатлайсанми?” деб сўраганида, “Энди янги душман ортирадиган вақт эмас” деб жавоб берган. Респондентимизнинг ўтган 10-15 йилнинг бекор гумдон қилгани учун афсусланишининг ҳам вақти эмас.

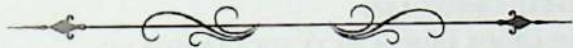
Филжумла маъносида тахминан милоддан аввал 313-235 йил-ларда яшаган, қадимги Хитой файласуфи Сюн-Цзининг сўзлари-ни гап келди ўрнига келтиришни лозим деб топдим.

Гап келди: “Ўтмишга сажда қилманг, келажак учун сажда қилманг ва ташвишли ҳаёлларга берилманг. Кези келганда, фурсатни қўлдан бой бермай ишга киришинг”

IV ҚИСМ

ВАҚТ
ТЎҒРИСИДА ОДДИЙ
ҲАҚИҚАТЛАР

Ҳаёт ҳақиқати шундай: ҳеч ким бу дунёда ўз ихтиёри билан келмаган. Бу фоний дунё инсонни сувда, қуруқликда, иссиқда, совуқда, турли оғир, қийин, осон ва енгил шароитларда яшашни ўргатади. Инсоннинг яшаши ташвиш, ғам, ниҳоятда машаққатли меҳнат ва турли изланишлар эвазига кечади.

Бу оддий ҳақиқатлар “Осуда яшашнинг 99 сири” номли туркум таркибига кирган 99 та китобнинг иккинчи қисмидаги рукнларда яъни:

- Қуръони карим оятларида;
- Ҳадисларда;
- Мақолларда;
- Донолар бисотида;
- Олган сабоқларим ва хулосаларимда;
- Шеърятда;
- Латифаларда ўз аксини топган.

Ушбу рукнларни мутоала қилиш жараёнида ўқувчи ажодларимиз томонидан тўпланган тажриба билан яқиндан танишади. Бу эса ўз навбатида бугунги кунда ҳаётимизда мавжуд айрим муаммолар моҳиятини тўғри тушунишга ва уларнинг адолатли ечимини топишга кўмаклашади.

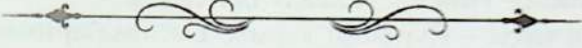
99 та китобнинг ҳар бирида ёхуд 99 та қадриятга оид келтирилган Қуръони каримнинг оятлари, пурмаъно ҳадислар, буюк мутафаккирлар ижодига мансуб фикрлар, турлитуман таъсирчан ва чуқур фалсафий мазмунга эга бўлган афоризмлар ҳар бир ўқувчининг қуваи-ҳафизасини янада юксалтиришига ёрдам беради.

Ҳаёт фикрлашга мавзунини кўп беради, лекин вақтни оз.

Владимир Соколов

ҚУРЪОНИ КАРИМ
ОЯТЛАРИДА

1

12.1. ҚУРЪОНИ КАРИМ ОЯТЛАРИ

“Бахтли ҳаёт сари” китобидан)
“Мана бу биз нозил қилган муборак Китоб
(Қуръондир)дир, унга эргашингиз ва тақво-
ли бўлингиз токи раҳм қилингайсизлар”

(Олтинчи “Анъом” сураси, 155 оят)

ШАРҲ

Оламлар Парвардигори Ҳақ субҳонаху ва таоло ўзининг пайғамбарларига 4 илоҳий китоб нозил қилган. Тўрт китобнинг:

Биринчиси – Таврот, Мусо алайҳиссаломга;

Иккинчиси – Забур, Довуд алайҳиссаломга;

Учинчиси – Инжил, Исо алайҳиссаломга;

Тўртинчиси – Қуръони карим, Пайғамбаримиз Муҳаммад саллалоҳу алайҳи вассаламга нозил бўлган.

Қуръони каримдан бошқа илоҳий китоб ва сиҳафалар бир йўла бир дафъада тушган. Аммо, Қуръони карим китоб шаклида бир дафъада эмас, балки 23 йил давомида вақти-вақти билан оят-оят, сура-сура шаклида оғзаки қабул қилиниб, жаноби Расулulloҳ алайҳиссалом орқали у зоти шарифга пайғамбарлик ваҳийсини юборган.

Қуръони каримнинг биринчи ояти ва сураси “Фотиҳа” сураси ҳам шу ондан нозил қилина бошланиб, охирги бир юз ўн тўртинчиси, “Ан-нос” сураси йигирма учинчи йилнинг сўнгида нозил бўлган. Жаноби Расулulloҳ алайҳиссалом нозил бўлган оятларни келгусида бир мукамал мусҳаби шариф сифатида келтириш учун саҳобаи киромлардан тўрт кишини:

– Али ибн Абу Толиб;

– Муовия ибн Абу Суфён;

– Убай ибн Каъб;

– Зайд ибн Зобитни ўзларига котиб қилиб олган эканлар.

Қуръони карим 30 пора 114 та сура, 6236 та оятдан иборат. “Оят” сўзининг бир неча луғавий маъноси: мўжиза, ибрат, ажойиб иш, белги аломат, ҳарф ва сўзлар жамоаси ҳамда Аллоҳ таолонинг қудрати далилини англатади¹.

Қуръони каримнинг ҳар бир ояти, унинг аввали ва охири ҳақидаги илмни Аллоҳ таолодан Жаброил алай-хиссалом ўрганган. У кишидан Пайғамбар алайҳиссалом, у зотдан эса, мусулмонлар ўрганганлар.

Қуръони каримдаги энг қисқа оятлар “Тоҳо” ва “Ёсин”, энг узун оятлар Бақара сурасидаги “Қарз олди-берди” оятидир.

Оятларнинг 63 фоизини Маккада, 37 фоизини Мадинада нозил бўлган оятлар ташкил этади. Яъни маккия оятлар 4780, мадания оятлар 1456, жами бўлиб 6236 оят.

“Сура” сўзи луғатда кўргон, манзил ва шараф маъноларини англатади. Бошқача қилиб айтганда, Қуръон оятларининг кўргон ила ўралгандек бир тоифасига сура дейилади.

Қуръони каримдаги энг қисқа сура “Кавсар” сураси бўлиб, уч оятдан, энг узун сура “Бақара” сураси бўлиб, 286 оятдан иборатдир².

Қуръони Карим шундай китобки, унинг ҳақлигига ҳеч шак-шубҳа йўқ. Унда ҳамма нарса очиқ-ойдин, аниқ равшандир.

(У) Сизларни (Одам Атони) лойдан яратиб, сўнгра ажал (муддати)ни ҳал қилган зотдир. Белгиланган ажал (қиёмат вақти ва бошқа ҳисоблар) ҳам Унинг ҳузуридадир. (Шундан) кейин (ҳам) сизлар шак қилмоқдасизлар.

Анъом сураси, 2-оят

¹ *Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф*. Тафсири Ҳилол. 1-жуз. – Т.: “Шарқ”, 2008, 5-бет.

² *Шайх Муҳаммад Содиқ, Муҳаммад Юсуф*. Тафсири Ҳилол. 1 –жуз. – Т.: “Шарқ”, 2008, 15-бет.

ШАРҲ

Яъни, Аллоҳ сизларнинг отангиз бўлмиш Одамни лойдан яратди. Шу билан бирга, ҳар бирингизнинг бу дунёда қанча муддат яшашингизни – ажалингизни белгилаб қўйди. Охи-ратда қайта тирилишингиз ҳам белгилик. Ушбу ишларни билиб туриб ҳам яна шак-шубҳа қиласиз-а! Лойдан ясалган жасадга жон киритиш ҳозиргача ҳаммани лол қолдираётган ҳаёт масаласига боғлиқ.

Жонли махлуқотларда жон қаердан пайдо бўлади? Уни кўриш мумкинми? Илмий тажрибаларда, лабораторияларда яратиб бўладими? Худосизлар ҳар қанча уринмасинлар, жон ва ҳаёт ҳақидаги бунга ўхшаш саволларга жавоб топа олма-дилар.

Шунингдек, жонни берган Зот уни қайтиб олишини – ажалини ҳам белгилаб қўйган. Қачон олишини Ўзидан бош-қа ҳеч ким билмайди. Бу дунё ажалидан сўнг бошланувчи, у дунё учун белгиланган қиёмат вақтини ҳам тайин этган. Бу вақт, яъни, қиёмат қачон бўлишини ўзидан бошқа ҳеч ким билмайди. Мана шу аломатлар ақли-инсофи бор инсонларга ягона Аллоҳга иймон келтириш, унга ўзгани тенглаштирмас-лик учун далил ва омил бўлиши керак.

Кимки Аллоҳга рўбарў бўлишдан умид-вор бўлса, бас, Аллоҳнинг (белгиланган) фурсати, албатта, келувчидир. У эшитувчи ва билувчидир!

Анкабут сураси, 5 оят

ШАРҲ

Ана ўшанда ҳар ким қилганига яраша мукофот ёки жазо олади.

Шунинг учун ҳам:

“Ким Аллоҳга рўбарў бўлишдан умидвор бўлса...” кўнглини тўқ тутаверсин.

“... албатта, Аллоҳ белгиланган вақт келгувчидир.”

Келмасдан қолмайди. Албатта, келади. Ана ўшанда Аллоҳ берган ваъдалар ҳам албатта амалга ошади. Ҳар ким бу дунёда қилганига яраша мукофот ё жазо олади. Чунки, буни ваъда қилган зот Аллоҳдир.

“У ўта эшитгувчи ва ўта билгувчидир”.

У Ўзининг ушбу сифатлари ила бандалардан содир бўлган ҳар бир нарсани эшитиб, билиб туради ва ўша эшитгани, билгани асосида ҳисоб-китоб қилади.

У қуёшни зиё (таратувчи) ва ойни нур (сочувчи) этган ҳамда йилларнинг ададини ва (вақт ўлчовларидаги) ҳисобни билишларингиз учун уни (ойни) манзил (бурж)ларга (бўлиб) ўлчаб қўйган зотдир. Буни Аллоҳ фақат ҳақ (ҳикмат) билангина яратди. Билувчи қавм учун оятларни (У) батафсил баён қилур

Юнус сураси, 5 оят

ШАРҲ

Инсон ҳаёти давомида доимий ҳис этиб турадиган мавжудотлардан бири қуёш бўлса, яна биттаси ойдир. Лекин инсон уларнинг мавжудиятига ўрганиб қолганидан, кўп ҳам эйтибор бермайди, Агар инсон бу икки нарсага ибрат назари билан қараса, уларни ўрганса, Аллоҳнинг чексиз қудратига тан берар ва шунчалик нарсага қодир бўлган зотнинг Ўз бандаларидан бирига ваҳий юбориши ҳеч ажабланарли иш эмаслигини тўла англаб етар эди.

“У қуёшни зиё ва ойни нур қилган...”

Ҳа, қуёшни зиё – иссиқлик ила ёруғлиқ сочадиган ва ойни нур – фақат ёруғлиқ сочадиган қилиб қўйган зот Аллоҳдир. Қуёшнинг ҳажми, унинг коинотдаги ўрни, борлиққа таъсири ва бошқа ҳақиқатларни бир четга қўйиб турайлик-да, фақат иссиқлик билан ёруғлик таратишини олиб кўрайлик.

Дунё яралганидан буён қуёш оламга тинимсиз зиё сочиб турибди. Усиз ҳаёт йўқ. Усиз ёруғлик ҳам бўлмайди. У чарчамайди, кечикмайди ҳам. Қуввати-да камайиб қолмайди. Доимо керагича зиё сочиб туради. Қуёшнинг катталигини ва бошқа хоссаларининг беқиёс эканлигини яна ҳам яхшироқ англаб етиш учун уни инсон мақтанаётган қаҳрабo ишлаб чиқариш ихтироси ва бошқа кашфиётлари билан солиштириб кўришнинг ўзи кифоя. Бу эса, биладиган, ақл юритадиган ҳар бир киши учун Аллоҳ таолога, Унинг Пайғамбарига ва ваҳийга иймон келтиришга чорловдир.

Шунингдек, ойни ҳам тадаббур қилиб кўрмоқ лозим. У нур сочади, яъни, иссиқликсиз ёғду таратади. Бу ҳам борликқа жуда зарурдир. Ой ва унинг нури бўлмаса, дунёда ҳаёт бўлмас эди. Ойнинг нури нима учун зарурлиги ҳақида тўлиқ маълумот олмоқчи бўлганлар махсус адабиётларга мурожаат қилсинлар. Агар унинг заруратини англаб етсалар, Аллоҳ таолога, Унинг Пайғамбарига ва ваҳийга иймон келтирмай иложлари қолмайди. Агар иймонли бўлсалар, иймонларига яна ҳам қувват қўшилиши, шубҳасиз.

Аммо, ояти каримада ўша давр кишилари тушунчасига мос тарзда баён келмоқда:

“ҳамда сизлар йилларнинг ададини ва ҳисобини билишингиз учун унинг манзилларини ўлчовли қилган Зотдир.”

Оятда ўрин маъносини англатувчи “манзиллар” истилоҳи фалакиёт илмида “буржлар” деб аталади. Ой ҳар кеча маълум бир жойдан чиқиб, маълум бир жойга ботади. Буни оддий кўз билан ҳам кўриб, билиб олса, бўлади. Бу манзиллар ва ойнинг улардан чиқиб-ботиши доим бир хилда туради. Шунинг учун, ҳозирда ҳам вақт ўлчови уларга қараб аниқланади. Яъни, соатлар қуёш, ой, ва юлдузларга қараб тўғриланади. Шунингдек, кун, ҳафта, ой ёки йил ҳисоблари ҳам Аллоҳ яратган ўша маҳлуқотларга қараб юритилади.

“Аллоҳ ўшани фақат ҳақ ила яратди.”

Аллоҳ ҳамма нарсани Ўзи яратади. Яратганда ҳам ҳақ билан яратади. Жумладан, у зот қуёш ва ойни ҳам ҳақ билан яратгандир.

“У биладиган қавмлар учун оятларини батафсил баёндир қиладир”.

Одамлар ушбу баёнлардан ҳидоят йўлини топишга ҳаракат қилмоқлари лозимдир.

Юқоридаги ояти каримада осмонлару ер, қуёшу ой Аллоҳнинг қудратига далил қилиб келтиради.

Ҳар бир (диндор) учун ўзи юзланадиган тарафи (қибласи) бор. Бас, хайрли ишларда ўзиб кетингиз! Қаерда бўлмангиз, Аллоҳ ҳаммангизни (маҳшаргоҳга) келтиради. Албатта, Аллоҳ ҳар нарсага қодирдир.

Бақара сураси, 148 оят

ШАРҲ

Гап бу ерда фақат ибодат пайтида қараладиган томон ҳақида эмас, балки умумий ҳолат ҳақида кетмоқда. Ҳар кимнинг ўз танлаган йўли бўлиб, у бошқаларни ҳам шу йўлга юритмоқчи бўлади. Жумладан, аҳли китоблар турли услуб ва амалларни ишга солиб, сизларни ўз йўлларига юритмоқчи бўладилар. Уларга эътибор берманглар. Ўз йўлларингизни маҳкам тутиб, яхшиликларни кўпроқ қилишга ошиқинглар. Чунки, иймонли инсон икки дунёда ҳам яхшиликларининг ҳажмига қараб мукофот олади.

Қани, бу дунёда ҳар ким ўз қибласига юзланиб, ҳар ким ўз ибодатини қилиб юраверсин-чи, охиратда, барибир, Аллоҳ ҳисоб-китоб учун барчани бир ерга жамлайди. Бунга шакшубҳа йўқ. Чунки:

“Аллоҳ ҳар бир нарсага қодирдир”

ҲАДИСЛАРДА

2

12.2. ХАДИСИ ШАРИФ

Ҳадис – Қуръони каримдан кейин турадиган Ислом шари-
ятининг асосий манбаларидан иккинчиси ҳисобланади. Пай-
ғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломнинг сўзлари, қилган
ишлари, ва ул зот томонидан маъқулланган бошқа кишилар-
нинг ишлари Ислом динида суннат деб аталади.

Шу уч ҳолни ифода этувчи ривоят матнлари (иборалари)
ҳадис деб номланади. Шунинг учун Қуръони карим – Аллоҳ
таолонинг сўзи, ҳадис эса Расулulloҳ сўзлари деб умумий
ҳолда таърифланади. Ҳадис тушунчасидан Ҳадиси Қудсий
тушунчасини ажратмоқ зарур.

Ҳадиси шарифларни йиғиб китоб шаклига келтириш,
асосан пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг вафотларидан ке-
йин амалга оширилган. Бу шарафли иш ҳижратнинг учинчи
асрига келиб кенг қулоч ейган. Ислом оламининг ўша пайт-
даги маданий марказларидан саналган Боғдод, Куфа, Басра,
Дамашк, Бухоро, Самарқанд, Урганч, Термиз каби шаҳарлар-
да ҳадис фани билан шуғулланувчи муҳаддислар кўп бўлган,
Улар ҳадис тўпламларини тузишган. Улар ичида энг
ишончли манба саналганлари олтига бўлиб буларни:

- Имом Бухорий (810-870);
- Имом Муслим (817-875),
- Имом Абу Довуд (817-888);
- Имом ат-Термизий (831-932);
- Имом ан-Насоий (830-915);
- Имом Можжа (824-886) тузишган.

Бу буюк муҳаддисларнинг тўрт нафари туронзаминлик
бўлгани билан бутун ислом дунёси миқёсида фахрлансак ар-
зийди. Фақат имом Бухорийнинг ўзлари жами 600 минг ҳадис
тўплаб, шулардан 100 минг “Саҳийҳ” (энг ишончли деб ҳи-
собланган ҳадисларнинг покиза сифати) ва 200 минг “Ғайри
саҳийҳ” ҳадисларни ёд олганлар.

* * *

Бешта нарсдан олдин бешта нарсани ғанимат бил:

1. Ўлимидан олдин тирикликни;

2. Бетобликдан олдин саломатлигингни;
3. Бандлигиндан олдин бўш вақтингни;
4. Кексалигиндан олдин ёшлигингни;
5. Фақирлигиндан олдин бойлигингни.

* * *

“Вақт қисқаради. Бир йил бир ойдек, бир ой бир ҳафтадек, бир ҳафта бир кун каби ўтиб кетади, бир кун эса, худди бир япроқнинг ёниши қадар тезлашади, ҳеч нарсада барака қолмайди”.

* * *

Икки кунни бир хил тарзда ўтказган инсон катта зарар қилибди.

* * *

Пайғамбаримиз Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи васаллам муслмонлар бешта нарсани шошилиб амалга оширишлари лозимлигини таъкидлаганлар:

1. Тезлик билан меҳмонга таом келтириш.
2. Ўликни тезлик билан дафн этиш.
3. Қизни тезлик билан турмушга бериш.
4. Тезлик билан қарздан қутулиш.
5. Гуноҳ иш қилиб қўйганда тезлик билан тавба қилиш.

* * *

Ўз мақомидан сўзлаб, фурсатни ғанимат билган, ўринсиз сўздан сақланиб саломат юрган кишига Аллоҳи Таоло раҳму шафқат қилсин.

* * *

Ҳар бир нарса қазою қадар билан бўлади. Ҳатто ожизлик ва зийраклик ҳам.

* * *

Муслмон кишига уч кундан ортиқ ўз биродаридан аразлаб, гина сақлаб, гаплашмай-сўрашмай юриши мумкин эмасдур. Улардан қайси бири биринчи бўлиб саломлашса, ўшаниси яхшироғидир.

* * *

Икки нарса борким, кўпчилик уларнинг қадрига етмайди: бири – соғлиқ, иккинчиси бўш ВАҚТ.

МАҚОЛЛАРДА

3

12.3. МАҚОЛЛАР

Мақол – бу ҳаётий тажриба асосида халқ томонидан яратилган, одатда панд-насиҳат мазмунига эга бўлган ихчам, образли ва ҳикматли ибора, гап, дейилган ўзбек тилининг изоҳли луғатида. Бошқача қилиб айтганда, мақол – бу ўта донолик, ақл-заковат билан оқилона айтилган, “михлаб қўйилган”, ўзгартириб бўлмайдиган чуқур маъноли гапдир.

Мақолларни “Ҳаёт қомуси”, оғзаки энциклопедия, ўзига хос бир бадиий-тарихий солнома дейиш мумкин. Улар кишиларнинг ақлини ўткирлаштиради, нутқини равшан ва таъсирчан қилади, ҳаётда тўғри йўлни танлай билишга, ҳаётий жумбоқлар ва муаммоларни тўғри ечишга ўргатади, турмушнинг жамики катта-кичик масалалари хусусида қимматли маслаҳатлар беради.

Доно фикрни, ўткир ҳақиқатни, теран мазмунни, сўз хазинасининг дуру жавоҳирларини ўзида мужассам этган ранг-баранг мақоллар нутқимизнинг экспрессив (яъни таъсир этувчи, ҳис-ҳаяжон уйғотувчи) воситалари орасида энг таъсирчан, энг эсда қолувчи, кишини ўйлашга, фикр-мулоҳаза юритишга беихтиёр мажбур қилувчи кучга эгадир.

Уларнинг кишилиқ жамияти ва ҳар бир инсон ҳаёти учун нақадар қимматли аҳамиятга молик эканлигини жаҳон донишмандлари қадим-қадимдан эътироф этиб, қайта-қайта уқтириб келганлар.

Қуйида вақт ва ундан унумли фойдаланиш ҳақида айтилган мақолларни эътиборингизга ҳавола қиламиз¹.

Болта тушгунча кунда дам олар.

Вар. “Болта келгунча тўнка дам олар, қассоб келгунча қўй”.
Мажози: “Машаққатли дамлар оралиғидаги осойишталикдагина киши нафас ростлаб олади”. “Бола нонсиз чидаёлмай-

¹ Қ а р а н г: Шомақсудов Ш., Шораҳмедов Ш. Ҳикматнома. Ўзбек мақолларининг изоҳли луғати, Т УСЭ, 1990 (Туркумдаги барча китобларда тегишли равишда ҳикматлар айнан шу китобдан олинган.)

ди. Шунинг учун (Бозор), “Болта келгунча, кунда тинч туради, деган мақоли эслаб: “Бутунни кўрай, эртага нима бўлганини кўрарман”, деб хат беришга рози бўлди” (С. Айний, Дохунда),

Бултур кесилган бармоғига бу йил йиғлабди.

Куч-қуввати, маблағи, имконияти бор пайтда бир ишни қилмай, вақтини зое ўтказиб юборган, кейин кўзи очилиб, пушаймон бўлиб, илгариги даврини қўмсаб, дод-хасрат қилувчилар ҳамда илгари эркатой, тантиқ бўлиб ўсган, умрида “қўлини совуқ сувга урмаган”, кейин бирор оғирчиликка, зиён-заҳматга, кулфатга, қийин ишга йўлиққач, хасрат қилиб “йиғлаб юрувчилар устидан шундай дейдилар.

Вақт тоғни емирар, сув тошни кемирар.

Мажози: Табиат қонунига кўра ўтган вақт, ўтган умр ҳар қандай бақувват одамни ҳам қаритади, ҳолдан тойдиради”.

Вақтинг кетди – нақдинг кетди.

Инсон ҳаётида вақт энг қимматли саналади. Кўпни кўрган ота-боболар мақоллар ва ҳикматли сўзлар воситаси билан вақтнинг ҳар бир дақиқасидан ниҳоятда унумли фойдаланиб қолишга, бирор дақиқани ҳам зое ўтказмасликка даъват этганлар: “Вақтдан ютдинг – бахтдан ютдинг”; “Вақтинг кетди – бахтинг кетди”; “Вақт кетди, вақт кетди – Тожу сари тахт кетди”; “Фурсатни ўтказдинг – ютқаздинг”; “Вақиллаган вақтин ўтказар, Қўлидаги нақдин кетказар”; “Вақт – оқчадур, Ғофил бўлсанг – қочадур”; “Вақтим бўшга кетди, Эрим гўш(т)га кетди”; “Куннинг ғами – саҳардан, Йилнинг ғами – баҳордан”; “Саҳар турмоқ – саодатдир”; “Тонг турганга – тоза ҳаво, Кеч турганга – не раво?”; “Эрта турмоқнинг хислати кўп”; “Баҳор келди – наҳор келди”; “Келса баҳор, тургил саҳар”; “Кун кўраман десанг, эрта тур”; “Эр киши эрта туради”; “Эрта турган эркакнинг бир ризқи ортиқ, Эрта турган аёлнинг икки ризқи ортиқ”; “Уч кун барвақт турган бир кун ютар”; “Эрта турган – иш битирар, Кеч турган – кўп туртинар”; “Кеч ёт, эрта тур, Олти дастани ортиқ ур” (даста – ўғир дастаси). “Эрталабки

иш кўнгилини қилар хуш"; "Эрталабки муштдан ҳам қайтма" (эъгиқодий тушунчага кўра, эрталаб барвақт турган одамларга фаришталар ризқ улашармиш. Шунинг учун "Эрталаб вақтли туриб, биринчи галда эшигингни очиб қўй", дея насихат киладилар); "Вақт кетига қайтмас, Сув кетига оқмас"; "Вақт – учқур қуш"; "Вақт – ғанимат, ўтса – надомат" (надомат – пушаймон, афсусланиш, таассуф). "Вақт кутиб турмайди"; "Кун қайтар, замон қайтмас"; "Ўтган умр – чириган кўмир"; "Ёкут билан вақт топилмас, Вақт билан ёкут топилади". "Йўқолган олтин топилади, Йўқолган вақт топилмайди".

Кутганга – кун узок.

Бировни ё бир нимани кутган одамга кун ниҳоятда узайиб кетгандек, вақт имиллаб ўтаётгандек туюлади. Аслида эса куннинг, вақтнинг ўтиши кутганга ҳам, кутмаганга ҳам бир хил бўлади. Вар.: "Тикилган қозон қайнамас"; "Кутганнинг вақти ўтмас, Шошганнинг иши битмас"; "Кутган – ўлгандан ёмон"; "Кутгандан – сўйган яхши".

От ўйини қирқ йилда бир бўлади.

Замонанинг зайли билан, кутилмаганда, олдиндан маълум бўлмаган бир тарзда бир жойга кўпчилик одам йиғилиб қолиб, хурсандчилик, ўйин-кулги, дилни хушнуд этувчи воқеа, меҳмондорчилик ва ҳ.к. бошланиб кетса, бундан кўнгли яйраб, хурсанд бўлиб кетган одамлар бир-бирларига: "Э, ўйна, ўйнайвер!" ёхуд (таому ноз-неъматларни) "Ол, олавер! Бунақа "от ўйини" қирқ йилда бир бўлади" (яъни, кунда-кунда бўлавермайди, аллақайтиб бир бўлиб қолади, шу ғанимат фурсатдан фойдаланиб, еб, ичиб ўйнаб, кулиб қол, дейдилар.

Элакка кирган хотиннинг эллик оғиз гапи бор.

Вар.: "Ўтга келган хотиннинг ўттиз гапи бор"; "Икки хотин бош кўшса, бозор бўлади". Бу мақолларда аёлларга хос бўлган одат ифода этилган. В. Наливкин ва М. Наливкина бу хусусда ўтган асрнинг охирги чорагида шундай деб ёзишган: "Сарт аёллари, ҳатто иш билан банд бўлганларида ҳам, бир

жойда бир неча соат ҳеч ким билан гаплашмай, жим ўтира олмайдилар. Агар аёлнинг олдига бирор одам келмаса, унинг кўзи қўшнисиникига чиқиб, бирпасгина бўлса ҳам, у ёқ-бу ёқдан гаплашиб қайтади... Уларнинг гапи мақоллар, иборалар, қочириқлар, баъзан эса ўйноқи мазмунли эртак ва латифаларга бой бўлади. Буларни гап орасида едириб юборишга уларнинг ҳаммаси уста бўлади. Гапни топиб, гапириш, берилган саволларга ёки ташланган лўқмаларга ўринли жавоб қайтариш ва суҳбатдошни гапга солиб кўйишни улар ўзлари учун фахр деб биладилар... “шунингдек, “Хотин еттига чиқса, етти уйнинг калитини ола чиқади” деган мақол ҳам борки, бу билан: “Баъзи хотин еттига борса (ва умуман, бир кўчага чиққудай бўлса), шу баҳонада бир йўла неча жойларни ҳам айланиб, кўни-кўшнилари, таниш-билишлари билан бирпас-бирпас бўлса ҳам гаплашиб, кўнглини ёзиб келади”, дейилмоқчи. Аксарият аёлларнинг бундай қилишлари – ўтмишда уйдан ташқарига деярли чиқмаганлари, сиқилиб кетганлари натижасидир, албатта.

Эшакнинг орқасига офтоб тушса, кўлингни иситиб қол.

Маълумки, офтоб бир жойда турмайди: ҳозир офтоб тушиб турган ерга бироздан кейин қарасангиз, соя тушиб қолган бўлади. Мажозан: Ҳар бир ганимат фурсатдан, ганимат нарсадан ва имкониятдан ўз вақтида фойдаланиб қол, деган маънода насиҳат қилиб айтиладиган мазкур мақолнинг “Тўкилгандан ялаб қол” деган варианты ҳам бор.

Дангасанинг доим вақти йўқ.

Уйғур мақоли

Инглиз халқ мақоллари

– Эрта ётиш ва эрта туриш одамни бой, соғлом ва ақлли қилади.

– Вақт – буюк табиб.

– Ҳаммасини вақт даволайди.

- Вақт ва сабр тутни ипакка айлантиради.
- Вақтдан ютқизган ҳамма нарсадан ютқизади.
- Ким эрта турса, унга омад ёр.
- Эрталабки бир соат кечқурунги икки соат билан баро-бар.
- Бугунги бир, эртанги иккидан афзал.
- Кеч қолиш – минг хил ноқулайликларнинг отаси.
- Кечаги кунни қайтариб бўлмайди.
- Соатни орқага қайтариб бўлмайди.
- Бугун битириш мумкин бўлган ишни ҳеч қачон эртага сурма.

Осетин халқ мақоллари

- Вақт муддат билмайди.
- Эрталаб улгурмаган ишингни оқшомда тугат.
- Вақтни қўл билан тўхтатолмайсан.

Озарбайжон халқ мақоллари

- Ешакка эгар топгунимча, уни бўри еб кетди.
- Қиморбоз ҳеч қачон вақтида тўхтатмайди.

Яҳудий халқ мақоли

- Вақтида айтилмаган доно гап ҳам аҳмоқона қабул қилинади.

Грузин мақоли

- Ҳар бир соат бизга дард олиб келади, охиргиси – ўлим.

Хитой мақоли

- Ҳаётнинг мазмунини чиқаришга ҳаракат қил, сандиғингда анча кам вақтинг бор.
- Нимадир содир бўлса, айна вақтда содир бўлади.
- Шох билан илдиз орасида вақт ётади.

Олмон мақоли

- Куёш бир кунда икки марта чиқмайди.

Япон мақоли

- Эртага эртанинг шамоли эсади.
- Жангга кечикса ғалаба, деҳқон кечикса ҳосил бой берилар.

Ҳинд мақоли

- Нодон ўтмиш билан овунади, ақли кам келажак билан, донишманд эса бутун билан.
- Вақт ҳеч кимни севмайди ва ҳеч кимдан нафратланмайди, вақт ҳеч кимга бефарқ эмас – у барчани олиб кетади.

Мисрликлар мақоли

- Оламдаги ҳамма нарса вақтдан кўрқади, вақт эса эҳромлардан.

Оз-оз ўрганиб

- Яширилган сирни вақт очади.
- Ёлғоннинг пучлигини вақт кўрсатади.
- Осойишта кунлар жуда тез, қийинлари эса секин ўтади.
- Вақтнинг этагидан тутиб бўлмайди.
- Вақтини йўқотган – нақдини йўқотади.
- Ҳозирнинг бир айланиши – ўтмишдир.
- Замондан ўзиб кетган ёки орқада қолган одам – кўп азият чекади.
- Мева – фақат дарахтнинггина ҳосили эмас, вақтнинг ҳам ҳосилидир.
- Оқил одамлар – вақтнинг ғурбатини ўзи билан қўшиб ўтказиб юборадилар, хурсандчилигини эса олиб қолишга ҳаракат қиладилар.
- Вақт даволамайдиган дард йўқ.
- Ўч олишга кетган вақт – энг бемаъни вақт.
- Икки ялқов учрашса вақт хувиллайди.
- Соатни чўнтакка солиб юрган билан, вақтни сақлаб қолиб бўлмас.
- Вазифасини бажармаган – вақтдан орқада қолувчидир.
- Вақтни ўзинга бўйсундирмоқчимисан – бир дақиқани ҳам беҳуда ўтказма.

– Дақиқа ҳам умрнинг бир зарраси.
– Вақтингни тўғри тақсимламасанг, ҳеч нарсага улгурмайсан.

– Дунёдаги ҳеч энгиб бўлмайдиган куч бир дақиқадир.
– Вақт занжири даврни даврга улайди.
– Тарих – вақтнинг изидир.
– Замон – вақтнинг фарзанди.
– Вақт чиғаноқдаги қатралардан дур ясай олади.
– Умр – бир парчагина вақтнинг ҳамроҳидир.
– Вақт ҳам қуради, ҳам емиради.
– Вақтни тўсадиган куч йўқ.
– Вақт орқага қайтмагани учун ҳам ҳар дақиқа ғанимат.
– Вақтдан орқага қолиш – қолоқликдир.
– Вақтни сотиб оладиган бозор йўқ.
– Тоғни емирувчи ҳам вақтдир.
– Вақт олиб кетганини қайтариб бўлмайди.
– Вақт билан бирга қадам ташлаш – ҳаёт талаби.
– Босилган қадамларни вақт ўлчайди.
– Одамлар вақтга қарайди, вақт эса ҳеч кимга.
– Бир лаҳзада минг ўлиб, минг бир туғилиш мумкин.
– Вақт ишонтирмайди ҳам, алдамайди ҳам.
– Биздан ҳаракат, вақтдан баракат.
– Ёзнинг ёзиғи – қишнинг озиғи.
– Кузнинг неъматини – қишнинг ғаниматини.
– Баҳорги ҳаракат – кузги баракат.
– Фасллар дунё тусини ўзгартириб турадилар.
– Тоғдаги қор – келажакнинг ободлиғи.
– Вақт қуёши ҳар қандай метинни ҳам эритиб ташлай олади.

– Сабр қилсанг, ғўрадан ҳалво битар.
– Сабр қилганидан садаф ичидаги томчи дурга айланган.
– Инсоният хатоларини вақт тузатади.
– Ҳар қандай мушкулни ҳам вақт осон қилади.
– Вақтсиз одамни синаб бўлмайди.
– Вақтга оқибатли бўлган киши – орқада қолмайди.
– Вақт ўтгандан кейин, қиличнинг тошга чоп!

- Келажакнинг устози – бугунги фаолият.
- Бир йил тут эккан киши
Юз йил гавҳар теради.
- Вақт ортимизда, вақт олдимизда, ўзимиз билан эса у йўқ.
- Вақтнинг ўтиши ҳам гоҳ фойдангга хизмат қилади, гоҳ зиёнингга.
- Ақлинг бўлса,
Бир кун илгари ҳаракат қил!
- Ақлли кишилар бўлмағур нарсаларга вақт сарфламайдилар.
- Ҳамма нарсага улгуришга уринган аслида ҳеч нарсага улгурмайди.
- Оқилона фойдалана олсанг, вақт ҳамма нарсага етади.
- Бўлар-бўлмас ишлар кўп вақтни олади.
- Вақтга қолганда ҳамма саҳий: хотамтойлик билан уни сочиб-совуради.
- Ҳамма нарса ҳам ўз вақтида келгани маъқул – муддатидан олдин келса, қадрига етмайсан, кечикса керак бўлмай қолади.
- Вақтинг кетди – бахтинг кетди.
- Фурдатни ўтказдинг – ютқаздинг.
- Вақт – ақчадур,
Ғофил бўлсанг – қочадур.
- Куннинг ғами – саҳардан,
Йилнинг ғами – баҳордан.
- Саҳар турмоқ – саодатдур.
- Эрта турган – иш битирар,
Кеч турган – кўп туртинар.
- Вақт – учқур қуш.
- Вақт – ғанимат, ўтса – надомат.
- Ёқут билан вақт топилмас,
Вақт билан ёқут топилар.
- Йўқолган олтин топилади,
Йўқолган вақт топилмайди.
- Йўқотилган йиллар ҳаммада ҳам бўлади, фақат кимдир унинг ҳиссасини чиқариб олади, кимдир йўқ.

– Худонинг куни кўп, лекин баъзида бир лаҳзада зор бўлсан.

– Наврўздан сўнг қиш бўлмас,
Мезондан сўнг ёз бўлмас.

Шошган – шамол билан тенг.

– Бир кун ошиққандан қирк кун ақл қочади.

– Шошганда лаббай топилмас.

– Шошган ўрдак ҳам боши билан шўнғийди, ҳам думи билан.

– Йилларни аямай совурган дақиқаларга зор бўлади.

– Ошиққан қиз эрга ёлчимас.

– Шошган – шамол билан тенг:

– Шошқалоқлик – аҳмоқлик.

– Санамай саккиз дема.

– Бердисини айтгунча уриб ўлдирма.

– Жўжани кузда сана.

– Чучварани хом санама.

– Сувга суянма,

Сув кўрмай этик чиқарма.

– Шошмасанг тез етасан,

Шошгандан ўзиб кетасан.

– Вақтнинг муҳрини ўзгартириб бўлмайди.

– Йўқотилган вақт зарралари бир куни тош бўлиб бошингга тушади.

ДОНОЛАР БИСОТИДАН

4

12.5. АФОРИЗМЛАР

Турли давр ва халқларга мансуб буюк зотлар томонидан айтиб кетилган энг доно ўғитлар, энг ёрқин истиоралар ва фавкулудда афоризмларни бир саҳифага жамлаш ниҳоятда мушкул иш. Уларда яширин аллақандай қудрат ўша фикрларни бир-бири билан баҳслашишга, мусобақалаштишга, бир-бирини орқага қолдиришга мажбур этади.

99 та китобдан иборат ушбу туркумда фақат олис ўтмиш донишмандларининг фикр мулоҳазалари эмас, балки унда улардан сўнги ва ҳозирги замонда яшаётган атоқли арбобларнинг ҳам фикр мулоҳазалари келтирилган. Шу тарзда “афоризмларнинг пайвандланиши”га эришилган. Зеро, бугунги ўтмишларимиз яратган оқилона дурдоналаридан фойдаланилмай туриб, олға суриш мумкин эмас.

Инглиз давлат арбоби, журналист, танқидчи Ж. Морлейнинг таъбири билан айтади:

“Ҳикматли сўз ва афоризмлар чинакам ҳаётий донишмандлик ва адабиётнинг мағзи эканини, ҳикматли сўз ва афоризмларга бой китобларгина кўпроқ наф беришини унутмаслик керак: одамлар китоб ўқиётганда асосан шу ҳикматли сўзларни излашлари зарур”.

И. Гёте эса, иложи бўлса ҳар куни истаган бир ҳикматли сўзни ўзлаштириб олмоқ зарур. Чунки улардан ҳар бир киши ҳаёт учун фойдали жуда кўп фикрларни топиш мумкин, деб айтган.

Шунга риоя қилинган ҳолда ушбу 17-китобда доноларнинг фақат вақт, фурсат, лаҳза ҳақидаги фикрларини келтирдик.

А

Вақт “ҳозирсиз” мавжуд булолмайди ва бутун маъносини йўкотади. Зеро “Ҳозир” ўзида ҳам ибтидони, ҳам интиқони жо этувчи ўрталиқдур.

Аристотель
(мил. авв. 384-332, қадимги Юнон файласуфи,
қомусий олим)

* * *

Олдинги кетганларни қувиб етадиган ва ортда қолганларни кутмайдиган шогирд ҳар нарсага улгуради.

Аристотель

Вақт ғазабни даволайди, нафрат эса бедаво.

Аристотель

Биз бўш вақтни қўлга киритиш учун бўш вақтдан маҳрум бўламиз, тинч яшаш учун эса уришамиз.

Аристотель

* * *

Арзимаган ва бефойда нарсаларга керагидан ортиқча вақт сарфлаш доно одам учун ниҳоятда оғирдир ва бу уни мислсиз ташвишга солади.

Афлотун
(мил. авв. 427-347, қадимги Юнон файласуфи)

* * *

Вақт ҳамма нарсага ўз таъсирини ўтказади; йилларнинг поёнсиз ҳалқасиз номни ҳам, қиёфани ҳам, феъл-атворни, хатто тақдирини ҳам ўзгартира олади.

Афлотун

* * *

Узлуксиз вақт оқими доимо мангуликнинг ҳадсиз навқиронлигидан хабар беради.

Марк Аврелий

* * *

Инсон умрини белгиловчи вақт лаҳзага тенг. Унинг моҳияти мангу ҳаракатдир. Сизги ноаниқлик, қалб беқарорлик, тақдир сирлилик демакдир. Шон-шухрат эса ишончсиз нарса. Ҳаёт кураш ва саргардонлик демакдир.

Марк Аврелий
(121-180, Қадимги Юнон файласуфи)

* * *

Вақтнинг ўзи нима? Агар ҳеч ким сўрамаса, вақтнинг нималигини биламан, агар уни тушунтириш сўралса – тушунтира олмайман.

Августин
(354-430, ҳозирги Жазоир ҳудудида
яшаган христиан теологи ва файласуфи)

* * *

Вақт хотира билан ўлчанади.

Августин (Аврелий)

* * *

Дунё вақт билан бирга яратилган.

Августин

* * *

Олам яралмасидан илгари ВАҚТ ҳам бўлмаган. Унинг яралиши ҳаракатни юзага келтирган. Аммо шу ҳаракат онлари ва оламдаги ўзгаришлар – ВАҚТ деб аталади.

Августин

* * *

Инсон туғилган ониданоқ ўлим сари юз тутаети, аниқроғи, у бир вақтнинг ўзидети ҳам яшайди, ҳам ўлабошлайди.

Августин

* * *

Вақт фақат бизнинг руҳимиздагина мавжуд. Ўтмиш – хотирамизда, келажак эсети орзу – умидларимизда яшайди. Келажакни ҳозирги ВАҚТДАГИ баъзи белгилар воситасида кўра олишимиз мумкин.

Демак, ҳозирги ВАҚТнинг моҳияти кузатиш, мушоҳада юритишдан иборатдур.

Августин Аврелий

* * *

Одам табиатан қизиқ яратилган – бойлигини йўқотса хафа бўлади-ю умри зое кетаётганига эса парво қилмайди.

Абу ал-Фараж

(1226-1286, суриялик ёзувчи ва олим)

* * *

Вақт ўтгандан кейин қиличингни тошга чоп.

Амир Темур

(1336-1405, йирик давлат арбоби,
кучли марказлашган давлат асосчиси)

* * *

Бир ишга машғул бўлган кишилар вақтни ўтганини билмас, ялқов кишилар учун бир соат вақт ўткармак қиёматдан қийиндур.

Абдулла Авлоний

(1878-1934, ўзбек маърифатпарвар адиби,
давлат ва жамоат арбоби)

* * *

Эй гофил кўнгил, бу ўткинчи умрга ишонч йўқ, бас, нега ой-у йилларни масту беҳудалик билан ўтказаяпсан, ҳеч бўлмаса бир бор ақлу хушингни йиғиштириб, хушёр тортсанг-чи!

Алишер Навоий

(1441-1501, Буюк ўзбек шоири,
мутафаккири ва давлат арбоби)

* * *

Вақт – шундай ноаниқ нарсаки, бировга у жуда узоқ туюлса, бошқага тескариси.

Агата Кристи

(1890-1976, инглиз ёзувчиси)

* * *

Инсон умрини белгиловчи вақт лаҳзага тенг. Унинг моҳи-
яти мангу ҳаракатдир. Сизги ноаниқлик, қалб беқарорлик,
тақдир сирлилик демақдир. Шон-шуҳрат эса ишончсиз нар-
са. Ҳаёт кураш ва саргардонлик демақдир.

Марк Аврелий
(121-180, Қадимги Юнон файласуфи)

* * *

Вақтнинг ўзи нима? Агар ҳеч ким сўрамаса, вақтнинг ни-
малигини биламан, агар уни тушунтириш сўралса – тушун-
тира олмайман.

Августин
(354-430, ҳозирги Жазоир ҳудудида
яшаган христиан теологи ва файласуфи)

* * *

Вақт хотира билан ўлчанади.

Августин (Аврелий)

* * *

Дунё вақт билан бирга яратилган.

Августин

* * *

Олам яралмасидан илгари ВАҚТ ҳам бўлмаган. Унинг яра-
лиши ҳаракатни юзага келтирган. Аммо шу ҳаракат онлари
ва оламдаги ўзгаришлар – ВАҚТ деб аталади.

Августин

* * *

Инсон туғилган ониданоқ ўлим сари юз тутади, аниқроғи,
у бир вақтнинг ўзида ҳам яшайди, ҳам ўлабошлайди.

Августин

* * *

Вақт фақат бизнинг руҳимиздагина мавжуд. Ўтмиш –
хотирамизда, келажак эса орзу – умидларимизда яшайди.
Келажакни ҳозирги ВАҚТДАГИ баъзи белгилар воситасида
кўра олишимиз мумкин.

Демак, ҳозирги ВАҚТнинг моҳияти кузатиш, мушоҳада юритишдан иборатдур.

Августин Аврелий

* * *

Одам табиатан қизиқ яратилган – бойлигини йўқотса хафа бўлади-ю умри зое кетаётганига эса парво қилмайди.

Абу ал-Фараж

(1226-1286, суриялик ёзувчи ва олим)

* * *

Вақт ўтгандан кейин қиличингни тошга чоп.

Амир Темур

(1336-1405, йирик давлат арбоби,
кучли марказлашган давлат асосчиси)

* * *

Бир ишга машғул бўлган кишилар вақтни ўтганини билмас, ялқов кишилар учун бир соат вақт ўтқармак қиёматдан қийиндур.

Абдулла Авлоний

(1878-1934, ўзбек маърифатпарвар адиби,
давлат ва жамоат арбоби)

* * *

Эй ғофил кўнгил, бу ўткинчи умрга ишонч йўқ, бас, нега ой-у йилларни масту беҳудалик билан ўтказаяпсан, ҳеч бўлмаса бир бор ақлу ҳушингни йиғиштириб, ҳушёр тортсанг-чи!

Алишер Навоий

(1441-1501, Буюк ўзбек шоири,
мутафаккири ва давлат арбоби)

* * *

Вақт – шундай ноаниқ нарсаки, бировга у жуда узоқ туюлса, бошқага тескариси.

Агата Кристи

(1890-1976, инглиз ёзувчиси)

* * *

“Вақт ўтаяпти” деймиз сал хазинлик билан, бу гапни инсон ўзини овутиш учун ўйлаб топган. Аслида биз ўзимиз ўтаяпмиз.

Асқад Мухтор
(1920-1997, Ўзбекистон халқ ёзувчиси)

Б

Ҳовлиқмасдан сўзла: шошилиш ақлсизлик белгисидир.

Биант
(тахм. мил. авв 600-530 йилларда яшаб ўтган қадимги юнон донишманди)

* * *

Бир дақиқа вақтни беҳуда ўтказганим – ҳалок бўлганим.

Абу Райхон Беруний
(973-1048, Хоразмлик буюк олим ва мутафаккир)

* * *

Бугуннинг чорасини кўриб, эртага эҳтиёжи қолмаган киши ақлидир.

Абу Райхон Беруний

* * *

Ўтаётган вақтингдан шундай фойдаланки, токи қариганингда бекор кетган ёшлигинг учун ўзингни койимайдиган бўлишинг керак.

Жованни Боккаччо
(1313-1375, италян ёзувчиси)

* * *

Вақт ўтган сари (сайин) совимайдиган ўтли қахр йўқ.

Ж. Боккаччо

* * *

Ишлар ўз вақтида бажарилиши керак: вақтида бажарилмаган иш суст бўлади.

Заҳириддин Муҳаммад Бобур
(1483-1530, Ўзбек шоири ва давлат арбоби)

* * *

Энг оғир йўқотиш – вақтни йўқотиш.

Френсис Бекон
(1561-1626, инглиз файласуфи
ва сиёсат арбоби)

* * *

Яқин дўстлар ВАҚТ ўғирлайдилар.

Френсис Бекон

* * *

Одамлар бирор янгилик яратишдан аввал вақтдан ўрناق олишса, яхши бўларди. Чунки вақт энг буюк ўзгаришларни ҳам аста-секин, сездирмай амалга оширади. Акс ҳолда, ҳар қандай янгилик қутилмаган тасодифга айланиб қолади. Яна шуни айтиш жоизки, ҳар қандай янгилик доимо кимгадир бахт, кимгадир кулфат келтиради.

Ф. Бекон

* * *

Вақт энг улуғвор новатордир.

Ф. Бекон

* * *

Айни вақтини билиш – вақтни авайлаш демакдир, вақтида қилинмаган иш эса беҳуда қилинган ишдир.

Ф. Бекон

* * *

Агар ҳаётни севсанг вақтни беҳудага ўтказма, чунки ҳаёт вақтдан таркиб топади.

Бенжамин Франклин
(1706-1790, америкалик олим, ва давлат арбоби)

* * *

Ҳамма нарсага қараганда ҳам ВАҚТ бизга тегишли эмас, бунинг устига у бизга етишмайди ҳам.

Бюффен Жорж
(1707-1788, француз табиатшуноси)

* * *

Вақт ўтиши билан эски бемаъни гаплар ҳикматга, эски кичик уйдирмалар жуда катта ҳақиқатга айланади.

Бомарше
(1732–1799, француз комедио графи)

* * *

Банд кишининг йиғлашга вақти бўлмайди.

Байрон
(1788-1824, инглиз шоири)

* * *

Давлатни барпо қилиш учун минг йиллар ҳам камлик қилади, унинг кулини кўкка совориш учун эса бир соат ҳам етарли.

Байрон

* * *

Вақт – ақлий меҳнат кишисининг сармоясидир.

Бальзак
(1799-1850, француз ёзувчиси)

* * *

Инсоният эришган барча ютуқлар сабр ва вақт мевасидир.

Бальзак

* * *

Қўлимиздан келадиган барча уддабуронликлар чидам ва вақтнинг аралашмасидан бошқа нарса эмас.

Бальзак

* * *

Кутишни эплаган кишига ҳамма нарса ўз вақтида келади.

Бальзак

* * *

Ҳаёт беҳуда ишларга сарфлаш учун жуда ҳам қисқа.

Бенжамин Дизраэли
(1804-1881, инглиз ёзувчиси ва давлат арбоби,
Буюк Британиянинг 1868,
1874-1880 йиллардаги бош вазири)

* * *

Вақт қиммат, лекин ҳақиқат вақтдан ҳам қиммат.

Бенжамин Дизраэли

* * *

Вақт барча мойиллик, ҳис ва алоқаларнинг текшириш ўлчамидир.

Белинский
(1811-1848, Рус файласуфи ва адабий танқидчиси)

* * *

Ҳаётдаги муҳим ишларга ҳар доим шундай шошилиш керакки, гўё бир дақиқа бой берилса, ҳамма нарса барбод бўладигандай туюлсин.

Б.Г.Белинский

* * *

Бахтсизлигимни ўйлашга вақтим бўлмагани учун ҳам мен бахтлиман.

Бернард Шоу
(1856-1950, инглиз ёзувчиси)

* * *

Вақт ўтган сайин бизнинг аждодларимиз кўпдан-кўп буюк қаҳрамонликлар қилишади.

Веслав Брудзинский
(1920-1996, поляк сатирик ёзувчиси)

В

Ҳамма кишилар самимий бўлиб туғилиб, ёлгончи бўлиб оламдан ўтадилар.

Вовенварг
(1715-1747, француз файласуфи ва ёзувчиси)

* * *

Кимки вақт қадрини англамас экан, у машҳурлик учун яралмагандир.

Вовенварг

* * *

Бир нафаслик лаззат кўпинча бир умрлик азоб-уқубатга сабаб бўлади.

К. Виланд
(1733-1813, немис ёзувчиси)

* * *

Ўн дақиқалик нутққа тайёрланиш учун тайёрланиш учун менга бир ҳафта зарур бўлади. Ўн беш дақиқалик нутқ учун эса – уч кун, ярим соатлик учун – икки кун, бир соатлик нутқни эса ҳозир ҳам ҳеч қандай тайёргарликсиз бошлашим мумкин.

Вудро Вильсон
(1856-1921, АҚШнинг 1913-1921 йиллардаги
28-президенти)

* * *

Вақт ўтади, соат ўтади, кун, ой бўлур, ой йил бўлади. Лекин сен ўтган кунингдан хурсанд бўл, бунга асосинг бор, ҳаётни қадрла, вақтни қадрла.

Эркин Воҳидов
(1936-2016, Ўзбекистон халқ шоири,
Ўзбекистон қаҳрамони)

Г

Йиллар шиддат билан ўтмоқда ва ўзи билан биздаги бор нарсалар: ўйинқароқликни, ҳазилкашликни, юзимизнинг кизиллигини, улфатсеварликни ўғирлаб кетмоқда.

Гораций
(эр. авв. 65-8 йилларда яшаган Рим шоири)

* * *

Ҳар бир кун сенинг учун охирги кун бўлиши мумкин, шуни эсда тут.

Гораций

* * *

Бугунги кунингдан хузурлан, эртадан камроқ умид қил. Соат ўз ортидан кунни етаклаб кетади.

Гораций

* * *

Ўз вақтини қўлида маҳкам ушлаган одамгина росмана буюқдир.

Гесиод
(мил. авв. VIII-VII асрлар, Юнон шоири)

* * *

Истаган нарсанга эга бўлишинг мумкин, серсут сигирга ҳам, қалин жунли қўй-қўзига ҳам. Олтин ёлли отинга олтин тушов ҳам сотиб олишинг мумкин, лекин ўтган умрни орқага қайтариб бўлмайди.

Гомер
(Тах. мил. авв. XII-VIII асрлар ўртасида
яшаган Юнон шоири)

* * *

Бекор ўтган умр – бу барвақт ўлим топишдир.

Гёте
(1743-1832, немис шоири ва олими)

* * *

Айниқса вақтни бой бериш билимдон одам учун қимматга тушади.

* * *

Вақт қайсарликнинг содиқ иттифоқчиси.

* * *

Дунёдаги ноёб нарсаларни қадрлашга фаҳму фаросати етмаган одамлар ҳам борлигини кўрсанг, тепа сочинг тикка бўлади кишининг.

* * *

Тартиб вақтни тежашга ўргатади.

* * *

Бирор дақиқа йўқки, сени, сенинг яқинларингни емирмасин, бирор дақиқа йўқки, ўз ихтиёрингдан ташқари бўлса-да,

бузғунчи бўлмасанг: кичик бир сайр ҳам минглаб қумурсқаларнинг ҳаётини қуритади, биргина қадам ташлашинг шўрлик чумолиларнинг машаққат билан қурган уйларини вайронага айлантириб, бутун бир кичкина дунёни ер билан яксон қилади.

* * *

Вақтни йўқотиш унинг қадрига етадиган киши учун ҳар нарсадан оғир.

* * *

Ҳар қандай кайфият, боз устига ҳар қандай лаҳза беҳад қимматлидир, чунки у абадиёт унсуридир.

* * *

Ёшлик тез ўтиб кетадиган нуқсондир.

* * *

Ҳозирча кундуз – ҳаракат қилиб қилиб қол, тун бошлангач, ҳеч ким қимир этмайди.

* * *

Келажак бизни хавотирлантиради, ўтмиш эса тутиб туради. Шунинг учун ҳам бугунги кунимиз назаримиздан четда қолади.

Гюстав Флобер
(1821-1880, француз ёзувчиси)

* * *

Умр масофаси икки қош ўртасидек қисқа, муддати эса, кўз очиб юмгунча ўтган дамга тенг.

Ғафур Ғулом
(1903-1966, Ўзбекистон халқ шоири)

* * *

Умр фурсатларнинг жамулжамидир. Фурсатлар ўз эгасидан уни бекорга ўтказмасликни талаб қилади.

Ғафур Ғулом

Д

Ўтиб кетган йўлингдан топ-чи бир кун,
У қайтиб келарми кечаги кун?!

Ҳисрав Дехлавий
(1253-1325, асли ота-боболари шаҳрисабзлик,
форс ва урду тилларида ижод қилган
улуғ ҳинд шоири ва мутафаккири)

* * *

Ҳаммасидан ҳам ВАҚТИНИ йўқотганига аччиқланадиган
киши энг ақллидир.

Данте
(1263-1321, итальян шоири)

* * *

Кишида 20 ёшида – ҳис-туйғу, 30 ёшида – талант, 40 ёшида
ақл ҳукмронлик қилади.

Грасиан
(1601-1658, испан ёзувчиси)

* * *

Кишининг ҳаёти: 20 ёшида – товус, 30 ёшида – арслон, 40
ёшида – туя, 50 ёшида – илон, 60 ёшида – ит, 70 ёшида – май-
мун, 80 ёшида – ҳеч нима.

Грасиан

* * *

Ҳайрон қолиш учун бир дақиқа ҳам етарли. Ҳайрон қол-
дирадиган иш қилиш учун эса кўп йиллар зарур бўлади.

Головецкий
(1715-1771, француз файласуфи)

* * *

Дунёни иккин золим ҳукмдор бошқаради: тасодиф ва вақт.

Гердер
(1744-1803, немис файласуфи ва адабий танқидчиси)

* * *

Вақт ҳам пулга ўхшайди, бўлар бўлмасга уни сарфлайвер-
масангиз у сизга етарли бўлади.

Гастон де Левис
(1964-1830, француз ёзувчиси)

* * *

Бу жуда ҳам олдин бўлган эди. У пайтларда мен ёш ва но-
дон эдим. Ҳозир эса кекса ва нодонман.

Генрих Гейне
(1797-1856, немис шоири ва публицисти)

* * *

Ҳукмдорлар келишади ва кетишади, халқ қолади, халқ
абадийдир.

Генрих Гейне

* * *

Вақтни бой бераётганда хуноб бўладиган одам энг доно
одамдир.

* * *

Агар бир кун яшасанг ҳам инсонга ўхшаб яшаш лозим.

Даниэль Дефо
(1660-1731, инглиз ёзувчиси)

* * *

Зиқна вақтнинг қанчалик тезлигини ва ҳаётнинг қанчалик
қичқсқалигини сезмай қолади.

Дени Дидро
(1713-1784, француз ёзувчиси ва файласуфи)

* * *

Ўз вақтининг лоақал бир соатини беҳудага ўтказмоқчи
бўлган кишини ҳаётнинг бутун қадр-қимматини ҳали тушу-
ниб етиш даражасига бормаган деса бўлади.

Ч. Дарвин
(1809-1882, инглиз табиатшуноси)

* * *

Биз учун вақтни тежаш беш қўлдай аниқ нарсадир.

Ф.Э.Дзержинский
(1877-1926, рус давлат ва сиёсий арбоби)

* * *

Вақтнинг қадрига етмаган машхур бўла олмайди.

Ф.М.Достоевский
(1821-1881, рус ёзувчиси)

* * *

Йиллардан ҳам узук туюладиган дақиқалар бўлиши мумкин.

Ф.М.Достоевский

* * *

Дунёда яхши кишилар жуда ҳам кўп, лекин уларнинг ҳам-малари жуда ҳам бандлар.

Дон-Аминадо
(1888-1957, рус адабиётшуноси, Францияда яшаган)

Ж

Жуда ҳам кам кишилар бугунги кун билан яшашади, кўпчилик эса кейинроқ яшаш учун тайёрланиш билан овора бўлишади.

Жонатан Свифт
(1667-1745, инглиз ёзувчиси)

* * *

Вақт ўтишини четда туриб кузатадиганлар учун у жуда ҳам секин ўтади.

Самюэль Жонсон
(1709-1784, инглиз танқидчиси ва ёзувчиси)

* * *

Ҳаёт шундай тузилганки, биз фақат ўзгаришларни кутиб яшаймиз. Ўзгаришларнинг ўзи эса биз учун аҳамиятли эмас,

улар содир бўлгандан кейин биз яна бошқа ўзгаришларни ку-
таверамиз. Шу тариқа вақт дарё каби оқиб кетаверади.

Самюэль Жонсон

* * *

Вақт ва пул ҳаётдаги энг оғир юк, шунинг учун кишилар-
нинг энг бахтсизи вақт ва пули ҳаддан зиёд кўпларидир.

Самюэль Жонсон

* * *

Турган гапки, бизнинг ҳаётимиз зерикарли – акс ҳолда биз
қандай қилиб бўлса ҳам вақтни йўқотиш учун доим жуда кўп
микдордаги майда нарсалар ёрдамига мурожаат қиламиз.

Самюэль Жонсон

* * *

Ҳеч бир ишни орқага сурма, чунки у сендан кейин осонла-
шиб қолмайди.

Жан Поль

(1763-1825, немис ёзувчиси)

* * *

Қўшма Штатлар жуда ҳам тез ҳаракатланиши лозим, ҳат-
токи ўз ўрнида қолиш учун ҳам.

Жон Кеннеди

(1917-1963, Америка давлат арбоби,

АҚШнинг 1961-1963 йиллардаги 35-президенти)

3

Вақт – ҳаракатнинг масофасидир

Китайлик Зенон

(мил. авв. 346-264, қадимги юнон файласуфи)

* * *

Илм эгаллаш асносида энг кераксиз нарса – димоғдорлик,
энг зарур нарса эса вақтдир.

Зенон

* * *

Вақтни бой бераётганида хуноб бўладиган одам энг доно одамдир.

Данте
(1263-1321, италян шоири)

* * *

Вақт-соати ўтгандан сўнг ижро бўладиган ваъдадан ҳеч бир хайр қолмас

Аз-Замахшарий
(1075-1144, хоразмлик улуғ аллома)

* * *

Кўпинча вақтида ишлатиладиган хийла-ю тадбиркорлик кучу қувватдан ғолиб келур.

Аз-Замахшарий

* * *

Ўз вақтидан кечиқиб берилган инъом-эҳсон маҳкам тортилган занжир мисоли қаттиқ бўғувчидир.

Аз-Замахшарий

* * *

Фурсат ғанимат, аҳбоб, миллатга кўз очайлик!
Саъй ила жону дилда ҳимматга кўз очайлик!

Завқий
(1853-1921, ўзбек шоири)

* * *

Вақт шундай бешафқат ўтиб борадики, дарё каби уни ҳеч ким тўхтата олмайди.

Конфуций
(мил. авв. 551-479, хитой файласуфи)

* * *

Қандай ҳолатда бўлишингдан қатъий назар, ўзингни шундай тутки, ақл ўрганмоқ учун бирор соатингни ҳам зое кетказма, ахир ақлни нодондан ҳам ўрганиш мумкин.

Қобус
(XI аср, тожик шоири)

* * *

Зийрак ва огоҳларнинг офтоб каби порлаб турувчи кўнгиллари ойнасида зоҳир ва равшандирки, азиз умр яшин каби тез ўтиб боради ва **тириклик соатлари** дарё мавжидек ўткинчидир.

Шунинг учун ўтаётган **фурсатинг** ҳар бири, тенгсиз жавҳардир, унинг қадрига етиш керак.

Хусан Воиз Кошифий
(1442-1505, мутафаккир-илоҳиётчи
олим ва адиб, буюк ахлоқ муаллими)

* * *

Вақтни оқилона тақсимлаш фаолиятнинг асосидир.

Я. Каменский
(1592-1670, чех ёзувчиси ва мутафаккири)

* * *

Бугунги ишни эртага қўйма, эртага тонг отмаслиги мумкин.

Уильям Конгрив
(1772-1828, инглиз конструктори)

* * *

Бахтли киши вақтни дақиқалар билан ўлчайди, бахтсизларга эса у ойларга чўзилади.

Купер Жеймс
(1789-1851, америкалик ёзувчи)

Ҳар бир дақиқани чуқур мазмун билан бойита олган киши ўз умрини чексиз узайтирган бўлади.

И. Курц
(1853-1944, немис адибаси)

Ўзининг ва ўзгаларнинг вақтини тежай билмаслик – ўтакетган маданиятсизликдир.

Н.К.Крупская
(1869-1939, рус давлат ва сиёсий арбоби)

Одамзот ҳаёти тежалган вақтга қараб узаяди.

Ф. Коллиер
(1870-1910, америкалик олим)

Ҳамма гап лаҳзададир. У киши ҳаётини белгилайди.

Франц Кафка
(1883-1946, инглиз иқтисодчиси ва сиёсий арбоби)

Кишининг ҳаёти вақт билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, у, яъни вақт – соғлиқдан сўнгра энг қиммат ёки тўғриси баҳосиздир! Менимча, ҳаёт ёки бахтнинг калити ҳам ана шу бебаҳо вақтдан тўғри, рационал фойдаланишдадир.

Қори Ниёзий
(1987-1970, математик олим, педагог, жамоат арбоби)

Вақт – бу келажак.

Келажак – бу унинг қаршисига соатига дақиқа тезликда пешвоз чиқаётганимиз.

Клаив Льюис
(1889-1963, инглиз ёзувчиси)

Элликдан ошган одам шошилиши керак. Чунки бу ёқда қанча умр қолганлиги ёлғиз Аллоҳга аён. Савоб ишлар, улуг ишларни улгуриб қилиб кетмоқ эса ҳамма инсон учун ҳам фарз ҳам қарзидир.

Ислом Каримов
(1938-2017, Ўзбекистон Республикасининг
биринчи Президенти)

Л

Вақтга бўйсунишга тўғри келади.

Лукан Марк
(39-65, Рим шоири)

Вақт ўтган сайин нарсанинг моҳияти ҳам ўзгаради.

Т. Лукреций
(эр. авв. I асрда яшаган римлик шоир ва файласуф)

Бир соат ичида бойишни истаган бир йил ичида осилади.

Леонардо да Винчи
(1452-1519, италян рассоми ва олими)

Фисқ-фасодга ва шу каби юрак дард-аламларига қарши
энг яхши даво вақт ҳисобланади.

Леонардо да Винчи

Эллик ёшда ҳаёт бизни чарчата бошлайди. Олтмиш ёшда
ҳаёт биздан чарчай бошлайди.

Аксель Оксеншерна
(1583-1654, швед давлат арбоби,
Швециянинг 1642-1654 йиллардаги канцлери)

Ғамни вақт ўз қанотида олиб кетади.

Ж. Лафонтен
(1621-1695, француз ёзувчиси)

Сабр ва вақт куч ва эҳтиросдан кўра кўпроқ нарса беради.

Ж. Лафонтен

Бўш вақтинг кўп бўлишини истасанг вақтингни беҳуда ўт-
казма.

Ж. Лафонтен

Беҳуда ўтказилган вақтдан афсусланиш ҳар доим ҳам қол-
ган вақтдан оқилона фойдаланишга ёрдам қилавермайди.

Ж. Лабрюйер
(1645-1696, француз ёзувчиси)

Энг фазилатли иш – вақтни мақсадга мувофиқ сарфлаш-
дир.

Ж. Лабрюйер

Ўз вақтидан оқилона фойдалана олмайдиган одам ҳамма-
дан бурун вақт етмаслигидан нолийди: у кунларни кийиниш-

га, овқатланишга, ухлашга, олди-қочди гапларга, нима қилиш керак, деган ҳаёлларга, ҳеч нима қилмасликка сарфлайди.

Ж. Лабрюйер

Кишилар ўзлари билан ўзлари шундай бандларки, атрофидагиларга назар ташлаб уларни холисона баҳолашга ҳам вақtlари етишмайди. Шунинг учун ҳам яхши фазилатлари кўп, лекин ўта камтар кишилар кўпинча ПАНАДА қолиб кетишади.

Ж. Лабрюйер

Омад кўп нарсани вақтинча фойдаланиш учун беради, абадий фойдаланиш учун эмас.

Станислав Лешинский
(1677-1766, 1704-1711, 17333-1734 йилларда
Польша қироли)

Ҳар доим вақтим йўқ дегувчилар аслида ҳеч нарса қилмайдилар.

Г. Лехтенберг
1742-1799, немис сатирик ёзувчиси,
адабиёт танқидчиси ва физик олими)

Вақт хатони эскитади, тўғрилаб жиловлайди.

Г. Левис
(1764-1830, француз ёзувчиси)

“Эртага” “бугун”нинг зўр душманидир; “эртага” бизни бор-будимиздан айиради, фаолсизликда ушлаб, охир-оқибат нотавон қилади.

Э. Лабуле
(1811-1883, француз публицисти, олим, сиёсий арбоб)

Ҳеч бир ишни эртага қўйма – вақтнинг қадрига етадиганларнинг устунлиги ҳам, сири ҳам шунда.

Э. Лабуле

Эртанги кун келмасдан олдин, бугун сенинг учун қанчалик
яхши эканлигини тушунмайсан.

Л. Левинсон
(1905-1974, америкалик ёзувчи)

Эртадан бошлаб ҳеч нимани эртага қолдирмайман.

Л.С.Левинсон

Қачонки сизнинг фаровонлигингиз ўртага тикилган бўлса,
сиз ҳафтада етти кун 24 соат ишлай бошлайсиз.

Ли Куан Ю.
(1938, Сингапур Президенти)

Вақт бизни ўйламайди, лекин биз уни ўйлашимиз керак.

Ли Куан Ю.

М

Вақт ҳамма жароҳатларни даволайди.

Менандр
(эр. авв. тах. 343-2291, қадимги Юнон драматурги)

Умрнинг ўлчови унинг узунлигида эмас балки сизнинг ун-
дан қандай фойдаланганингизда.

Мишель де Монтень
(1533-1592, француз файласуфи, ёзувчи)

Ҳаёт ўтиб кетгандан кейингина биз яшашга ўрганамиз.

Мишель де Монтень

Кишининг жуда ҳам ёш ва жуда ҳам кекса бўлиши ора-
лигидаги вақт ҳаддан зиёд қисқа.

Монтескье
(1689-1755, француз мутафаккири)

Мағрур бўлиб кезма умринг гулига,
Дуч келарсан бир кун хазон елига.
Юз йил яшаб тушсанг ажал қўлига,
Чапингдан ўнгингга боққанча бўлмас.

Махтумқули
(1733-1780, туркман шоири)

Вақт қобилиятларни ўстириш учун зарур бўлган кенглик.

К. Маркс
(1818-1883, немис иқтисодчиси)

Ҳар қандай тежамкорлик охир-оқибатда вақтни тежаш-
дан иборатдир

К. Маркс

Тезкор вақт, қайтиб келмайдиган вақт инсоннинг энг қим-
матбаҳо бойлигидир, бинобарин, уни елга совурмоқ бориб
турган талон-торожликдир.

С. Моэм
(1874-1965, англиз ёзувчиси)

Ҳар бир кунни ўлча, сарфлаган ҳар бир дақиқангни ҳисоб-
га ол! Фақат вақт масаласидагина хасислик қилиш мумкин ва
бу мақтовлидир.

Т. Манн
(1875-1955, немис ёзувчиси)

Вақт ақллироқ, яхшироқ етукроқ ва мукаммалароқ бўлиб
етишишимиз учун бизга инъом этилган қимматбаҳо совға-
дир.

Т. Манн

“Вақт ярани даволайди” – бу фақат тасалли сўзлар албат-
та, у ёлғон, лекин шундай бўлишини истардим.

Марлен Дитрих
(1901-1992, америкалик киноактриса)

Кўрдимки, вақтини “эсиз”, “қанийди”, “кошки” лар билан ўтказган кишининг умри энг қисқа экан.

Нажмиддин Кубро
(1145-1221, хоразмлик буюк файласуф, шоир, авлиё)

Фурсати келмагунча қобилиятлар жуда оз фойда беради.

Наполеон
(1769-1821, француз лашкарбошиси
ва давлат арбоби, император)

* * *

Асосийси, урушни бошлаб олиш, у ёғини эса вақт кўрса-тади.

Наполеон

Ичига соладиган нарсангиз бўлса, бир куннинг минг чўн-таги бор.

(1844-1900, немис файласуфи)

Дарё ҳам, вақт ҳам тўхтаб тура олмайди.

Овидий
(мил. авв. 17-йилларда яшаган Рим шоири)

Вақт ҳамма нарсани еб битиради.

Овидий

Вақт – бу сароб, у бахтли чоғларда қисқаради, азоб-укубат дамлари чўзилиб кетади.

Олдингтон
(1892-1962, инглиз ёзувчиси)

Ўлмас иш яратаётганнинг ўлими доимо бевақт бўлади.

Плиний Кичик
(62-114 йилларда яшаб ижод қилган
рим ёзувчиси ва давлат арбоби)

Ўтаётган ВАҚТ қанчалик бахтли бўлса, у шунчалик қисқа бўлади.

Плиний Кичик

Келажак ҳар доим ҳозиргидан яхши бўлиб кўринади.

Полибий

(мил. авв. 200-120, Қадимги Юнон тарихчиси)

Вақт ҳамма нарсани ўзи билан бирга олиб кетади.

Платон

(мил. авв. 427-347, Юнон файласуфи
асли исми Аристокль, Платон унинг лақаби
бўлиб “елкадор” деган маънони беради)

Аввало одам бўлишга ҳаракат қил, ортиқча вақт топсанг олим бўлаверасан.

Пифагор

(мил. авв. 580-500 йилларда яшаган
Юнон файласуфи ва математиги)

Ҳар куни эрталаб уйкудан турган заҳоти ўзингдан “Бугун нима қилишим зарур?” деб, кечқурун ухлашдан олдин эса “Нима қилдим?” деб сўра.

Пифагор

Ўтган кун ҳақидаги: “Мен уни қандай ўтказдим, нималар қилдим-у, нималарга улгуролмадим?” – деган саволларга жавоб топилмагунча кўзларинг уйкуга кетмасин.

Пифагор

Вақт – бу энг яхши маслаҳатчи.

Приеналик Биант

(мил. авв. VI аср Қадимги Юнон файласуфи,
Юнонистондаги етти етакчи файласуфлардан бири)

Ҳамма нарсани сабаби нима? Бу – вақт.

Периандр
(мил. авв. 629-583 йилларда яшаган файласуф
қадимги Юноннинг “етти донишманди” дан бири)

Эсингизда бўлсин, вақт керакли паллани ақл билан танлай оладиган кишиларни яқин дўсти ва иттифоқчисидир.

Лекин у кераксиз пайтда шошқалоқлик қиладиган кишиларнинг энг хавфли душманидир.

Плутарх
(46-120, Қадимги Юнон ёзувчиси ва тарихчиси)

Вақт оқими биздаги бор нарсанинг ҳаммасини олиб кетади.

Блез Паскаль
(1623-1662 франциялик математик,
физик, файласуф ва ёзувчи)

Сизнинг эришган ҳамма нарсангизни вақт олиб кетишини хис қилиш нақадар кўрқинчли.

Блез Паскаль

Киши қахрамон бўлиши учун бир он кифоя, лекин комил инсон бўлиб шаклланиши учун бутун умр талаб қилинади.

Поль Брюла
(1866-1940, француз ёзувчиси)

Назарий жиҳатдан ернинг айланаётганини биламиз, лекин сезмаймиз. Вақт ҳам худди шундай.

Марсель Пруст
(1871-1922, француз ёзувчиси)

Вақтни бой бериш ўзини-ўзи қатл қилиш этиш билан баробар.

Говард Пекк
(1885-?, америкалик шифокор)

Вақтни тежаб пул топиш мумкин, лекин пул сарфлаб вақтни топиб бўлмайди.

Мамаюнус Пардаев
(1948, иқтисод фанлари доктори,
профессор, инсоншунос олим)

Р

Биз учун аср билан соат тенгдир... Узун йўл, қисқа вақт биз учун эмас! У узун-қисқалик жисмларга нисбатандир, жонга қандай мос келсин? Асҳоби Қаҳф уч юз тўққиз йил ётдилар: Ухладилар, аммо бу уч юз тўққиз йил уларга бир кундек туюлди. На хафа бўлдилар, на афсусландилар. Бу оламда кеча билан кундуз, ой билан йил бўлмаса зерикиш, кексалик қандай бўлсин?

Жалолиддин Румий
(1207-1273, форс шоири)

Ҳар қанча оғир мусибатлар ҳам ақлу идрок ва ВАҚТ таъсирида сусаяди.

Ф. Рохас
(1465-1541, испан ёзувчиси)

Вақт бор, вақт бўлди, вақт ўтиб кетди

Грин Роберт
(1558-1592, англиз ёзувчиси)

Ўзимизга кичкина бахтни фақат бугун учун ярата оламиз. Эртага яна бошқатдан бошлашимиз керак ва ҳар куни шундай қилишимиз зарур.

Жюль Ренар
(1864-1910, француз ёзувчиси)

Вақт бизнинг энг арзон ва айнаи вақтда энг қимматбаҳо мулкимиздир, чунки вақт туфайли биз ҳамма нарсага эришамиз.

Я. Райнис
(1865-1929, латиш шоири, драматург)

Кимки бўш вақтини оқилона ўтказа олса, шахсий маданияти олий даражадаги кишидир.

Б. Рассел

(1872-1970, англиз файласуфи, жамоат арбоби)

С

Баъзи ишларнинг буюклиги уларнинг катталигида эмас, ўз вақтида бажарилганлигида.

Сенека

(мил. авв. 6-3 милоднинг 65 йилларида яшаган Рим файласуфи ва ёзувчиси, ирландиялик)

Нимани кутасан? Барча истаклар ижобат бўлишиними? Бундай ВАҚТ келмайди! Истаклар занжири шунақаки, бир истак иккинчисини пайдо қилади.

Сенека

Баъзи нарсаларни улуғворлиги уларнинг кўлами билан эмас, балки ЎЗ ВАҚТИДА бажарилганлиги билан белгиланади.

Сенека

Биз ҳаётга келган биринчи соатдан бошлаб умримиз қисқара бошлайди.

Сенека

Ёшликнинг ўтаётганлигини ҳеч ким ҳис қилмайди, лекин у ўтиб кетганидан кейингина ҳаммага сезилади.

Сенека

Ақл ожизлик қилган ерда кўпинча ВАҚТ ёрдамга келади.

Сенека

Вақтлар келадики, авлодларимиз биз шундай аниқ ва оддий нарсаларни билмаганимизга ҳайрон бўладилар.

Сенека

Вақтдан бошқа ҳеч нарса бизга тегиш эмас.

Сенека

Келажакдан хадиксирайдиган киши бахтсиз бўлади.

Сенека

Ўтмишга сажда қилманг, келажак учун гам чекманг ва ташвишли хаёлларга берилманг! Кези келганда, фурсатни қўлдан бой бермай ишга киришинг.

Сюн-цзи

(тах. мил. авв. 313-235 й.,
қадимги Хитой файласуфи)

Агар кишининг бекор ВАҚТИ кўп бўлса, у кўп нарсага эришмайди.

Сюн-цзи

Вақт барча яширинларни очади, барча маълумларни яширади.

Софокл

(496-406, Юнон драматурги, сиёсий ва ҳарбий арбоб)

Модомики, беғамлик ва ношуддик кўрсатилар экан, қулай фурсат қўлдан бериб кўйилади. Вақт ўтгандан кейин афсусланиш бемаъни ва бефойдадир.

Муҳаммад Заҳирий Самарқандий

(?-1003, қонуншунос ва илоҳият олими,
Самарқанд шайхулисломи)

Учта қийин иш бор: сирни сақлаш, зулмни унутиш ҳамда вақтнинг қадрига етиш.

Саъдий Шерозий

(1203-1291, форс шоири ва мутафаккири)

Кимки бефойда умрин ўтказди,
Ҳеч нарса олмай, олтин кетказди.

Саъдий Шерозий

Вақт ўчиролмайдиган хотира, ўлим тугатолмайдиган оғриқ йўқ.

Сервантес
(1547-1616, испан ёзувчиси)

Пул азиз, инсон ҳаёти ундан ҳам азиз, вақт эса ҳамма нарсадан азиздир.

А.В.Суворов
(1729-1800, рус лашкарбошиси, генералиссимус)

Вақт ва сув тошқини ҳеч қачон кутиб турмайди.

В. Скотт
(1771-1832, шотланд ёзувчиси)

Йиққан. Яшалган ҳар бир кунингга йиққан ҳосилинг билан эмас, эккан уруғинг билан баҳо бер.

Стивенсон
(1850-1894, шотланд ёзувчиси ва шоири)

Туғилиш ва ўлишга даво йўқ, шунинг учун улар орасидаги ВАҚТДАН унумли фойдаланиш зарур.

Жорж Сантаяна
(1863-1952, америкалик файласуф)

Вақт ўтаверади, вақт келаверади.

Жозе Сарамаго
(1922, португалиялик ёзувчи)

Вақт мавжуд воситаларнинг энг қимматлисидир.

Теофраст
(мил. авв. 372-287, Қадимги Юнон файласуфи)

Инсон бошига тушиши мумкин бўлган энг оғир йўқотиш вақтни бой беришдир.

Теофраст

Қадимги деб қадрланадиган ҳамма нарса бир вақтлар янги бўлган.

Тацит
(Публий Корнелий, тах. 56-117 йилларда
яшаган Рим тарихчиси)

Икки нарса борким, кўпчилик уларни қадрига етмайди:

1. Бири – соғлиқ.
2. Иккинчиси – бўш вақт.

Ат-Термизий
(820-932, мутаффакир)

Ўз вақтида қоқилган йиқилмаслиги мумкин.

Томас Фуллер
(1608-1661, инлиз абадиётшуноси)

Хаётимнинг энг бахтли онларим – бу, менинг уйда, оилам даврасида ўтказган вақтларимдир.

Томас Жефферсон
(1743-1826 йилларда яшаган,
Америка сиёсий арбоби,
АҚШнинг 1801-1809 йиллардаги 3-президенти)

Сиз ҳеч қачон шошманг ва сиз ўз вақтида улгурасиз.

Шарль Морис де Талейран
(1754-1838, Франциянинг сиёсий ва давлат арбоби)

Аёллар фурсатдан тез фойдаланадиган эркакни севади, бироқ фурсатни бой берган эркакни ёқтирмайди.

Талейран

Вақтни бой бериш боқийликка зарар келтиришдан бошқа нарса эмас!

Г. Торо
(1807-1862, америкалик ёзувчи ва файласуф)

Ёшлигимда юқори ва осон қўлга киритадигандай кўринган мақсадлар, ёш ўтган сайин узоқлашаверади, узоқлашаверади.

Генри Давид Торо

“Эртага” сўзи қатъиятсиз кишилар ва болалар учун ўйлаб топилган.

И.С.Тургенев
(1818-1883, рус ёзувчиси)

Вақт баъзан қушдай тез учади, баъзан чувалчангдай судради: лекин унинг тез ёки секин ўтишини пайқамаслик, инсон учун айниқса яхшидир.

И.С.Тургенев

Тубан ниятларни олий ниятларга қурбон қила борар экансан, маълум вақт учун, йил учун, ой учун, hafta учун, кун ва соатлар, лаҳзалар учун, бус-бутун ҳаёт учун мақсадинг бўлсин.

Л.Н.Толстой
(1828-1910, рус ёзувчиси)

Вақт ором нималигини билмайдиган ниҳоясиз ҳаракатдир – уни бошқача тушуниш мумкин эмас.

Л.Н.Толстой

Эртага бажарадиган ишингни бугун бажар: бугун айтмоқчи бўлган гапингни эртага гапир.

Казимеж Тетмайер
(1865-1940, поляк ёзувчиси)

Кишининг ҳар бир дақиқаси, ҳатто ҳар бир нафаси фазилатли амалларга бағишланиши керак. Таъбир жоиз бўлса, вақт намланган совунга ўхшайди. Уни қўлда тутиб туриш жуда қийин.

Ўтган вақтнинг ортга қайтмаслиги ва ўрнига алмашмаслигини англамайдиган одам йўқ. Ҳар бир кун ўз яқинини, ҳар

бир соат ҳам ўз ниҳоясини топади. Кунни, соатни, ҳатто лаҳзани қайтариш ёки бошқаси билан алмаштиришга ҳеч ким уриниб ҳам кўрмаган. Отилган ўқ изига қайтмаганидек, УМР ҳам ўз изига қайтмайди.

Тоҳир Малик
(1946-2018, Ўзбекистон халқ ёзувчиси)

У

Кимдаки ақлдан бирон сатр бор,
Умрин бир лаҳзасин ўтказмас бекор.

Умар Ҳайём
(1048-1131, шоир ва олим, математик,
файласуф, астроном ва табиб)

Қувватим борида фойдам билмадим,
Тушунган вақтимда кучим бўлмади

Умар Ҳайём

Дунёда энг кўп исроф қилаётганимиз – ВАҚТ. Ваҳоланки,
УМРнинг ҳисобини берамиз. Сантиметр – сантиметригача.

Умар Форук Сайдо ал-Жазарий

Беҳуда сарф этган вақтингни дунё ва охиратнинг узун ва фойдали ишларига сарф қил. Ахир умрни исроф қилиш увол. Соатлаб қаҳвахона, чойхона ё билардхоналарда ўтиришади. Бекорчи, бемаъни гап-сўзлардан гурунги қилиб, тонгни тунга, баъзан тунни тонга улашади. Кошкийди, сенга бир фойда бўлса. Афсус, афсус, шунча вақт, УМР исроф, нест-нобуд бўляпти.

Умар Форук Сайдо ал-Жазарий

Ёшлиқда пулинг кўп бўлади, вақтинг етмайди,
Қариликда вақтинг кўп бўлиб, пулинг етмайди.

Баҳодир Умрзоқов
(1948, иқтисод фанлари доктори, профессор)

Ф

Бу кунги юмушни эртага қўймоқ марғуб эмас,
Тонгла не ҳол рўй берурни кажрафтор айтиб бермас.

Фирдавсий
(941-1025, форс-тожик шоири ва мутафаккири)

Қувватим борида фойдам билмадим,
Тушунган вақтимда кучим бўлмади.

Фаридуудин Аттор
(1148-1219, форс-тожик адабиётининг мумтоз вакили)

* * *

Вақтнинг чеки йўқ дейдилар. Лекин унинг маълум бир бўлагини олиб бошланиш ва тугаш нуқтасини белгилаш мумкин. Масалан, биз кун ёки йилнинг бошланиши ва охири ҳақида гапирамиз. Аммо мангулик ҳақида бундай деёлмай-миз. У бундай сифатдан холидир.

Аквинолик Фома
(1225-1274, италиялик файласуф ва илоҳиётчи олим)

Вақт ва мангулик айна бир нарса эмас.

Аквинолик Фома

Боэцийнинг фикрича, вақт ва мангулик ўртасидаги фарқ шундаки, мангуликнинг ҳар бир лаҳзаси яхлит воқелиқдан иборат. Вақт эса бундай сифатдан маҳрумдир. Мангулик – мавжудлик мезони бўлса, вақт – ҳаракат мезони.

Аквинолик Фома

Биргина бугуннинг қиймати, эртанги куннинг иккитасига тўғри келади.

Б. Франклин
(1706-1790, америкалик олим ва давлат арбоби)

Йигирма ёшида кишида истак ҳукмронлик қилади, ўттиз ёшида – ақл, қирқ ёшида мулоҳаза.

Б. Франклин

Модомики вақт энг қимматбаҳо мулк экан, унда вақтни талон-торож қилиш энг оғир гуноҳдир.

Б. Франклин

Вақт – бу пул

Б. Франклин

Ҳаётни севасанми? Севсанг, вақтни бой берма, чунки вақтдан ҳаёт деган мато яралади.

Б. Франклин

Пул ҳамма нарсага қодир деб ҳисоблаган киши пул учун истаган нарсага тайёр деб гумонсираса бўлади.

Б. Франклин

Эрта ётиб, эрта туриш – соғлом, бой ва доно қилур.

Б. Франклин

Бугунги бир соат эртанги икки соатга айланади.

Т. Фуллер

Ёшликни беҳуда ўтказмасанг, қариганда ҳеч нарсадан афсусланмайсан.

Хам Фэй

(мил. авв. 280-233, Қадимги Хитой файласуфи)

Х

Дарёнинг суви бир он ҳам тўхтамасдан шошиб оқади, қирғоқ эса тип тинч. Вақт ҳам худди шундай, бироқ инсонлар эса нотинч. (Муалл.)

Хун Цзи Чен

(XVII аср бошида яшаган, Хитой адабиётида афористик жанрни бошлаб берган мутафаккир)

Ҳар бир тонг ёришадиган кун борки, инсон боласига нидо қилади: “Мен янги яратилдим. Ишларингга шоҳидман, менадан фойдаланиб қол. Кетар эканман, Қиёматга қадар қайтмайман”.

Ҳасан Басрий

Ц

Жанг тезликни талаб қилади

Цицерон

(мил. авв. 106-43 йилларда яшаган Рим сиёсий арбоби, нотиги ва ёзувчиси)

Мен ҳамиша бўш вақтимда кўпроқ банд бўламан.

Цицерон

Бебош ва саёқ ёшлик кексаликка шалвираган танани ҳадя этади.

Цицерон

Вақт келди – Устоз таваллуд топди,
Кетишнинг фурсати етди – Устоз итоат этди.

Чжуан-Цзи

(369-286, қадимгт Хитой файласуфи)

Ҳар бир йўқотилган лаҳза – йўқотилган иш, бой берилган фойдадир.

Ф. Честерфильд

(1694-1773, англиз давлат арбоби, ёзувчиси)

Вақтинг ҳеч нимага етишмаслигини истасанг, ҳеч нима қилма.

А.П.Чехов

(1860-1904, рус ёзувчиси)

Менинг ягона душманам – бу вақт.

Чарлз Чаплин

(1889-1977, америкалик киноактёр, режиссёр)

Кўз очиб наззора қил, вақт ўтмасин,
Эрк қушин сайёра қил, вақт ўтмасин.

Чустий
(1904-1983, шоир, таржимон)

Куёш ботаётган маҳалда умримнинг кўпи кетиб, ози қолди,
деб эслаб туриш керак.

Чингиз Айтматов
(1928-2008, қирғиз ёзувчиси)

Тажриба фақат фаолият ёрдамида қўлга киритилади,
ВАҚТ ёрдамида эса мукаммалашади.

Вильям Шекспир
(1564-1616, инглиз шоири ва драматурги)

Соат занги вақтнинг беҳуда ўтаётганидан огоҳ этади.

В. Шекспир

Агар ишинг бор бўлса, уни тезроқ тугат.

Шиллер
(1759-1805, немис шоири ва драматурги)

Келажак ҳаддан ташқари имиллайди, ўтмиш ҳаракатсиз,
ҳозир эса қуюндай тез ўтади.

Ўртамиёна одам вақтни тез ўтказиш пайида бўлади, истеъдод соҳиби эса ундан фойдаланиб қолишга уринади.

А. Шопенгуэр
(1759-1805, немис шоири ва драматурги)

Тентакликнинг энг зарарлиси ВАҚТни зое этишдир.

Шорасул Зуннун

Э

Фурсатлар сони уларни кўра оладиган одамлар сонидан кўпроқ.

Томас Эдисон
(1847-1931, америкалик ихтирочи ва тадбиркор)

Дунёда ҳамма нарса йўқолиб кетса ҳам коинот ва ВАҚТ қолади.

Альберт Эйнштейн
(1879-1955, немис физик олими,
Нобель мукофоти лауреати)

Мен келажак учун ҳеч хавотирланмайман у жуда ҳам тез келади.

Альберт Эйнштейн

Биз вақтни ўлдирамиз, вақт эса бизни.

Эмиль Кроткий
(1892-1963, рус шоири)

Ю

Кимнинг сочига оққуш туси келиб ўрнаса, кўнглини оққуш каби оқ, тутиши керак.

Юсуф Хос Хожиб
(1020- ..., туркий мутафаккир, давлат арбоби)

Муддатни чўзиш вақтни ўғирлаш демақдир.

Э. Юнг
(1633-1765, инглиз шоири)

Я

Вақт фақат китоблардагина тўхтаб туради.

Курек, Ялю
(1904-1983, поляк ёзувчиси)

**ОЛГАН САБОҚЛАРИМ
ВА
ХУЛОСАЛАРИМ**

5

12.6. ҚАЛБИМ УММОНИДАГИ ТОМЧИЛАР

Ҳар бир киши бу ёруғ дунёга келиб, то ундан рихлат қилгунига қадар инсоний бурчини қандай ўташи кераклигидан баҳс очади, сабоқ олади ва сабоқ беради, ўзгаларнинг фикрларини ўрганиш ёрдамида ўз шахсий фикрларини яратишга ҳаракат қилади, ўзини ҳайратга солган ҳар қандай ҳодисадан ҳикмат, сир-синоат излайди, кексалик озиқсиз қолмаслиги учун тинимсиз мутолаада бўлади.

Итальян рассоми, ҳайкалтароши ва архитектори Леонардо да Винчи (1452-1519) бу ҳақда шундай деган:

“Кексаликнинг озиғи донолик эканини ёдда тутиб, ёшлиқда шундай ҳаракат қилгинки, кексалик озиқсиз қолмасин”.

Немис файласуфи Артур Шопенгауэр (1788-1860) эса юқоридаги фикрларни амалга ошириш йўли ҳақида шундай дейди:

“Кексайганингда ёшликнинг бутун кучини эскирмайдиган асарларда мужассамлаштиришга муваффақ, бўлинганини англашдан яхшироқ таскин берадиган нарса йўқ”.

Айтиш жоизки, бу ўта мушкул иш. Масалан ҳайратланиш учун бир дақиқа кифоя, бироқ ҳайратлантирадиган, ёхуд, эътиборни ўзига жалб қила оладиган теран гап айтиш учун эса кўп йиллар керак. Зеро, ҳар қандай ҳикмат ёки битик тафаккурдан, тинимсиз илм олиш, доноларнинг фикрларини ўрганиш эвазига туғилади. Бу ҳақда рус ёзувчиси Н.А.Рубакин шундай ёзади:

“Ўрганиш ўзгаларнинг фикрлари ёрдамида ўз шахсий фикрларини яратиш демакдир”.

Ушбу ҳикматли сўзлар туртки бўлдимиз, умр бўйи адабиётга меҳр кўйдим. Китоб мутоаласи сеvimли машғулотим бўлди. Нафақага чиққач эса, ўзим ҳам ярим асрдан ортиқроқ давр ичида мазкур туркум таркибига кирган ҳар бир мавзу бўйича ўқиганларим, йиққанларим, ҳаётий кузатмаларим ҳақида қоғоз қоралай бошладим.

Ва ниҳоят, кексалик озуқасиз қолмасин деб не-не изланиш изтиробларига чулганган кечалар эвазига юзага келган қуйи-

даги битикларимни битдим ва “қалбим уммонидаги томчилар” деб атадим.

* * *

Эртага бугунни топиб бўлмайди. Вақт қадрини вақт белгилайди дегани шу бўлади. Могу мулкинг кетса кетсин, аммо вақтингни зое кетказма.

* * *

Вақт кеча ҳам ўтган, бугун ҳам, эртага ҳам ўтади. Унинг қолдирган изи эса ҳамма вақт ҳам Сиз истаган натижа бўлмаслиги мумкин.

* * *

Ҳаётни севасанми? Севсанг вақтни бой берма! Ҳаётинг воқеаларга бой, унинг ҳар бир дақиқасидан баҳра олиб яша. Ҳар куни шундай яша.

* * *

Вақт гилдираги тўхтаб турмайди. У ҳеч кимга, ҳеч нимага қарамай бир маромда айланаверади. Мол-мулкни асрай оладиган соқчи топилади, лекин бефойда ўтган фурсатни сақлаб қоладиган соқчи топилмайди.

* * *

Вақт кескир қилич каби. Агар сен уни кесмасанг, у сени қиймалаб ташлайди. Одам ўзига тез-тез ҳисоб бериб туриши вақтни кесиши, унинг устидан ғалаба қозонишнинг бирдан-бир йўлидир.

* * *

Вақт – душман мисоли. У шиддат билан ёшлигимиздан мосуво қилади. Шуни била туриб ёшлар улгураман деб “кун ўтса бўлди” қабилда вақтни гумдон қиладилар, қариялар эса улгурмайман деб жонини жабборга бериб тинмай вақт пайида бўладилар.

* * *

Вақт – олий ҳакам. У барча қилган ишларинг устидан ҳукм чиқаришга қодир. Унинг ҳукми эса ҳақиқий ҳукмдир. Ана шу кескир қилич шамширдай душман, олий ҳакам – вақт инсонга ҳам ўз таъсирини ўтказмай қўймайди.

* * *

Дақиқалар соатларни, соатлар кунларни, кунлар ойларни, ойлар йилларни, йиллар асрларни етаклаб бораверади. Шу давр ичида кимлар дунёни тарк этадилар. Ҳаёт чархпалаги айланаверади, шу айланишда.

* * *

Агар вақтингизни ўзингиз режалаштирмасангиз, уни бошқалар режалаштиради, сиз Кул бўласиз.

* * *

Вақтни омборхонада хомашёни жамғарган каби жамғариб бўлмайди, Вақт беназир ва тиклаб бўлмайдиган бойликдир. Уни йўқотар эканмиз, ундан тамоман айриламиз.

* * *

Вақтнинг ҳеч ким билан, ҳеч нима билан иши йўқ, ўтиб кетаверади. Биз эса у билан ҳисоблашмай замин қолиб самога бўйлашамиз.

* * *

Болаликда сен вақтни қувлайсан, ёшинг улғайгач, вақт сени қувлайди. Шу боис сенинг бебаҳо ёшлигинг қариликнинг бахтли кечиши учун берилган олтин фурсат эканлиги ёдингда турсин.

* * *

Вақтни бой бериш – ўз-ўзини қатл этиш билан баробардир. Тентакликнинг энг зарарлиси ҳам вақтни зое этишдир.

* * *

Одам бир кунмас бир кун ўлади. Лекин вақт ўлмайди. Агар инсон ўзига Аллоҳ таоло томонидан берилган Вақтни эзгулик, бунёдкорлик, тоат-ибодат йўлида сарфланган бўлса, Вақтнинг хотирасида абадий қолади. Бундай зотларни ўлди дейиш нотўғри.

* * *

Соч-соқол оқаради. Вақтнинг соч-соқоли оқармайди. У навқирон! Кўзнинг нури камаяди. Вақтнинг сўзи камаймай-

ди. У ҳамма нарсани кўради. Хотира пасаяди, вақтнинг хоти-
раси мустаҳкам. У ҳеч нарсани унутмайди.

* * *

Вақтни на тутиб, на ундан ўтиб, на тўхтатиб бўлади. Вақт
ўтаверади. Соат тўхтаб қолса ҳам, вақт тўхтамайди. Вақт се-
нинг ихтиёрингдан ташқарида ўтади, шунинг учун ҳам уни
тутиб туролмайсан, лекин ундан унумли фойдаланиш сенинг
ихтиёрингда.

* * *

Вақт бизнинг энг арзон ва айна пайтда энг қимматбаҳо
мулкимиздир, чунки у туфайли биз ҳамма ёки кўп нарсага
эришишимиз ёки кўп нарсани йўқотишимиз мумкин.

* * *

Мен вақт деган қайтарилмас, улуғ ҳакамга муносабатда
жуда тежамкорлик керак деб ўйлайман. Чунки, одамзот ҳа-
ёти тежалган вақтга қараб узаяди.

* * *

Вақт – ганимат, беҳуда ўтса – надомат.

* * *

Бемаъни ўтган вақтга ачинишдан кўра, ундан тегишли ху-
лоса чиқариш ва умрнинг қолган қисмидан оқилона фойда-
лана билиш афзалдир.

* * *

Вақтнинг бешафқат ҳукмига бўйсунмасдан иложимиз
йўқ. “Болам, сен чориғингни унутибсан”, “оёғинг ердан узи-
либди”, деган ҳукми ҳам вақт чиқаради.

* * *

Вақтнинг қадрига иши бор одам етади. Дангасалик – вақт-
нинг энг хавфли душмани.

Ўтган воқеага ечим қидириб юрманг. Унинг иложи йўқ.
Вақт ўтди, биродар! Инсон бу борада буткул ожиз.

У ишга ўз вақтида келиб, ўз вақтида қайтарди. Шунинг учун унинг калласи қабул соатларидан ташқари келган фуқароларни қабул қилмасди.

* * *

Шамолни тўр билан тутиб бўлмайди, вақтни эса зўрлик билан. Уни алдаб ҳам бўлмайди.

* * *

Ҳеч қачон шошаётганингизни билдирманг: шошилиш – ўзингизни ва вақтни ирода эта эта олмаслик белгисидир. Ўзингизни вазмин ва хотиржам тутинг.

* * *

Вақтни бошқариш санъатини эгалланг. Ҳали мавриди келмаган пайтда сабр қилинг ва пайти пишиб етилган онларда жон-жаҳд билан курашмоқни ўрганинг.

* * *

Вақтни тўғри танланг. Ҳозирги тўлқинда сузгандан кўра сизни муваффақият сари олиб чиқадиған кучли сув тошқинини кутганингиз маъкул.

* * *

Замон рафтори сизга қарши бўлганда асабийлашманг, тушқунликка тушманг ёки жаҳл отига минманг. Вазминлик ва совуққонлик чегарасидан чиқманг. Шундагина вақт сизнинг фойдангизга ишлайди.

* * *

Аросатда қолмасликнинг энг тўғри усули ВАҚТ билан ҳамнафас бўлиб, уни ўзиб яшашга интилишдир.

* * *

Инсон умрининг тўрт фасли ўз давридаги ВАҚТ билан узвий боғлиқ. Агар баҳор вақтини беғамликда, ёз вақтини лоқайдликда ўтказсанг, куз вақтида ҳосилинг – аттанг, умр-

нинг охири – қиш вақтида эса ҳасрат-надоматдан иборат бўлади.

* * *

Вақт ҳамишадек шовқин ва ортга қайтмас дарё мисоли, шиддат билан олдинга интилгани интилган.

* * *

Вақт пулдан анча қадрли ва қимматроқ. Уни пул сингари кредитга ололмайсиз

* * *

Орзулар сари йўл олган орзуларнинг ушалишини олий ҳакам – вақт кўрсатади. Ушалмас орзулар кетидан қувиш – бу сароб. Яхшиси қувламай қўйинг.

* * *

Вақт – ҳаракатни ҳаракатга келтирувчи қудратли куч. Вақтимиз тиғиз деймиз-у ҳаракатимиз ҳамин қадар. Яна ҳеч нарсага улгурмаяпман деймиз.

* * *

Вақт – олтинга тенг. Уни рашк ва ҳасаднинг қора кучлари билан олишишга беҳуда сарфламанг.

* * *

Ижтимоий ҳаётнинг қайси бир соҳасига тегишли бўлмасин буюм ва ҳодисалардаги ўзгаришлар физика фанининг умумий тушунчаларидан бири (t) вақтда содир бўлади.

* * *

Ўтаётган йиллар тўзони бизни ВАҚТ деб аталмиш ҲАКАМнинг интиқосисиз имтиҳонларга рўбарў қилади. Шу боис, баъзан вақт ўтгани сайин, ўзимизнинг нималарга қодирмиз-у, нималарга қодир эмаслигимизни англаб борамиз.

* * *

Лағча чўғ устида ўтирган одамга вақтнинг ҳар дақиқаси жуда секин ва оғир ўтади.

* * *

Ҳар қалай вақт оқими бизнинг қўлимизда эмас. Аммо, вақтимизни қандай ўтказиш ўз қўлимизда. Шундай экан, ҳар кунимиз мазмунли осудалиқда, яхши инсонлар билан бирга эзгулик ва ёруғликка ҳамоҳанг тарзда кечганига нима етсин?

* * *

Айтишади-ку, вақт югуриқдир. Гоҳ унинг шитоб билан ўтишини англагунингча умр поёнига етиб қоларкан.

* * *

Энди яшай деганингизда
Умр тугаб қолар ўшанда.

* * *

Вақт – бу ҳаёт жароҳатларини даволовчи табибдир. Энг кучли дардларни ҳам вақт даволайди.

* * *

Вақти келганда инсон осонгина жон беради. Бу тарк этган ҳаёт (вақт) бошқа одамларга умид беради. Оқил одам умрининг зое кетган кунларининг ҳиссасини чиқариб олиш пайдан бўлади.

* * *

Қиздирилган печка устида ўтирган одамга вақтнинг ҳар лаҳзаси жуда имиллаб, секин ва оғир ўтади. Учрашувга чиққан йигит ва қизнинг вақти-чи? Ёки маҳбусга учрашув учун берилган вақт-чи? Эйнштейннинг нисбийлик назариясини бир эсланг-чи.

* * *

Вақтнинг индамай ўтаётганидан хотиржам бўлма. Бир куни у ҳар бир беҳуда ўтган лаҳза учун товон сўрайди.

* * *

Вақтида воз кечишни ҳам билиш керак. Вақтида йўқ де-йишни ҳам ўрганиш керак. Вақтида келишни ҳам кетишни ҳам ўрнига қўйиш керак.

* * *

Югургин... Шундай югургинки, дунё бир қадам бўлиб туюлсин. Фақат шошмасдан шошил. Фақат қоқилмайин фурсатни бой берма.

* * *

Вақтни ўлдириб бўлмайди.

* * *

Ҳеч ким тақдир қилингандан ортиқ бир лаҳза ҳам яшай олмайди.

* * *

Инсон ҳаётда бир кун яшайди: ўтмиш эртак, келажак орзу.

* * *

Ким ўтмишдан кулса, келажакда ўзи майна бўлади.

* * *

Ёшлик сел каби. Суғорадиган экинингизни суғориб қолмангиз ўтиб кетади. Кейин кексаликнинг кўзойнагини тақиб игна билан қудуқ қазишдан иш чиқмайди.

* * *

Вақтдан умрнинг тарихи яратилади. У тарих сизнинг ҳар кунги ҳаётингизнинг кашфингизга, эзгулик қилиш йўлидаги ҳалол ва шарафли меҳнатингизга, қалбингиздаги саховотни одамларга сочишингизга қараб белгиланади, баҳоланади ва хотирларга жойланади.

* * *

Вақтни сотиб оладиган бозор йўқ. Унинг этагини тутиб бўлмайди. Босилган қадамларни ҳам вақт ўлчайди. Эпчил ўғрини ҳам бир куни вақт қўлга туширади:

* * *

Ҳар бир кунни гўё охирги кундек яшаш даркор, чунки ундан кейин нима келади, ҳеч ким билмайди.

* * *

Агар одамлар тўғрисида ёмон гапирсак, уларни яхши кўришимизга ВАҚТИМИЗ қолмайди.

* * *

Ҳаётимизда барча ғов-тўсиқлар ўз ичимизда. Уларни бузиб ташланг. Ижоддами, илмдами, турмушдами – олдингизга вақт талабига мос креатив мақсадларни қўйинг. Уларга ишонч ва иштиёқ билан интилинг. Қулай фурсатни кутманг, у фақат битта. Унинг номи “ҳозир”.

* * *

Эй вақтини бекор ўтказётган дўстим! Сен умрингнинг энг бебаҳо даврини бой бераяпсан. Кел, менинг дўстона сўзимга кулоқ ос. Ғафлат уйқусидан уйғон. Ҳавога созурилайётган кунларингга маъно кирит. Куруқ олиб қочаётган ҳаёлларингга чек қўй. Ушалиши мумкин бўлмаган орзуларингдан воз кеч, истак-хоҳишларингни ихчамла.

* * *

Йилларини елларга созурмаган инсон, албатта, орзуларига эришиши муқаррар.

* * *

Офтобдан илгари турган одамлар вақтдан ўзишга, ундан голиб чиқишга ҳаракат қилувчилардир. Улар барака топгувчилардир.

* * *

Мен эртанги кунга ишонаман, негаки кечаги кунни кўрдим, режаларимни бажаришимга кўмак берди, миннатдорчилигимни билдириб хайрлашдим. Бугунни севдим, бир-биримизни ютиш учун бегараз рақобатда бўлдим.

* * *

Менинг бир дўстим бор. У машаққатли ижоднинг нурли онларидан хузур қилади, қалби илҳом олади, руҳи тетик. Чунки у маълум маънода ВАҚТни ўз ботинига қамаб олган. У вақтнинг исёнига қарши туролган шахс.

* * *

Келажакка интилган ҳар бир кишининг умидини ушбу сўзлар безаб туриши шарт:
– Мен, вақтни шунчаки яхши ёки зўр қадрламаслигим керак. Мен уни чинакамига қадрлашим шарт.

* * *

Вақт – гўё ҳаёт кийимига тўқиладиган иплар бўлиб, унинг пишиқ ва нафислигига қарб ҳаёт азиз ва бебаҳо бўлади. Агар иплар ёмон ва тўзиган бўлса, ҳаёт ҳам тубан, мазмунсиз бўлади.

* * *

Вақт пулдан-да қадрлидир. Кўп пул топишни уддалаш мумкин, лекин кўп вақт топишнинг имкони бўлмайди. Унинг бозори йўқ. Пул бозори эса бор.

* * *

Ҳаётда энг олий ҳакам ВАҚТдир. Инсоннинг ўз эътиқодига содиқ эканлигини вақтнинг ўзи кўрсатади.

* * *

Қайтар дунё дейишганига ишонинг. Вақти келиб отган маломат тошларингиз ўзингизга отиради, қилган “мурувватингиз” ўзингизга қайтади.

* * *

Тангри яратган барча нарсалар доимий, инсонлар яратган нарсалар эса муддатли, яъни вақтинчалик эканини асло эсдан чиқармайлик.

* * *

Вақтни бекорга оқар дарёга қиёслашмайди. Чўкиб кетмаслик учун унда ҳам доим қўл-оёқни тўхтовсиз ҳаракатлантириб совурилиб кетишига йўл қўймаслик керак.

* * *

Эътибор берсангиз, ўзига тўқ, тўкин-сочин умргузаронлик қилаётган кишиларнинг аксарияти фаол ҳаракат билан машғул. Дангаса, сафсатабоз учун эса, осмондан сузиб ўтаётган булут сояси ҳам юк, гап деса қоп-қоп...

* * *

Вақт югираяпти деймиз. Бу нисбий гап. Вақт югирмаяпти. Фақат инсониятнинг кўнгли осуда ва хотирдам эмас, кўнгил хотиржамлиги етишмаяпти инсониятга.

* * *

Ишёқмас, ялқов одам ҳатто йигитлик чоғида ҳам қари одам тусини кўрсатиб қолади. Чунки ишсиз, бекорчилик, танбаллик билан кечган вақтнинг ҳар дақиқаси бир соатдан узундир.

* * *

Бу дунёда вақт деб аталмиш одамзотнинг душмани борки, у ҳали бирор кишига шафқат қилмаган.

* * *

Яратувчи, бунёдкор, изланувчи кишиларда бўш вақт бўлмайди.

ШЕЪРИЯТДА

6

12.7. ШЕЪР ҲАҚИДА

Ньютон бўлмаганда ҳам олма барибир дарахтдан пастга ҳаракатланарди, аммо олим бу ҳолатда буюк қонунни, яъни ернинг тортиш қонунини кашф этди.

Инсоннинг қалб соҳаси эса бу қонунни инкон этади. Қалбда унган дарахтнинг “олма”лари пастдан юқорига қараб ҳаракат қила олади. Бу “қонунбузарлик”нинг бир номи бор. У ҳам бўлса шеърдир, шеъриятдир.

Адабиётшунос олим, Ўзбекистон қаҳрамони Озод Шарифиддинов “Бир ҳовуч офтоб” китобининг сўзбошида:

“Шеърият – юракнинг гўзал манзараларидир. Улар ичида бир ҳовуч офтоб сингари дилларга ҳарорат берадиган, қиска ва лўнда ифодада кўнгил кечинмаларини, ҳаёт қувончлари-ю ташвишларини ўзида акс эттирувчи рубоий жанри юрак ганжинасидир”, – деган эди.

Авар шоири Расул Ҳамзатов шундай ёзади: “Шеър бу – нур демақдир. Нурдан эса ҳеч кимга соя тушмайди.

Буюк ўзбек шоири Усмон Носир таъбирида эса:

“Ишқимнинг энг олий тухфаси – шеърим

Лабларингдан тўйиб ўпгани

Шеъримга бекинди

Атайлаб меҳрим.”

Дарҳақиқат, шеър кўнгилга лирик кайфият улашади ёки чарчаганда чўккан руҳга қанот бағишлайди, ўксиган қалбларга қувват беради. Одамзот шеъриятсиз яшай олмайди. Чунки шеъриятсиз, яъни гўзал ташбеҳлар, муножатлар сўз таманноларисиз қандай ғариб бўлар эди бу ҳаёт...

Шеърият шундай сеҳрли хилқатки, у шоирларни ҳам, китобхонларни ҳам бирдай ҳаяжонга солади. Бу ҳаяжон ғалати бир ҳиссиёт. Киши кўнглидан ана шу ҳиссиётлар кечганда у одатдаги ҳаёт тарзидан баландлаб кетади. Ўзини куч-қудратли сезади. Ҳар кун кўриб ютган нарсалари кўзига бошқача кўринади.

Ҳақиқий шеър қудрати қўшиндай юрак қалъасини бир зарб билан эгаллайди. Баҳор чақмоғи осмонни ларзага солган мисоли кўнгил осмонларини кўзғатади.

Ишонмасангиз вақт ва ундан унумли фойдаланиш ҳақида ёзилган шеърларни ўқинг.

Тўртликлар

Яхшидир кемасдан ушбу жаҳондан
Ақлинг халос бўлса ҳар пушаймондан
Эртан кўлдан келаганин қилолмагайсан
Фойдаланиб қолгин, бу кун имкондан

Абу Али ибн Сино
(980-1037, буюк табиб, файласуф, олим ва шоир)

* * *

Билим қидиришга урдим бошимни,
Бекорга ўтказмадим умримни бир дам.
Қайдаки эшитсам илму донишни,
Эшиги тагида ўлтирдим маҳкам.

Носир Хисрав
(1003-1088, форс-тожик тилида ижод
қилган шоир ва мутафаккир)

* * *

Хушвақт бўл, ғуссанинг чеки йўқ бир он,
Бу чарх юлдузларга солади қирон.
Сенинг тупроғингдан ясалган ғиштлар,
Бўлар ўзгаларга манзилу макон.

Умар Хайём
(1048-1131, математик,
файласуф, астроном ва табиб)

* * *

Бешак билинг, бу дунё барча халқдин ўтаро,
Ишонмағил молингга, бир кун қўлдан кетаро.
Ота-она, қариндош қаён кетди – фикр қил,
Тўрт оёғлиғ чўбин от бир кун санга етаро.

Ахмад Яссавий
(? -1167, ўзбек мумтоз адабиётининг буюк
намоёндаларидан бири, олим ва шоир)

* * *

Умримнинг умид қуши мени тарк этди,
Сархуш кечалар охири бошга етди.
Ҳар лаҳзаси жонга тенг бўлган умрим,
Афсуски беҳуда қўлимдан кетди...

Саъдий Шерозий
(1203-1292, форс шоири ва мутафаккири)

* * *

Эрта ғамини чекма, азизим, бир дам,
Ҳар лаҳза ғанимат – уни ўтказ ҳуррам.
Жон чиқса ётармиз-да неча минг йиллик
Аждодларимиз билан бақамти биз ҳам...

Паҳлавон Маҳмуд
(1247-1326, Хоразмда яшаб ўтган,
полвон, аллома, авлиё)

* * *

Бу жаҳонга келдинг эй тан, бўлмагин андешасиз,
Баркамол кўклар туролмайди дарахти решасиз.
Айла ислоҳи ҳаётинг, фикр этиб одоб ила,
Қилмағил умрингни зоеъ дангаса, нобар ила.

Оразий
(1867-1942, наманганлик ўзбек шоири)

* * *

Бу дамни тут ғаниматким, келурдамдин асар йўқтур,
Не дамким, ўтти, худ андин киши топмас нишон ҳаргиз.

Алишер Навоий
(1441–1501, буюк ўзбек шоири,
мутафаккири ва давлат арбоби)

Ғафлат уйқусидан уйғон, гар тилар бўлсанг мурод,
Ким етар мақсадға ҳар ким бўлса ул бедорроқ.

Бобур
(1483-1530, ўзбек шоири ва давлат арбоби)

Азиз асримизнинг азиз онлари
Азиз одамлардан сўрайди қадрин,
Фурсат ғаниматдир, шоҳ сатрлар-ла
Безамоқ чоғидир умр дафтарин

Бевафо умр экан, ўтди-ю, кетди,
Сувда қалқиб борган қизил олмадай.
Тонг ўтди, кун ўтди, оқшом ҳам етди,
Шу фурсат мазмунин шимай ҳолвадай.

Ғафур Ғулом
(1903–1966, Ўзбекистон халқ шоири)

Бош тебратар соат кафгири
Шошил одам, ўтмоқдадир он.
Ҳар нарсанинг бўлар охири,
Бош тебратиб қолма сўнг, инсон

Эркин Воҳидов
(1936-2016, Ўзбекистон халқ шоири,
Ўзбекистон қаҳрамони)

Фурсат – олтин.
Сен кўкрак кериб,
Олтинингни сочиб борасан.

Фурсат қувар,
Унга чап бериб,
Сўроғидан қочиб борасан.
У етолмас,
Ёшсан, абжирсан,
Қувиб келар лекин кетингдан.
Шошма, йигит,
Вақт келар, бирдан
Фурсат тутар маҳкам ёқангдан.
Фойда бермас
Минг тавбанг у кун,
Сўрар экан фурсат сарҳисоб.
Бекор ўтган ҳаётинг учун
Вақт олдида берарсан жавоб.

Эркин Воҳидов

СОАТ

Соат милларига боққанинг замон,
Кечмасми кўнгилдан бир гап ногаҳон:
кимдир шу дақиқа дунёга келди,
Кетди шу дақиқа қайси бир инсон.

Абдулла Орипов
(1941-2016, Ўзбекистон халқ шоири,
Ўзбекистон қаҳрамони)

УМР ИЧРА ВАҚТ ҚАДРИ

Бир йилнинг қадрини англамоқ учун –
Яқуний имтиҳондан ўтолмаган талабадан сўра.

Бир ойнинг қадрини англамоқ учун –
Вақтли кўзи ёриган онадан сўра.

Бир ҳафтанинг қадрини англамоқ учун –
Ҳафталик газетанинг муҳарриридан сўра.

Бир соатнинг қадрини англамоқ учун
Учрашмоқчи бўлган ошиқлардан сўра.

Бир дақиқанинг қадрини англамоқ учун –
Поезд, автобус ё учоққа кеч қолгандан сўра

Бир сониянинг қадрини англамоқ учун –
Ҳалокатдан омон чиққан одамдан сўра.

Бир миллисониянинг қадрини англамоқ учук –
Олимпиадаларда кумуш медаль олган спортчидан сўра.

Ҳа, умр ичра вақт ҳеч кимни кутиб ўтирмайди. Вақтимизнинг кадр-қимматини билайлик. Юқоридаги каби баъзи хос кимсалар билан баҳам кўрилганда вақтнинг қиймати билинади.

“Ҳаётга доир” китобидан

ТҮРТЛИКЛАР

Ҳар кун– умримизнинг бир сафаридир,
Ҳар он – кунимизнинг бир гавҳаридир.
Тинчлик, омонликда отган ҳар бир тонг
Аллоҳнинг бизларга хушxabаридир.

Кўринган тоғларинг қояларидир.
Ул ота-бобомнинг сояларидир.
Осмонга интилгаи баланд чўққилар
Эрк дея юксалган ғояларидир.

Кўриб душманларинг куйиб сил бўлгай,
Эҳ-ҳе, ёзаверсам қанча йил тўлгай.
Ватан, бир дилимни гиёҳларингга
Бўлиб чиқсам, эҳ-ҳе, қанча дил бўлгай!

Сирожиддин САЙИДИ

Ортингда, ўйла-чи, бир он, нима қолди?
Хирмон қолдими, қолдими тўфон, нима қолди?
Инсон боласи олгай нафас орзу ҳавас-ла,
Шодлиқ қолдими, қолдими пушмон, нима қолди?

Инсон ҳаёти ёниб ўчар нурга баробар,
Нур қолдими сендан, зимистон, нима қолди?
Не қолди сендан, деб сўраса юрт бир кун Охунжон,
Бошингни эгиб, ўксимай нолон, нима қолди?

Охунжон Ҳаким

ЯКШАНБА

Ўчириб қўй қўл телефонингни
Кундай ўтсин ҳафтада бир кун.
Якшанба-ку
Асра жонингни,
Дам ол, ҳатто ухлашинг мумкин

Ортга бир боқ. Иш, бола-чақа...
Битилмаган китобларинг нақд
Қирқ йил ўтди. Кечирар балки
Чўнтагиндан тушиб қолган вақт.

Қўчқор Норқобил

БИР КУН

Ҳаёт биносининг бир гишти кўчди,
Кеч тушди, бир куннинг қуёши ўчди.
Бир кунингни бир умрга қиёс қил,
Тонгни келиш, шомни кетиш вақти бил.
Қандай кечди куним? Қилдим не савоб?
Қилган қайси ишим виждонга азоб?
Не кор этдим Худо рози бўлгудек?
Қарзим йўқми ўлсам ҳозир ўлгудек?

Кимни мамнун айлаб, ранжитдим кимни?
Устимдан ўқирлар қандай ҳукмни?
Ҳар кеч шу саволга изламак жавоб
Аҳли имонга хос ҳикматдан бир боб.
Шунга қилиб амал бўл одил ҳакам,
Бу йўлда аяма ўзингни ҳечам!
Кундуз содир қилган гуноҳинг учун
Кечда дўзахда ён, йиғла жигархун!
Хаёлан ўлиб кўр ва кир қабрга,
Жавоб қил саволи Мункар-Накирга.
Сўнг тарозуга бор, палласига боқ,
Савоб изла, гуноҳ келса оғирроқ.
Қадам кўй қилдан-да нозик бўлса ҳам,
Тушиб кетма, кўприк ости жаҳаннам.
Сафар ҳақдир, ҳар кун эсла кетарни,
Дилингдан фаромуш қилма хатарни.
Ўлмай ўтказ ўлимни ўз нафсингдан
Етса ажал, ҳеч иш келмас дастингдан.
Бас, қар кунинг, ҳар нафасинг ғанимат,
Шаррдан тийил, хойротга қил азимат!

Фозил Зоҳид, Хоразм

БУГУН, БАЛКИ...

Камми-кўпми яшадим эй дўст,
Кўп ишларга балки улгурдим.
Ҳар кун тонгда ўйлайман ҳануз,
Бугун балки охирги куним.
Эртага ҳам режам кўп гарчи,
Армонларим кўпи бирламчи,
Ажал ногоҳ тортади қамчи,
Бугун балки охирги куним.
Сўзим эшит, сирдошим соат,
Ёниб ўчар онмиз омонат,
Балки эрта бўлар қиёмат,

Бугун балки охирги куним.
Дуо қилинг мени онажон,
Юраккинам оғрир чалажон,
Кетсам, рози бўлинг дадажон,
Бугун балки охирги куним.
Хафа бўлма мендан дўстгинам,
Сени билмай ранжитган бўлсам,
Ортимдан тош отмагин ўлсам,
Бугун балки охирги куним.
Ижодим деб, бахтимдан кечдим,
Қанча йиллар захрини ичдим,
Бир шам каби ёндим-у ўчдим,
Бугун балки охирги куним.
Бугун балки охирги куним,
Соғинаман сингилларимни.
Бир меҳрибон акадай бўлиб
Ололмадим кўнгилларини.

Аҳад Қаяом

КЕЧАГИ КУНИНГНИ УНУТИБ ҚЎЙМА!

Омад бир тулпордир, ҳоритиб қўйма,
Ёш жонингни қийнаб қаритиб қўйма,
Душманлар қилмишин унутгин аммо,
Кечаги кунингни унутиб қўйма.
Кимларга қўл етмас юлдузсан бугун,
Энг баланд чўққисая сен кимлар учун,
Бир куни ҳаммаси ўтар, сен тушун,
Кечаги кунингни унутиб қўйма.
Томчи-томчи йиққан шуҳратинг бордир,
Эл ичида қанча ҳурматинг бордир,
Бу кунга етолмай қанчалар зордир,
Кечаги кунингни унутиб қўйма.
Азиз бўлиш бошқа, бой бўлиш бошқа,
Ақл бу қарамас кексаю ёшга,
Эл ичида дўстим керилма бошқа,

Кечаги кунингни унутиб қўйма.
Аслида пул ҳам бир оддий бир қоғоз,
Жигарим, ўзингни босиб ол бироз,
Оёқларинг ердан узилгани рост,
Кечаги кунингни унутиб қўйма.
Биламан, қандай иш бошлаган эдинг,
“Ё Аллоҳ” ишларим юришсин дердинг,
Оғир кунлар ўтди, бахтни ҳам кўрдинг,
Кечаги кунингни унутиб қўйма.
Эсингдами қандай юрардинг кеча,
Орадан вақт ҳам кўп ўтмабди унча,
Билмабмиз ўзгариб кетибсан анча,
Кечаги кунингни унутиб қўйма.
Шеърларини ўқиб Аҳад Қаюмни,
Демагин, сен танқид қиляпсан кимни,
Оғир олма дўстим тагин сўзимни,
Кечаги кунингни унутиб қўйма.

Аҳад Қаюм

СОАТ

Соатга қарайман вақт ўтаяпти,
Умримнинг онлари... Эҳ кетаяпти.
Начора қўлимдан нима келарди.
Соат ҳам аҳволим баъзан сезади,
Вақти-вақти билан тўхтаб туради.
Начора қўлидан нима келарди...

Аҳад Қаюм

Бахту саодатга тўла ойларим.
Гўё давом этди кундан ҳам қисқа.
Ва лекин ҳижронга тўла кунларим,
Йиллардек кўринди менинг кўзимга.
Наҳот энди ўтди йиллар, дўстларим,
Ҳайрат-ла боқаман бу кун ўзимга.

“Ҳаётга доир” китобидан

ДЎСТИМГА

Йиқилсанг-да, ўрнингдан тур
Таслим бўлма, олдинга юр.
Бундай йўллар ҳали анча,
Юрмаганинг билмам, қанча?!

Бу йўллардан юрмоқ учун,
Сабр керак, керак бардош.
Манзилингга етмоқ учун,
Тезроқ юргин, бўлақол, шош!

Саломат КАРИМОВА

УМР ИЧРА УЧЛИКЛАР

Ҳаётда бир кетдими, қайтиб келмайдиган уч нарса:

- Вақт, сўзлар ва фурсатдир.

Ҳаётда ҳеч қачон йўқотилмаслиги керак бўлган уч нарса:

- Тинчлик, умид ва тўғрилиқ.

Ортда қолган умр

Умр ўтди, яхши-ёмон қолди ортда,
Болалигим ёғоч отнинг устидадир.
Бугун мени миндирдилар ёғоч отга,
Энди замин шу заминнинг остидадир.

Сўнги манзил бешак, билинг мозор бўлгай,
Вужуд тупроқ, бўз тупроққа айланар у.
Вужуд учун мозор тоши ёдгор бўлгай,
Ёдгорлик ҳам бир кун тупроқ бўлар, ёху!

Мени излаб мозорларга борманг, зинҳор,
Қалб риштаси шу Ватанга бойлангандир.
Бухорога келиб қаранг такрор-такрор,
Садриддин ҳам Бухорога айлангандир.

Садриддин Салим Бухорий

ЖАҲОН ШЕЪРИЯТИ ДУРДОНАЛАРИ

ВАҚТ

Қичқираман кетаётган фурсатга қараб:
– Болалигим орзуларин қайтиб бергин тез!
Сўнг армонсиз кунларимдан тураман сўраб:
– Нечун содиқ дўстларимдан жудо этдингиз?

Қичқираман шафқат билмас йилларни қувиб:
– Ёшлигимни қайтарингиз, мардлигимни ҳам!
Яна кезай тоғларимда қулонлар қувиб,
Яна қуйлай ишонч билан, ухлай хотиржам.

Жавоб йўқ. Йиллар –
Дарёдаги тўлқинлар.
Қишки ҳовли. Оппоқ боғ. Чарақлар.
Ғичирлайди фақат дарахтлар...

Қайсин Қулиев

КУНЛАР

Бахтли, бахтсиз кунлар – ҳаммаси бўлган,
Гоҳ заҳар қўшилди ичган ошимга.
Камалак чамбари бошимда кулган,
Чақмоқлар ваҳшати қўнган бошимга.
Ҳамроҳ бўлолмаيمان, кимки ўйларкан
Қуёшли йўллардан юрмоқни нуқул.
Дунё қандай бўлса, шундай севарман
Баравар завқ берар: бўрон, атиргул.
Балки кулфат келар хонадонимга,
Бошимни чангаллаб яна беилож
Турарман чўғи йўқ ўчоқ ёнида
Қаттол фожиага юзма-юз ва оч.
Лекин шарафламай иложим йўқдир,
Сизларни: еру кўк, диёр тоғлари,

Тунлар ғарамларда ўрмалаган нур,
Шабнамга кўмилган баҳор боғлари,
Қайғум, ғалабамнинг жон сингиллари
Қоғозларим, сизга нисор кўзларим;
Сизга ҳам, пойгада отлар сингари
Бир-бирин кетидан қувган сўзларим.
Биламан, бизда нон, шароб бебаҳо,
Чақмоқ, камалақдан мен шоду хуррам.
Сизни шарафлайман, кузак, навбаҳор,
Дунёнинг қаҳратон кунларини ҳам.

Қайсин Қулиев

ЛАТИФАЛАРДА

7

12.8. ЛАТИФА

Латифа" латиflikни англатади. Яъни нозик қочиримлар билан кишини кулдириш, қувонтириш латифанинг вазифасидир. Кулдириш одоб доирасидан чиқса, латифа эмас масхарабозлик бўлади. Йиллар бўйи халқ тилида яшаган Насриддин Афанди латифаларида нозикликдан ташқари ҳикмат ҳам бор.

Оддий қилиб айтганда, латифа халқнинг ақл-заковатини, меҳр ва нафратини, кулгиси ва пичингини лўнда, замирида назокат ётувчи соддалик билан диалог шаклида ифодаловчи бир эпизодли асардир. Унинг асосида зийраклик, ҳозиржавоблик, ҳазил мутойиба ва ўткир ҳажв ётади.

Ўзбек халқ латифаларининг қаҳрамони дастлаб бир киши, бир ҳаким, бир донишманд, бир дарвеш, бир наққош, бир табиб, бир фақир, бир камбағал, бир косиб каби шахслар сиймосида тасвирланган. XIX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб бу ҳаёлий қаҳрамон Насриддин Афанди типига ўз ўрнини бўшатиб берди.

Кенг халқ оmmasига хос турли-туман хислатларни биргина ўзида жам этганидан бўлса керак, Насриддин Афанди ёхуд Афанди дейилганда аллақандай кулгига мойил, ҳар бир кишининг қалбида илиқ меҳр уйғотувчи тип кўз олдимизда намоён бўлади. Шундан бўлса керак, кишилар ўртасида ўта содда, лақма шахсларнинг қилмишларига қараб "Афанди экансиз" каби ифодалар қўлланилади. Бу ифода ўша шахсга нисбатан нафрат ёки ғазабни эмас, балки енгил юморга йўғрилган меҳрни, хайрхоҳликни англатади.

Ҳар бир халқнинг ўз қизиқчиси бор. Ўзбеклар уни Насриддин Афанди дейди, қозоқлар Алдар кўса, татарлар Аҳмат оғай, ҳиндлар Бирбал, немислар Эйленшпингель, арманлар Пулипуги, яҳудийлар Гейшель, корейслар Ким Сон ва ҳ.к.

Эътиборингизга вақт ҳақида оммавий ахборот воситаларида чоп этилган айрим латифаларни келтирамыз.

"Ҳар бир йўқотилган дақиқани асраб-авайланг!"

“Чекилган бир дона сигарета умрни икки соатга; қисқартиради. Бир шиша ароқ – уч соатга, иш куни эса етти соатга қисқартиради.

Бир ходим бошлиқ хузурига кирибди-да, нақ бир соат деганда чиқибди. Буни кузатиб турган бошқалар ҳавас билан унга: “Каттамиз сени жуда қадрлар экан-а? Бўлмаса сен билан шунча суҳбатлашармиди?” дейишса, у: “Йўғ-е, у киши мен билан бор-йўғи бир минут гаплашди, қолган 59 минут телефонда ким биландир валақлашди” деган экан...

Узоқ вақт сукунат. Кутилмаганда сухандоннинг овози эшитилди:

– Сиз “Буюк соқов” номли радиопьесани тингладингиз!

Врач беморнинг томирини эшитиб деди:

– Томирингиз жуда секин уряпти.

– Нима, сизнинг вақтингиз йўқми?

Учрашувга чиққан чукча кўлидаги термометрга қараб дейди:

– Минус қирққача кутаманда, келмаса уйимга кетаман.

– Соат нечи бўлдийкин, билмайсизми? – деб сўради бир киши иккинчисидан. Шунда йўловчи ўнг чўнтагини кўвлаб битта соат олиб унга юзланди, кейин чап чўнтагидан бошқа соат олиб унга ҳам тезда қараб олди-да:

– Саккиздан ўн дақиқа ўтибди-деди.

– Раҳмат, сиз жуда аниқ иш юритар экансиз.

– Арзимаиди, ўнг чўнтагимдаги соатнинг кичкина мили йўқолган. Чап чўнтагимдаги соатнинг эса катта мили йўқ.

– Дадаси, мен кўшни дугонамникига беш дақиқага чиқиб келаман. Сиз мен бошлаган овқатга қараб тулинг. Ярим соатдан сўнг сув солинг, яна эллик дақиқадан кейин мош солинг, ўн дақиқа ўтгач гуруч солинг, шундан сўнг йигирма дақиқа қайнатинг.

– Ўғлим, уйланганингдан кейин ҳақиқий бахт нима эканлигини тушунасан, – деди ота.

– Наҳотки?! – деди ўғил ҳайратланиб.

– Лекин вақт ўтган бўлади, – деди ота хўрсиниб.

Зинҳор ва зинҳор эртанги ишни бугун қилма. Акс холда эртага нима қилишни билмай қийналасан.

Маърузани узоқ нутқдан сўнг тингловчилардан сўради:

– Саволлар борми?

– Марҳамат.

– Соат нечи бўлди?

Эр хотинига:

– Фақат тўғриси айт, 15 минутдан сўнг меҳмонга боришга тайёр бўлишинг учун қанча вақт керак бўлади?

Ресторанда:

– Официант, нега овқатингизнинг гўшти қаттиқ? Буни чайнаш учун бир соат вақтим кетса керак.

– Ҳеч хавотир олманг, бугун Янги йил муносабати билан эрталабгача ишлаймиз.

– Тушунмадим, поездлар доимо кеч қоладиган бўлса, бу ерга жадвал осиб қўйишнинг нима ҳожати бор?!

– И-е, бу жадвал бўлмаса, поездингиз кеч қолаётганини қардан билардингиз!

– Доктор, чекишни ташлашим керакми?

– Йўқ, бемор, энди кеч бўлди.

– Жонгинам, нима учун йиғлаяпсан? Мен ўн йилга эмас, бор-йўғи бир ойгагина сафарга кетаяпман-ку.

– Сени биламан. Ҳар доим бир ойга кетаман дейсан-у, лекин уч кунда уйга қайтасан.

– Кеча тонги соат бешга қадар ўтирганимиз учун хотининг адабингни бергандир-а?

– Йўқ, манави тўртта тишимни барибир олдириш керак эди.

Бир ичувчидан сўрашибди:

– Вақт қанча бўлди?

– Юз эллик грамм, – дебди у.

– Ҳа-а, бирдан элликта ўтибди-да.

– Э-э, қанақа гарангсан.

Бир ярим литр деяпман.

– Алло, дўстим, бир зарур иш чиқиб қолди, бизниқига соат ўнларда етиб кел.

– Боролмайман, вақтим йўқ.

– Нега?

– Соатим бузилиб ётибди.

– Алло, ўт ўчирувчиларми? Тезроқ келинглар, уйим ёняпти.

– Ўзингиз ўчирмай туринг, ҳозир етиб борамиз!

Хотинининг хархашаларидан безор бўлган Сукрот ахийри чидолмай, шундай деди:

– Жонгинам, тўйимиз олдидан “Сенинг қўлингдан бир қадаҳ заҳар ичишга ҳам тайёрман” деган эдим. Лекин бу қадаҳни ҳар куни уч марта нонушта, тушлик ва кечки овқатда сипқораман, деб сира ўйламагандим.

Қамоқхонага янги муҳбусни олиб келишибди. Соқчилардан бири ундан сўрабди:

– Нега қамалдинг?

– Э, лапашанглигимдан.

– Тушунмадим.

– Қаллигимга сени олиб қочиб кетаман, деб ваъда берувдим. Келишилган куни ҳовлиққанимдан уни қолдириб, сепини олиб қочибман!

Ўқитувчи ўқувчилардан сўради:

– Болалар, менга ғаройиб тасодиф ҳақида мисол келтиринглар!

Шунда бир ўқувчи туриб деди:

– Менинг отам ва онамнинг тўйи бир кунда бўлган!

Ота ўглининг кундалигини кўраётиб:

– Ҳўш, нима учун тарихдан икки баҳо олдинг?– деб сўради.

– Уқитувчимиз мен туғилмасимдан олдинги воқеаларни сўрадилар-да...

– Азизам, сенга 8 Март байрамига нима совға қилай?

– Вой, нима десам экан, қандай жавоб беришни ҳам билмайман!

– Унда мен сенга яна бир йил ўйлаб кўришинг учун вақт берақолай!

Ўқитувчи: – “Мен яшайпман” феълнинг ўтган замондаги шакли қандай бўлади?

Ўқувчи: – Сиз, аллақачон ўлгансиз.

Ресторанда ўтирган хўранда деди:

– Офицаант, бошлангунча юз грамм беринг.

Бир неча дақиқадан сўнг:

– Бошлангунча яна юз грамм беринг.

Хўранда ярим литр ичгач, официант деди:

– Қачон пулини тўлайсиз?

– Ана бошланди.

Врачнинг уйида ҳожатхонаси ишдан чиқиб, уста чақирди. Уста беш дақиқа ичида созлади-да, деди:

– Хизмат ҳақи беш минг сўм бўлади.

– Ие, беш дақиқа ичида-я? Мен жарроҳман, етти йил ўқиганман. Аммо беш дақиқа ичида менга беш минг тўлашмайди.

– Тўғри, менам бир пайтлар жарроҳ бўлганман. Ўшанда менгаям беш дақиқа учун бунча пул тўлашмасди.

– Қизим, шу йигитга турмушга чиқма! Яхши одамга ўхшамаяпти!

– Ойижон, хавотирланманг, тезда тўй бўлади. Сўнг тезда ёнингизга қайтиб келаман. Ахир ҳамма дугоналаримни куйдириб ҳаётимда бир боргина оқ кўйлак кийишим керак-ку!

Бир киши дўхтирга шикоят қилибди: – Акажон, менга шифо беринг, ҳар кечаси тушимда футбол ўйнаётган сичқонларни кўраман, бу сичқонлар ўйинлари жонимга тегди. Дўхтир. – Мана бу дорини ичсангиз шу кечадан бошлаб ёки умуман туш кўрмайсиз, ёки фақат яхши тушлар кўрасиз.

Бемор дорини кўлига олибдию ичмай, иккиланиб турган экан, дўхтир. – “Нимага ичмаябсиз”, деб сўрабди?

Бемор. – Дўхтир ака, шу дорини эртага ичсам бўладими?

Дўхтир: – Нимага ҳозир эмас?

Бемор. – Бугун ўша сичқонлар футболда финал ўйин бўлиши керак эди-да.

Хотин эрига деди:

– Эсингиздами, қачонлардир сиз мени янги йил кечаси уйимгача кузатиб қўйгансиз. Ўшанда итимиз занжирини узиб, сизни тишлаб олганди!

– Ҳа-ҳа, эсимда, аммо ўша итинг мени еб қўяқолмаганига ҳалиям афсусланаман.

Шилқим йигит бекатда турган қизга гап қотди:

– Яхши қиз, соат неча бўлди?

– Яхши йигит, бу гап моддадан қолган-ку? Қайси вақтда учрашамиз, деяверинг.

Икки ўғри бировнинг уйини тунаяпти. Бирдан полиция машинасининг чинқириғи эшитилди.

– Қочдик! Деразадан ўзингни ташла! – Қизикмисан. Ўн учинчи қаватдан-а?

– Э, ҳозир ирим-сиримнинг вақти эмас, ташла!

Икки қарға дарахт шохида ўтиришганди. Тепаларидан ҳарбий самолёт учиб ўтди. Бири иккинчисидан сўради:

– Анави қушча наmunча тез учади?

– Сениям думингни ёқиб юборишса, кўрардим қандай учишингни!

– Бизнинг алоқа бўлимидагилар жуда ёмон ишлашаркан.

– Нера?

– Ўзинг ўйлаб кўр, ўн кун аввал хат жўнатгандим. Бугун қарасам, чўнтагимда ётибди.

Бир тижоратчининг боласига энагаси эртак айтаяпти:

– Бир бор экан, бир йўқ экан...

Бола:

– Кампиршо, чўзмай, қисқароқ қилинг!..

Энагаси унинг айтганини қилибди:

– Шундай қилиб, Дўмбоқвой мурод-мақсадига етибди.

Шифокор ярим соат давомида беморнинг кўкрак қафасини эшитгач дейди:

– Ҳайронман, ё менинг асбобим ишдан чиққан ёки сиз аллақачон ўлиб кетгансиз.

– Биласанми, бошлиқ мени иш вақтида футболга борганим учун мукофотдан маҳрум қилди.

– У қаёқдан билибди?

– Орқамдаги қаторда ўтирган экан-да!

Икки дангаса гаплашиб ўтирган экан. Биттаси:

– Қанийди, ҳафтада икки кун ишласак-да, беш кун дам олсак, деса.

Иккинчиси:

– Қанийди, ўша икки кун ҳам шанба, якшанбага тўғри келса, дермиш.

Соат чамаси тунгги 23. Аёл кўшнисиникига чиқди:

– Ўқлоғингизни бир соатга бериб туrolмайсизми?

– Йўқ, йўқ, беролмайман. Ўзим ҳам эримни кутаяпман!

Ўқитувчи:

– Шунини унутмангки, болалар, ҳаёт учун энг зарур бўлган кислород 1773 йилда кашф қилинган. Ўқувчи:

– Вой, унғача одамлар нима билан нафас олишган?

Эр танишларига мақтанди:

– Мен уйда шундай тартиб ўрнатдимки, гап йўқ! Масалан, хотинимга тайинлаганман: тушлик роппа-роса соат ўн учдан ўн уч дақиқа ўтганда тайёр бўлиши керак. Агар бир дақиқа кечиксам, тамом, тушликсиз қоламан.

Бир пиёниста ишлаб турган вентиляторга узоқ тикилиб қаради... Сўнгра деди:

– Лаънати, вақт деганлари бу қадар тез айланмаса!

– Энг яқин темир йўл вокзалига бориш учун қанча юриш керак? – сўрабди бир гуруҳ сайёҳлар ўша ерда яшовчи қари-ядан.

– Бораверинглар, – дебди чол.

– Биз бормоқчимиз, аммо қанча юришимиз кераклигини билмоқчийдик.

– Бораверинглар!

Сайёҳлар хафа бўлиб, кета бошлабдилар.

– У ерга бир соатда етиб борасизлар, – орқадан чолнинг овози эшитилибди.

– Раҳмат, – миннатдорчилик билдиришибди сайёҳлар. – Нега буни аввалроқ айтмадингиз?

– Мен сизларнинг қандай тезликда юришларингизни кўришим керак эди-да.

Саёҳатчи аёл маҳаллий чолдан сўраяпти:

– Отахон, ҳув анави тоғнинг тепасига қандай қилиб тез кўтарилиш мумкин?

– Агар жуда тез чиққинг келаятган бўлса, ҳозир, бир дақиқа, итимни занжиридан бўшатворай...

Контролёр бекатда турган автобуснинг орқа эшигидан ҳайдовчига бақирармиш:

– Озроқ шошмай тур, яна бир киши келаяпти.

Бир оз вақт ўтгандан сўнг: Ҳайда тезроқ! Мен уни танийман, имтиёзли гувоҳномаси бор. Кетдик!

– Алло, доктор, тезроқ келинг. Хотинимнинг иссиғи қирк беш даражага чиқиб кетди.

– У ҳолда дўстим, “Тез ёрдам” наф бермайди. Ўт ўчирувчиларга қўнғироқ қилинг.

– Қизим, тошбақани нимага уйга олиб кирдинг.

– Дада, у ростдан ҳам икки юз йил яшайдими-йўқми, шуни текшириб кўрмоқчиман.

– Яхши қиз, бугун кечқурун бўшмисиз?

– Ҳозир, календаримга қараб кўрай-чи...

Пиёнисталар уч ҳолатда ичадилар:
кайфиятлари йўқ пайтда – куйганидан;
кайфияти яхши бўлганда – қувончдан;
ҳаммаси жойида пайти – зерикканидан.

Паришонхотир доктор қабулига кирган бемор:

– доктор, бошим доим қаттиқ оғриб, азоб беради.

– Қачондан бери?

– Туғилганимдан бери.

– Унгача ўзингизни қандай ҳис этгансиз?

Аёл эрига деяпти:

- Турмуш куришдан илгари кунига бир неча дақиқа кўришсак ҳам ўзингни ниҳоятда бахтли ҳис қилардинг.
- Ҳозир ҳам шундай.

- Сенга бепул маслаҳат берайми?
- Яхши бўларди.
- Ҳеч қачон бепул маслаҳатларни эшитиб вақтингни кетказма!

Ярим кечаси милиция бўлимида телефон жиринглади:

- Машинам рули ва тормоз педалларини ўғирлаб кетишипти. Ёрдам беринг.
 - Хотиржам бўлинг, ҳозир етиб борамиз.
- Навбатчи офицер отланишга буйруқ бериб улгурмай яна кўнгироқ бўлди:
- Кечирасиз, орқа эшигидан кирган эканман. Ҳаммаси жойида экан...

- Мен йога билан шуғулланяпман. Ҳар куни бир нуқтага уч соат термулиб ўтиравераман.
- Айнан қайси нуқтага термуласиз?
- Телевизор экранига-да.
- Аквариум – жону дилим. Унга термулиб бир неча соатлаб ўтиравераман.
- Қойил! Бироқ, хотининг индамайдими?
- Қизиқ экансан, менинг ишда нима қилишим билан унинг нима иши бор!

Орадан анча йиллар ўтгач, – деди бир камбағал рассом уй эгасига. – Одамлар бу хароба кулбани кўриб, бу ерда буюк рассом яшаб, ижод қилган, дейишади.

– Гапларингиз тўғри, лекин ижара ҳақини бугун тўлама-
сангиз одамлар бу гапни эртагаёқ айтишлари мумкин.

Йиғидан тўхтаган ўғлидан отаси сўрабди:

– Йиғингни тўхтатдингми?

– Йўқ, бир оз дам олиш учун тўхтадим.

– Абрам, бугун сана нечанчи?

– Календарга қараб юбор.

– Фойдаси йўқ, календарда кечаги варақ, осиглиқ турибди.

ВАҚТИМ МЕНДАН
РОЗИ БЎЛСА БАС

ХОТИМА

Вақт кутиб турмайди, биз бефарқмиз. Соат чиқ-чиқлаб сониялар ўтмоқда. Сониялар дақиқаларни, дақиқалар соатларни, соатлар кунларни, кунлар ойларни, ойлар йилларни, йиллар эса УМРни тутатмоқда. Таассуфки, бунга жиддий эътибор бермаяпмиз. Инсон ўзи ҳақида бир ўйлаб кўрсин: “Кеча ким эдим? Қачон бу ёшга етдим?” Ҳа инсон маълум ёшга етгач ортига қараса, гарчанд ўтган вақт бир кунча кўринмаса ҳам, у қанча йўлни, қанча йилни аллақачон босиб ўтган бўлади. Орадан ўтгиз, қирқ, эллик йил ўтган, аммо кечаги кундек гўё.

Аллоҳ таоло бизга вақт деган қийматли имконият берди. Ана шу вақт ичида гўзал амалларимиз билан Аллоҳ таоланинг розилигига эришишимиз лозим. Шўнга кўра вақт биз учун жуда қийматли, аҳамиятлидир.

Вақт – гўё ҳаёт кийими тўқиладиган иплар бўлиб, унинг пишиқ ва нафислигига қараб ҳаёт азиз ва бебаҳо бўлади. Агар иплар ёмон ва тўзиган бўлса, ҳаёт ҳам тубан, мазмунсиз бўлади.

Одамзод мудом учта илинжга суяниб яшайди. Булар КЕЧАГИ кундан САБОҚ (ундан афсусланмаслик), БУГУНГИ кунга ШУКРОНАЛИК (ҳаётсиз, сиҳат-саломат, осуда, тинч яшаяпсиз, шу кунингиздан розисиз) ва ЭРТАНГИ кундан УМИД (фарзандлар, неваара-эвараларнинг иқболини кўриш, умрингиз давомида сарфлаган вақтингизни рози қилиш).

Ҳар бир кун – бу Тангрининг алоҳида инъоми. Кимдир бу кунлардан сабоқ олиб умр кечирса, яна биров шукр қилмай нолиб яшайди.

Шу ўринда,

Гап келди: Донишмандлардан бири шундай деган экан: Ўн кунлик дунёни бир кун деб ҳисобла. Чунки бир куни ўтиб кетди. Яна бир куни келадими-йўқми Худо билади. Сен ҳозирги кунингни ғанимат билиб ҳаракатдан тўхтама. Дарҳақиқат вақт ўткинчи, дунё бевафо, умр қисқа, охират эса боқийдур.

Ўлган одамлар кўндан кўп улугланадилару, тириклар билан ишларимиз йўқ.

13.1. МЕНИНГ ЎТМИШИМ (кеча)

Вақт ҳамма нарсани ортда қолдириши рост экан. Ҳа демай 80 ёшга тўлиб қолибман. Шу давр ичида инсон умрининг Вақтдан иборат эканлигига, унинг оқар дарё ва олий ҳакам эканлигига амин бўлдим.

Ҳаётимдаги барча мақсад ва вазифаларимни ВАҚТнинг қуйидаги хусусиятларини инобатга олган ҳолда режаларимни, кундалик йўл хариталаримни тузиб уларни амалга оширишга ҳаракат қилдим:

ВАҚТ ХУСУСИЯТЛАРИ

- Вақтни орқага қайтариб бўлмайди
- Вақт инсонга бўйсунмайди
- Вақтни сотадиган ва сотиб оладиган бозор йўқ
- Вақтни пойлаш мумкин, лекин уни овлаб асир олиш мумкин эмас
- Вақтни қарзга бериш ҳам қарзга олиш ҳам мумкин эмас
- Вақтни захирада сақлаш ҳам мумкин эмас

Ҳақиқатан ҳам ВАҚТ югурик, йиллар бешафқат, чопагон эканлигини ўз бошимдан кечирдим. Хусусан, ёшлиқда катта орзулар, мақсадлар сари шитоб билан интиларкансан. Сўнг бир давр келарканки, беихтиёр босиб ўтган йўлингни сархисоб қилиб қоларкансан. Энг муҳими, ўша пайт кўнгил қилган ишингдан қониқиб янада юксалади ёки афсус надоматга чўкади. Унда ёрқин хотиралар қанчалик кўп бўлса, босган изингга қараб эслаш шунчалик гаштли бўлади. Кўнгилга эзгулик уруғлари экилган бўлса, умр дафтари ҳам шунчалик безаниб бораверар экан...

Доноларнинг:

“Киши ўз умрини қанча йил яшаганлиги билан эмас, балки бу фурсатдан қандай фойдаланганлиги ва қандай эзгу ишлар қилиб ҳаётда из қолдиргани билан улуғламоғи лозим”, деган ўтти мени шу мақсад сари йўллаб турди.

Эслатма ўрнида,

Гап келди, азизлар!

Умр жуда узун, умр жуда қисқа. Узунлиги яхши амалларинг фарзандлар, шогирдлар тимсолида давом этаверади. Қисқалиги кимгадир яхшилик қилмасанг, эзгулик пайида бўлмасанг, вақти келиб беҳуда ўтган йиллар аламида кун ўтказасан.

Мен ўтмишимдан нолимайман. Сабаби, Вақтнинг ҳар бир лаҳзасидан унумли фойдаланишга ҳаракат қилдим. Ва қандайдир маънода шунга эришдим ҳам. Бунга асосий омил раҳматли отам Абдулло Мавлоновнинг () вақтга нисбатан жуда талабчан эканлиги ҳисобланади. Ўзлари ҳам тинмас эдилар. Бизни ҳам тинч қўймасдилар. Мудом ҳар бир лаҳзадан унумли фойдаланишга даъват этардилар. Бундан 70 йил муқаддам айтган сўзлари ҳамон хотирамдан ўчмайди.

“Ўтаётган ҳар бир кунингнинг қадрига ет, вақтни ғанимат бил. Юк кўтарган инсон албатта юзага чиқади. Яхшиларга интилиб, ҳайрли ишлар қил, вақтингни беҳудага ўтказма.

Умрни елга совурган одамнинг баҳори хазонли, кузи тўфонли бўлади”.

Отам бизга меҳрибон, айнаи чоғда жуда қаттиқ қўл эдилар. Биз “мумкин” ва “мумкин эмас”, деган тушунчаларни билардик. “Истайман” ва “истамайман” деган хоҳишлар биз учун ёт эди.

Раҳматли онам Рухсатой Мавлонова () ҳар доим:

“Ўғлим, барвақт турсанг, хосияти кўп бўлади. Ишларинг равон топади. Аллоҳ насибангни бутун қилиб беради, кўп ишга улгурасан, деб насиҳат қилардилар.

Ота-онам нафақат Вақтни бой бермаслик тўғрисида айттардилар, балки ёшлигимиздан сурункали меҳнатга ҳам жалб қилганлар.

Эсимни танибманки, буғдойни омоч билан ерни қўш хўкиз ёки қўш эшакка қўшиб шудгор қилганмиз. Сўнг буғдойни экканмиз.

Буғдой ўрими пайтида машғала ёрдамида ёки ой ёруғида тунгги соат 1, 2, 3 ларгача буғдой ўрардик. Сўнг уни қўш отлар билан янчардик. Сўнг уни шамол ёрдамида совуриб буғдойни сомондан ажратиб, чош ва ўрта ғалвирлардан ўтказардик. Сўнгра буғдойни эшакка ортиб ун қилиш учун сув тегирмонига олиб борардик.

Бу даврларда Вақт биз учун олтиндан ҳам қиммат эди. Ҳаммасига ўз вақтида улгуриш талаб этиларди. Вақтдан оқилона фойдаланиш ҳам аслида бир ҳикмат эканлиги ёшлик йиллариданок шакланган эди. Мактабда 0-синфда ўқиб юрганнимда, яъни 1957 йилда Ҳозғон совхозининг узумчилик бўлимига ишчи бўлиб ишга кирганман. Шундан бери орадан қарийб 65 йил вақт ўтибди.

1 йил 365 кундан иборат десак, 365 кунда 8760 соат бор. 8760 соат эса 525600 дақиқадан ташкил топар экан. Бу эса кичик муддат эмас. Бир дақиқани кутилгандан кўра узокроқ муддат эканидан ҳайратланган одам учун 65 йилнинг бунчалар тез ўтгани жуда қизиқ-а?

Вақт деганлари ана шунақа экан. Ҳар бир ўтган кунимни тақдиримдан деб билдим. Пешонамда ёзилганидан афсус

чекиб, армонларда ўртанишдан узоқда бўлдим. Нимаики бўлган бўлса яхшиликка бўлган бўлсин деб эзу умидлар билан шунча умрни ўтказдим. Билганларим, ишонганларим ана шулар бўлди. Улуғлардан бирининг айтишича, “Ақл кишиси бўлишни истаган одам ўзига тез-тез ҳисоб бериб турмоғи лозим”.

Кишининг жамиятга, оиласига қандай фойда келтириб яшаётгани ана шу “ҳисобот” дан аён бўлишини доимо ёдимда тутдим. Ҳисоботни ҳеч қанда қилмадим.

Ўтган умрим давомида 9 нарсани ўзимга эр деб билмадим:

1. Иймонсизликни
2. Ношуқурикни
3. Сабрсизликни
4. Имкони бўлмаган, чексиз орзу-ҳавасни (баднафсликни)
5. Ёлгон сўзлашни
6. Ҳасад қилишни
7. Умидсизликни
8. Ишончсизликни
9. Иродасизликни

Қадрсизланиб қолмаслигим учун бутун умрим давомида 9 нарсани ўзим учун номуносиб деб билдим.

1. Лавозим сўрашни;
2. Орден ва медаллар сўрашни;
3. Мени ҳимояга олинг ёки ҳимоя қилинг дейишни;
4. Асоссиз танбеҳ беришни ва эшитишни;
5. Салоҳиятим, ақлим етмаган ишга қўл уришни ёки маслаҳат беришни;
6. Эҳтиёж бўлмаган жойда сўзлашни;
7. Интизомсизликни;
8. “Ҳеч қачон” сўзини қатъий айтишни;
9. Бефарқликни.

Бутун ўтган ҳаётим давомида ота-онам ва устозларимнинг айтган қуйидаги сўзларига амал қилиб яшадим:

“Сенга тош отганларга, ош отгин, болам”, деган ўғитларига амал қилиб, кам бўлмадим. Мабодо бир инсон сени хафа

қилган тақдирдаям, унга “мендан ўтган бўлса кечиринг” деб турсанг, бир гапдан қолсанг, ўзи хатосини тушуниб, таъзим қилади, дердилар.

Саксон ёшга кирган бўлсам ҳам, ҳалигача шу сўзлар менинг шиорим.

Хуллас:

Мен ўтмишимдан мамнунман. Афсусланмай яшадим. Бир умр бегидир яшаб келяпман. Менинг аксарият кунларим шодликка тўла ўтди. Ҳаёт билан доимо муросада бўлдим. Тақдиримга тан бериб келдим.

Эртами, кечми кўникишим, ўрганишим керак бўлган нарсага мўлжални олиб келдим: муқаррарни қабул қилиш ва у билан ҳисоблашиш. “Бу шундан бошқача бўлиши мумкин эмас”. Тўғри бунга кўникма ҳосил қилишнинг ўзи бўлмайди. Ҳатто қироллар ҳам ҳақиқатни ўзларига муттасил эслатиб туришлари керак бўлган.

Букингем саройидаги марҳум Георг кутубхонасининг деворидаги рамкада шундай сўзлар осиб қўйилган экан:

“Менга имкони бўлмаган нарсани орзу қилмасликни ва содир бўлган нарсадан куйиб-ёнмасликни ўрган”.

Ушбу сўзларни дастуриламал қилиб олдим. Чексиз орзу-истакларнинг қулига айланмадим, фойдасиз нарсаларга керагидан ортиқча вақт сарфламадим. Шу ўринда мен рус композитори Антон Рубенштейннинг (1829-1894):

“Ҳаётни кенг қамровда тасаввур қилиш, унда нима муҳим, нима номуҳим эканини билиш, кундалик муаммоларга ечим топиш билан бирга, яшашнинг асл мақсадини англаш, қай йўлдан қаерга боришни билиш – бу ҳар қандай олимпикдан-да устун бўлган нарсаси – доноликдир” деган фикрини дастуриламал қилиб олдим.

Ўтмишимни қуйидагича яқунлашни жоиз топдим: “Керакли нарсаларга аҳамият бериб вақт ажратиш буюк санъат ҳисобланса, кераксиз нарсаларга аҳамият бермаслик ва беҳуда вақтни сарфламастик санъатларнинг шоҳидир”.

13.2. МЕНИНГ БУГУНИМ (бугун)

Албатта, инсон умри хатолар, адашишлар, йўқотишлар силсиласидан иборат. Шунинг учун ҳам Шайх Саъдий: “Қани эди, инсонга икки марта умр берилса-ю, бирида тажриба ҳосил қилиб, қилган хатоларингдан хулоса чиқариб, иккинчисида ўзинг хоҳлагандай хато-ю адашишлар, йўқотишу кулфатлардан холи мазмунли, хуш-хурсанд умр кечирсанг!” дейди.

Навоийдек дурдона асарлар битган даҳо шоир ҳам: “Эй Навоий, сендек ёшлик даврини зое этган киши қарилик айёмида юлдуз каби кўзларидан ёш тўкса-да, сира фойдаси йўқ”, дейди ўзидан қониқмай:

Кўринадики, ўтган умрдан қониқмаслик, амалга оширган ишларидан кўнгли тўлмаслик туйғулари, армонга айланган орзуларидан афсусланиш ҳисси улуғ Навоийга ҳам бегона эмас экан...

Мен оптимистман. Ўтган умримда қўйган хатоликлар, адашишлар, йўқотишлардан тегишли равишда сабоқ чиқарган ҳолда Бугунги кун билан яшайпман. Ўтган асрнинг 90-йилларида яхши ният билан бошлаган ишимни, 99 жилддан иборат, “Осуда яшашнинг 99 сири” номли маънавий-маърифий, фалсафий туркум устида ишляяпман.

Бугунги кунда ушбу туркумнинг 25 жилди (ҳар бири 350 бетдан иборат) нашр этиш учун босмаҳонага топширилган. Шулардан уч жилди, яъни “Осуда яшашнинг 99 сири”, “Ҳаёт ва осудалик” ва қизиқарли статистика” номли китоблар уч мартадан чоп этилиб ўқувчиларга тақдим этилди.

Айрим дўстларим: “Сиз алақачон ишламай, фақат ўзингизни ўйлаб, кексалик гаштини суриб яшашингиз керак эди. Бироқ ҳануз ишляяпсиз. Эҳтимол ўз ишингиздан мамнундирсиз?”, деб савол беришади. Ҳар гал менинг жавобим жўнгина бўлади.

Ҳа, мен ўз ишимдан мамнунман. Дарахт бир жойда кўкаради дегани рост экан. Ярим асрдан ортиқ шу олий ўқув

юртида ишлаб келаяпман. Оддий талабалиқдан то фан доктори ва профессорлик даражаларига эришдим. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби бўлдим. Аниқ мақсад сари ҳалол ва тинимсиз меҳнатларим туфайли шу мартабаларга эришдим. 53 йиллик меҳнат фаолиятимнинг 33 йили раҳбарлик лавозимларида кечди.

Ҳозиргача мамнунлик билан ишлаб келаяпман. Бунинг сабаблари кўп. Шуларнинг энг асосийларидан бири, бу иш жойида, қолаверса ҳаётда ўз ўрнимни топа олганимдан деб биламан. Эҳтимол, бу сарфлаган вақтимнинг мендан рози бўлгани эвазига бўлса ажаб эмас.

Бугунги кунда теварак-атрофим оилам, фарзандларим (Алишер, Покиза, Бахтиёр, Азизжон, Хуршиджон), қариндош уруғларим (Турғун тоғам, Рўзи ва Сафар укаларим) ошно, оға-инилар, дўстлар, шогирду-устозлар билан мустақам “истеҳкомланган” даражада тинч осудалиқда яшаётганимдан шукроналикдаман.

Қайси иборага таяниб яшайсиз, деб сўрашса, қадимги юнон файласуфи Эпикурнинг (мил. авв. 341-270) “Ҳокисор яша” деган ўғитига ва “Ҳеч қачон ҳеч ким билан тортишма” деган қоидага амал қилиб яшайман, деб жавоб берардим.

Америкалик руҳшунос Дейл Карнегининг (1888-1955):

“Ҳаётингизда беҳаловатликдан қутулмоқчи бўлсангиз: ўтмиш ва келажакни темир эшик билан ўзингиздан ажратиб қўйинг”. Бугунги кун билан яшанг, дейди у.

Фарзандларимга ҳам шу ўғитларга таяниб яшашни, доим бир гапни такрорлаб тураман:

“Иложи бўлса мен қилган савобли ишлардан битта кўпроқ эзгу ишни бугуноқ қил, мен қилган хатолардан битта камроқ хато қил. Бахтли бўлишни истасанглар, ҳар бир ишни ўз вақтида бажаринглар, бугунги ишни эртага қолдирманглар, фурсатни бой берманглар”.

Фарзандларим бу ўғитларга амал қилиб яшаб келмоқдалар.

13.3. МЕНИНГ ЭРТАМ

(эрта)

Ўтган кунларим давомида ўтмишим (кечаги куним) дан сабоқ, бутунги кунимга шукроналик ва мудом келажак, яъни эртанинг умиди билан яшадим. Ҳатто ҳозир ҳам, олдимда арзимаган масофа қолган бўлса-да энг аввало Яратган эгамга, иймонга, сўнгра рафиқам ва фарзандларимга, тоғам, укаларим, синглим, шунингдек, атрофимдаги яхши дўсту-биродарлар борлигига ишониб яшаб келаяпман.

Фарзандларим, невараларим ва эвараларимнинг бахту иқболини кўришни рафиқам билан сиҳат-саломат умр кўришни Аллоҳдан сўраб яшайман.

Мен учун бир пайтлар ҳаёт қанчалар муҳим бўлган бўлса, бутунги кунда охириги нафасим қандай кечади, тўшакка михланиб қолмайин деган умид ана шу даражадаги муҳим нарсага айланиб қолган.

Бир куни мендан: “Ҳаётингизни қайта бошдан яшашни истармидингиз?”, деб сўраб қолишди. Нима ҳам дердим, умуман, менинг ҳаётим жуда яхши кечди, айтиш мумкинки, айримлар билан қиёслаганда аъло даражада яшадим. Бироқ, шундай бўлса-да, уни қайтадан яшаб кўришга ҳеч бир имкон йўқ, ҳаётнинг қораламаси бўлмайди...

Эртанги кунга катта умид боғлар эканман Яратгандан куйидагиларни сўрайман:

“Эй Қодир эгам, қалбимдаги ҳароратни то сўнги нафасимгача сўндирмагин ва қўлларимга куч ато қилган. Ҳанузгача четга суриб қўймаган қаламим ва ўчирғичимга мадад бериб тургин.

Яхши ният билан бошлаган “Осуда яшашнинг 99 сири” номли 99 жилддан иборат маънавий-маърифий, фалсафий туркум китобларимни ёзишни давом эттиришим учун:

- мени ёзиш, чизиш бахтидан маҳрум қилмагин;
- кўзларимни хира тортишидан асрагин, токи ўқиш, ёзиш азобга айланиб қолмасин;
- хотирамни заифлашиб, қулогимнинг оғирлашиб қолишидан асрагин;

• қоралама даражасида тайёрлаган туркум китобларимнинг барчасини нашрга тайёрлашга ва чоп этишга менга мадад ва кўмак бергин.

Эртанги кунга умид боғлар эканман уни ушбу сўзлар билан безашга ҳаракат қиламан.

– Мен умримнинг охиригача қолган Вақтимдан оддийгина унумли ёки юқори даражадаги унум билан эмас, балки ўта юқори даражадаги унумдорлик билан фойдаланишим шарт!

Бунинг учун Вақтимнинг ҳар бир дақиқа, лаҳзасигача моддий, маънавий, ижтимоий неъматга – қадриятга айлантиришим лозим. Бугунги кунимдаги вақтдан қанчаки унумли фойдалансам – эртанги кунимга камроқ асир бўламан.

“Эртанги кунга банди бўлмай десанг, дейди Рим ёзувчиси ва файласуфи Сенека, бугунни қўлдан бой берма. Ҳар кунни гўё охириги кундек яшаш даркор, чунки ундан кейин нима келади, ҳеч ким билмайди”.

Альберт Эйнштейн шундай деб ёзган эди:

“Агар биров менга уч соатдан кейин ўласан деса, мен бундан асло чўчимаган бўлардим. Мен энг аввал мана шу уч соатдан қандай қилиб унумли фойдаланиб қолиш мумкин деб ўйлардим, сўнгра қоғозларни йиғиштириб, ўлиш учун хотиржам ётардим”.

Сўнги жумла

Мен эртанги кунга ишонаман. Унга яхши ниятлар ила катта умид боғлайман. Негаки, кечаги кунни кўрдим. Ундан баҳраманд бўлдим. Уни рози қилишга ҳаракат қилдим. Шу баробарида ҳар бир бугунимни яхши кайфият билан кутиб олдим. Бугунги ишни эртага қолдирмасликка ҳаракат қилдим. Шу аснода вақтнинг розилигини олиш измида бўлдим.

Сўнги қаторлар

Сарфлаган вақтимдан мен-ку розиман.

Рози бўлармикин мендан вақтим.

Омадим келиб, бу ҳаётдан жимгина, билдирмасдангина ҳеч кимга вазминлигим тушмасдан, ҳеч бир азоб-уқубатсиз кетиб олсайдим, деб яратгандан умидворлик билан сўраб қоламан.

МУНДАРИЖА

Вақтни қадрлашга чорловчи (сўзбоши ўрнида)3

I ҚИСМ. ВАҚТ ХУСУСИЯТЛАРИ

1 БОБ. Вақт тавсифи	8
1.1. Вақт – ўзи нима?.....	8
1.2. Вақт ўлчов бирлигими?.....	11
1.3. Эра, милод ва йил ўлчовлари.....	13
1.4. Фасл ўлчовлари.....	14
1.5. Мучал йил ўлчовлари.....	16
1.7. Олам неча кунда яратилган?.....	19
1.8. Мустақиллик йиллари қандай номланган?.....	20
1.9. Мамлакатимизда қайси кунлар байрам кунлари деб белгиланган?.....	22
1.10. Вақт билан боғлиқ айрим астрономик маълумотлар.....	23
2 БОБ. Вақт қадри	25
2.1. Лаҳза қадри.....	25
2.2. Вақтдан ўзган умрлар.....	33
2.3. Қандай қилиб вақтни бўйсундириш мумкин?.....	36
2.4. Ҳар нарсанинг вақти-соати бор.....	42
2.5. Биз – буюк ўғрилар.....	45
2.6. Соғлиқ ғаниматдир, ҳар соати неъматдир.....	48
2.7. сотиб олинган вақт.....	58
3 БОБ. Вақт – бу умрми?	63
3.1. Умрни нималар билан ўтказдингиз.....	64
3.2. Ёшлиқ даврида нима билан машғул бўлдингиз?.....	71
3.3. Мол-дунёни қай йўсинда (қай касб орқали) топдингиз ва нималарга сарфладингиз?.....	79
3.4. Ўрганган илмингизга қандай амал қилдингиз?.....	85
3.5. Вақти йўқ олимлар.....	86
3.6. Севги, билим, вақт!.....	90
4 БОБ. ВАҚТ – бу оқар дарёми?	94
5 БОБ. Вақт – бу пулми?	98
6 БОБ. ВАҚТ – бу олий ҳакам	106

II ҚИСМ. ВАҚТНИ БОШҚАРИШ МУМКИНМИ?

7 БОБ. Вақтингиз режалими?	112
7.1. Вақт режасини тузиш инсоннинг ҳаёт тарзига боғлиқми?	112
7.2. Вақтни режалаштириш инсоннинг қуёш энергиясини қабул қилишга ҳам боғлиқми?	115
7.3. Қандай қилиб ўз вақтининг хўжайини бўлиш мумкин?	119
7.4. Бугун – бу кечаги эртамиз	120
7.5. Кимсиз: Бошқарувчими ё бошқарилувчи?	122
8 БОБ. Вақтдан фойдаланишнинг олтин қоидалари	
8.1. Аниқ мақсадингиз борми?	125
8.2. Вақтни режалаштиришда нималарга эътибор бериш керак?	136
8.3. Режа (йўл харитаси)ни тузиш қандай тартибда бўлиши керак	142
8.4. Режани тузишда 5 муҳим қоида	143
8.5. Нечоғлик тартибли инсонсиз?	148
8.6. Режани тузишда қатъиятли бўлишнинг 7 та тамойили	155
8.7. Режага киритилмаган йўкотилган вақт	158
9 БОБ. Вақтни бошқарса бўладими?	161
9.1. Вақтни бошқаришнинг фалсафий асослари	162
9.2. Сизга куч бағишловчи 7та гоя	163
9.3. Сиз гоянгни бошқара оласиз-ми?	164
9.4. Ўз вақтингни бошқара оласизми?	168
9.5. Сиз қанчалик ўзингни бошқара оласиз?	170
10 БОБ. Вақтни самарали бошқаришнинг 7 та асосий қоида	
10.1. Биринчи қоида	172
10.2. Иккинчи қоида	181
10.3. Учинчи қоида	185
10.4. Тўртинчи қоида	187
10.5. Бешинчи қоида	188
10.6. Олтинчи қоида	190
10.7. Еттинчи қоида	193

III ҚИСМ. РАҚАМЛАР ТИЛГА КИРГАНДА

11 БОБ. Вақт ва осудалик ҳақида социологик сўров натижалари	200
11.1. Вақт ва осудалик тўғрисида социологик сўров	200
11.2. Рақамлар замиридаги ҳақиқат	202
11.3. Бўш вақтингни қандай ўтказасиз?	210

11.4. Кимлар кўпроқ вақт ўғриси ҳисобланади? 221

11.5. Йилнинг қайси бир фаслида меҳнат таътилини ўтказишни маъқул деб биласиз? 225

11.6. Сиз учун қайси кун муҳим? 230

IV ҚИСМ. ВАҚТ ТУҒРИСИДА ОДДИЙ ҲАҚИҚАТЛАР

12 БОБ. Одди-ю, олий ҳақиқат 242

12.1. Қуръони Карим оятларида 244

12.2. Хадиси шариф 251

12.3. Мақолларда 254

12.4. Донолар бисотидан 263

12.5. Афоризмлар 264

Олган сабоқларим ва хулосаларим 301

12.6. Қалбим уммонидаги томчилар 302

Шеърятда 313

12.7. Шеър ҳақида 314

12.8. Латифалар 328

13-БОБ. Вақтим мендан рози бўлса бас (хотима ўрнида) 340

13.1. Менинг ўтмишим (кеча) 342

13.2. Менинг бугуним (бугун) 347

13.3. Менинг эртам (эрта) 349

Қайдлар учун

Ёрқин АБДУЛЛАЕВ

Маърифий-оммабон туркум

ВАҚТ ВА ОСУДАЛИК

Муҳаррир *Ф. Исмоилова*
Дизайнерлар: *Ж. Одилов, У. Ортиқов*
Компьютерда саҳифаловчи *Ш. Мирқосимова*

E-mail: tipografiyacnt@mail.ru Tel: 97-450-11-14, 93-381-22-07.

Bosishga ruxsat etildi 14.12.2022.

Бичими 60x84¹/₁₆. Офсет қоғози. Palatino Linotype гарнитураси.
Кегли 11 шпонли. Шартли босма табоғи 22,25. Нашр табоғи 22,50.
Адади 1000 нусха. Буюртма № 209.